

Πολιτικοί και Οικονομικοί θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Δημοσθένους Παρασκευή

Επιβλέπων καθηγητής: Πασχάλης Αρβανιτίδης

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών
Σπουδών

«Εφαρμοσμένη
Οικονομική»

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Οικονομικών
Επιστημών

Βόλος, 2014

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Βεβαιώνω, ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς, είτε παραφρασμένες. Ακόμη, βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βόλος, Ιανουάριος 2014

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα λέκτορα καθηγητή κύριο Πασχάλη Αρβανιτίδη, για τη βοήθεια και το συνεχές ενδιαφέρον που έδειξε κατά την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, για όλη την υποστήριξη κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική.

Πολιτικοί και Οικονομικοί θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ	9
1.1.Εισαγωγή	9
1.2.Σκοπός της εργασίας	10
1.3.Διάρθρωση εργασίας	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	11
2.1 Εισαγωγή	11
2.2 Ορισμός των θεσμών	11
2.3. Ταξινόμηση θεσμών	13
2.3.1 Συμβατικοί κανόνες (Conventiones)	13
2.3.2. Ηθικοί κανόνες	14
2.3.3. Έθιμα και συνήθειες (Άτυποι κοινωνικοί κανόνες)	14
2.3.4. Κράτος και Δίκαιο (τυπικοί θεσμοί)	15
2.4. Νέα Θεσμικά Οικονομικά και θεωρία των συμβάσεων (ΝΘΑ)	16
2.4.1. Θεωρίες συμβάσεων της Νέας Θεσμικής Οικονομικής	16
2.4.1.α. Η θεωρία αντιπροσώπευσης (κυρίου- πράκτορα: principal- agent)	17
2.5. Συναλλακτικά κόστη και Νέα θεσμικά οικονομικά	18
2.6. Η κυριότητα των περιουσιακών δικαιωμάτων	19
2.7. Ιδιωτικά περιουσιακά δικαιώματα	22
2.8. Συμπεράσματα κεφαλαίου	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ	25
--	-----------

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

3.1. Η έγγεια ιδιοκτησία-Μία επισκόπηση ιδεών	25
3.2. Μία εναλλακτική ερμηνεία: άνιση και ιδιωτική γαιοκτησία	26
3.3. Η λειτουργία του συστήματος ιδιωτικής κατοχής γης κατά την κλασική περίοδο	30
3.4. Οι αντιρρήσεις σε ένα ομοιόμορφο σύστημα ιδιωτικής κατοχής γης στην κλασική περίοδο	33
3.5. Τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα των Σπαρτιατισσών	34
3.5.1. Οι γυναίκες ως κληρονόμοι	35
3.5.2. Προίκες και κληρονομιά για τις γυναίκες	38
3.6. Η ειλωτεία και η εκμετάλλευση των σπαρτιατικών εδαφών- Σπαρτιάτες και ειλωτες	42
3.6.1. Το καθεστώς των ειλώτων: υποτέλεια στο κράτος ή σε ιδιώτη;	42
3.6.2. Οι ειλωτες, οι Σπαρτιάτες και η γη	44
3.6.3. Οικονομική εκμετάλλευση: πάγιο ενοίκιο ή ισόβια καλλιέργεια;	49
3.7. Κινητός πλούτος: Ιδιοκτησία, απόκτηση και συναλλαγές	49
3.7.1. Η ιδιοκτησία κινητού πλούτου- Αγροτικά ζώα	49
3.7.2. Πολύτιμα αντικείμενα	50
3.7.3. Νόμισμα και μορφές χρήματος	51
3.7.3.α. Οι γραμματειακές μαρτυρίες	51
3.7.4. Η αποχή της Σπάρτης από τη νομισματοκοπία	54
3.7.5. Ο σίδηρος ως μέσο συναλλαγών	56
3.7.6. Κρατική ιδιοκτησία χρήματος σε πολύτιμο μέταλλο πριν από το 404 π.Χ.	58
3.7.7. Η ιδιωτική κατοχή χρήματος σε πολύτιμο μέταλλο	60
3.7.8. Κινητός και χρηματικός πλούτος: απόκτηση και συναλλαγές	63
3.7.8.α Δωρεές, συναλλαγές στην αγορά και χρηματικές συναλλαγές	64
3.8. Δημόσια δικαιώματα επί της ατομικής ιδιοκτησίας	65
3.9. Φορολόγηση περιουσίας	65
3.9.1. Επιβολή φόρου στα αγροτικά προϊόντα: οι συνεισφορές στα συσσίτια	66
3.10. Κοινή χρήση της ατομικής ιδιοκτησίας	68

Πολιτικοί και Οικονομικοί θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

3.11. Συμπεράσματα κεφαλαίου	69
------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

4.1. Εισαγωγή	71
4.2. Λυκούργος της Σπάρτης –Το Έργο και νομοθεσία του.	71
4.3. Συνέλευση	75
4.4. Γερουσία ή Συμβούλιο των Γερόντων	76
4.5. Οι δύο βασιλείς της Σπάρτης (δυναδική βασιλεία)	77
4.5.1. Οι βασιλείς της Σπάρτης	79
4.6. Έφοροι	81
4.7. Η Δικαστική εξουσία και οι αρμοδιότητές της	82
4.8. Άλλοι πολιτικοί θεσμοί της Σπάρτης	87
4.8.1. Τα Κοινά συσσίτια	87
4.8.2. Κρυπτεία	90
4.8.3. Διαμασίγωση	91
4.8.4. Ξενηλασία	92
4.9. Συμπέρασμα κεφαλαίου	94

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

5.1. Εισαγωγή	95
5.2. Η σπαρτιατική κοινωνία	97
5.2.1. Οι Σπαρτιάτες	97
5.2.2 Οι περίοικοι	99
5.2.3. Οι είλωτες	100
5.3. Ειδικότερες περιπτώσεις	101

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

5.3.1. Οι ένδοξοι	101
5.3.2. Οι δειλοί	102
5.3.3. Οι βασιλείς	103
5.3.4. Νεοδαμώδεις	104
5.3.5. Οι νόθοι	105
5.4. Η Σπαρτιατική αγωγή	105
5.5. Η θέση της γυναίκας στο κοινωνικό σύστημα της Σπάρτης	108
5.5.1. Ανθρώπινο κεφάλαιο για τις γυναίκες	109
5.5.2. Πλούσιες γυναίκες	109
5.5.2.α. Γάμος	109
5.5.2.β. Η μοιχεία και η διγαμία	110
5.5.2.γ. Εξουσία	110
5.5.3. Χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις γυναικών	111
5.5.3.α. Είλωτες	111
5.5.3.β. Εργαζόμενες γυναίκες. Πόρνες	111
5.5.3.γ. Νοσοκόμες	112
5.5.3.δ. Δούλες	112
5.5.4. Παιδεία	112
5.5.5. Φυσική Αγωγή	114
5.6. Συμπεράσματα κεφαλαίου	115
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	117
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	121

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Αρχαία Σπάρτη, όπως όλοι γνωρίζουμε, ήταν μία από τις πιο σημαντικές πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας. Χαρακτηριζόταν από ένα γενικότερο κλίμα απομόνωσης και προσπάθειας απόκρυψης του τρόπου ζωής της. Όμως, δεν αντιπροσώπευε μόνο αυτό. Η πολιτεία της Σπάρτης είχε ένα δικό της δομημένο σύστημα βασισμένο πάνω σε δικούς της αυστηρούς κανόνες και πρότυπα, που τηρούσε με κάθε τρόπο. Είχε θέσει τον δικό της τρόπο ζωής, μέσα από κανόνες και έθιμα, που είχαν αντίκτυπο σε όλες τις πτυχές του Σπαρτιατικού συστήματος: πολιτική, οικονομική και την κοινωνική. Η εργασία αυτή χρησιμοποιεί τη Θεσμική Οικονομική Ανάλυση για να περιγράψει την δομή της Σπάρτης της Κλασικής Εποχής (6ος έως 4ος αιώνες π.Χ.). Ειδικότερα, γίνεται μια προσπάθεια να προσδιορισθούν οι πολιτικοί, οι οικονομικοί και οι κοινωνικοί θεσμοί της Σπάρτης (με έμφαση στα περιουσιακά δικαιώματα).

Λέξεις κλειδιά: Σπάρτη, θεσμοί, περιουσιακά δικαιώματα

Πολιτικοί και Οικονομικοί θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ABSTRACT

Ancient Sparta, as we all know, was one of the most significant city-states of ancient Greece. It was characterized by a general atmosphere of isolation and concealment effort lifestyle. But not only that, it represented. The state of Sparta was an own built system based on its own strict rules and standards, which complied with in every way. She put her own lifestyle, through rules and customs, which had an impact on all aspects of the Spartan system and the political, economic and social system. Thus, through this work we try to reach as far as possible (due to lack of resources), political and economic institutions of Sparta in the Classical period (6th-4th century BC), how institutions are formed and assets the rights and see what influence and impact they have on the whole Spartan system.

Key words: Sparta, institutions, property rights

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ

1.1. Εισαγωγή

Η Αρχαία Σπάρτη είναι ευρέως γνωστή για την μεγάλη πολεμική της υπεροχή και την ανδρεία των κατοίκων της. Ήταν μία κατά βάση κλειστή αγροτική οικονομία, η οποία βασιζόταν στην αυτάρκεια που της παρείχε η ίδια η γη της. Ιδιοκτήτες της γης ήταν οι Σπαρτιάτες πολίτες, και οι οικογένειές τους. Θα μπορούσε κανείς να πει σε σύγχρονους οικονομικούς όρους ότι αποτελούσαν την «αστική» τάξη που κατείχε τα μέσα παραγωγής. Οι είλωτες από την άλλη ήταν επιφορτισμένοι με την καλλιέργεια της γης και αποτελούσαν το «παραγωγικό» δυναμικό της πόλης, ή την «εργατική τάξη», με τη διαφορά ότι δεν πουλούσε την εργασία της αλλά, αλλά την «αντάλλαζε» για τη ζωή της. Έτσι έχουμε δυο κοινωνικο-οικονομικές ομάδες: η μια παράγει αγαθά και η άλλη αναλαμβάνει να προστατεύσει και να διασφαλίσει την ακεραιότητα της πόλης. Υπό αυτήν την έννοια θα μπορούσε κανείς να πει ότι το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα της Σπάρτης βασίζεται στη «συναλλαγή» (transaction) των δυο ομάδων η οποία πραγματοποιείται επιτυχώς μέσω της διαμόρφωσης, διανομής, ελέγχου και επιβολής περιουσιακών δικαιωμάτων, τα οποία καθορίζουν επακριβώς τις δράσεις και βαθμό ελευθερίας του κάθε ατόμου.

Η ιδιοκτησία της γης λοιπόν αποτελεί βασικό κριτήριο ένταξης κάθε ατόμου στην μια ή την άλλη κοινωνικο-πολιτικο-οικονομική ομάδα. Αυτή τη γη την καλλιεργούσαν οι είλωτες της Σπάρτης, οι οποίοι ήταν οι μόνοι υπεύθυνοι για την καλλιέργεια της γης αυτής. Ιδιοκτήτες της γης ήταν μόνο οι Σπαρτιάτες πολίτες, και οι οικογένειές τους. Μ' αυτό τον τρόπο, έχουμε τη δημιουργία συμβάσεων.

Υπό αυτήν την έννοια, η ιδιοκτησία γης αποτελεί το θεμελιώδες περιουσιακό δικαίωμα της Σπάρτης που ρυθμίζει και μια σειρά άλλα (δευτερογενή θα λέγαμε) περιουσιακά δικαιώματα που αφορούν την πολιτική και κοινωνική ζωή των κατοίκων. Με τη γη, λοιπόν, ως βάση, δημιουργούνται δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις, ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες. Από τη μία πλευρά έχουμε τους πολίτες Σπαρτιάτες που απολαμβάνουν οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προνόμια και από την άλλη πλευρά έχουμε τους είλωτες, οι οποίοι έχουν την υποχρέωση καλλιέργειας και διαφύλαξης της περιουσίας του αφέντη τους, όπου ο τελευταίος παίζει και το ρόλο του επιτηρητή.

Επιπρόσθετα, η Σπαρτιατική πολιτεία έχει θεσπίσει και πολιτικούς θεσμούς. Από τη μία, υπάρχουν θεσμοί που οδηγούν στο να συσπειρωθεί το σπαρτιατικό ιδεώδες και να δημιουργηθεί μία συνεκτική κοινωνία, η οποία να δημιουργεί και να ενισχύει το αίσθημα της ενότητας ανάμεσα στους πολίτες της, αλλά από την άλλη, υπήρχαν και άλλοι θεσμοί, οι οποίοι οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και απομόνωση ορισμένων ομάδων του πληθυσμού. Γενικότερα, ωστόσο, μπορούμε να πούμε ότι το σύστημα λειτουργεί στη βάση απλών, σταθερών και παγιωμένων κανόνων και ρόλων για τα άτομα, προσφέροντας

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ασφάλεια, τάξη και σταθερότητα στην πόλη, κάτι το οποίο θα πρέπει να θεωρηθεί ιδιαίτερα σημαντικό, αν αναλογισθεί κανείς την εποχή για την οποία μιλάμε.

1.2. Σκοπός της εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να κατανοήσουμε τη γενικότερη δομή του κοινωνικοπολιτικού και οικονομικού συστήματος της Σπάρτης και να αναλύσουμε τους θεσμούς που διέπουν τη λειτουργία του. Καθώς η βάση της λειτουργίας του συστήματος αυτού είναι η ιδιοκτησία γης, η εργασία θα δώσει έμφαση στον τρόπο που διαμορφώνονταν τα περιουσιακά δικαιώματα στην γη, αλλά και στον κινητό πλούτο των κατοίκων.

Οι πηγές που έχουμε για την Σπάρτη είναι πραγματικά λιγοστές, και αφορούν τους αρχαίους φιλοσόφους, της κλασικής αλλά και της μετέπειτα (ελληνιστικής) εποχής. Πάνω σε αυτές τις πηγές βασίστηκαν όλοι οι σύγχρονοι αναλυτές, από τους οποίους αντλεί πληροφορίες και η παρούσα εργασία.

1.3. Διάρθρωση εργασίας

Η παρούσα εργασία αποτελείται συνολικά από έξι κεφάλαια και έχουν της εξής δομή:

Το πρώτο κεφάλαιο, αποτελείται από τα εισαγωγικά στοιχεία, τα οποία μας προϊδεάζουν για όλο το περιεχόμενο της διπλωματικής αυτής εργασίας. Επίσης, περιλαμβάνει τον σκοπό της εργασίας αυτής καθώς και τον τρόπο που αυτή δομείται.

Το δεύτερο κεφάλαιο, αφορά το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας. Ξεκινάει με τον ορισμό των συναλλαγών και στη συνέχεια παρατίθεται ο ορισμός των θεσμών και των λειτουργιών του, του συναλλακτικού κόστους που διέπει όλες τις δραστηριότητες καθώς και των περιουσιακών δικαιωμάτων.

Το τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζει το οικονομικό σύστημα της κλασικής Σπάρτης. Περιγράφεται, η κατοχή της έγγειας ιδιοκτησίας και πώς μεταβάλλονται τα περιουσιακά δικαιώματα μέσα στην πολιτεία της Σπάρτης, η σχέση μεταξύ των Σπαρτιατών και των ειλώνων καθώς επίσης και η κατοχή κινητού πλούτου εκείνη την εποχή.

Το τέταρτο κεφάλαιο, αναφέρεται εξ ολοκλήρου στο πολιτικό σύστημα της κλασικής Σπάρτης και τους φορείς και ομάδες που το αποτελούν. Παρουσιάζει τις βασικές αρχές οργάνωσης της πολιτείας, ώστε να μπορέσει ο αναγνώστης να κατανοήσει το πλαίσιο των περιουσιακών δικαιωμάτων, που συζητιέται στη συνέχεια.

Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται το κοινωνικό σύστημα της κλασικής Σπάρτης, με όλα τα στρώματα της κοινωνίας της αλλά και υποομάδες της, καθώς επίσης και κάποιες κοινωνικές εκδηλώσεις του συστήματος.

Τέλος, το έκτο κεφάλαιο είναι ο επίλογος της διπλωματικής εργασίας και περιλαμβάνει τα γενικότερα συμπεράσματα.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται η ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου για την κατανόηση των συναλλαγών, αλλά και των θεσμών και του τρόπου που εκείνοι συμβάλλουν στο να επιτυγχάνονται συναλλαγές με όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικό τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, έχουμε τον ακριβή προσδιορισμό του όρου των θεσμών, αλλά και των εργαλείων που συμβάλλουν στην επιβολή των κανόνων. Στη συνέχεια, παρατίθεται η έννοια του συναλλακτικού κόστους αλλά και των περιουσιακών δικαιωμάτων διότι τα δύο παραπάνω αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της οικονομίας των συναλλαγών. Άλλωστε ένα σύστημα για να καταφέρει να ανταπεξέλθει στις διάφορες ανάγκες των μελών του θέτει τους κανόνες και τα όρια μέσα από τυπικούς και άτυπους νόμους, έτσι ώστε να μειωθούν όσο το δυνατόν περισσότερο τα κόστη των συναλλαγών.

2.2 Ορισμός των θεσμών

Ο όρος της συναλλαγής προέρχεται από το παραδοσιακό οικονομικό επιστημονικό περιβάλλον και αναφέρεται στη συναλλακτική δραστηριότητα μεταξύ δύο, τουλάχιστον, μερών. Συναλλακτική δραστηριότητα είναι η συμφωνία των μερών για αμοιβαία ανταλλαγή πόρων, για την κάλυψη των αναγκών αμφότερων των μερών.

Ο όρος συναλλαγές μπορεί να λάβει διαφορετικές έννοιες ανάλογα με το αντικείμενο που εξετάζεται. Εμάς βέβαια μας ενδιαφέρει η ευρεία έννοια της λέξης συναλλαγή και ο γενικός ορισμός των συναλλαγών αφορά, μία συμφωνία, μία ανταλλαγή, μία σύμβαση μεταξύ των μερών, είναι η μεταφορά χρημάτων ή περιουσίας που προκύπτει μεταξύ δύο ή περισσότερων μερών και δημιουργούν μία νόμιμη υποχρέωση. (<http://www.businessdictionary.com/definition/transaction.html>)

Από τη πρώτη στιγμή που εμφανίστηκαν οι συναλλαγές υπήρξε η ανάγκη να δημιουργηθούν κάποιοι γραπτοί ή άγραφοι κανόνες, έτσι ώστε να μπορούν να προστατεύουν και οι δύο συμβαλλόμενοι τα δικαιώματά τους. Η επιδίωξη αύξησης της προσωπικής ευημερίας φέρνει τον άνθρωπο σε σύγκρουση με τους άλλους που επιδιώκουν τον ίδιο σκοπό. Συνέπεια είναι η δημιουργία κοινωνικών προβλημάτων που είναι δυνατόν να λυθούν με κάποια μορφή συνεργασίας μεταξύ των μελών της κοινωνικής ομάδας. Κοινωνικοί κανόνες και θεσμοί ρυθμίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά προσφέροντας δυνατότητες συνεργασίας που αυξάνει την ευημερία όλων. Αυτό κατά συνέπεια οδήγησε στη δημιουργία θεσμών που θέτουν τις κατευθυντήριες γραμμές για τη δράση του κάθε μέρους. Οι θεσμοί φανερώνουν τον συντονιστικό τους ρόλο, ως εργαλείο δημιουργίας κοινωνικής τάξης και κοινωνικού ελέγχου. Μ' αυτό τον τρόπο μέσα από τους θεσμούς οι γνώσεις και οι πληροφορίες των κοινωνικών ομάδων μπορούν να αξιοποιηθούν από κοινές

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

εμπειρίες και να αντιμετωπίσουν προβλήματα συμβίωσης και ελέγχου του περιβάλλοντος χωρίς να χρειάζεται η παρουσία κεντρικού φορέα (Γέμτος 2001).

Ο από κοινού ορισμός για τους θεσμούς μας λέει, ότι θεσμοί αποτελούνται από τυπικούς κανόνες, άτυπους περιορισμούς (κανόνες συμπεριφοράς, συμβάσεις και αυτοεπιβαλλόμενους κώδικες συμπεριφοράς), καθώς και από χαρακτηριστικά εφαρμογής και των δύο. Με λίγα λόγια, αποτελούν για τον άνθρωπο τη δομή που επιβάλλουν τις σχέσεις τους με τον άλλο. Οι θεσμοί είναι οι κανόνες του παιχνιδιού σε μια κοινωνία. Πιο επίσημα, είναι οι ανθρωπίνως επινοούμενοι περιορισμοί που διαμορφώνουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Κατά συνέπεια, φτιάχνει τη δομή των συναλλαγών, είτε πολιτικά, κοινωνικά ή οικονομικά. Η επιβολή πραγματοποιείται από το πρώτο μέρος (αυτοεπιβαλλόμενοι κώδικες δεοντολογίας), με το δεύτερο μέρος (αντίποινα), ή από τρίτο μέρος (κοινωνικές κυρώσεις ή καταναγκαστική επιβολή από το κράτος). Οι θεσμοί, μαζί με τη χρησιμοποιούμενη τεχνολογία, επηρεάζουν την οικονομική απόδοση με τον προσδιορισμό των συναλλαγών και τη μετατροπής των εκροών (παραγωγή). (North 1992)

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν 2 τύποι θεσμών: οι συντονιστικοί και οι συγκρουσιακοί. Οι συντονιστικοί θεσμοί λύνουν προβλήματα συνεργασίας σε περιοχές που είναι δυνατή και συμβατή η αύξηση της ευημερίας όλων των μετεχόντων προσφέροντας τα βέλτιστα αποτελέσματα (κατά Pareto άριστα). Οι συγκρουσιακοί θεσμοί εξισορροπούν αντίθετα συμφέροντα και επιδιώκουν στόχους που μόνο συλλογικά μπορούν να ικανοποιηθούν. Η ανάγκη ρύθμισης συγκρούσεων μεταξύ προσανατολισμένων στο ίδιο συμφέρον ατόμων εξηγεί την ύπαρξη μηχανισμών ελέγχου των δραστηριοτήτων τους αλλά όχι και την καθιέρωση γενικών τρόπων επίλυσης των σχετικών διαφορών. Η αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων θα μπορούσε να γίνεται με *ad hoc* επιλογές κάθε φορά που θα ανέκυπτε το σχετικό πρόβλημα.

Βέβαια, όπως είναι φυσικό υπάρχουν ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά και στόχους, τις περισσότερες φορές έχουν κοινές αντιλήψεις και επιδιώξεις και κατά συνέπεια έχουν ανάγκη για τη δημιουργία κοινών κανόνων συμπεριφοράς, έτσι ώστε να μην καταπατώνται τα ατομικά δικαιώματα του καθενός αλλά και της ομάδας συνολικά. Για τη σύλληψη της προσωπικής πλευράς των θεσμών χρησιμοποιείται συνήθως ο όρος οργανισμός. Οργανισμοί είναι κοινωνικοί φορείς με σχετική αυτονομία που στηρίζονται στις κοινές αποφάσεις των μελών που τους αποτελούν. Τα μέλη ενός οργανισμού έχουν κοινούς στόχους και σκοπούς που προσπαθούν να εκτελέσουν για κοινό καλό της ομάδας. Οργανισμοί από την πλευρά αυτή λοιπόν είναι μία επιχείρηση, ένα κοινωφελές ίδρυμα, το κράτος κ.α. (Γέμτος 2001).

Οι θεσμοί δημιουργούνται είτε ως προϊόντα συλλογικών αποφάσεων και δράσης και ονομάζονται *σχεδιασμένοι θεσμοί*, είτε ως μη επιδιωκόμενα αποτελέσματα κοινωνικών διαδράσεων που ονομάζονται *αυτοφυείς θεσμοί*. Σημαντικό είναι να αναφερθεί, ότι ως επί το πλείστον οι θεσμοί δεν έχουν σκόπιμο χαρακτήρα. Οι σημαντικότεροι θεσμοί είναι μη επιδιωκόμενα αποτελέσματα σκόπιμης ανθρώπινης δράσης και κύριο έργο των κοινωνικών επιστημών είναι να διερευνήσουν τις συνέπειες των ανθρωπίνων πράξεων που δεν περιέχονται στο σχεδιασμό των φορέων τους και να εξηγήσουν κοινωνικά φαινόμενα που

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

δεν είναι προϊόντα συλλογικής δράσης ή νομοθεσίας, αλλά μη σκόπιμα αποτελέσματα ιστορικής εξέλιξης. Τέτοιοι θεσμοί είναι η γλώσσα, το χρήμα, οι συμβάσεις, το ημερολόγιο και άλλα.

Σημαντικοί θεσμοί διαμορφώνονται, ωστόσο, και ως προϊόντα συνειδητής συλλογικής δράσης. Προϋπόθεση είναι η διαμόρφωση κοινών πνευματικών μοντέλων ως προς τη φύση των προβλημάτων που στηρίζονται σε διαδικασίες πληροφόρησης και επικοινωνίας μεταξύ των κοινωνικών μελών. Η επιλογή των κανόνων γίνεται με συλλογική απόφαση ανθρώπων που αναγνωρίζουν την ανάγκη ορθολογικής ρύθμισης ενός κοινωνικού προβλήματος και επιδιώκουν να το λύσουν με το καλύτερο δυνατό τρόπο.

2.3. Ταξινόμηση θεσμών

Η ταξινόμηση θεσμών μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους. Χρησιμότερες είναι η διάκριση μεταξύ άτυπων, που δεν προϋποθέτουν κρατική εξουσία, και τυπικών θεσμών, που επιβάλλονται από το κράτος, και η διάκριση μεταξύ θεσμών με αυτοπροστατευόμενη συντονιστική δομή και εκείνων που ρυθμίζουν συγκρούσεις. Είναι πολύ σημαντικό να σημειωθεί ότι οι μηχανισμοί ελέγχου δεν έχουν συνήθως τη μορφή εξωτερικού καταναγκασμού αλλά λειτουργούν με διαδικασίες μάθησης που έχουν ως αποτέλεσμα να θεωρούν οι ενδιαφερόμενοι, ότι είναι προς το συμφέρον τους να ακολουθούν τους κανόνες.

Οι κυριότερες μορφές άτυπων θεσμών είναι συμβατικοί κανόνες (conventions) με αυτοπροστατευόμενη δομή, ηθικοί κανόνες με εσωτερικούς μηχανισμούς ελέγχου και έθιμα και συνήθειες που ελέγχονται με τους άλλους, ενώ ο σημαντικότερος τυπικός θεσμός είναι η έννομη τάξη και οι κανόνες του Δικαίου με το κράτος ως ελεγκτικό φορέα. Μόνο οι συμβατικοί κανόνες δεν έχουν ανάγκη ελέγχου της τήρησής τους. (Γέμτος 2001).

2.3.1 Συμβατικοί κανόνες (Conventions)

Χαρακτηριστικό των συμβατικών κανόνων είναι ο αυτοελεγχόμενος και ο αυτοπροστατευόμενος χαρακτήρας τους, όπου μετά την εμφάνιση τους κανένας δεν έχει κίνητρο να παραβιάσει κανόνες που όλοι οι άλλοι τηρούν. Οι συμβατικοί κανόνες έχουν περιορισμένη ή και μηδενική κανονιστική δεσμευτικότητα: στηρίζονται στη φρόνιμη συμπεριφορά εκείνων στους οποίους απευθύνονται και στην προσπάθεια τους να λύσουν αποτελεσματικά κοινωνικά συντονιστικά προβλήματα. Οι άνθρωποι μαθαίνουν από άλλους ή από τη δική τους εμπειρία ότι ισχύει μία συμβατική πρακτική και την ακολουθούν, γιατί είναι προς το συμφέρον τους. Κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα συμβατικών κανόνων είναι τα εξής: οδική κυκλοφορία, ρύθμιση κινήσεων κωπηλατών, γλώσσα, χρήμα, βιομηχανικά πρότυπα και τύποι συμβάσεων. Οι συμβατικοί κανόνες και πρακτικές εμφανίζονται είτε ως αποτέλεσμα συλλογικής απόφασης είτε ως αυτοφυές προϊόν κοινωνικών διαδράσεων.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

2.3.2. Ηθικοί κανόνες

Οι κανόνες ηθικής αφορούν βασικές προϋποθέσεις κοινωνικής συμβίωσης που είναι ανεξάρτητες από πολιτιστικές και γεωγραφικές διαφοροποιήσεις. Είναι κοινωνικές κατασκευές που δημιουργήθηκαν για να βοηθήσουν στη λύση επαναλαμβανόμενων προβλημάτων που προκύπτουν από την ανθρώπινη φύση και αποσκοπούν στη δημιουργία και διατήρηση κατάλληλων κοινωνικών σχέσεων για θέματα και συμφέροντα ιδιαίτερης σημασίας. Οι μηχανισμοί ελέγχου της τήρησης τους βρίσκονται μέσα στην ίδια την ανθρώπινη προσωπικότητα. Επιταγές όπως η προστασία των παιδιών, η μη αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής, η τήρηση των υπεσχημένων, η υποχρέωση να λέγεται η αλήθεια, ο σεβασμός των περιουσιακών δικαιωμάτων έχουν καθολικό πανανθρώπινο χαρακτήρα που συνδέονται άρρηκτα με τη συνοχή και τη λειτουργικότητα των κοινωνικών ομάδων. Η ύπαρξη τέτοιων γενικών κανόνων και επιταγών δε σημαίνει ωστόσο και ότι καθολική είναι η τήρησή τους. Πολλές κοινωνικές ομάδες τους παραβιάζουν, όταν συγκρούονται με τα συμφέροντά τους.

Οι ηθικοί κανόνες δεν είναι προϊόντα συλλογικών αποφάσεων αλλά αυτοφυή αποτελέσματα κοινωνικών διαδράσεων μέσω μηχανισμών αόρατης χειρός. Αν δύο κοινωνικές μονάδες προσδοκούν από τη συνεργασία τους μεγαλύτερη χρησιμότητα από όση θα είχαν αν δρούσαν μεμονωμένα και επιβεβαιώνονται στην προσδοκία αυτή, θέτουν τα θεμέλια μιας διαδικασίας μάθησης που οδηγεί στην αναγνώριση των θετικών αποτελεσμάτων της έντιμης συμπεριφοράς. Διεύρυνση του μικρού αυτού πυρήνα συνεργασίας και δημιουργία νέων πυρήνων φέρνουν τελικά τη γενική αποδοχή των επιταγών της εντιμότητας και της τήρησης των υπεσχημένων. Η διαδικασία μάθησης και η διάχυση των πληροφοριών για τα θετικά αποτελέσματα ευημερίας της συνεργασιακής συμπεριφοράς διαμορφώνουν ηθικούς κανόνες ως κοινό πνευματικό κτήμα της ανθρωπότητας και αποτελεσματικό εργαλείο λύσης των προβλημάτων της κοινωνικής ζωής. Πρέπει να σημειωθεί, ότι η τελική αποδοχή αυτών των κανόνων γίνεται ύστερα από προσωπικές εμπειρίες και μέσα από επαναλαμβανόμενες επικοινωνιακές διαδικασίες που οδηγούν στην τελική κρίση, ότι η ad hoc αξιολόγηση των συνεπειών κάθε απόφασης έχει συγκριτικά χαμηλότερα αποτελέσματα ευημερίας. Παράλληλα με τις διαδικασίες μάθησης δημιουργούνται και συναισθήματα ενοχής για παραβάσεις και θυμού για παραβάσεις άλλων που συνδέονται με επαναλαμβανόμενες καταστάσεις και προκαλούν την εντύπωση ότι οι ηθικοί κανόνες και οι ηθικές κρίσεις έχουν απόλυτο χαρακτήρα.

2.3.3. Έθιμα και συνήθειες (Άτυποι κοινωνικοί κανόνες)

Οι άτυποι κοινωνικοί κανόνες ρυθμίζουν διαπροσωπικές σχέσεις και προσφέρουν λύσεις σε κοινωνικές συγκρούσεις και διαφορές με μηχανισμούς ελέγχου την επιδοκιμασία και αποδοκιμασία των μελών της κοινωνικής ομάδας. Η διαφορά τους από τους ηθικούς κανόνες, που αφορούν βασικές προϋποθέσεις της κοινωνικής ζωής, είναι ότι επιδιώκουν λύσεις κοινωνικών προβλημάτων μικρότερης σημασίας με τρόπους που εξαρτώνται από τις πολιτιστικές αξίες και τα πρότυπα ζωής των διαφόρων κοινοτήτων.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Οι άτυποι κοινωνικοί κανόνες, δηλαδή τα ήθη και τα έθιμα, εμφανίζονται ως αυτοφυή προϊόντα μακρόχρονης εξελικτικής διαδικασίας. Αναγκαίος όρος για την εμφάνισή τους είναι η ύπαρξη εξωτερικοτήτων που επιδρούν θετικά ή αρνητικά στην ευημερία τρίτων και δεν μπορούν να ρυθμιστούν με απλές συμφωνίες μεταξύ των ενδιαφερομένων. Υπάρχει μία διαδικασία μάθησης που οδηγεί από τη διαπίστωση ατομικών πλεονεκτημάτων στη σύμφωνη με τους κανόνες συμπεριφορά στην αποδοχή τους, ως αυξητικών της ευημερίας προτύπων της κοινότητας και επομένως στην ετοιμότητα όλων να τιμωρούν τους παραβάτες σε κάθε περίπτωση παραβίασης των κανόνων.

2.3.4. Κράτος και Δίκαιο (τυπικοί θεσμοί)

Στις πρωτόγονες κοινωνίες τα κοινωνικά προβλήματα λύνονταν με άτυπους κοινωνικούς θεσμούς όπως συμβατικούς και ηθικούς κανόνες, ήθη και έθιμα, χωρίς να χρειάζεται η παρουσία ενός επιπλέον θεσμού που θα διασφάλιζε την τήρηση και την εφαρμογή των κανόνων αυτών. Η κοινωνική εξέλιξη οδήγησε ωστόσο στη δημιουργία μεγάλων και απρόσωπων κοινωνιών, παρόλο που περιέχουν ως υποσύνολα μικρές ομάδες, δεν μπορούν να λύσουν τα προβλήματα που προκύπτουν μέσω των επιδιωκόμενων στόχων τους στη βάση προσωπικών σχέσεων. Έτσι είναι αναγκαία η δημιουργία ενός θεσμού, που στην προκειμένη περίπτωση είναι το κράτος, που με τις κυρώσει που επιβάλλει διασφαλίζει την τήρηση κοινωνικών κανόνων από ανθρώπους που επιδιώκουν το ίδιο συμφέρον και συνεπώς επιθυμούν να καταλάβουν θέσεις ελεύθερων επιβατών, δηλαδή όσων θέλουν να αποκομίσουν όλο το όφελος από κάποια δραστηριότητα, χωρίς να είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν το κόστος (Γέμτος 2001).

Η εκτελεστότητα των συμβάσεων μέσω κρατικού εξαναγκασμού και κυρώσεων προστατεύει αποτελεσματικά την εμπιστοσύνη του συναλλασσομένου που εκπλήρωσε πρώτος την παροχή και μειώνει το κόστος των συναλλαγών περιορίζοντας ή και μηδενίζοντας το κόστος συλλογής πληροφοριών για τη φερεγγυότητα του συμβαλλόμενου.

Η εμφάνιση του κράτους επιβάλλεται από την ανάγκη αποκλεισμού ελεύθερων επιβατών που σε μεγάλες και απρόσωπες κοινωνίες έχουν μικρή πιθανότητα ανακάλυψης και ελάχιστες κοινωνικές κυρώσεις. Οι άτυποι κοινωνικοί κανόνες διαθέτουν σε μικρές ομάδες αποτελεσματικούς μηχανισμούς ελέγχου. Με τη διεύρυνση ωστόσο των κοινωνικών σχηματισμών οι μηχανισμοί αυτοί αποδυναμώνονται και ο αριθμός των ελεύθερων επιβατών αυξάνει. Οι κοινωνικές μονάδες δεν μπορούν πλέον να εμπιστεύονται ότι οι άλλοι θα τηρήσουν τους κοινωνικούς κανόνες και τις μεταξύ τους συμφωνίες και έχουν ανάγκη προστασίας. Σε μία πρώτη φάση τα άτομα οργανώνουν μόνα τους, σε συλλογική ή ατομική βάση, την προστασία κατά των παραβατών, σε δεύτερη φάση η ζήτηση προστασίας από τους παραβάτες των κανόνων ικανοποιείται από εξειδικευμένους φορείς παραγωγής του συλλογικού αυτού αγαθού. Η δυσκολία παραγωγής του αγαθού "προστασία από παραβάτες των κοινωνικών κανόνων" οφείλεται στο υψηλό κόστος. Ο εντοπισμός των ελεύθερων επιβατών χρειάζεται μεγάλο όγκο πληροφοριών, ενώ η

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

αποτελεσματική χρήση βίας μεταξύ ανταγωνιστικών φορέων προστασίας προϋποθέτει υψηλό βαθμό οργάνωσης.

Το κράτος ως οργανισμός δημιουργεί δίκαιο είτε κατασκευάζοντας με συνειδητή απόφαση των οργάνων τους νέους κανόνες δικαίου ή εφοδιάζοντας με κατάλληλη προσαρμογή υφιστάμενους άτυπους κανόνες με κυρώσεις. Και στις δύο περιπτώσεις η έννομη τάξη διασφαλίζεται με ένα σύστημα κεντρικού καταναγκασμού και κυρώσεων που τη διαφοροποιεί από την τάξη που δημιουργούν άτυποι θεσμοί, όπως ηθικοί κανόνες και συνήθειες κτλ, στηριγμένοι σε αποκεντρωμένους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Η σχέση του δικαίου με τους άτυπους κοινωνικούς θεσμούς, ιδιαίτερα με την ηθική, αποτελεί ένα αμφισβητούμενο ζήτημα ακόμα και σήμερα. Η παράδοση του δικαίου θεωρεί τους ηθικούς κανόνες ένα στοιχείο του δικαίου, ώστε νομικοί κανόνες που προσκρούουν στην ηθική δεν αποτελούν δίκαιο (Γέμτος 2001).

2.4. Νέα Θεσμικά Οικονομικά και θεωρία των συμβάσεων (NΘΑ)

Τα θεσμικά οικονομικά ερευνούν την σχέση ανάμεσα στην περιουσία και το συναλλακτικό κόστος. Η προσέγγιση επιχειρεί να εξηγήσει την πολλαπλότητα των συναλλακτικών μορφών που είτε παίρνουν νομική υπόσταση, είτε παραμένουν άτυπες σχέσεις με αυτορυθμιζόμενους μηχανισμούς ελέγχου. Η οικονομική έννοια της σύμβασης είναι ευρύτερη της νομικής, όπου οι συναλλασσόμενοι προσφέρουν αγαθά αν η τιμή της αγοράς υπερβαίνει τη δική τους αξιολόγηση ή το κόστος παραγωγής, και ζητούν αγαθά αν η αξιολόγηση που κάνουν οι ίδιοι είναι ψηλότερη από την αξιολόγηση της αγοράς. Στα πλαίσια των Νέων Θεσμικών Οικονομικών η περιγραφή και η ανάλυση των συμβατικών σχέσεων γίνεται με σκοπό να συλληφθούν οι πραγματικοί θεσμοί της οικονομικής ζωής, χωρίς να υπάρχει περιορισμός στις τυποποιημένες συμβάσεις της νομικής παράδοσης, όπως πώληση ή μίσθωση.

2.4.1. Θεωρίες συμβάσεων της Νέας Θεσμικής Οικονομικής

Οι κλασικές συμβάσεις είναι τέλειες συμβάσεις που περιέχουν ρυθμίσεις για όλες τις εξελίξεις και δεν έχουν προβλήματα ελέγχου και εφαρμογής. Η ύπαρξη ωστόσο του συναλλακτικού κόστους αναγκάζει ορθολογικούς συναλλασσομένους να απομακρυνθούν από τη σύναψη της τέλειας σύμβασης. Η ασύμμετρη πληροφόρηση, οδηγεί κατά κανόνα με υψηλό ή και απαγορευτικό συναλλακτικό κόστος και η ύπαρξη εξειδικευμένων επενδύσεων που είναι στενά δεμένες με τη σχετική συναλλαγή. Για την ανάλυση των προβλημάτων αυτών των ΝΘΟ, έχει δημιουργηθεί μία σειρά θεωρητικών προσεγγίσεων. Μία απ' τις πιο σημαντικές από αυτές τις προσεγγίσεις και τις οποίες θα δούμε στην πορεία της εργασίας είναι η Θεωρία αντιπροσώπευσης: κυρίου (principal) και πράκτορα (agent) που ερευνούν κυρίως προβλήματα που προκύπτουν από την ασύμμετρη κατανομή πληροφοριών μεταξύ των συμβαλλόμενων.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

2.4.1.α. Η θεωρία αντιπροσώπευσης (κυρίου- πράκτορα: *principal-agent*)

Η ασύμμετρη κατανομή πληροφοριών στο πλαίσιο της σχέσης κυρίου- πράκτορα είναι ένα χαρακτηριστικό φαινόμενο της σύγχρονης οικονομικής ζωής, όπου ο κύριος που διαθέτει περιορισμένες δυνατότητες πληροφόρησης και ελέγχου και αναθέτει στον πράκτορα να εκτελέσει μία υπόθεσή του και του παρέχει για το σκοπό αυτό τη δυνατότητα να λαμβάνει αποφάσεις. Μεγάλη σημασία στη θεωρία αντιπροσώπευσης έχει, ότι ο πράκτορας οφείλει να εκτελέσει με επιμέλεια τη υπόθεση που του έχει ανατεθεί αλλά και ότι έχει κίνητρα να επιδιώξει το ίδιο συμφέρον.

Τα ρυθμιστικά προβλήματα των σχέσεων κυρίου – πράκτορα εντάσσονται σε δύο κατηγορίες: τον ηθικό κίνδυνο (*moral risk*) και την ανάστροφη επιλογή (*adverse selection*). Στον ηθικό κίνδυνο η ασυμμετρία εμφανίζεται κατά την κατάρτιση της σύμβασης και μπορεί να αφορά τόσο κρυμμένες πράξεις όσο και κρυμμένες πληροφορίες. Ο κύριος των προθέσεων δεν είναι σε θέση να παρατηρεί άμεσα τη δράση του πράκτορα, όπως για παράδειγμα την επιμέλεια της εργασίας του, ή τις πληροφορίες που έχει ο πράκτορας για το χώρο που κινείται, για παράδειγμα για τη συμπεριφορά των συνεργατών του. Επιπλέον ο κύριος δεν είναι σε θέση να διακρίνει, αν το αποτέλεσμα της δράσης του πράκτορα οφείλεται αποκλειστικά σε αυτόν ή σε εξωγενείς παράγοντες. Ο πράκτορας έχει τη δυνατότητα να επικαλείται λόγους απαλλαγής του από ευθύνες που στην πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα των προσπαθειών του να ικανοποιήσει τα δικά του συμφέροντα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα απόκρυψης πράξεων υπάρχουν στη σχέση εργοδότη και εργαζομένου, στη σχέση ιατρού και ασθενούς, διευθυντών και μετόχων μιας ανώνυμης εταιρίας. Περίπτωση ηθικού κινδύνου με κρυμμένη πληροφόρηση είναι η κεντρικά διευθυνόμενη οικονομία, στην οποία οι παραγωγικές μονάδες έχουν κίνητρο να μην αποκαλύπτουν το παραγωγικό τους δυναμικό για να έχουν λιγότερες υποχρεώσεις.

Στην ανάστροφη επιλογή η ασύμμετρη κατανομή των πληροφοριών προϋπάρχει της κατάρτισης της σύμβασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι ασφάλειες ζωής, όπου οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να προβλέψουν καλύτερα από την ασφαλιστική εταιρία τον πιθανό χρόνο του θανάτου τους. Επιπλέον, στις περιπτώσεις αυτές πρόσωπα υψηλού κινδύνου ασφαλιζονται περισσότερο από πρόσωπα χαμηλού κινδύνου, αφού πληρώνουν το ίδιο ύψος ασφαλιστρών. Επειδή τα ασφαλιστρα υπολογίζονται με βάση την προσδοκώμενη θνησιμότητα του πληθυσμού, τα ασφαλιστικά ποσά που τελικά πληρώνονται είναι ψηλότερα από το αποτελεσματικό επίπεδο κατανομής του κινδύνου. Γενικότερα ο κύριος δεν μπορεί να παρατηρήσει τις ιδιότητες ή τις πληροφορίες των πρακτόρων προτού καταρτιστεί η σύμβαση. Συγχρόνως οι πράκτορες έχουν κίνητρα να δώσουν παραπλανητικές πληροφορίες για την ποιότητα και τις ικανότητές τους. Η αγορά των λεμονιών είναι μία ειδική περίπτωση ανάστροφης επιλογής στην οποία τα κακά προϊόντα διώχνουν τα καλά και η αγορά οδηγείται σε κατάρρευση. Η εξέλιξη αυτή μπορεί ωστόσο να εμποδιστεί με τη λήψη μέτρων δημιουργίας εμπιστοσύνης, όπως εγγυήσεις, διπλώματα ή άδειες, ακριβές διαφημίσεις που συμφέρουν μόνο τον πωλητή των καλών προϊόντων. (Γέμτος 2001)

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Άλλο ένα ζήτημα είναι και αυτό των εντολοδόχων και η αστυνόμευση αυτών. Το πιο ακραίο παράδειγμα αφορά στη σχέση μεταξύ ενός κυρίου και ενός σκλάβου. Υπάρχει στην πραγματικότητα ένα σιωπηρό συμβόλαιο μεταξύ των δύο για να έχει τη μέγιστη απόδοση του σκλάβου, ο ιδιοκτήτης του πρέπει να αφιερώνει πόρους στην παρακολούθηση και τη μέτρηση της εκροής του σκλάβου και με οξυδέρκεια να επιβραβεύει ή να τιμωρεί βάσει της απόδοσης. Λόγω του ότι υπάρχει αυξανόμενο οριακό κόστος (marginal cost) στη μέτρηση και την αστυνόμευση της επίδοσης, ο ιδιοκτήτης δεν θα καταφύγει στην πλήρη αστυνόμευση αλλά θα επιδοθεί αντιθέτως σε αστυνόμευση έως ότου το οριακό κόστος εξισωθεί με τα πρόσθετα οριακά οφέλη από αυτή τη δραστηριότητα. Το αποτέλεσμα είναι να αποκτούν οι σκλάβοι κάποια δικαιώματα ιδιοκτησίας στην εργασία τους. Δηλαδή, οι ιδιοκτήτες είναι ικανοί να ενισχύουν την αξία της περιουσίας τους εκχωρώντας στους σκλάβους κάποια δικαιώματα σε αντάλλαγμα κάποιων υπηρεσιών που οι ιδιοκτήτες αξιολογούν περισσότερο. Έτσι οι σκλάβοι έγιναν και εκείνοι ιδιοκτήτες. Πράγματι, αυτή η ιδιοκτησία ήταν εκείνη που επέτρεψε στους σκλάβους να εξαγοράσουν την ελευθερία τους, όπως γινόταν συχνά και στους κλασικούς χρόνους και, επίσης, κάποιες φορές στον αμερικανικό Νότο προ του Εμφυλίου. (North 2006)

Παρόλο που το παράδειγμα των σκλάβων είναι μια ακραία μορφή, το ζήτημα του εντολοδόχου είναι πανταχού παρόν σε ιεραρχικές οργανώσεις. Τα προβλήματα της παρακολούθησης και μέτρησης των διαφόρων ιδιοτήτων που στοιχειοθετούν την επίδοση των εντολοδόχων σημαίνουν ότι, σε αντίθεση με το νεοκλασικό μοντέλο χωρίς τριβές των εργατών που πληρώνονται για το οριακό προϊόν τους, εκείνοι πληρώνονται αυτό το κόστος μείον το κόστος της παρακολούθησης και της αστυνόμευσης. Στο παραπάνω παράδειγμα αναφέρθηκε στη σχέση εντολέα/εντολοδόχο και το πρόβλημα της παρακολούθησης, υποθέτοντας ότι ο εντολέας έχει την εξουσία να πειθαρχεί τον εντολοδόχο και επομένως να επιβάλλει τις συμφωνίες. Με τον ίδιο τρόπο και ο εντολοδόχος μπορεί να παρακολουθεί τον εντολέα και να επιβάλλει τη δική του πλευρά της συμφωνίας (North 2006).

2.5. Συναλλακτικά κόστη και Νέα θεσμικά οικονομικά

Η γενική υπόθεση του σκέλους των ΝΘΟ είναι, ότι οι θεσμοί συμβάλλουν στην ελαχιστοποίηση του κόστους συναλλαγής. Ο Coase (1937) πρωτοστάτησε με το έργο του, όταν υποστήριξε ότι η αγορά συναλλάγματος δεν είναι ανέξοδη. Τόνισε το σημαντικό ρόλο του κόστους συναλλαγών στην οργάνωση των επιχειρήσεων και των άλλων συμβάσεων. Το κόστος συναλλαγής περιλαμβάνει το κόστος πληροφόρησης, διαπραγμάτευσης, παρακολούθησης, συντονισμού και εκτέλεσης των συμβάσεων (North 1991).

Το κόστος συναλλαγών ανακύπτει επειδή η πληροφορία είναι δαπανηρή και διακατέχεται ασύμμετρα από τα συμβαλλόμενα μέρη για την ανταλλαγή. Ως αποτέλεσμα, ωστόσο οι παίκτες αναπτύσσουν θεσμούς για τη διάρθρωση των αποτελεσμάτων της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης σε κάποιο βαθμό της ατέλειας των αγορών. Στην πραγματικότητα, οι συνέπειες των κινήτρων των θεσμών παρέχουν αντιφατικά μηνύματα στους συμμετέχοντες, έτσι ώστε ακόμη και σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου το θεσμικό

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

πλαίσιο είναι πιο ευνοϊκό για τη σύλληψη των κερδών από το εμπόριο δεν αποτελεί προγενέστερο θεσμικό πλαίσιο, θα υπάρξουν κίνητρα για εξαπάτηση, δωρεάν χρήση, που θα συμβάλει στην ατέλειες της αγοράς. Οι ιστορίες επιτυχίας της οικονομικής ιστορίας περιγράφουν θεσμικές καινοτομίες που έχουν μειώσει το κόστος των συναλλαγσόμενων και επέτρεψε περισσότερα από τα κέρδη από το εμπόριο να κρατηθούν, επιτρέποντας έτσι την επέκταση των αγορών. Το πολίτευμα επίσης, καθορίζει και διεκδικεί τα δικαιώματα ιδιοκτησίας της οικονομικής αγοράς, καθώς και τα χαρακτηριστικά της πολιτικής αγοράς είναι το κλειδί για την κατανόηση των ατελειών των αγορών.

2.6. Η κυριότητα των περιουσιακών δικαιωμάτων

Η οικονομική σημασία των περιουσιακών δικαιωμάτων είναι, ότι αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία των ανταλλακτικών σχέσεων που οδηγούν σε κοινωνικά άριστες κατανομές αγαθών. Αν εξειδικευθούν επαρκώς ώστε να ενσωματώσουν όλες τις εξωτερικότητες οδηγούν σε συναλλακτικές πράξεις που αυξάνοντας την ευημερία των συμβαλλόμενων, αυξάνουν και τη συνολική ευημερία. Τα περιουσιακά δικαιώματα είναι δέσμες πραξιακών δικαιωμάτων που καθορίζουν τις σχέσεις των κοινωνικών μονάδων προς αγαθά και παραγωγικούς πόρους, οριοθετώντας τους επιτρεπτούς χώρους δράσης και κοινωνικής ελευθερίας. Μεταξύ αυτών ιδιαίτερη σημασία έχουν τα εμπράγματα δικαιώματα που δημιουργούν άμεσες και προστατευόμενες έναντι τρίτων σχέσεις προσώπων προς πράγματα (Γέμτος 2001).

Περιουσιακά Δικαιώματα είναι η δυνατότητα να ασκήσουν ελεύθερα την επιλογή για ένα αγαθό ή υπηρεσία.

Αυξάνοντας την ικανότητα να κάνει κανείς τις επιλογές του, ένα άτομο μπορεί να μειώσει την ικανότητα να κάνει τις επιλογές για τους άλλους. Σε γενικές γραμμές τα άτομα αυξάνουν τα περιουσιακά τους δικαιώματα με τρεις τρόπους. Πρώτον, το άτομο μπορεί να κλέψει το συγκεκριμένο αγαθό. Δεύτερον, το άτομο μπορεί να ιδιωτικοποιήσει ένα δικαίωμα που στο παρελθόν ήταν στο δημόσιο τομέα. Τέλος, ένα άτομο μπορεί να συνεργάζεται με άλλα άτομα με τη συμφωνία να διαιρέσει το νέο πλούτο με κάποιο τρόπο.

Όταν τα περιουσιακά δικαιώματα είναι τέλεια, εξ ορισμού η κλοπή δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί και ως εκ τούτου, δεν γίνεται καμία προσπάθεια για την προστασία των δικαιωμάτων. Ωστόσο, όταν τα περιουσιακά δικαιώματα είναι ελλιπή, τα άτομα προσπαθούν να αυξήσουν την ιδιοκτησία τους σε μια προσπάθεια να αυξήσουν τον πλούτο τους. Αυτή η προσπάθεια για τα περιουσιακά δικαιώματα μπορεί να διαχέεται, όπως στην περίπτωση της κλοπής, ή μπορεί να παράγεται πλούτος. Όταν υπάρχει μια ευκαιρία για κλοπή, υπάρχει επίσης μια ευκαιρία για την προστασία του. Ως εκ τούτου, όταν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας είναι ελλιπή, τα άτομα βρίσκονται πάντα σε μία διαδικασία διατήρησης των υφιστάμενων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας τους και προσπαθούν να δημιουργήσουν νέα. Αυτό οδηγεί στον ορισμό δικαιώματος ιδιοκτησίας του κόστους συναλλαγών (Alchian et al. 1973).

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Η «κατανομή των περιουσιακών δικαιωμάτων» έχει μια ευρεία έννοια και περιλαμβάνει όλα τα σύνολα των κανόνων, δομών διακυβέρνησης και οργανισμού. Ως εκ τούτου, οι οικογένειες, οι επιχειρήσεις, κυβερνήσεις, μη κερδοσκοπικά ιδρύματα, οι συμβάσεις, όλοι θεωρούνται ως σύνολα των περιουσιακών δικαιωμάτων. Οι δικηγόροι μιας εταιρικής σχέσης, ένας αγρότης που ενοικιάζει γη από ένα γαιοκτήμονα, ή ο δικαστής που αποφασίζει σχετικά με μια υπόθεση, είναι όλα παραδείγματα διαφορετικών κατανομών των περιουσιακών δικαιωμάτων. Κάθε κατανομή των περιουσιακών δικαιωμάτων έχει μαζί της μια σειρά από το κόστος παραγωγής και ένα σύνολο του κόστους των συναλλαγών. Η κατανομή των περιουσιακών δικαιωμάτων που μεγιστοποιεί τα κέρδη από το εμπορικό ισοζύγιο όλων των εξόδων, είναι η βέλτιστη κατανομή. Αυτό, στην πραγματικότητα, είναι η μεγάλη υπόθεση της οικονομίας του κόστους συναλλαγής στο πλαίσιο της προσέγγισης της ιδιοκτησίας.

Τα περιουσιακά δικαιώματα προκύπτουν όταν καθίσταται οικονομικά για όσους πλήττονται από την εσωτερική, των εξωτερικότητων οφέλους και κόστους. Αλλά δεν έχουμε ακόμη εξετάσει τις δυνάμεις που διέπουν τη συγκεκριμένη μορφή δικαιώματος ιδιοκτησίας. Αρκετά εξιδανικευμένες μορφές ιδιοκτησίας πρέπει να διακρίνονται από την αρχή. Αυτές αποτελούν κοινόχρηστη ιδιοκτησία, ιδιωτική ιδιοκτησία, και η κρατική ιδιοκτησία.

Με την κοινοκτημοσύνη, εννοούμε ένα δικαίωμα που μπορεί να ασκηθεί από όλα τα μέλη της κοινότητας. Συχνά τα δικαιώματα για να καλλιεργήσουν και να κυνηγήσουν τη γη ανήκουν στην κοινότητα. Το δικαίωμα να περπατήσεις σε ένα πεζοδρόμιο της πόλης ανήκει στην κοινότητα. Κοινοκτημοσύνη σημαίνει, ότι η κοινότητα αρνείται στο κράτος ή στους πολίτες το δικαίωμα να παρεμβαίνει με οποιαδήποτε ενέργεια στα δικαιώματα ιδιοκτησίας της κοινότητας. Ιδιωτική ιδιοκτησία σημαίνει ότι η κοινότητα αναγνωρίζει το δικαίωμα του ιδιοκτήτη να αποκλείσει άλλους από την άσκηση ιδιωτικών δικαιωμάτων του ιδιοκτήτη. Η κρατική ιδιοκτησία συνεπάγεται ότι το κράτος μπορεί να αποκλείσει οποιονδήποτε από τη χρήση του δικαιώματος, εφόσον το κράτος αναλαμβάνει πολιτικές διαδικασίες για όσους δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν κρατική περιουσία.

Θα είναι καλύτερα να αρχίσουμε με την εξέταση ενός ιδιαίτερα χρήσιμου παραδείγματος που εστιάζει την προσοχή μας στο πρόβλημα της ιδιοκτησίας γης. Υποθέτουμε, ότι η γη ανήκει στην κοινότητα. Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να κυνηγά, ή να σκάβει τη γη. Αυτή η μορφή ιδιοκτησίας αποτυγχάνει να συγκεντρώσει δαπάνες που σχετίζονται με την άσκηση οποιωνδήποτε κοινόχρηστων δικαιωμάτων για το εν λόγω πρόσωπο. Εάν ένα άτομο προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την αξία των κοινόχρηστων δικαιωμάτων του, θα έχει την τάση να κυνηγάει περισσότερο και να υπερεκμεταλλεύεται τη γη, διότι ορισμένα από τα έξοδα του, τα κάνει επιβαρύνοντας τους άλλους. Το απόθεμά του και ο πλούτος του εδάφους θα μειωθεί πάρα πολύ γρήγορα. Είναι πιθανό ότι αυτοί που κατέχουν τα δικαιώματα αυτά, δηλαδή, κάθε μέλος της κοινότητας, μπορεί να συμφωνήσει να περιορίσει το ρυθμό με τον οποίο λειτουργεί, αν τα κόστη διαπραγμάτευσης και αστυνόμευσης είναι μηδέν. Καθένας λοιπόν μπορεί να συμφωνήσει να περικόψει τα δικαιώματά του. Είναι προφανές βέβαια, ότι το κόστος επίτευξης μιας τέτοιας συμφωνίας

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

δεν θα είναι μηδέν. Αυτό που δεν είναι προφανές είναι το πόσο μεγάλο μπορεί να είναι το κόστος αυτό.

Το κόστος διαπραγμάτευσης θα είναι μεγάλο, διότι είναι δύσκολο για πολλούς ανθρώπους να καταλήξουν σε αμοιβαία ικανοποιητική συμφωνία, ιδίως όταν κατέχουν το δικαίωμα να δουλέψουν τη γη όσο γρήγορα θέλει ο καθένας. Αλλά, ακόμη και αν μια συμφωνία μεταξύ όλων μπορεί να επιτευχθεί, πρέπει να λάβουμε ακόμη υπόψη το κόστος αστυνόμευσης της συμφωνίας, και αυτό μπορεί να είναι μεγάλο, επίσης. Μετά από μια τέτοια συμφωνία, κανείς δεν θα κατέχει σε ιδιώτες το δικαίωμα να δουλέψουν τη γη, όλοι μπορούν να δουλέψουν τη γη, αλλά σε μια συμφωνηθείσα μικρότερη εργάσιμη εβδομάδα. Οι διαπραγματεύσεις αυξάνουν τις δαπάνες ακόμη περισσότερο, διότι δεν είναι δυνατόν στο πλαίσιο αυτού του συστήματος να υπάρξουν πλήρη αναμενόμενα οφέλη και αναμενόμενα κόστη των μελλοντικών γενεών που θα επιφέρουν σε σημερινούς χρήστες.

Εάν ένα άτομο κατέχει γη, θα προσπαθήσει να μεγιστοποιήσει την παρούσα αξία του, λαμβάνοντας υπόψη τις μελλοντικές εναλλακτικές ροές των εσόδων και των εξόδων του, επιλέγοντας εκείνες τις οποίες πιστεύει ότι θα μεγιστοποιήσουν την παρούσα αξία των ιδιόκτητων δικαιωμάτων γης του. Όλοι γνωρίζουμε ότι αυτό σημαίνει, ότι θα προσπαθήσει να λάβει υπόψη την προσφορά και τις συνθήκες ζήτησης που νομίζει ότι θα υπάρχουν και μετά το θάνατό του. Είναι πολύ δύσκολο να δούμε πώς οι υπάρχοντες κοινοτικοί ιδιοκτήτες μπορούν να καταλήξουν σε συμφωνία που θα λαμβάνει υπόψη αυτές τις δαπάνες.

Στην πραγματικότητα, ένας ιδιοκτήτης ενός ιδιωτικού δικαιώματος χρήσης γης μπορεί να πράξει ως μεσίτης του οποίου ο πλούτος εξαρτάται από το πόσο καλά θα λαμβάνει υπόψη τις ανταγωνιστικές απαιτήσεις του παρόντος και του μέλλοντος. Αλλά με κοινόχρηστα δικαιώματα δεν υπάρχει μεσίτης, και με απαιτήσεις της παρούσας γενιάς θα δοθεί ασύμφορα μεγάλο βάρος για τον καθορισμό της έντασης με την οποία η γη έχει εργαστεί. Οι μελλοντικές γενιές μπορεί να επιθυμούν να πληρώσουν τις σημερινές γενιές για να αλλάξει η παρούσα ένταση της χρήσης γης. Αλλά δεν έχουν κάποιο παράγοντα που να τοποθετήσει τις απαιτήσεις τους στην αγορά. Στο πλαίσιο ενός κοινοτικού συστήματος ιδιοκτησίας, θα πρέπει ένα άτομο να πληρώνει άλλους για να μειώσει το ρυθμό με τον οποίο δουλεύουν τη γη, αλλά δεν θα κερδίσει τίποτα για την αξία των προσπαθειών του. Η κοινόχρηστη ιδιότητα σημαίνει ότι οι μελλοντικές γενιές θα πρέπει να μιλήσουν για τον εαυτό τους. Κανείς δεν έχει εκτιμήσει ακόμη το κόστος μεταφοράς.

Το παράδειγμα ιδιοκτησίας της γης μας φέρνει αντιμέτωπους αμέσως με ένα μεγάλο μειονέκτημα της κοινοτικής περιουσίας. Τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων ενός ατόμου σχετικά με τους γείτονές του και για τις επόμενες γενιές δεν θα ληφθούν πλήρως υπόψη. Η κοινόχρηστη ιδιοκτησία οδηγεί σε μεγάλες εξωτερικότητες. Το πλήρες κόστος δραστηριοτήτων του ιδιοκτήτη του κοινόχρηστου περιουσιακού δικαιώματος δεν βαρύνει άμεσα αυτόν, ούτε μπορεί να κληθεί για την προσοχή του εύκολα από την προθυμία των άλλων να του καταβάλουν το κατάλληλο χρηματικό ποσό. Κοινόχρηστοι κανόνες της πνευματικής ιδιοκτησίας του συστήματος πληρωμών για τη χρήση και για την υψηλή διαπραγμάτευση του κόστους αστυνόμευσης, καθιστά αναποτελεσματικό ένα σύστημα χρησιμοποίησης της γης.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Το κράτος, τα δικαστήρια ή οι ηγέτες της κοινότητας θα μπορούσαν να επιχειρήσουν την εσωτερική του εξωτερικού κόστους, που προκύπτει από την κοινοτική ιδιοκτησία, επιτρέποντας στα ιδιωτικά αγροτεμάχια που ανήκουν σε μικρές ομάδες ατόμων με παρόμοια ενδιαφέροντα. Αυτή η δυσαρμονία μεταξύ των ευκαιριών ιδιοκτησίας ζητά από τους ανθρώπους να μετατρέψουν τα δικαιώματά από κοινοτικές ρυθμίσεις σε ιδιωτικές (Furubotn 1972).

2.7. Ιδιωτικά περιουσιακά δικαιώματα

Μία από τις πιο θεμελιώδεις απαιτήσεις ενός οικονομικού συστήματος και μία από τις πιο παρεξηγημένες έννοιες, είναι το ισχυρό σύστημα των περιουσιακών δικαιωμάτων. Για δεκαετίες, οι κοινωνικοί κριτικοί σε όλο τον δυτικό κόσμο έχουν παραπονεθεί ότι τα «περιουσιακά» δικαιώματα πολύ συχνά υπερισχύουν των «ανθρώπινων» δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να αντιμετωπίζονται άνισα και να έχουν άνισες ευκαιρίες. Η ανισότητα υπάρχει σε κάθε κοινωνία. Όμως, η υποτιθέμενη σύγκρουση μεταξύ των περιουσιακών δικαιωμάτων και των ανθρώπινων δικαιωμάτων είναι μια οφθαλμαπάτη. Τα περιουσιακά δικαιώματα είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα. (<http://www.econlib.org/library/Enc/PropertyRights.html>)

Τα ιδιωτικά περιουσιακά δικαιώματα δεν έρχονται σε σύγκρουση με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα ιδιωτικά περιουσιακά δικαιώματα, είναι τα δικαιώματα των ανθρώπων να χρησιμοποιούν συγκεκριμένα εμπορεύματα και να τα ανταλλάζουν. Κάθε περιορισμός στα δικαιώματα των ιδιωτών, μετατοπίζει την ισορροπία της εξουσίας από απρόσωπες ιδιότητες προς προσωπικά χαρακτηριστικά και προς τη συμπεριφορά που εγκρίνουν οι πολιτικές αρχές. Αυτός είναι ένας σημαντικός λόγος για την προτίμηση του συστήματος της ισχυρής ιδιωτικής ιδιοκτησίας: τα περιουσιακά δικαιώματα προστατεύουν την ατομική ελευθερία.

Ο ορισμός, η κατανομή και η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων αποτελούν ένα από τα πιο πολύπλοκα και δύσκολα σύνολα ζητημάτων που σε κάθε κοινωνία πρέπει να επιλυθούν, αλλά αυτό πρέπει να επιλυθεί με κάποιο τρόπο. Για το μεγαλύτερο μέρος, οι κοινωνικοί κριτικοί των περιουσιακών δικαιωμάτων δεν θέλουν να καταργήσουν τα δικαιώματα αυτά. Αντίθετα, θέλουν να τα μεταφέρουν από την ιδιωτική ιδιοκτησία στην κρατική ιδιοκτησία. Η χειρότερη έκβαση μακράν, συμβαίνει όταν τα περιουσιακά δικαιώματα πραγματικά έχουν καταργηθεί.

Ένα περιουσιακό δικαίωμα είναι η αποκλειστική αρμοδιότητα για να καθορίσει πώς ένας πόρος χρησιμοποιείται, αν ο πόρος αυτός ανήκει στην κυβέρνηση ή σε ιδιώτες. Εάν ο πόρος ανήκει στην κυβέρνηση, ο παράγοντας που καθορίζει τη χρήση του πρέπει να λειτουργεί βάσει ενός συνόλου κανόνων που καθορίζονται από τους εκτελεστικούς οργανισμούς που έχει χρεωθεί με αυτόν τον ρόλο.

Τα ιδιωτικά περιουσιακά δικαιώματα έχουν δύο άλλα χαρακτηριστικά εκτός από τον καθορισμό της χρήσης ενός πόρου. Το ένα είναι το αποκλειστικό δικαίωμα στις

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

υπηρεσίες του πόρου. Έτσι, για παράδειγμα, ο ιδιοκτήτης ενός διαμερίσματος με πλήρη δικαιώματα ιδιοκτησίας στο διαμέρισμα έχει το δικαίωμα να καθορίσει εάν θα το νοικιάσει και, εάν ναι, σε ποιον ενοικιαστή να το νοικιάσει? Να ζει μόνος του σε αυτό? Ή να το χρησιμοποιήσει με οποιαδήποτε άλλο τρόπο? Αυτό είναι το δικαίωμα να καθορίζεται η χρήση. Εάν ο ιδιοκτήτης νοικιάζει το διαμέρισμα, έχει επίσης το δικαίωμα σε όλο το εισόδημα από μισθώματα από το ακίνητο. Αυτό είναι το δικαίωμα στις υπηρεσίες των πόρων, δηλαδή το ενοίκιο.

Τέλος, ένα ιδιωτικό περιουσιακό δικαίωμα, περιλαμβάνει το δικαίωμα της ανάθεσης, ενοικίασης, ή πώλησης οποιουδήποτε μέρους των δικαιωμάτων από την ανταλλαγή ή τη δωρεά σε οποιαδήποτε τιμή ο ιδιοκτήτης καθορίζει, εφόσον κάποιος είναι διατεθειμένος να πληρώσει την τιμή. Έτσι, τα τρία βασικά στοιχεία των ιδιωτικών περιουσιακών δικαιωμάτων είναι (1) η αποκλειστικότητα των δικαιωμάτων να επιλέγουν τη χρήση ενός πόρου, (2) η αποκλειστικότητα των δικαιωμάτων για τις υπηρεσίες ενός πόρου, και (3) τα δικαιώματα για την ανταλλαγή των πόρων σε κοινά αποδεκτή άποψη.

Ένα σύστημα ιδιωτικών περιουσιακών δικαιωμάτων είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με λίγα λόγια, καθώς υπάρχει η αντίληψη, ότι τα άτομα έχουν τον έλεγχο χρήσης των σπάνιων πόρων, συμπεριλαμβανομένων και των ιδεών, και ότι το δικαίωμα του ελέγχου είναι εμπορεύσιμο ή μεταβιβάσιμο. Ένα σύστημα ιδιωτικών περιουσιακών δικαιωμάτων προϋποθέτει την προηγούμενη έγκριση των "ιδιοκτητών" πριν η περιουσία τους επηρεαστεί από άλλους. Ο ρόλος του πολιτικού σώματος σε αυτό το σύστημα είναι διττός. Πρώτον, η κυβέρνηση ή τα δικαστήρια πρέπει να βοηθήσουν να αποφασίσουν ποια άτομα έχουν περιουσιακά δικαιώματα και, συνεπώς, ποιος έχει την εξουσία να ισχυρίζεται ότι τα δικαιώματά του, επηρεάζονται από τους άλλους. Δεύτερον, τα περιουσιακά δικαιώματα, που αποδίδονται πρέπει να προστατεύονται από την αστυνομική δύναμη του κράτους ή οι ιδιοκτήτες θα πρέπει να μπορούν να προστατεύσουν τον εαυτό τους με τα περιουσιακά δικαιώματα. Πιθανώς ο καλύτερος συνδυασμός δημόσιας και ιδιωτικής προστασίας θα εξαρτάται από ζητήματα δεοντολογίας και άλλα ζητήματα (Demsetz 1966).

2.8. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Είναι προφανές ότι «τα περιουσιακά δικαιώματα» τείνουν να επηρεάζουν τα κίνητρα και τη συμπεριφορά. Ένα κεντρικό σημείο που πρέπει να σημειωθεί είναι, ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας δεν αναφέρονται στις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και τα πράγματα, αλλά, μάλλον, στις κυρώσεις συμπεριφοράς στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων που προκύπτουν από την ύπαρξη των πραγμάτων και αφορούν τη χρήση τους. Η ανάθεση περιουσιακών δικαιωμάτων καθορίζει τους κανόνες συμπεριφοράς σε σχέση με τα πράγματα που κάθε άτομο πρέπει να τηρεί καθώς και τις αλληλεπιδράσεις του με άλλα άτομα, ή να αναλάβει το κόστος για τη μη τήρηση.

Η αξία κάθε ανταλλαγής αγαθών εξαρτάται, *ceteris paribus*, δηλαδή με όλους τους υπόλοιπους παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τις μεταβλητές ή το υπόδειγμά μας σταθερούς, από τη δέσμη περιουσιακών δικαιωμάτων που μεταφέρεται στη συναλλαγή.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Για παράδειγμα, η αξία ενός σπιτιού σε ένα άτομο θα είναι σχετικά μεγαλύτερη εάν η δέσμη των κεκτημένων περιουσιακών δικαιωμάτων περιλαμβάνει το δικαίωμα να αποκλείσει πρατήρια καυσίμων, χημικά εργοστάσια, κλπ. από το άμεσο περιβάλλον του σπιτιού. Επομένως, το σύνολο των διαφόρων περιουσιακών δικαιωμάτων θέτει σε λειτουργία τη συνάρτηση χρησιμότητας στις λήψη αποφάσεων. Ως εκ τούτου, μια αλλαγή στο γενικό σύστημα των σχέσεων ιδιοκτησίας πρέπει να επηρεάζει τον τρόπο που συμπεριφέρονται οι άνθρωποι και, μέσω αυτής της επίδρασης στη συμπεριφορά, οι εκχωρήσεις περιουσίας επηρεάζουν την κατανομή δικαιωμάτων των πόρων, τη σύνθεση της παραγωγής, τη διανομή του εισοδήματος, κλπ. Θα μπορούσαμε να πούμε, όπως ο Alchian, ότι:

Στην ουσία, τα οικονομικά είναι η μελέτη των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας για πόρους που σπανίζουν. Η κατανομή των περιορισμένων πόρων σε μια κοινωνία είναι η εκχώρηση των δικαιωμάτων χρήσης των πόρων. Το ζήτημα της οικονομίας, ή το πώς οι τιμές θα πρέπει να καθοριστούν, είναι το ερώτημα του πώς τα δικαιώματα ιδιοκτησίας θα πρέπει να καθοριστούν και να ανταλλάσσονται, και με ποιους όρους.

Το δικαίωμα ιδιοκτησίας σε ένα περιουσιακό στοιχείο, είτε από ιδιώτη ή από το κράτος, είναι κατανοητό να αποτελείται από το δικαίωμα να το χρησιμοποιήσει, να αλλάξει τη μορφή και το περιεχόμενό του, και να μεταβιβάσει όλα τα δικαιώματα του περιουσιακού στοιχείου, μέσω, π.χ., την πώλησης, ή ορισμένα δικαιώματα, μέσω, π.χ., της ενοικίασης.

Ωστόσο, ακόμη και αν ο ορισμός αυτός υποδηλώνει ότι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας είναι ένα αποκλειστικό δικαίωμα ιδιοκτησίας δεν είναι, και δύσκολα μπορεί να αναμένεται να είναι, ένα απεριόριστο δικαίωμα. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας είναι ένα αποκλειστικό δικαίωμα, υπό την έννοια ότι περιορίζεται μόνο από τους περιορισμούς που αναφέρονται ρητά στο νόμο, όπως έχει ερμηνευθεί από καιρό σε καιρό (Furubotn 1972).

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

3.1. Η έγγεια ιδιοκτησία- Μία επισκόπηση ιδεών

Από τον 3^ο αιώνα π.Χ. και μετά αναπτύχθηκε η ιδέα ότι οι νόμοι του Λυκούργου κατένειμαν την έγγεια ιδιοκτησία εξίσου στους Σπαρτιάτες πολίτες και ότι αυτή η ισότητα επιβίωσε μέχρι και μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, έως περίπου τις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Χάρη στον Πλούταρχο, αυτή η ιδέα έγινε το κυρίαρχο στερεότυπο για τη γαιοκτησία στη Σπάρτη που μεταβίβασε η αρχαιότητα στο σύγχρονο κόσμο. Όμως, ακόμα και στις πρωιμότερες πηγές στις οποίες εμφανίζεται η ιδέα της ισότητας στη γαιοκτησία, η περίοδος ύπαρξης της ανάγεται πάντα στο παρελθόν. Κανένας συγγραφέας δεν ισχυρίστηκε ποτέ ότι αυτή η ισότητα υφίστατο στις μέρες του. Ειδικότερα, οι ιστορικές πηγές της κλασικής περιόδου, στη διάρκεια της οποίας υποτίθεται ότι υφίστατο η ισότητα στη γαιοκτησία, μαρτυρούν την ύπαρξη σημαντικών διαφορών στον πλούτο μεταξύ των Σπαρτιατών πολιτών.

Κατά συνέπεια, δεν αποτελεί έκπληξη ότι μεταξύ των σύγχρονων μελετητών το ερώτημα για το χαρακτήρα της κατοχής γης στη Σπάρτη είναι, «ένα από τα πιο ενοχλητικά στο σκοτεινό τοπίο των σπαρτιατικών θεσμών». Οι ακαδημαϊκές διαφωνίες σχετικά με αυτό το ζήτημα, οι οποίες ανάγονται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, κορυφώθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές του 1980 με τη δημοσίευση αρκετών, εξαιρετικά διαφορετικών αναλύσεων. Σε αυτό το πλαίσιο ο Hodgkinson, ήλπιζε ότι «μέσω της εισαγωγής μιας νέας προοπτικής, ίσως καταστεί δυνατόν να προωθήσει την κατανόηση του όλου θέματος περί κατοχής γης». Το επιχείρημα του τότε ήταν ότι, σε αντίθεση με το κυρίαρχο αρχαίο στερεότυπο για τη γαιοκτησία στη Σπάρτη αυτό των αναπαλλοτρίωτων, κρατικά ελεγχόμενων, ίσων κλήρων, στην πραγματικότητα, το σύστημα που λειτουργούσε σε όλη την αρχαϊκή και κλασική σπαρτιατική ιστορία ήταν αυτό των άνισων, ιδιωτικών κτημάτων που μεταβιβάζονταν στους κληρονόμους μέσω διαιρετής κληρονομιάς ή εν ζωή δωρεάς ή παραχώρησης μέσω διαθήκης. Πίστευε, ότι οι Σπαρτιάτισσες είχαν σημαντικά μεγαλύτερα δικαιώματα γαιοκτησίας από όσο πιστευόταν παλαιότερα, καθώς και ότι η έγγεια ιδιοκτησία στα χέρια γυναικών υπήρξε σε όλη την περίοδο πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της σπαρτιατικής κοινωνίας απ' ό,τι θεωρούσαν προηγούμενες μελέτες.

Αυτή η νέα ερμηνεία των αρχαίων μαρτυριών έχει γίνει ευρέως αποδεκτή από πολλούς ειδικούς μελετητές της Σπάρτης, των οποίων κάποιες απόψεις κινούνταν, ανεξάρτητα, στην ίδια κατεύθυνση. Πλέον, από το 1986 και μετά, η έρευνα των μελετητών έχει προοδεύσει σε κάποια θέματα-κλειδιά. Εφόσον το ζήτημα του χαρακτήρα της κατοχής γης αποτελεί το θεμέλιο για ευρύτερες ερμηνείες του συνολικού χαρακτήρα της ιδιοκτησίας στη Σπάρτη, το παρόν κεφάλαιο θα παρουσιάσει μια πλήρη αναθεώρηση πολλών επίμαχων ζητημάτων ως προς την κατοχή και μεταβίβαση της γης εκείνης της εποχής.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

3.2. Μία εναλλακτική ερμηνεία: άνιση και ιδιωτική γαιοκτησία

Η πρωιμότερη μαρτυρία προέρχεται από τον Τυρταίο.¹ (<http://www.hellinon.net/PELOPONISOS/Tyrtaios.htm>). Ο Τυρταίος έγραψε γύρω στα μέσα ή στο τέλος του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά του, παραπέμπει στον Τυρταίο για να στηρίξει την υπόθεσή του, ότι οι εμφύλιοι πόλεμοι είναι δυνατόν να ανακύψουν «όταν κάποιος είναι εξαιρετικά φτωχός και άλλοι εξαιρετικά πλούσιοι», «και αυτό», λέει ο Αριστοτέλης, «συνέβη στη Λακεδαιμόνα, στη διάρκεια του Δεύτερου Μεσσηνιακού πολέμου.»² (http://www.livepedia.gr/index.php/%CE%9C%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%AF_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%B9) Όπως φαίνεται από το ποίημα του Τυρταίου (Ευνομία), «επειδή ορισμένοι άντρες, είχαν περιπέσει σε δυσχερή θέση εξαιτίας του πολέμου, απαίτησαν αναδασμό της γης». Όπως έχουν σημειώσει προηγούμενοι σχολιαστές, το ποίημα μαρτυρεί ότι τα εδάφη της Λακωνίας ήταν άνισα κατανομημένα, αλλιώς, πώς θα ήταν δυνατόν κάποιος Σπαρτιάτης να περιπέσουν στη φτώχεια, εξαιτίας της προσωρινής απώλειας της Μεσσηνίας, και ποιος θα ήταν ο λόγος να απαιτούν αναδασμό της γης; Ο τόνος του χωρίου επίσης υπαινίσσεται ιδιωτική και όχι δημόσια κατοχή της γης.

Ορισμένοι μελετητές υποθέτουν, ότι η απαίτηση για τον αναδασμό που μαρτυρεί ο Τυρταίος πράγματι ικανοποιήθηκε όπως για παράδειγμα ο Singor 1993, όμως δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι έγινε αυτό. Αντίθετα, υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να αμφισβητούμε αυτή την ιδέα και να ενστερνιστούμε την άποψη που μας λέει ότι η ιδιοκτησία της γης είναι ιδιωτική. Οι Σπαρτιάτες κατέκτησαν τα εδάφη της Μεσσηνίας, αλλά δεν γνωρίζουμε τι απέγινε με τα κομμάτια γης. Είναι άγνωστο τι συνέβη με τα εδάφη της Μεσσηνίας μετά την επανάκτηση τους, όπως και τι είχε συμβεί μετά την αρχική κατάκτηση. Αυτό το γεγονός υποδηλώνει, ότι κάποιος πολίτης που διέθεταν σχετικά λίγη γη στη Λακωνία κατείχαν άλλα, ίσως κάπως μεγαλύτερα, κτήματα στη Μεσσηνία. Αναμφισβήτητα, μετά το Δεύτερο Μεσσηνιακό πόλεμο, ασκήθηκε πίεση για να εξασφαλιστεί ότι κάθε πολίτης είχε τουλάχιστον επαρκή γη. Η συνακόλουθη αναδιαμόρφωση της σπαρτιατικής κοινωνίας στις επόμενες γενεές, η οποία κατέστησε κάθε πολίτη έναν οπλίτη πλήρους απασχόλησης απαλλαγμένο από οικονομικές δραστηριότητες, κατέστησε αναγκαίο να κατέχουν όλοι οι Σπαρτιάτες αρκετή γη για να μπορούν να συνεισφέρουν την καθορισμένη ποσότητα προϊόντων στα συσσίτια, πράγμα που αποτελούσε την βασική προϋπόθεση κατοχής πολιτικών δικαιωμάτων.

Πράγματι, στις υστεροαρχαϊκές, δηλαδή στα τέλη του 5^{ου} αι π.Χ., και στις κλασικές πηγές, από τον 6^ο έως τον 4^ο αι. π.Χ., κυρίαρχη είναι η εντύπωση ότι η γαιοκτησία ήταν

¹ Ο Τυρταίος, ήταν αρχαίος Έλληνας ελεγειακός ποιητής, γιος του Αρχεμβρότου, καταγόμενος από τις Αφιδνές της Σπάρτης και έζησε τον 7ο αιώνα π.Χ., ως σύγχρονος ή λίγο παλαιότερος των επτά σοφών της αρχαιότητας. Ήταν ένας αρχαϊκός ποιητής με στίχους που βοηθούσαν στην εξύψωση του μαχητικού πνεύματος των στρατιωτών στο πεδίο της μάχης.

² Ο δεύτερος πόλεμος μεταξύ των Μεσσηνίων και των Σπαρτιατών. Λόγω έλλειψης σημαντικών και αξιόπιστων πηγών το χρονικό διάστημα του πολέμου δεν είναι σήμερα γνωστό με ακρίβεια. Εκτιμάται ότι ο πόλεμος ξέσπασε ένα χρόνο πριν από την 24η Ολυμπιάδα το 685 π.Χ. και έληξε την 28η Ολυμπιάδα το 668 π.Χ. Άλλοι θεωρούν πως ο πόλεμος ήταν μεταγενέστερος με πιθανή ημερομηνία για την έναρξη του πολέμου ένα χρόνο πριν την 28η Ολυμπιάδα το 669 π.Χ.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

άνιση και ιδιωτικού χαρακτήρα, όπως γενικότερα η περιουσία. Ο ποιητής Αλκαίος, γράφοντας γύρω στα 600 π.Χ., παραθέτει μια ρήση από τον Αριστόδημο στη Σπάρτη: «ο άνθρωπος είναι ό,τι έχει, κανένας φτωχός δεν είναι αγαθός ούτε έχει τιμή».

Άλλη μία ένδειξη για τη χρήση της γης εκείνη την εποχή είναι και η χρήση του όρου “πατρούχος” από τον Ηρόδοτο, που σημαίνει «κάτοχος της πατρικής περιουσίας», για τη Σπαρτιάτισσα κληρονόμο και υποδηλώνει, ότι κληρονομούσε την περιουσία της, ιδιωτικά από τον πατέρα της. Η υπαινιχισμένη κατοχή και κληρονομιά γης από τις γυναίκες αντιτίθεται επίσης στην πλουτάρχεια εικόνα κλήρων κρατικά ελεγχόμενων και κατεχόμενων από άντρες. Στην ιστορία που διηγείται ο Ηρόδοτος σχετικά με την παιδική ηλικία της μελλοντικής συζύγου του βασιλιά Αρίστωνα περίπου στα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ., οι γονείς της κοπέλας περιγράφονται ως «ευημερούντες άνθρωποι» (*ανθρώπων τε ολβίων*). Παρομοίως, λέγεται, ότι οι δύο πολίτες, ο Σπερθίας και ο Βούλις, οι οποίοι προθυμοποιήθηκαν να δώσουν τη ζωή τους για να εξιλεωθούν για τη δολοφονία κάποιων Περσών κηρύκων, ήταν «από καλή οικογένεια και από τους πρώτους στον πλούτο». Είναι πιθανόν ότι αυτή η πληροφορία είναι ακριβής, εφόσον οι γιοι αυτών των πολιτών ήταν γνωστοί Σπαρτιάτες που το 430 π.Χ., οι οποίοι είχαν σταλεί ως πρέσβεις στην Περσία, αλλά οι Αθηναίοι τούς συνέλαβαν και τους εκτέλεσαν.

Ο Θουκυδίδης επίσης, επισκοπεί το σπαρτιατικό παρελθόν μέχρι την εποχή που οι Σπαρτιάτες άρχισαν να ντύνονται απλά και όσοι είχαν πολλά αγαθά (*οι τα μείζω κεκτημένοι*) υιοθέτησαν έναν τρόπο ζωής όσο το δυνατόν πιο όμοιο με αυτόν των πολλών. Υπαινίσσεται, ότι τόσο ο απλός τρόπος ζωής όσο και οι διαφορές στον πλούτο εξακολουθούσαν να υφίστανται στην εποχή του. Η εικόνα της άνισης κατανομής του πλούτου στη Σπάρτη του 6^{ου} και 5^{ου} αιώνα π.Χ. που υποδεικνύουν οι παραπάνω συγγραφείς ενισχύεται και από άλλες μαρτυρίες, και ιδιαίτερα από τις πολυάριθμες σχέσεις ξενίας τις οποίες ορισμένα σπαρτιατικά γένη διατηρούσαν με εξέχουσες οικογένειες από άλλα κράτη, σχέσεις που αναγκαστικά συνεπάγονταν την κατοχή και τη διάθεση σημαντικού πλούτου. Αν και ούτε ο Ηρόδοτος ούτε ο Θουκυδίδης ορίζουν τη φύση του πλούτου που κατείχαν οι αναφερόμενοι πλούσιοι άντρες, θα ήταν παράδοξο αν αυτός περιοριζόταν σε μη έγγεια ιδιοκτησία. Πράγματι, και οι δύο συγγραφείς αναφέρουν ονομαστικά άλλους Σπαρτιάτες, των οποίων ο πλούτος αναμφίβολα θα πρέπει να συνίστατο σε μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία: ο Ευαγόρας, ο Δαμάρατος και ο Λίχας, όλοι ιδιοκτήτες νικηφόρων αρμάτων στους Ολυμπιακούς αγώνες. Άλλες μαρτυρίες δείχνουν ότι και άλλοι Σπαρτιάτες, τον 5^ο και 4^ο αιώνα π.Χ., ασχολούνταν με τις αρματοδρομίες, πράγμα που σημαίνει ότι κατείχαν μεγάλα βοσκοτόπια για ομάδες αλόγων. Αυτές οι μαρτυρίες για τον ιδιωτικό και άνισο χαρακτήρα της γαιοκτησίας στη διάρκεια του 5^{ου} αιώνα π.Χ..

Στην πραγματικότητα, αν και οι μαρτυρίες των καλύτερα πληροφορημένων πηγών του 4^{ου} αιώνα π.Χ. είναι πιο λεπτομερειακές από αυτές προγενέστερων συγγραφέων, ταιριάζουν, σε όλες τις λεπτομέρειες, με μια εικόνα για τη γαιοκτησία στη Σπάρτη ήδη εμφανή πριν από το 400 π.Χ. Μπορούμε να το δούμε αυτό ιδιαίτερα καθαρά στον Ξενοφώντα. Γράφοντας στις αρχές με μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. αναφέρεται τόσο στους «πλούσιους» που μπορούσαν να συνεισφέρουν επιπλέον σταρένιο ψωμί στα συσσίτια, όσο και στους «εξαιρετικά πλούσιους» που εξέτρεφαν άλογα για το σπαρτιατικό ιππικό. Και οι

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

δύο αναφορές μας δείχνουν αυτή την ανισότητα στον πλούτο που επικρατούσε εκείνα τα χρόνια. Η πρώτη αναφορά δείχνει, ότι οι εν λόγω πλούσιοι άντρες κατείχαν κτήματα μεγαλύτερα του μέσου όρου, στα οποία μπορούσαν να καλλιεργούν όχι μόνο το κριθάρι που απαιτούνταν για την υποχρεωτική συνεισφορά τους στα συσσίτια, αλλά επίσης και το καλύτερης ποιότητας, αλλά πιο ευπαθές σιτάρι, το οποίο ήταν λιγότερο ανθεκτικό στην ξηρασία. Συνδέεται με ένα άλλο χωρίο στο οποίο ο Ξενοφώντας υποθέτει, ότι η δυνατότητα κάποιων αντρών να παράγουν επιπλέον τρόφιμα, σε μεγαλύτερα από το κανονικό κτήματα, δεν ήταν ένα νέο φαινόμενο τον 4^ο αιώνα π.Χ. Στα Απομνημονεύματα του ο Ξενοφώντας αναφέρεται ότι ο Σπαρτιάτης, Λίχας, κέρδισε παντοτινή φήμη για τη φιλοξενία των ξένων που διέμεναν στη Σπάρτη στη διάρκεια της γιορτής των Γυμνοπαιδιών, αναμφίβολα χρησιμοποιώντας προϊόντα από τα μεγάλα κτήματα του. Παρομοίως, η δεύτερη αναφορά συνδέεται με τη μαρτυρία του Ηροδότου και του Θουκυδίδη ότι υπήρχε μια ομάδα εξαιρετικά πλούσιων ανθρώπων που διέθεταν εκτεταμένα εδάφη για εκτροφή αλόγων και ζώων.

Βέβαια σε καμία αφήγηση αρχαίου φιλοσόφου δεν υπάρχει νύξη, ότι είχε υπάρξει ποτέ ένα σύστημα ίσων, κρατικά ελεγχόμενων κλήρων. Ο Ξενοφώντας στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία του, περιγράφει αρκετές πτυχές της κοινής χρήσης περιουσιακών στοιχείων μεταξύ των Σπαρτιατών πολιτών. Όμως, το προϋποτιθέμενο υπόβαθρο αυτής της κοινής χρήσης είναι ότι η εν λόγω περιουσία ήταν ιδιωτική. Όπως σημειώθηκε, με δεδομένο το στόχο του Ξενοφώντα, σε όλη τη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, να τονίσει σε ποια σημεία οι θεσμοί του Λυκούργου διέφεραν από αυτούς άλλων πόλεων, το γεγονός ότι δε δίνει καμία ένδειξη οποιασδήποτε διαφοράς ως προς τη γαιοκτησία αποτελεί ένα ασφαλές τεκμήριο ότι, ουσιαστικά, είχε παρόμοιο χαρακτήρα με τη γαιοκτησία σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Επιπλέον, το γεγονός ότι η γαιοκτησία δεν αναφέρεται ως ένας τομέας στον οποίο οι νόμοι του Λυκούργου είχαν πάψει να ισχύουν δείχνει ότι για τον Ξενοφώντα η γαιοκτησία στη Σπάρτη ήταν ανέκαθεν ιδιωτικού χαρακτήρα.

Μια παρόμοια εικόνα αναδύεται από την περιγραφή των σπαρτιατικών αγροτεμαχίων στον ψευδοπλατωνικό διάλογο του Αλκιβιάδη Α' του ύστερου 4^{ου} αιώνα π.Χ.:

Αρκεί μόνο να ρίξετε μια ματιά στον πλούτο των Σπαρτιατών και θα αντιληφθείτε ότι τα δικά μας [των Αθηναίων] πλούτη είναι πολύ κατώτερα από τα δικά τους. Σκεφτείτε όλη τη γη που έχουν τόσο στη δική τους χώρα όσο και στη Μεσσήνη. Κανένα από τα κτήματα μας δε θα μπορούσε να συγκριθεί με τα δικά τους σε έκταση και ποιότητα, ούτε ως προς την ιδιοκτησία δούλων, ειδικά την τάξη των ειλώντων, ούτε ως προς τα άλογα, ούτε ως προς τα άλλα αγροτικά ζώα που βόσκουν στη Μεσσήνη.

Η μαρτυρία στο διάλογο του Αλκιβιάδη Α' δεν ήταν νέο φαινόμενο αλλά μια ακριβής απεικόνιση της γαιοκτησίας στη Σπάρτη σε ολόκληρη την υστεροαρχαϊκή και κλασική περίοδο. Επίσης, είναι ιδιαίτερα συναφής με αυτήν που παρουσιάζει ο Ηρόδοτος. Η περιγραφή στο διάλογο του Αλκιβιάδη του Α', επιβεβαιώνει τον υπαινιγμό προηγούμενων πηγών, ότι η γη των Σπαρτιατών πολιτών ήταν ατομική ιδιοκτησία όσο και αυτή του Αλκιβιάδη ή άλλων πλούσιων Αθηναίων. Όπως και ο Ξενοφώντας, ο συγγραφέας του διαλόγου προϋποθέτει ότι η γαιοκτησία στη Σπάρτη τον 5^ο αιώνα π.Χ. ήταν ιδιωτική.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Άλλο ένα στοιχείο ως προς την ιδιοκτησία της γης και πλούτου είναι κατοχή γης από τις γυναίκες. Οι γυναίκες κατείχαν γη μέσω της πατρικής κληρονομιάς ή της προίκας. Πολλοί αρχαίοι φιλόσοφοι θίγουν αυτό το ζήτημα ως μεγάλη απρέπεια για τη Σπάρτη και το πολίτευμά της, καθώς και την έννομη λειτουργία της. Η πλειοψηφία των αρχαίων φιλοσόφων μας παραθέτει την άποψη, ότι τα μειονεκτήματα των μέτρων για τις γυναίκες όχι μόνο δημιουργούν ένα είδος απρέπειας στο ίδιο το πολίτευμα, αλλά επίσης συμβάλλουν στην απληστία, διότι, κάποιος θα μπορούσε να κατακρίνει το πολίτευμα για την ανισότητα στην ιδιοκτησία. Διότι βλέπουμε ότι κάποιος κατέληξαν να κατέχουν πάρα πολλά, ενώ άλλοι πάρα πολύ λίγα. Γι' αυτό και η χώρα έχει πέσει στα χέρια λίγων. Ο Αριστοτέλης μιλάει χαρακτηριστικά για ακολασία, όταν αναφέρεται στην κατοχή μεγάλου μέρους της γης από τις γυναίκες (Cartledge 1981). Αυτό το ζήτημα αντιμετωπίζεται επίσης άσχημα από τους νόμους. Διότι, ενώ ξεκάθαρα κατέστησε επονείδιστο να αγοράζει ή να πουλάει κανείς γη που κατέχει, το άφησε στην ευχέρεια του καθενός, αν ήθελε, να τη χαρίσει και να την κληροδοτήσει. Και όμως, αυτό αναπόφευκτα οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα. Επιπλέον, σχεδόν περίπου τα δύο πέμπτα όλης της χώρας κατέχονται από γυναίκες, τόσο γιατί υπάρχουν πολλές επίκληροι όσο και γιατί δίνονται μεγάλες προίκες. Θα ήταν καλύτερα αν είχε οριστεί να μην υπάρχει καθόλου προίκα ή τουλάχιστον μια μικρή ή μετρίου μεγέθους. Όμως, όπως είναι τα πράγματα, μπορεί κανείς να δώσει μια επίκληρο σε γάμο σε οποιονδήποτε επιθυμεί και αν ένας άντρας πεθάνει χωρίς να κάνει διαθήκη, ο άντρας που αφήνει ως κληρονόμο δίνει την επίκληρο σε οποιονδήποτε επιθυμεί. Ως αποτέλεσμα, αν και η γη ήταν αρκετή για να στηρίξει ιππικό 1.500 ατόμων και 30.000 οπλίτες, ο αριθμός τους δε φτάνει ούτε τους 1.000. Τα γεγονότα έδειξαν ότι αυτά τα μέτρα ήταν βλαβερά: η πόλη δεν άντεξε ούτε ένα πλήγμα αλλά κατέρρευσε εξαιτίας της ολιγανθρωπίας.³ Λέγεται ότι την εποχή των πρώτων βασιλέων έδιναν και σε άλλους το δικαίωμα του πολίτη, έτσι που παρά το γεγονός ότι βρίσκονταν σε πόλεμο για μεγάλο χρονικό διάστημα, δεν παρουσιάστηκε τότε ολιγανθρωπία. Λένε επίσης ότι κάποτε οι Σπαρτιάτες ήταν 10.000. Παρ' όλα αυτά, είτε αυτά αληθεύουν είτε όχι, είναι καλύτερα για την πόλη να έχει πολλούς άντρες μέσω της ισότητας στην ιδιοκτησία. Αλλά ο νόμος για την απόκτηση παιδιών εμποδίζει αυτή τη μεταρρύθμιση. Διότι ο νομοθέτης, στοχεύοντας να είναι οι Σπαρτιάτες όσο το δυνατόν περισσότεροι, ενθαρρύνει τους πολίτες να αποκτούν όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά. Διότι έχουν ένα νόμο σύμφωνα με τον οποίο ο πατέρας τριών γιων εξαιρείται από στρατιωτική υπηρεσία και ο πατέρας τεσσάρων από όλους τους φόρους. Όμως είναι φανερό ότι αν γεννηθούν πολλά αγόρια και η γη μοιραστεί αντίστοιχα, αναπόφευκτα, πολλοί καταλήγουν φτωχοί.

Όπως και οι άλλες κλασικές πηγές που παρουσιάστηκαν παραπάνω, ο Αριστοτέλης ξεκάθαρα μαρτυρεί την ανισότητα στην έγγεια ιδιοκτησία με το σχόλιο ότι «η γη έχει πέσει στα χέρια λίγων». Αν και χρησιμοποιεί χρόνο παρακείμενο (*συμβέβηκε*) για να δηλώσει ότι η ανισότητα στη γαιοκτησία εντάθηκε στο πρόσφατο παρελθόν, δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι θεωρεί τους κανόνες στη γαιοκτησία που προκάλεσαν αυτή την ανισότητα ως ένα πρόσφατο φαινόμενο.

³ Υπήρχε μικρός αριθμός Σπαρτιατών πολιτών ή Ομοίων.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Πράγματι, σε αντίθεση με την περιγραφή στον Άγη του Πλουτάρχου, η ερμηνεία του Αριστοτέλη για την ανισότητα στη γαιοκτησία και τη συνεπαγόμενη συρρίκνωση του αριθμού των πολιτών δε βασίζεται σε μία και μοναδική αιτία αλλά συνίσταται σε μια ανάλυση, κατά την οποία τονίζει μια πλειάδα παραγόντων: τα δικαιώματα δωρεάς και κληροδότησης, τον αριθμό των επικλήρων και την έλλειψη ελέγχου των γάμων τους, το μέγεθος της προίκας τους, το ότι δεν έδιναν πολιτικά δικαιώματα σε ξένους, το νόμο περί τεκνοποιίας και το σύστημα διαιρετής κληρονομιάς.

3.3. Η λειτουργία του συστήματος ιδιωτικής κατοχής γης κατά την κλασική περίοδο

Το πρώτο και κυριότερο στοιχείο στη λειτουργία της σπαρτιατικής έγγκειας ιδιοκτησίας ήταν ότι η γη μεταβιβαζόταν κληρονομικά στη γενεαλογική γραμμή, από τη μια γενιά στην άλλη, μέσω του συνηθισμένου ελληνικού συστήματος της διαιρετής κληρονομιάς, δηλαδή της μοιρασιάς της γης μεταξύ των κληρονόμων. Αυτό μαρτυρείται άμεσα από τη δήλωση του Αριστοτέλη ότι *«αν γεννηθούν πολλά παιδιά και η γη μοιραστεί αντίστοιχα, πολλοί, αναπόφευκτα, καταλήγουν φτωχοί»*. Οι παρατηρήσεις του επιβεβαιώνονται από τον Ξενοφώντα στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, που περιγράφει τη σύγχρονη του πρακτική της δανεικής συζύγου στη Σπάρτη. Εξηγεί ότι ο λόγος που οι Σπαρτιάτες είναι πρόθυμοι να δανείσουν τις συζύγους τους σε άλλους άντρες με σκοπό τη γέννηση παιδιών είναι ότι *«θέλουν οι γιοι τους να έχουν αδελφούς που είναι μέρος του γένους και μοιράζονται τη δύναμη του, αλλά δεν διεκδικούν μέρος της περιουσίας»*. Υπαινίσσεται ότι η περιουσία θα κληροδοτούνταν και θα διαιρούνταν ανάμεσα στους φυσικούς γιους του άντρα, όπου οι εν λόγω αδελφοί θα κληρονομούσαν από το δικό τους πατέρα.

Πράγματι, το ίδιο το έθιμο της κοινής συζύγου θα πρέπει να ερμηνευτεί ως μια μέθοδος μείωσης του υπερβολικού κατακερματισμού των κτημάτων, ο οποίος ήταν εγγενής στο σύστημα της διαιρετής κληρονομιάς. Ο Πολύβιος, το υπαινίσσεται παρατηρώντας ότι, όταν ένας άντρας είχε αποκτήσει αρκετά παιδιά από τη σύζυγο του, τότε μπορούσε να την παραχωρήσει σε ένα φίλο. Φυσικά, ο άντρας που δανειζόταν τη σύζυγο μπορούσε να χρησιμοποιήσει αυτό το έθιμο ως έναν τρόπο για να περιορίσει τον αριθμό των δικών του κληρονόμων. Ενόψει της μαρτυρίας του Ιουδαίου λόγιου του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. Φίλωνα, οι Σπαρτιάτες επέτρεπαν γάμους μεταξύ *ομομήτριων* αδελφών, έχει σημειωθεί ότι αυτή η συνεργασία θα μπορούσε να συνεχιστεί μέσω του γάμου μεταξύ των γιων και των θυγατέρων των δύο αντρών, συγκεντρώνοντας έτσι τις περιουσίες τους προς όφελος της επερχόμενης γενιάς. Στο προαναφερθέν απόσπασμα ο Πολύβιος αναφέρει άλλη μια πρακτική που είχε τον ίδιο στόχο για τη συγκέντρωση περιουσιών και αυτή ήταν η πρακτική της αδελφικής *πολυανδρίας*, όταν δηλαδή αρκετοί αδελφοί μοιράζονται μια σύζυγο. Ο Πολύβιος δηλώνει, ότι ήταν ένα παλαιό και πολύ συνηθισμένο έθιμο τρεις, τέσσερις ή και περισσότεροι αδελφοί να έχουν την ίδια σύζυγο. Οι πρακτικές της δανεικής συζύγου, του γάμου μεταξύ ομομήτριων αδελφών και η πολυανδρία έχουν νόημα με την προϋπόθεση ότι η γη μεταβιβαζόταν κληρονομικά μέσω της διαιρετής κληρονομιάς.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Πάντως, το δεύτερο χαρακτηριστικό του συστήματος ιδιωτικής κατοχής γης στην κλασική Σπάρτη ήταν ότι οι γαιοκτήμονες διέθεταν αρκετά μεγάλα περιθώρια για να τροποποιήσουν τη φυσική διαδικασία με την οποία η περιουσία τους μεταβιβαζόταν στη γενεαλογική γραμμή. Άλλος ένας τρόπος για τη διατήρηση της κληρονομιάς στην αρχαία Σπάρτη ήταν και αυτός της υιοθεσίας. Όπως και σε άλλες ελληνικές πόλεις, ένας γαιοκτήμονας που δεν είχε φυσικό γιο μπορούσε να υιοθετήσει ένα αγόρι από άλλη οικογένεια, που από εκείνη τη στιγμή και στο εξής θα ήταν ο κληρονόμος της, περιουσίας του θετού πατέρα του. Η μαρτυρία για τέτοιου είδους υιοθεσίες προσφέρεται από τον Ηρόδοτο. Περιγράφοντας τα δικαιώματα των βασιλέων δηλώνει, ανάμεσα στα άλλα, ότι «εάν κάποιος θέλει (ην τις... έθελη) να υιοθετήσει ένα παιδί, θα πρέπει να το κάνει παρουσία των βασιλέων». Όσοι μελετητές δέχονται τη μαρτυρία του Άγη του Πλούταρχου θεωρούν ότι σκοπός αυτής της διαδικασίας ήταν να διασφαλίσουν οι βασιλείς, ότι το πρόσωπο που υιοθετούνταν ήταν ένας ακτήμων νεότερος γιος, χωρίς κληρονομιά, ενώ, καθώς φαίνεται, ελάχιστη προσοχή έδιναν στις επιθυμίες του υιοθετούντος. Βέβαια υπάρχει ακόμα μία ερμηνεία ως προς το θέμα της υιοθεσίας εκείνης της εποχής και σημειώθηκε, που μας λέει, ότι το χωρίο του Ηροδότου δε στηρίζει αυτή την ερμηνεία. Η διατύπωση «ην τις... έθελη» τονίζει τον εθελοντικό χαρακτήρα της υιοθεσίας καθώς και την πρωτοβουλία και τις επιθυμίες του υιοθετούντος. Δεν υπάρχει καμία νύξη της κρατικής παρέμβασης που υποθέτει η παραπάνω θεωρία. Δε μας παρέχει καμία βάση να υποθέσουμε ότι οι βασιλείς αποφάσιζαν ποιον θα υιοθετούσε ο εν λόγω άντρας. Ήταν σύνηθες για μια υιοθεσία να λαμβάνει χώρα ενώπιον επίσημων μαρτύρων, όπως οι βασιλείς, διότι ίσως στερούσε τους πλησιέστερους συγγενείς του υιοθετούντος από μια πιθανή κληρονομιά. Ένας επίσημος μάρτυρας ήταν υποχρεωτικός στην περίπτωση μιας συνακόλουθης νομικής αμφισβήτησης του δικαιώματος του θετού γιου να κληρονομήσει. Ο ρόλος των βασιλέων ως μαρτύρων δείχνει μόνο επίσημη επικύρωση μιας κατά τα άλλα ιδιωτικής υπόθεσης και δεν υπάρχει καμία νύξη ότι επενέβαιναν στην επιλογή του θετού γιου για να εξασφαλίσουν ότι η περιουσία θα πήγαινε σε έναν ακτήμονα γιο εκτός των συγγενών.

Ένα ακόμα αξιοσημείωτο στοιχείο εκείνης της εποχής ως προς την διαχείριση της κληρονομιάς είναι και η ελεύθερη βούληση να μεταβιβαστεί με άλλους τρόπους. Είτε υπήρχαν γιοι είτε όχι, ένας γαιοκτήμονας είχε επίσης το δικαίωμα να μεταβιβάσει το κτήμα του με άλλους, πιο άμεσους τρόπους. Ο Αριστοτέλης δηλώνει ξεκάθαρα ότι, όποιος γαιοκτήμονας το επιθυμούσε είχε το δικαίωμα να δωρίσει τη γη του ή να την κληροδοτήσει στη διαθήκη του. Η μαρτυρία του επιβεβαιώνεται, όσον αφορά την ελευθερία δωρεάς, από την περιγραφή του Ξενοφώντα για την πρώτη ενέργεια του βασιλιά Αγησίλαου Β', όταν ανήλθε στο θρόνο στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ.:

Όταν η πόλη τον ανακήρυξε κληρονόμο όλης της περιουσίας του Άγη, έδωσε το μισό στους συγγενείς της μητέρας του γιατί έβλεπε ότι είχαν ανάγκη (Ξενοφώντας, Αγησίλαος 4.5 πβλ. Πλούταρχος, Αγησίλαος 4.1).

Ο άλλος τρόπος με το οποίο ένας γαιοκτήμονας μπορούσε να μεταβιβάσει τη γη του ήταν μέσω της πώλησης. Γι' αυτό το ζήτημα οι υπάρχουσες μαρτυρίες είναι πολύ περισσότερο αμφιλεγόμενες. Ο Αριστοτέλης μαρτυρεί ότι η αγορά ή η πώληση γης ήταν

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ατιμωτική (*ου καλόν*) και υποδεικνύει ότι η γη είχε περάσει στα χέρια λίγων μέσω δωρεάς ή κληροδότησης και όχι μέσω πώλησης. Η αφήγηση του είναι απόλυτα λογική εφόσον, αν και μια πράξη ατιμωτική δεν είναι ακριβώς ταυτόσημη με μια παράνομη, σε μια αλληλέγγυα, αυταρχική κοινωνία όπως η Σπάρτη, η δύναμη της κοινωνικής πίεσης και των κυρώσεων ήταν πιθανότατα τέτοια που να μην επιτρέπει σε οποιονδήποτε πολίτη να πουλήσει τη γη του, παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Πάντως, έχει υποστηριχτεί ότι κάποιες αρχαίες πηγές συγκρούονται, σε κάποιο βαθμό, με τη μαρτυρία του Αριστοτέλη.

Η κλασική μαρτυρία είναι η περιγραφή από το Θουκυδίδη των κυρώσεων που επιβλήθηκαν επίσημα το 421 π.Χ. στους στρατιώτες που είχαν παραδοθεί στη Σφακτηρία. Ο Θουκυδίδης δηλώνει ότι οι Σπαρτιάτες «τους κατέστησαν άτιμους, όπου η ατιμία σήμαινε ότι δε θα μπορούσαν να κατέχουν αξίωμα ούτε είχαν δικαίωμα να πουλήσουν ή να αγοράσουν οτιδήποτε». Ο Ducat (1983) επανέφερε, σύμφωνα με τον Hodgkinson, στο προσκήνιο ένα παλιό επιχείρημα, ότι δηλαδή το δικαίωμα της αγοραπωλησίας περιοριζόνταν, μέσω του εμπορίου της ακίνητης περιουσίας, δηλαδή τη γης.

Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, την εποχή του Θουκυδίδη το δικαίωμα της αγοραπωλησίας γης αποτελούσε μέρος των δικαιωμάτων του πολίτη. Ο Ducat (1983) υποθέτει ότι, μεταξύ της εποχής του Θουκυδίδη και αυτής του Αριστοτέλη, σημειώθηκε μια αντίδραση ενάντια σε αυτό το δικαίωμα, ίσως σε μια προσπάθεια να ανακοπεί η συγκέντρωση έγγειας ιδιοκτησίας, στην οποία οδήγησε η ελευθερία πώλησης, και έτσι να προέκυψε η δήλωση του Αριστοτέλη ότι η πώληση ήταν ατιμωτική.

Ο Θουκυδίδης προσπαθεί να εξηγήσει κάποια πράγματα μέσα από την αφήγησή του. Η ύπαρξη του δικαιώματος της αγοραπωλησίας γης σίγουρα θα βοηθούσε να εξηγήσει την ταχύτατη συρρίκνωση του αριθμού των Σπαρτιατών τον 5^ο αιώνα π.Χ. Επιπλέον, αυτό δεν αποτελεί τη μοναδική περίπτωση στην οποία επιβλήθηκαν ενισχυμένοι περιορισμοί στα δικαιώματα ιδιοκτησίας των Σπαρτιατών. Αυτοί οι ενισχυμένοι περιορισμοί θα μπορούσαν ίσως να εξηγήσουν το γεγονός ότι την εποχή του Αριστοτέλη η πώληση της γης ήταν μάλλον ατιμωτική παρά παράνομη, με βάση την υπόθεση, ότι οι αρχές είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν αρκετή προπαγάνδα ενάντια στην αγοραπωλησία γης, ώστε να την καταστήσουν ατιμωτική, χωρίς όμως να μπορούν να καταργήσουν ολοκληρωτικά ένα παλαιό προνόμιο των πολιτών.

Παρ' όλα αυτά, παραμένει αβέβαιο αν η αναφορά του Θουκυδίδη στο δικαίωμα αγοραπωλησίας θα πρέπει να συσχετιστεί με την έγγεια ιδιοκτησία. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης δεν αναφέρεται αποκλειστικά στη γη. Επομένως δεν θα μπορούσε να βγει κάποιο τελικό συμπέρασμα. Επιπλέον, υπάρχει μια εναλλακτική αναλογία η οποία υποδεικνύει μια διαφορετική ερμηνεία της μαρτυρίας του Θουκυδίδη. Η ατιμία που επιβλήθηκε στους στρατιώτες στη Σφακτηρία ανακαλεί την κατάσταση των ηβώντων, των νεαρών Σπαρτιατών μεταξύ 20 και 30 ετών. Οι στρατιώτες στη Σφακτηρία στερήθηκαν δύο δικαιώματα: το ένα είναι το δικαίωμα να κατέχουν αξίωμα και το άλλο είναι αυτό της αγοραπωλησίας. Όπως έγινε γνωστό εκείνη την εποχή, δε στερήθηκαν τα δικαιώματα για συμμετοχή στα συσσίτια ή τη στρατιωτική θητεία. Και αυτοί ανήκαν σε ένα συσσίτιο και πολεμούσαν στο στρατό, αλλά δεν μπορούσαν να κατέχουν αξίωμα, εφόσον αυτό το δικαίωμα περιοριζόταν στους

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

άντρες άνω των 30 ετών. Οι ηβώντες έπασχαν επίσης από μια συγκεκριμένη οικονομική αδυναμία. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, «όσοι ήταν κάτω των τριάντα ετών δεν πήγαιναν στην αγορά, και τις ανάγκες του νοικοκυριού τους τις φρόντιζαν οι συγγενείς και οι εραστές τους». Με άλλα λόγια, οι ηβώντες, όπως και οι στρατιώτες στη Σφακτηρία, δεν μπορούσαν να ασχολούνται με αγοραπωλησίες. Όπως περιγράφεται από τον Πλούταρχο, η οικονομική αδυναμία τους δε σχετιζόταν με την έγγεια ιδιοκτησία αλλά με τις καθημερινές συναλλαγές στην αγορά για τα απαραίτητα οικιακά αγαθά, δηλαδή με κινητή περιουσία. Φαίνεται απίθανο να μην είχε καταλάβει ο Πλούταρχος ή να παραποίησε το μέγεθος της αδυναμίας, εφόσον είναι απίθανο οι συναλλαγές για λογαριασμό των ηβώντων, οι οποίες σχετιζόνταν με τη γη, να γίνονταν από τον ασυνήθιστο συνδυασμό συγγενών και εραστών και όχι από έναν και μόνο κηδεμόνα. Με βάση αυτή την αναλογία η στέρηση του δικαιώματος της αγοραπωλησίας που επιβλήθηκε στους στρατιώτες στη Σφακτηρία αφορούσε μόνο την κινητή περιουσία και όχι το δικαίωμα της μεταβίβασης γης. Η μαρτυρία του Θουκυδίδη δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως απόδειξη ότι οι Σπαρτιάτες του 5^{ου} αιώνα π.Χ. είχαν το δικαίωμα να αγοράζουν και να πωλούν γη. Το μόνο βέβαιο είναι ότι στην εποχή του Αριστοτέλη η αγορά και η πώληση γης θεωρούνταν τόσο επονείδιστες, που δεν πίστευε ότι ασκούσαν κάποια σημαντική επίδραση στη συγκέντρωση της γης (Hodkinson 2004).

3.4. Οι αντιρρήσεις σε ένα ομοιόμορφο σύστημα ιδιωτικής κατοχής γης στην κλασική περίοδο

Για δύο λόγους, ωστόσο, δεν πιστεύεται ότι μπορούμε λογικά να υπολογίσουμε το μέγεθος ή ο αριθμός των κλήρων. Πρώτον, μας λείπουν οι απαιτούμενες αρχαίες μαρτυρίες για όλους τους σχετικούς παράγοντες, ιδίως, η πρόσφατη απόδειξη ότι η γεωμορφολογία των κοιλάδων του Ευρώτα και Παμίσου έχει αλλάξει σημαντικά και καθιστά αδύνατο να εκτιμηθεί με ακρίβεια το αρχαίο γεωργικό δυναμικό της Σπαρτιατικής γης. Δεύτερον, αρχαίες μαρτυρίες ποσοτικού χαρακτήρα, είτε είναι σχετικές μόνο με τις μεταρρυθμίσεις του 3^{ου} αιώνα ή, εφόσον ισχύουν για το χρονικό διάστημα από 650 έως 370 π.Χ., δεν είναι επαρκώς αξιόπιστα ή ακριβή (Cartledge 2002).

Είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε ότι πολλοί συγγραφείς μιλάνε για την αρχαία μοίρα. Διάφορα επιχειρήματα περί του θέματος μας λένε, ότι η αρχαία μοίρα δεν ήταν γη, αλλά ένα μάλλον διαφορετικό στοιχείο συνδεδεμένο με τη γαιοκτησία. Οι δηλώσεις στον Ηρακλείδη και στα Λακεδαιμονίων Επιτηδεύματα δεν είναι η μόνη περίπτωση στην οποία η λέξη μοίρα εμφανίζεται σε συσχέτισμό με τη Σπάρτη. Ο συγγραφέας της ελληνιστικής εποχής χρησιμοποιούν αυτή τη λέξη όταν λένε ότι οι Σπαρτιάτες «παραδίνοντας τη γη στους είλωτες, καθόρισαν ένα μερίδιο [έταξαν μοίραν] το οποίο θα έπρεπε πάντα να αποδίδουν σε αυτούς». Η πιο βολική υπόθεση είναι ότι και οι τρεις πηγές που αναφέρονται σε αυτή τη μοίρα αναφέρονται στο ίδιο πράγμα άρα η αρχαία μοίρα δεν ήταν γη, όπως πίστευαν παλαιότερα οι μελετητές, αλλά ο φόρος σε είδος από τη γη τον οποίο πλήρωναν οι είλωτες καλλιεργητές σε κάθε Σπαρτιάτη γαιοκτήμονα. Αυτή η υπόθεση επιβεβαιώνεται από ένα άλλο χωρίο στα Λακεδαιμονίων Επιτηδεύματα, το οποίο επίσης αναφέρεται στο φόρο που πλήρωναν οι είλωτες.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Η υπόθεση ότι τα αρχαία μερίδια δεν αναφέρονται στη γη αλλά στο φόρο που πλήρωναν οι είλωτες ταιριάζει με αρκετά από τα προαναφερθέντα στοιχεία αυτού του θέματος. Πρώτον, συμφωνεί με το πλαίσιο της απονομής πολιτικών δικαιωμάτων στους περιοίκους, εφόσον η είσπραξη φόρου από τους είλωτες καλλιεργητές ήταν ένα ουσιαστικό προνόμιο των Σπαρτιατών πολιτών και τους έδινε τη δυνατότητα να πληρώνουν τη συνεισφορά τους στα συσσίτια, όπου ήταν απαραίτητη προϋπόθεση των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Δεύτερον, η δήλωση ότι η πώληση γης ήταν ατιμωτική μπορεί να σταθεί όπως είναι, ως μια ολοκληρωμένη και ακριβής δήλωση που αφορούσε το σύνολο της σπαρτιατικής γης. Η υπόθεση αυτή επίσης καταργεί μια συγκεκριμένη δυσκολία στη συνήθη ερμηνεία του αποσπάσματος. Ενώ με όρους αυστηρά νομικής θεωρίας υπάρχει διαφορά μεταξύ του χαρακτηρισμού μιας πώλησης ως ατιμωτικής και της κατηγορηματικής απαγόρευσης αυτής, σε μια ελεγχόμενη κοινωνία όπως η κλασική Σπάρτη δε θα περίμενε κανείς μια τέτοια ξεκάθαρη διάκριση ανάμεσα στο νόμο, από τη μια πλευρά, και τις κοινωνικές κυρώσεις και τα έθιμα, από την άλλη. Πράγματι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα Πολιτικά του Αριστοτέλη δείχνουν ότι η ατίμωση που συνδεόταν με την αγορά και την πώληση γης σήμαινε ότι δεν εφαρμόζονταν. Διαχωρίζοντας το θέμα των δύο τμημάτων του χωρίου και την περίοδο στην οποία αναπτύχθηκε το καθένα απ' αυτά, αυτή η δυσκολία εξαφανίζεται.

Τέλος, η υπόθεση ότι τα αρχαία μερίδια αναφέρονται στο φόρο που πλήρωναν οι είλωτες ταιριάζει με το επιχείρημα ότι τα αρχαία μερίδια ήταν φαινόμενο της ελληνιστικής και όχι της κλασικής περιόδου. Η ιδέα ότι απαγορευόταν στους Σπαρτιάτες να πουλήσουν τη σοδειά που έπαιρναν από τους είλωτες δεν ταιριάζει με την πραγματικότητα των άνισων αγροτεμαχίων της κλασικής εποχής: το ενοίκιο που πλήρωναν οι είλωτες ήταν ένα μέρος της συνολικής παραγωγής και οι πλούσιοι πολίτες έπαιρναν πολύ μεγάλες ποσότητες σοδειάς (Hodkinson 2004), μέρος της οποίας σίγουρα το πουλούσαν. Επίσης, ταιριάζει ιδανικά με την ιδέα ενός πάγιου, και κατά συνέπεια περιορισμένου, ενοικίου το οποίο, όπως πρόσφατα σημειώθηκε, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τις ιδέες περί ισότητας στη γαιοκτησία που σφυρηλατήθηκαν στη διάρκεια της επανάστασης του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Σ' αυτό το μεταγενέστερο και επαναστατικό πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο κάθε πολίτης λάμβανε έναν καθορισμένο, περιορισμένο και μη μεταβιβάσιμο κλήρο και ένα πάγιο ενοίκιο, υπήρχε μια πλήρης και άμεση κρατική εξουσία που, πιθανότατα, θα επενέβαινε για να εξασφαλίσει ότι οι Σπαρτιάτες δε θα πουλούσαν κανένα από τα προϊόντα τους, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο την πολιτική τους ιδιότητα.

3.5. Τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα των Σπαρτιατιστών

Σε κάθε περίπτωση, λοιπόν, είναι σαφές ότι σε όλη την κλασική περίοδο η κατοχή γης στη Σπάρτη ήταν ουσιαστικά ιδιωτικού χαρακτήρα, με ένα μόνο σημαντικό περιορισμό: στη μεταβίβαση μέσω αγοράς και πώλησης. Μέχρι τώρα έχουμε εξετάσει μόνο την ιδιοκτησία γης από άντρες, όμως η ανάλυση του Αριστοτέλη τονίζει ιδιαίτερα ότι ένα μεγάλο τμήμα της γης, σχεδόν τα δύο πέμπτα, ανήκε σε γυναίκες. Αντίθετα, η κληρονομιά εκ μέρους των γυναικών απουσιάζει από την ανάλυση της κατοχής γης στην κλασική

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Σπάρτη στις μεταγενέστερες πηγές που γράφουν για ίσους κληρούς εμφανίζεται μόνο στην περιγραφή του υποτιθέμενα παρακμασμένου συστήματος του 3^{ου} αιώνα π.Χ. που δίνει ο Πλούταρχος στον Άγη. Όμως, κατά τον Αριστοτέλη, οι γυναίκες ως ιδιοκτήτριες γης, τόσο ως κληρονόμοι όσο και ως αποδέκτριες έγγειας προίκας, διαδραμάτιζαν κρίσιμης σημασίας ρόλο στο παραδοσιακό σύστημα, όπως αποδεικνύεται από το γεγονός ότι παρουσιάζει το ρόλο αυτό ως ένα σημαντικό παράγοντα στη συρρίκνωση του αριθμού των πολιτών.

3.5.1. Οι γυναίκες ως κληρονόμοι

Σε πολλά ελληνικά κράτη της κλασικής περιόδου η θέση των θυγατέρων, των οποίων οι πατέρες είχαν πεθάνει χωρίς αρσενικούς απογόνους, ρυθμιζόταν από ειδικούς κανονισμούς που καθόριζαν ποιος είχε το δικαίωμα να τις παντρευτεί. Τρία κείμενα μας πληροφορούν σχετικά με τη θέση αυτών των γυναικών στη Σπάρτη. Γνωρίζουμε ότι στο 5^ο αιώνα, οι βασιλείς είχαν ακόμα κάποια δικαιοδοσία όσον αφορά τις υιοθεσίες και τις αξιώσεις στα χέρια των κληρονόμων (Singor). Το πρωιμότερο κείμενο αποτελεί μέρος του καταλόγου των βασιλικών προνομίων που δίνει ο Ηρόδοτος

πατροόχου τε παρθένου πέρι. ές τον ίκνέεται έχειν, ήν μή περ ό πατήρ αυτήν έγγυήση.

Οι βασιλείς είναι οι μοναδικοί κριτές μόνο αυτών των περιπτώσεων: ποιος έχει το δικαίωμα να παντρευτεί μια άγαμη κληρονόμο, αν ο πατέρας της δεν την έχει αρραβωνιάσει.

Τρία σημεία χρήζουν προσοχής. Πρώτον, η κληρονόμος αποκαλείται πατρούχος, από το *πατρώα* και το *έχειν*, δηλαδή «κάτοχος της πατρικής περιουσίας». Φαίνεται ότι αντιστοιχεί στον όρο πατριώκος στον Κώδικα της Γόρτυνας.⁴ (http://www.greeklanguage.gr/Resources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=346) Μία πατριώκος στη Γόρτυνα, εφόσον συμμορφωνόταν με τους νόμους που όριζαν ποιον έπρεπε να παντρευτεί, παρέμενε η νόμιμη ιδιοκτήτρια της περιουσίας του πατέρα της σε ολόκληρη τη ζωή της, σε αντίθεση με την Αθηναία κληρονόμο, την επίκληρο, η οποία παραχωρούσε την περιουσία της στο γιο της, όταν αυτός ενηλικιωνόταν. Ο συναφής χαρακτήρας των νόμων υποδηλώνει ότι η Σπαρτιάτισσα πατρούχος απολάμβανε νομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας της πατρικής περιουσίας, συγκρίσιμα με αυτά της ομολόγου της στη Γόρτυνα. Για παράδειγμα, όταν ο Ηρόδοτος παρουσιάζει το γάμο του Λεωνίδα Α' με το μοναχοπαίδι του Κλεομένη Α', την κόρη του Γοργώ, ως ένα λόγο της

⁴ Οι σωζόμενοι νόμοι της Γόρτυνας (πόλης στη νότια πλευρά της κεντρικής Κρήτης) αποτελούν την πιο σημαντική ίσως πηγή για το δίκαιο της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου. Το κείμενο παραδίδεται από μια "μεγάλη επιγραφή" που βρισκόταν αρχικά σε άγνωστο οίκημα, τοποθετήθηκε ωστόσο αργότερα (περ. 100 π.Χ.) στο ρωμαϊκό Ωδείο της πόλης. Η επιγραφή αποτελείται από 12 στήλες χαραγμένες πάνω σε 12 τετράγωνους λίθους και είναι γραμμένη βουστροφηδόν (= "με τον τρόπο που οργώνουν τα βόδια", δηλ. εναλλάξ από τα δεξιά προς αριστερά και από τα αριστερά στα δεξιά) σε κρητική διάλεκτο. Οι νόμοι που περιέχονται είχαν θεσπιστεί το αργότερο τον 6ο αι. π.Χ., καταγράφηκαν όμως με τροποποιήσεις στη συγκεκριμένη επιγραφή περίπου το 450 π.Χ.. Αναφέρονται κυρίως σε ζητήματα οικογενειακού, κληρονομικού αλλά και δικονομικού δικαίου, ενώ μεγάλο μέρος τους αφορά στους δούλους.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ανόδου του στο θρόνο γύρω στο 490 π.Χ. επεξηγείται λόγω του γεγονότος, ότι ο γάμος ενίσχυσε τη θέση του Λεωνίδα, επειδή η Γοργώ είχε κληρονομήσει την περιουσία του πατέρα της, Κλεομένη.

Δεύτερον, η δικαιοδοσία των βασιλέων ίσχυε μόνο στην περίπτωση μιας ανύπαντρης πατρούχου που ο πατέρας της δεν την είχε ήδη μνηστεύσει. Μια κληρονόμος ήδη παντρεμένη ή απλώς μνηστευμένη, καθώς φαίνεται, μπορούσε να διατηρήσει τον υπάρχοντα ή το μελλοντικό σύζυγο της αντί να υποχρεωθεί να παντρευτεί τον πλησιέστερο συγγενή της. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με το δίκαιο τόσο στην Αθήνα όσο και στη Γόρτυνα, όπου ο πλησιέστερος συγγενής είχε το δικαίωμα να παντρευτεί την κληρονόμο, εκτός αν ήταν παντρεμένη και είχε ήδη ένα γιο (στην Αθήνα) ή παιδί οποιουδήποτε φύλου στη Γόρτυνα. Προφανώς, στη Σπάρτη ασκούνταν μικρότερος έλεγχος επί του δικαιώματος του πατέρα να μεταβιβάσει την περιουσία του σε απογόνους άλλων γενεαλογικών γραμμών, παντρεύοντας την κληρονόμο του εκτός της οικογένειας.

Τρίτον, υπάρχει το πρόβλημα της φύσης της δικαιοδοσίας του βασιλιά. Μερικές φορές υποτίθεται, ότι ο ρόλος τους ήταν να αποδώσουν την κληρονόμο σε έναν ακτήμονα πολίτη. Όμως, ο υποψήφιος σύζυγος είχε κάποιο δικαίωμα να παντρευτεί την κληρονόμο και δεν επιλεγόταν με βάση την αυθαίρετη πρωτοβουλία των βασιλέων. Φαίνεται πιθανόν ότι, όπως και σε άλλα ελληνικά κράτη, το δικαίωμα να παντρευτεί κανείς μια κληρονόμο η οποία ενέπιπτε στη δικαιοδοσία του βασιλιά ανήκε στον πλησιέστερο άρρενα συγγενή. Η περίπτωση ενός γέρου άντρα με μια νεαρή σύζυγο που συζητά ο Ξενοφώντας στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, ήταν σίγουρα το τυπικό αποτέλεσμα ενός τέτοιου γάμου ανάμεσα σε μια κληρονόμο και τον αδελφό του πατέρα της. Προφανώς, η κατάσταση ήταν τόσο συνηθισμένη, ώστε υπήρχε μια επίσημη επικυρωμένη διευθέτηση, σύμφωνα με την οποία ο γηραιός σύζυγος μπορούσε να βρει ένα νεαρό άντρα για να αποκτήσει παιδιά για λογαριασμό του. Πιθανότατα, ο ρόλος του βασιλιά ήταν να εκδώσει απόφαση ανάμεσα στις συγκρουόμενες διεκδικήσεις διαφορετικών συγγενών σχετικά με τη θέση του πλησιέστερου συγγενή, όπως έκανε το δικαστήριο του επώνυμου άρχοντα στην Αθήνα.

Το επόμενο κείμενο είναι η μαρτυρία του Αριστοτέλη: «όμως, όπως είναι τώρα τα πράγματα κάποιος μπορεί να παντρέψει μια επίκληρο με οποιονδήποτε θέλει και, αν πεθάνει χωρίς να αφήσει διαθήκη, ο άντρας τον οποίο ορίζει ως κληρονόμο την παντρεύει με οποιονδήποτε θέλει». Συχνά θεωρείται ότι το κείμενο δείχνει μια αλλαγή του νόμου σε σχέση με αυτόν που αναφέρει ο Ηρόδοτος. Όμως, οι διαφορές μεταξύ των δύο πηγών είναι περισσότερο επιφανειακές παρά ουσιαστικές. Πρώτον, σχετικά με το ζήτημα της κατοχής της πατρικής περιουσίας, ο Αριστοτέλης αποκαλεί την κληρονόμο με τον αθηναϊκό όρο επίκληρος και αναφέρει ένα πρόσωπο που ονομάζεται κληρονόμος, προφανώς τον πλησιέστερο συγγενή, ο οποίος έλεγχε το γάμο της όταν ο πατέρας της πέθαινε χωρίς διαθήκη. Η λέξη κληρονόμος συχνά έχει τη σημερινή της σημασία όμως ο Αριστοτέλης ξεκάθαρα πιστεύει ότι η ίδια η κληρονόμος ήταν η νόμιμη ιδιοκτήτρια της περιουσίας του πατέρα της και όχι απλώς η προσωρινή κάτοχος μέχρι να ενηλικιωθούν οι γιοι της, όπως συνέβαινε με την Αθηναία επίκληρο, εφόσον ξεκαθαρίζει ότι ο αριθμός των γυναικών κληρονόμων ήταν ένας λόγος που σχεδόν ή περίπου τα δύο πέμπτα της γης ανήκαν σε γυναίκες. Κατά συνέπεια, φαίνεται ότι η χρήση του όρου επίκληρος από τον Αριστοτέλη

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

αποτελεί μια περίπτωση χαλαρού, μη τεχνικού λεξιλογίου (Cartledge 1981). Όσο για τον κληρονόμο, αν και ο όρος συχνά σημαίνει «αυτός που παίρνει τον κλήρο» ή «αυτός στον οποίο απονέμεται ο κλήρος» (από το *νέμειν*) άλλες, δευτερεύουσες ερμηνείες είναι επίσης πιθανές. Θα μπορούσε να σημαίνει «αυτός που έχει τη διαχείριση του κλήρου» (από το *νέμεσθαι*) ή, κατ' αναλογία με τον αξιωματούχο που ονομαζόταν παιδονόμος και επέβλεπε την αγωγή των αγοριών, «αυτός που επιβλέπει τον κλήρο». Οποιαδήποτε από αυτές τις σημασίες θα ταίριαζε με τη δήλωση του Αριστοτέλη ότι ο κληρονόμος αποφάσιζε ποιον θα παντρευόταν η μη μνηστευμένη κληρονόμος και, κατά συνέπεια, σε ποια γενεαλογική γραμμή θα κατέληγε η πατρική περιουσία. Αυτό θα ήταν συμβατό με την άποψη ότι η κληρονόμος διατηρούσε όλη την εν λόγω περιουσία.

Δεύτερον, η μαρτυρία του Αριστοτέλη συμπίπτει με αυτή του Ηροδότου ως προς την ελευθερία με την οποία μια κληρονόμος μπορούσε να παντρευτεί εκτός της συγγενικής σειράς. Η δήλωση του ότι μπορούσε να δοθεί για γάμο σε οποιονδήποτε συμφωνεί με την άποψη του Ηροδότου. Η επόμενη παρατήρηση του ότι, εάν κάποιος άντρας πέθαινε χωρίς διαθήκη, το πρόσωπο που οριζόταν ως ο κληρονόμος έδινε την κληρονομία σε οποιονδήποτε επιθυμούσε, δείχνει, καθώς φαίνεται, ότι ο πατέρας μπορούσε έννομα να μνηστεύσει την κληρονομία του όχι μόνο στη διάρκεια του βίου του αλλά και στη διαθήκη του. Αυτό το δικαίωμα ίσως υπάρχει ήδη υπαινικτικά στη μαρτυρία του Ηροδότου, αν και αυτή δεν είναι τόσο ακριβής και έτσι δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι.

Πράγματι, η μαρτυρία του Αριστοτέλη δεν αποδεικνύει ότι οι βασιλείς δεν είχαν πλέον αρμοδιότητα λήψης νομικής απόφασης. Δεν αναφέρει τίποτα για τις ακριβείς διαδικασίες που ακολουθούνταν όταν ο πατέρας πέθαινε χωρίς διαθήκη. Σίγουρα, θα εξακολουθούσε να υφίσταται ανάγκη δικαστικής απόφασης ανάμεσα σε ανταγωνιζόμενους διεκδικητές της θέσης του κληρονόμου, η οποία ήταν πιθανότατα ιδιαίτερα αξιολύπητη λόγω της δυνατότητας για προσωπικό όφελος και πατρωνία που έδινε ο έλεγχος του γάμου της κληρονομίας. Επίσης, δεν είναι σαφές ότι ο ρόλος του πλησιέστερου συγγενή της κληρονομίας διαφέρει σε μεγάλο βαθμό στα δύο χωρία. Η σύντομη αναφορά της επίσημης διαδικασίας στον Ηρόδοτο δεν ορίζει τις ακριβείς υποχρεώσεις του άντρα στον οποίο επιδικαζόταν μια κληρονομία. Πουθενά δε φαίνεται ότι ο πλησιέστερος συγγενής ήταν υποχρεωμένος να την παντρευτεί ο ίδιος, αντί να τη μνηστεύσει με έναν άλλο πολίτη. Επιπρόσθετα, στον Αριστοτέλη τίποτα δε δείχνει ότι ο κληρονόμος, ενώ ήταν ελεύθερος να παντρεύει την κληρονομία με όποιον ήθελε, δεν μπορούσε να επιλέξει να την παντρευτεί ο ίδιος.

Κατά συνέπεια, είναι αστήρικτη η υπόθεση ότι υπήρξε μια αλλαγή στους νόμους σχετικά με το γάμο των γυναικών κληρονόμων μεταξύ της εποχής του Ηροδότου, τον 5^ο αιώνα π.Χ., και της εποχής του Αριστοτέλη, τον ύστερο 4^ο αιώνα. Μάλιστα, η τελευταία μαρτυρία, από τον ύστερο 3^ο αιώνα π.Χ., δείχνει σημάδια συνέχειας με τις προγενέστερες περιόδους. Πρόκειται για την αφήγηση του Πλουτάρχου σχετικά με το πώς ο βασιλιάς Λεωνίδας Β' είχε μεταχειριστεί την Αγιάτιδα, χήρα του βασιλιά Άγη Δ', τον οποίο είχε εκτελέσει το 241 π.Χ.:

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Ο Λεωνίδας πήρε τη σύζυγο του [του Αγη], η οποία είχε ένα νεογέννητο παιδί, από το σπίτι της και την υποχρέωσε να παντρευτεί το γιο του, τον Κλεομένη, ο οποίος δεν ήταν ακόμα σε ηλικία γάμου. Δεν ήθελε να δώσει τη γυναίκα σε κανέναν άλλο διότι η Αγιατίς ήταν επίκληρος της μεγάλης περιουσίας του πατέρα της, του Γύλιππου (Κλεομένης 1.1.).

3.5.2. Προίκες και κληρονομιά για τις γυναίκες

Ο άλλος παράγοντας, στον οποίο ο Αριστοτέλης απέδιδε το υψηλό ποσοστό έγγκειας ιδιοκτησίας στα χέρια γυναικών, ήταν η κυρίαρχη θέση μεγάλων προικιών.

Η μαρτυρία του Αριστοτέλη αποτελεί ικανή απόδειξη ότι κατά την κλασική περίοδο, όταν μία κοπέλα παντρευόταν, ένα σημαντικό κομμάτι γης μεταβιβαζόταν σε αυτήν από τους γονείς της. Αν και ο Αριστοτέλης είναι η πρώτη πηγή που αναφέρεται σε προίκες, δεν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε ότι αυτό ήταν μια νέα πρακτική τον 4^ο αιώνα π.Χ. Οι περιπτωσιολογικές μελέτες νυφών του 6^{ου} και 5^{ου} αιώνα π.Χ., οι οποίες έφεραν μεγάλο πλούτο στους συζύγους τους άλλα αποδεικνύουν. Όμως, αυτές οι μεταβιβάσεις γης δεν ταυτίζονταν αναγκαστικά με το θεσμό της προίκας, όπως αυτός λειτουργούσε στην κλασική Αθήνα. Όπως και με την αναφορά του στην επίκληρο, ο Αριστοτέλης ίσως χρησιμοποιεί τον όρο *προίξ* με μια χαλαρή, μη τεχνική σημασία για να περιγράψει μια ανάλογη αλλά όχι ταυτόσημη κοινωνική πρακτική. Το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης θεωρούσε τις προίκες εν μέρει υπεύθυνες για την κατοχή των δύο πέμπτων της γης από τις γυναίκες δείχνει ότι η ύψη διατηρούσε τον έλεγχο της δωρεάς όπως και η πατρούχος διατηρούσε τον έλεγχο της κληρονομιάς της. Αυτή είναι η ερμηνεία του Cartledge (1981), ο οποίος υποστηρίζει ότι «αυτό που ο Αριστοτέλης αποκαλεί "μεγάλες προίκες" ήταν στην πραγματικότητα, γαμήλιες συμβάσεις, που συνίσταντο σε έγγκεια ιδιοκτησία μαζί με όποια άλλα κινητά αγαθά ένας πλούσιος πατέρας ή μητέρα θεωρούσε αρμόζον να δώσει σε μια κόρη».

Η υπόθεση αυτή οδηγεί στο ερώτημα αν η ποσότητα της μεταβιβαζόμενης περιουσίας ήταν αποκλειστικά στην ευχέρεια των γονιών της νύφης ή αν ήταν προκαθορισμένη, με οποιονδήποτε τρόπο. Ο Κώδικας της Γόρτυνας, ο οποίος είναι σωζόμενοι νόμοι της Γόρτυνας, πόλης στη νότια πλευρά της κεντρικής Κρήτης, αποτελούν την πιο σημαντική ίσως πηγή για το δίκαιο της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου. Το κείμενο παραδίδεται από μια "μεγάλη επιγραφή" που βρισκόταν αρχικά σε άγνωστο οίκημα, τοποθετήθηκε ωστόσο αργότερα (περ. 100 π.Χ.) στο ρωμαϊκό Ωδείο της πόλης. Η επιγραφή αποτελείται από 12 στήλες χαραγμένες πάνω σε 12 τετράγωνους λίθους και είναι γραμμένη βουστροφηδόν

⁵(http://www.greeklanguage.gr/Resources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html)

⁵ "με τον τρόπο που οργώνουν τα βόδια", δηλ. εναλλάξ από τα δεξιά προς αριστερά και από τα αριστερά στα δεξιά) σε κρητική διάλεκτο. Οι νόμοι που περιέχονται είχαν θεσπιστεί το αργότερο τον 6ο αι. π.Χ., καταγράφηκαν όμως με τροποποιήσεις στη συγκεκριμένη επιγραφή περίπου το 450 π.Χ.. Αναφέρονται κυρίως σε ζητήματα οικογενειακού, κληρονομικού αλλά και δικονομικού δικαίου, ενώ μεγάλο μέρος τους αφορά στους δούλους

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

[?text_id=346](#)) Ο Κώδικας της Γόρτυνας, αναφέρεται στη μεταβίβαση περιουσίας σε μια νύφη από τον πατέρα της και δείχνει ότι, όπως και στη Σπάρτη, παρέμενε η περιουσία υπό τον έλεγχο της. Η εν λόγω περιουσία, πάντως, δεν ήταν απλώς μια εθελοντική δωρεά αλλά μια προκαταβολή της δικαιωματικής κληρονομιάς της κόρης. Εάν δε δινόταν σε αυτήν με την ευκαιρία του γάμου της, μπορούσε να τη λάβει άμεσα με το θάνατο του πατέρα της. Μια κόρη δικαιούνταν να κληρονομήσει μερίδιο από ολόκληρη την περιουσία του πατέρα της και της μητέρας της, εκτός από συγκεκριμένα είδη, όπως για παράδειγμα σπίτια στην πόλη, το περιεχόμενο αγροικών χωρής ενοικιαστές και αγροτικά ζώα, ακόμα και όταν υπήρχαν εν ζωή οι αδελφοί της. Το μερίδιο της ήταν το μισό ενός γιου. Αυτό μπορούσε να δοθεί με την ευκαιρία του γάμου της: «εάν ο πατέρας, όσο ζούσε, επιθυμούσε να δώσει κάτι στην κόρη επί τη ευκαιρία του γάμου της, θα έδινε όπως ορίζεται τόσα, αλλά όχι περισσότερα». Η μαρτυρία του Κώδικα επιβεβαιώνεται από τη δήλωση του Εφόρου στο Στράβωνα 10.4.20) ότι «η προίκα (φερνή), εάν υπάρχουν αδελφοί, είναι το μισό του μεριδίου του αδελφού». Το ζήτημα είναι αν μια Σπαρτιάτισσα κόρη είχε τα ίδια δικαιώματα προκαταβολικής κληρονομιάς όπως η ομολογή της στη Γόρτυνα.

Το «καθολικό δικαίωμα κληρονομιάς από γυναίκες» δεν ήταν ένας επιπλέον μηχανισμός με βάση τον οποίο οι γυναίκες μπορούσαν να αποκτήσουν γη. Με βάση τη θεωρία όλες οι θυγατέρες κληρονομούσαν κάποια γη. Στην περίπτωση μιας κόρης με αδελφούς, η υπόθεση είναι ότι αυτή η γη αποτελούσε το μισό του μεριδίου του αδελφού. Η υπόθεση είναι ότι αυτό που ο Αριστοτέλης αποκαλεί «προίκες» ήταν, στην πραγματικότητα, μια πριν το θάνατο κληρονομιά που δινόταν στην κόρη, όταν παντρευόταν, και ότι το μέγεθος αυτής της προίκας εξαρτιόταν από αυτό που η κόρη ανέμενε να λάβει τελικά μετά το θάνατο των γονέων της. Με αυτό τον τρόπο, οι μηχανισμοί του Αριστοτέλη ήταν αρκετοί για να εξηγήσουν την κατοχή περίπου των δύο πέμπτων της γης από τις γυναίκες, χωρίς την πρόσθεση επιπλέον μηχανισμών για την απόκτηση της. Υπάρχουν επικρίσεις στην υπόθεση, περί ενός καθολικού δικαιώματος κληρονομιάς από γυναίκες με το αιτιολογικό ότι, εάν ίσχυε, ο Αριστοτέλης θα το είχε αναφέρει στην κριτική του των σφαλμάτων της σπαρτιατικής πολιτείας. Όμως, το θέμα είναι ότι ο Αριστοτέλης δεν το αναφέρει ξεκάθαρα διότι περιγράφει τα περιουσιακά δικαιώματα των Σπαρτιατισσών με τρόπο οξυδερκή μεν αλλά όχι με γνήσιους σπαρτιατικούς όρους. Αντίθετα, χρησιμοποιεί όρους προερχόμενους από τη μάλλον διαφορετική κατάσταση στην Αθήνα της εποχής του με την οποία ήταν πιο εξοικειωμένος. Όπως ακριβώς χρησιμοποιεί τον αθηναϊκό όρο επίκληρος για να περιγράψει τη Σπαρτιάτισσα πατρούχο, κατά τον ίδιο τρόπο χρησιμοποιεί τον αθηναϊκό όρο προίκες για να περιγράψει την πριν από το θάνατο απονομή της κληρονομιάς μιας κόρης την εποχή του γάμου της. Η υπόθεση, αν και δεν μπορεί να αποδειχτεί οριστικά, τουλάχιστον έχει το πλεονέκτημα ότι προσφέρει μια ολοκληρωμένη ερμηνεία του χωρίου του Αριστοτέλη, από την άποψη ότι δίνει τη μοναδική εξήγηση στη σύγχρονη βιβλιογραφία του ακριβούς αριθμού που δίνει ο Αριστοτέλης για το ποσοστό γης στα χέρια γυναικών. Επίσης, έχει το πλεονέκτημα ότι εξηγεί ένα άλλο αίνιγμα που αγνοούν πολλοί μελετητές, δηλαδή γιατί οι Σπαρτιάτες γονείς έδιναν τόσο μεγάλες εκτάσεις γης στις κόρες τους όταν παντρεύονταν, παρά την επιζήμια μείωση των οικογενειακών αγροτεμαχίων εξαιτίας αυτής της πρακτικής.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Επιπλέον, οι παρατηρήσεις του Αριστοτέλη στα Πολιτικά του, σχετικά με το σύστημα της διαιρετής κληρονομιάς στη Σπάρτη δεν είναι ασύμβατες με την υπόθεση του καθολικού δικαιώματος κληρονομιάς από γυναίκες. Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι, εάν γεννηθούν πολλά παιδιά και η γη μοιραστεί αντίστοιχα, ο νομοθέτης ενθάρρυνε τους πολίτες να αποκτήσουν πολλά παιδιά. Δεν υπάρχει καμία ένδειξη σε αυτό το σημείο ότι κληρονομούσαν μόνο γη. Ακόμα είναι σημαντικό ότι ο Αριστοτέλης δεν κάνει διάκριση ανάμεσα στα φύλα όταν γράφει για τη διαίρεση της κληρονομιάς, παρά το γεγονός ότι θα μπορούσε εύκολα να κάνει μια τέτοια διάκριση. Εάν και αναφέρει ότι οι πατέρες τριών ή περισσότερων γιων απαλλάσσονταν από δημόσια καθήκοντα, το κάνει μόνο για να τονίσει τη γενική παρατήρηση του σχετικά με τις προθέσεις του νομοθέτη. Αυτή την διάκριση δεν την χρησιμοποιεί για τους γιους στην επόμενη πρόταση όπου συζητά τη διαίρεση της κληρονομιάς.

Υπάρχουν αρκετά ιστορικά περιστατικά που δείχνουν το καθολικό δικαίωμα κληρονομιάς από γυναίκες. Μερικά αφορούν γάμους μεταξύ στενών συγγενών εξ αίματος που συνάπτονταν από μέλη βασιλικών οικογενειών. Για παράδειγμα, ο γάμος ανάμεσα στο βασιλιά Αναξανδρίδα Β' και την κόρη της αδελφής του, στα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ.. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο βασιλιάς αρνήθηκε να διαλύσει αυτόν το γάμο, παρά το γεγονός ότι αρχικά η σύζυγος του δεν αποκτούσε παιδιά και οι έφοροι επέμεναν να τη χωρίσει και να ξαναπαντρευτεί για να διαιωνίσει τη βασιλική γενιά. Μόνο όταν του επιτράπηκε να την κρατήσει και αυτήν συμφώνησε ο Αναξανδρίδας να πάρει δεύτερη σύζυγο. Αν και λέγεται ότι ήταν αφοσιωμένος στην ανιψιά του, πιθανότατα εμπλέκονταν και υλικά συμφέροντα. Εάν τη χώριζε, θα έπαιρνε μαζί της την περιουσία της. Ακόμα και όταν η δεύτερη σύζυγος του γέννησε ένα γιο, ο Αναξανδρίδας φρόντισε να αποκτήσει παιδιά με την ανιψιά του τρεις γιους για να κληρονομήσουν την περιουσία της. Όλα αυτά δείχνουν ότι διέθετε κάποιον πλούτο. Σύμφωνα με την υπόθεση του καθολικού δικαιώματος κληρονομιάς από γυναίκες, πάντως, η περιουσία της θα πρέπει να περιλάμβανε τουλάχιστον ένα τμήμα των κτημάτων που ανήκαν προηγουμένως στους γονείς του Αναξανδρίδα, γη την οποία ο βασιλιάς θα έπρεπε να μοιραστεί με την αδελφή του, τη μητέρα του κοριτσιού. Η επιθυμία του Αναξανδρίδα να εξασφαλίσει για τους απογόνους του τα εναπομείναντα μερίδια των κτημάτων των γονιών του θα εξηγούσε τόσο τον αρχικό γάμο με την ανιψιά του όσο και τη συνακόλουθη απόφασή του να την κρατήσει και να αποκτήσει μαζί της παιδιά. Αυτό το επεισόδιο είναι απόλυτα κατανοητό με βάση την υπόθεση του καθολικού δικαιώματος κληρονομιάς από γυναίκες.

Ένα δεύτερο παράδειγμα δίνεται από τον Ηρόδοτο και αφορά τον γάμο ανάμεσα στο μελλοντικό βασιλιά Αρχίδαμο Β' και τη θεία του Λαμπιτώ, στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ.. Από τον πρώτο του γάμο ο Λεωτυχίδας Β' απέκτησε μόνο ένα γιο, το Ζευξίδαμο, ο οποίος με τη σειρά του απέκτησε τον Αρχίδαμο και πέθανε πρόωρα, χωρίς άλλους κληρονόμους. Η Λαμπιτώ ήταν το μοναδικό παιδί από το δεύτερο γάμο του Λεωτυχίδα με κάποια Ευρυδάμη. Η ίδια η Ευρυδάμη δεν ήταν πατρούχος, διότι είχε έναν αδελφό που ονομαζόταν Μένιος. Εφόσον η διαδοχή του Αρχίδαμου στο θρόνο δεν αμφισβητούνταν, σκοπός του γάμου, ο οποίος κανονίστηκε από τον ίδιο το Λεωτυχίδα, ήταν σίγουρα να συγκεντρώσει και να αυξήσει τη βασιλική περιουσία. Αυτός ο γαμήλιος διακανονισμός θα

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ήταν κατανοητός με βάση την υπόθεση του καθολικού δικαιώματος κληρονομιάς από γυναίκες, εφόσον η Λαμπιτώ θα ήταν τότε μια πολύ πλούσια νύφη. Πρώτον, έχοντας μόνο έναν ετεροθαλή αδελφό, θα δικαιούνταν να κληρονομήσει το ένα τρίτο των κτημάτων του Λεωτυχίδα. Δεύτερον, θα πρέπει να είχε κληρονομήσει επιπλέον περιουσία από τη μητέρα της Ευρυδάμη, η οποία με τη σειρά της θα είχε κληρονομήσει μέχρι και το ένα τρίτο των κτημάτων των γονιών της. Μια τέτοια κληρονομιά θα εξηγούσε επίσης γιατί ο Λεωτυχίδας διάλεξε την Ευρυδάμη ως δεύτερη σύζυγο του. Είναι αξιοσημείωτο ότι χωρίς την εφαρμογή του καθολικού δικαιώματος κληρονομιάς από γυναίκες ούτε η Λαμπιτώ ούτε η μητέρα της Ευρυδάμη θα μπορούσαν να έχουν εξασφαλίσει τέτοιο σημαντικό πλούτο.

Ένα τρίτο παράδειγμα αφορά την Κυνίσκα, κύρη του Αρχίδαμου Β'. Δεν ήταν πατρώχος, εφόσον ο πατέρας της είχε δύο γιους, τους βασιλείς Άγη και Αγησίλαο, όμως, κατείχε αρκετή γη και άλλους πόρους για να εκτρέφει άλογα που κέρδισαν δύο φορές στην αρματοδρομία με τέθριππο στους Ολυμπιακούς αγώνες (Ξενοφώντας), επιπλέον, παρήγγειλε ένα μεγαλόπρεπο μνημείο νίκης. Φαίνεται περισσότερο πιθανό, ότι ο μεγάλος της πλούτος ήταν αποτέλεσμα του δικαιώματος της να κληρονομήσει το ένα πέμπτο των κτημάτων του Αρχίδαμου παρά ότι της προσφέρθηκε εθελοντικά μια προίκα τόσο μεγάλων διαστάσεων. Η Κυνίσκα δεν ήταν μοναδική περίπτωση. Σύμφωνα με τον Πausanias αργότερα αρκετές Σπαρτιάτισσες νίκησαν στις αρματοδρομίες στους Ολυμπιακούς αγώνες, όπως η Ευρυλεωνίς, νικήτρια στην αρματοδρομία με δύο άλογα, πιθανότατα το 368 π.Χ.. Ενόψει των μαρτυριών σχετικά με τη θέση της Κυνίσκας θα ήταν παρατραβηγμένο να ισχυριστούμε ότι αυτές οι γυναίκες θα πρέπει να ήταν όλες πατρώχοι. Το ότι κατείχαν τέτοιες σημαντικές εκτάσεις γης ενισχύει την υπόθεση ενός καθολικού δικαιώματος κληρονομιάς από γυναίκες.

Αθροιστικά, αυτά τα παραδείγματα στηρίζουν τη θέση ότι μια κόρη κληρονομούσε ένα μέρος της έγγειας ιδιοκτησίας των γονιών της, ακόμα και αν υπήρχαν επιζώντες αδελφοί. Τον 4^ο αιώνα π.Χ., η γνώση ότι μια κόρη θα λάμβανε τελικά ένα σημαντικό μέρος των κτημάτων των γονιών της μέσω κληρονομιάς ασκούσε έντονη επιρροή στο μέγεθος των γαμήλιων διακανονισμών. Γι' αυτό ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι οι μεγάλες προίκες ήταν η μία από τις δύο αιτίες που περίπου τα δύο πέμπτα της γης ανήκαν σε γυναίκες.

Ακόμα και αν κανείς απορρίψει την υπόθεση, σχετικά με το καθολικό δικαίωμα κληρονομιάς από γυναίκες και θεωρεί τις έγγειες προίκες ως εθελοντικές δωρεές, είναι προφανές ότι τον 4^ο αιώνα π.Χ., οι γαμήλιοι διακανονισμοί ήταν συχνά σημαντικού επιπέδου. Ως βασικό στόχο είχαν όχι απλώς να στηρίξουν τη νύφη στο καινούριο της νοικοκυριό, αλλά και να τακτοποιήσουν είτε το σύνολο είτε το μεγαλύτερο μέρος των διεκδικήσεων της επί των πατρικών κτημάτων, εξασφαλίζοντας έτσι ότι ένα σημαντικό τμήμα της πατρικής περιουσίας θα μεταβιβαζόταν τελικά στα παιδιά της. Κατά συνέπεια, είναι σαφές ότι το σπαρτιατικό κληρονομικό σύστημα λειτουργούσε στη βάση της λεγόμενης διπλογραμμικής κληρονομιάς, δηλαδή ένα σύστημα σύμφωνα με το οποίο η περιουσία ενός ατόμου, στην περίπτωση της Σπάρτης είτε άντρα είτε γυναίκας, κατανεμόταν στα παιδιά και των δύο φύλων και έτσι διαχεόταν εκτός της συγγενικής σειράς. Πράγματι, τα χαρακτηριστικά των γαμήλιων συστημάτων στη Σπάρτη, όπως ο γάμος

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

μεταξύ ομομήτριων αδελφών και οι βασιλικοί γάμοι με στενούς συγγενείς εξ αίματος, παρουσιάζουν έντονες ομοιότητες με αυτά άλλων κοινωνιών στις οποίες λειτουργεί η διπλογραμμική κληρονομιά (Hodkinson 1989). Τέτοιες κοινωνίες παρουσιάζουν συχνά υψηλό επίπεδο ενδογαμίας και άλλες μορφές γάμου εντός της ίδιας ομάδας ως έναν τρόπο να περιορίσουν τη διάχυση της περιουσίας εκτός της συγγενικής σειράς (Goody 1973). Η αδελφική πολυανδρία, η πρακτική που μαρτυρείται στη Σπάρτη, σε πολλές κοινωνίες συνδέεται επίσης με ιδιοκτησία τόσο στα χέρια γυναικών όσο και αντρών (Leach 1955). Αυτός ο συνδυασμός της αδερφικής πολυανδρίας και των βασιλικών γάμων εξ αίματος στα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη ότι το σύστημα της διπλογραμμικής κληρονομιάς και η συνεπαγόμενη σημαντική ποσότητα γης στην ιδιοκτησία των γυναικών ήταν βασικές πτυχές της κατοχής γης και κληρονομιάς στη Σπάρτη, σε ολόκληρη την υστεροαρχαϊκή και κλασική περίοδο.

3.6. Η ειλωτεία και η εκμετάλλευση των σπαρτιατικών εδαφών- Σπαρτιάτες και ειλωτες

Ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της σπαρτιατικής κοινωνίας ήταν ότι οι Σπαρτιάτες πολίτες, ζούσαν ως εισοδηματίες γαιοκτήμονες, στηριζόμενοι οικονομικά από έναν υποτελή πληθυσμό, τους ειλωτες, οι οποίοι δούλευαν στα κτήματα τους. Οι ίδιοι οι Σπαρτιάτες κατοικούσαν σε ένα σύνολο χωριών προς το βόρειο άκρο της σπαρτιατικής πεδιάδας. Οι ειλωτες συνέχισαν να αποτελούν το βασικό εργατικό δυναμικό στα κτήματα των πολιτών στη Λακωνία, μέχρι τουλάχιστον το 2^ο αιώνα π.Χ. Η αγροτική εργασία ήταν το πρωτεύον διαφοροποιό χαρακτηριστικό της υποτέλειας των ειλώτων. Αν και κάποιοι ειλωτες απασχολούνταν σε άλλους τομείς, όπως στα σπαρτιατικά νοικοκυριά και στα συσσίτια αλλά και ως υπηρέτες των στρατιωτικών αξιωματούχων στις εκστρατείες, η θεμελιώδης μορφή υποτέλειας για τη μεγάλη πλειονότητα των ειλώτων ήταν η καλλιέργεια στα κτήματα των δεσποτών τους. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι οι ειλωτες ήταν ο αναπόσπαστος στυλοβάτης του ιδιοκτησιακού συστήματος της Σπάρτης.

Όλα τα στοιχεία μας δείχνουν ότι τουλάχιστον από τον 5^ο αιώνα οι ειλωτες ήταν πολύ πιο πολυάριθμοι από τους Σπαρτιάτες και ότι η ίδια αριθμητική δυσαναλογία ήταν ένας σημαντικός παράγοντας που διέπει τις σχέσεις μεταξύ των δύο. Ωστόσο, ο ακριβής χαρακτήρας των σχέσεων αυτών είναι δύσκολο να τις ανακαλύψουμε (Cartledge 2002).

3.6.1. Το καθεστώς των ειλώτων: υποτέλεια στο κράτος ή σε ιδιώτη;

Παρά τα στοιχεία συλλογικής υποτέλειας, οι περισσότεροι ειλωτες ήταν ανέκαθεν στην υπηρεσία ενός συγκεκριμένου Σπαρτιάτη ή νοικοκυριού. Κάθε Σπαρτιάτης ή Σπαρτιάτισσα γαιοκτήμονας είχε μια συγκεκριμένη ομάδα ειλώτων που δούλευαν στα αγροτεμάχια του ή της. Μάλιστα, υπάρχει μια μειονότητα μελετητών που υποστηρίζει την παλαιά άποψη ότι οι ειλωτες δεν ήταν δημόσια περιουσία αλλά ιδιωτική. Τα κείμενα δείχνουν, ότι ενώ οι ειλωτες συνήθως θεωρούνταν ως ένα σύνολο, αυτό δε σημαίνει αναγκαστικά ότι ήταν συλλογική περιουσία. Στοιχεία από τον Ξενοφώντα και τον

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Αριστοτέλη καταδεικνύουν το γεγονός ότι οι εἰλωτες δεσμεύονται ατομικά σε ένα αφέντη. (Singor). Υπήρχε η ιδέα, ότι οι εἰλωτες ήταν δημόσιοι δούλοι εμφανίζεται μόνο σε μεταγενέστερες πηγές, όπως ο Στράβωνας (γεννήθηκε το 64 π.Χ.) και ο Παισαίνιας (περίοδος ακμής γύρω στο 50 μ.Χ.), οι οποίοι έγραψαν μετά την επανάσταση του ύστερου 3^{ου} αιώνα π.Χ.. Αυτή η ιδέα, υποστηρίζει ο Ducat, ήταν συνδεδεμένη με τον αναδασμό των ιδιωτικών σπαρτιατικών κτημάτων από τους επαναστάτες και τη δημιουργία ενός συστήματος κρατικά ελεγχόμενων ίσων κλήρων. Αυτό το σύστημα σήμαινε μια πραγματική αλλαγή στο καθεστώς των ειλώτων που δούλευαν στους κλήρους, οι οποίοι κατέστησαν επίσης δημόσια περιουσία. Αντίθετα, δεν υπάρχει ούτε υπόνοια συλλογικής ιδιοκτησίας των ειλώτων στις πηγές της κλασικής εποχής. Ο Ξενοφώντας στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, όταν περιγράφει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί κανείς τους εἰλωτες κάποιου άλλου, δεν αναφέρεται σε αυτούς ως περιουσία της κοινότητας. Τους συγκαταλέγει ανάμεσα σε άλλα ιδιωτικά αγαθά, όπως τα άλογα, τα σκυλιά και τα τρόφιμα, τα οποία επίσης βρίσκονταν στη διάθεση της κοινότητας. Ο Αριστοτέλης, αναφερόμενος στα ίδια μέτρα, τοποθετεί τους εἰλωτες ακόμα πιο κατηγορηματικά στο πλαίσιο της ατομικής ιδιοκτησίας, αν και υπόκειντο στους περιορισμούς της κοινής χρήσης:

...ενώ η περιουσία θα πρέπει, κατά κάποιον τρόπο, να ανήκει στην κοινότητα, γενικά θα πρέπει να είναι ιδιωτική... ακόμα και τώρα υφίσταται αυτός ο διακανονισμός, σε γενικές γραμμές, σε κάποια κράτη... και ειδικά στα ευνομούμενα υπάρχει εν μέρει και εν μέρει θα μπορούσε να επέλθει. Γιατί, ενώ κάθε άτομο έχει πράγματι τη δική του ιδιωτική περιουσία, διαθέτει κάποια πράγματα σε φίλους του ενώ έχει και τη χρήση άλλων από κοινού. Για παράδειγμα, στη Λακεδαιμόνα, στην πράξη χρησιμοποιούν ο ένας τους δούλους του άλλου σαν δικούς του, το ίδιο και τα άλογα και τα σκυλιά.

Στις πηγές της κλασικής εποχής, λοιπόν, οι εἰλωτες εμφανίζονται, κατά κάποιον τρόπο, ως ατομική ιδιοκτησία των Σπαρτιατών κατόχων τους, αλλά επίσης ως αντικείμενο διάφορων παρεμβάσεων της κοινότητας. Επιπλέον, δε θα πρέπει να υποτιμηθεί η σημασία αυτών των παρεμβάσεων. Η κοινότητα παρενέβαινε πολύ πιο δυναμικά στην περίπτωση των ειλώτων παρά στην περίπτωση των ιδιωτικών κτημάτων των Σπαρτιατών πολιτών. Έτσι, στην πράξη, οι εἰλωτες ήταν σε μια κατάσταση «διπλής εξάρτησης: από τον ιδιώτη κάτοχο και από το κράτος», μια κατάσταση που σήμαινε ότι οι Σπαρτιάτες δεσπότες δεν είχαν τόσο πλήρη δικαιώματα όσο οι κάτοχοι δούλων.

Επιπλέον, από τη συλλογική σκοπιά του σπαρτιατικού πολιτικού σώματος οι εἰλωτες ήταν ένας αυτοαναπαραγόμενος πληθυσμός, από τη συνεχή εκμετάλλευση του οποίου εξαρτιόταν ολόκληρος ο σπαρτιατικός τρόπος ζωής. Γι' αυτό, σε αντίθεση με τους αργυρώνητους δούλους. ⁶(http://www.fhw.gr/chronos/05/gr/society/slaves_intro.html), οι εἰλωτες απολάμβαναν «όλους τους συνήθεις ανθρώπινους θεσμούς, εκτός από την ελευθερία τους» (Finley 1985). Ο πιο σημαντικός απ' αυτούς τους θεσμούς ήταν η οικογένεια η οποία αναγνωριζόταν από την πόλη: όταν οι εἰλωτες επαναστάτες συνοδεύτηκαν με ασφάλεια εκτός της Σπάρτης, ελεύθεροι πια, στο τέλος της επανάστασης

⁶ Οι δούλοι, οι οποίοι ανταλλάσσονταν με χρήματα, ονομάζονταν αργυρώνητοι.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

στη δεκαετία του 460 π.Χ., τους επιτράπηκε να αναχωρήσουν «μαζί με τα παιδιά και τις γυναίκες τους».

Ακόμα, υπάρχουν υποψίες ότι σε περίπτωση κληρονομιάς, θα πήγαιναν χωριστά από τη γη και θα αποδίδονταν σε νέους ιδιοκτήτες, σύμφωνα με κάποια αναλογία αφεντικών σε δουλοπάροικους, εκτός αν ο πρώτος αρνήθηκε να τους δεχτεί ή τους έδιωχνε, επειδή η γη δεν ήταν αρκετή για να τους στηρίξει. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι οι υλικές περιουσίες μιας οικογένειας ειλώτων ήταν στενά συνδεδεμένες με εκείνες των Σπαρτιατών αρχόντων ή των ερωμένων τους. Έτσι, θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι οι ειλωτες ήταν συνδεδεμένοι με το έδαφος, αντ' αυτού, δεσμεύονταν στα αφεντικά τους.

Η όλη δομή της πολιτείας είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί στον τομέα της αγροτικής παραγωγής μια σχέση εκμετάλλευσης αλλά και αλληλεξάρτησης ανάμεσα στους Σπαρτιάτες δεσπότες και τους ειλωτες καλλιεργητές.

3.6.2. Οι ειλωτες, οι Σπαρτιάτες και η γη

Πόσο ασφαλής ήταν η θέση των ειλώτων; Η πιο λεπτομερειακή μαρτυρία είναι το χωρίο του Στράβωνα που αναφέρει τα εξής:

Ο Έφορος λέει... [ότι] οι κάτοικοι του Έλους επαναστάτησαν και υποτάχτηκαν με πόλεμο και καταδικάστηκαν σε δουλεία με ορισμένους όρους, δηλαδή δεν επιτρεπόταν στον κάτοχο τους ούτε να τους ελευθερώσει ούτε να τους πουλήσει εκτός των συνόρων και ότι αυτό ονομαζόταν πόλεμος ενάντια στους ειλωτες. Στην πράξη, ο Αγης [Α. γιος του Ευρυσθένη] και οι συνεργάτες του θέσπισαν την ειλωτεία η οποία διήρκεσε μέχρι την εποχή της ρωμαϊκής κυριαρχίας. Διότι οι Λακεδαιμόνιοι τους κατείχαν ως ένα είδος δημόσιων δούλων, ορίζοντας τους συγκεκριμένους τόπους κατοικίας και συγκεκριμένα καθήκοντα {κατοικίας τινάς αύτοϊς άποδείξαντες και λειτουργίας ιδίας}.

Η μοναδική μαρτυρία στο χωρίο από την κλασική εποχή είναι η δήλωση του Εφόρου ότι δεν επιτρεπόταν στο Σπαρτιάτη κάτοχο ούτε να απελευθερώσει τους ειλωτες ούτε να τους πουλήσει εκτός συνόρων. Τόσο η ακριβής σημασία της δήλωσης όσο και η σημασία της για το βαθμό στον οποίο οι ειλωτες καλλιεργούσαν με ασφάλεια συγκεκριμένα αγροτεμάχια είναι ανοιχτές σε ερμηνείες. Το χωρίο συνήθως ερμηνεύεται ως εξής: ένας Σπαρτιάτης γαιοκτήμονας δεν είχε δικαίωμα να μεταβιβάσει τους ειλωτες του/της είτε με πώληση είτε με απελευθέρωση. Αυτό δε συνεπαγόταν αναγκαστικά πλήρη εξασφάλιση μονιμότητας, εφόσον κάποιοι γαιοκτήμονες εξακολουθούσαν να έχουν τη δυνατότητα να μετακινούν ειλωτες στα διάφορα αγροτεμάχια τους, αλλά περιόριζε, σε κάποιο βαθμό, τη δυνατότητα των γαιοκτημόνων να αυξάνουν ή να μειώνουν το εργατικό δυναμικό τους, για να αντιμετωπίσουν κυμαινόμενες ανάγκες εργασίας. Βέβαια, το χωρίο δε δηλώνει κατηγορηματικά ότι η πώληση ήταν απολύτως απαγορευμένη, απλώς ότι δεν επιτρεπόταν «έξω των όρων». Αυτοί οι όροι συνήθως ερμηνεύονται ως τα σύνορα του σπαρτιατικού εδάφους, αφήνοντας έτσι ανοιχτή την πιθανότητα της πώλησης μεταξύ Σπαρτιατών. Όμως, ο MacDowell (1986) υποστηρίζει ότι η αναφορά γίνεται μάλλον στα

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

σύνορα συγκεκριμένων αγροτεμαχίων και σημαίνει ότι «ένας Σπαρτιάτης δεν μπορούσε να πουλήσει έναν ειλωτα, απομακρύνοντας τον έτσι από τη γη του». Ακόμα και μελετητές που ασπάζονται τη συνηθισμένη ερμηνεία της φράσης, συχνά υποστηρίζουν, ότι τα αναφερόμενα λόγια του Εφόρου δε συνιστούν ολοκληρωτική απαγόρευση της πώλησης, επίσης, ότι, εξαιτίας της παράθεσης της μαζί με την απαγόρευση της ιδιωτικής απελευθέρωσης, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η απαγόρευση εφαρμοζόταν τόσο εντός όσο και εκτός σπαρτιατικού εδάφους (Hodkinson 2004).

Η θέση των ειλώτων ως αυτοαναπαράγόμενης ομάδας, με τις δικές τους οικογένειες, υποδεικνύει επίσης έναν πληθυσμό με σταθερό τρόπο ζωής και μέσα διαβίωσης προερχόμενα από τη σταθερή καλλιέργεια συγκεκριμένων κτημάτων και έτσι οι ειλωτες δεν υφίσταντο συνεχείς μετακινήσεις από κτήμα σε κτήμα, καθώς τα περιουσιακά στοιχεία των γενεαλογικών γραμμών των δεσποτών τους άλλαζαν από γενιά σε γενιά.

Όταν κληρονομούν τη γη και οι άντρες και οι γυναίκες, και αυτές οι γυναίκες λαμβάνουν τουλάχιστον ένα μερίδιο της κληρονομιάς τους όταν παντρεύονται, η γη αλλάζει χέρια τόσο από γενιά σε γενιά όσο και ανάμεσα στα φύλα σχεδόν κάθε φορά που ένας ενήλικος πεθαίνει και κάθε φορά που τελείται ένας γάμος. Η ιδιοκτησία συγκεκριμένων αγροτεμαχίων αναδιοργανώνεται δραστικά σε κάθε γενιά και συνεχώς ανακατανέμεται από τη μια πατρογραμμή στην άλλη. Με δεδομένη αυτή τη συνεχή διατάραξη γαιοκτησίας στη Σπάρτη, οι αυτοδιαϊωνιζόμενες οικογένειες των ειλώτων δε θα μπορούσαν να επιβιώσουν για αρκετούς αιώνες, παρά μόνο αν ήταν δεμένοι με τη γη και άλλαζαν δεσπότη μαζί με τα κτήματα που καλλιεργούσαν.

Φυσικά, η de facto εξασφάλιση μόνιμης παραμονής, η οποία υποστηρίζεται, δε σημαίνει ότι οι ειλωτες καλλιεργητές δε μετακινούνταν ποτέ από τα αρχικά κτήματα όταν αυτά περνούσαν σε διαφορετικό κάτοχο. Παρομοίως, οι Σπαρτιάτες γαιοκτήμονες ίσως, μερικές φορές, παρενέβαιναν και αναδιέτασσαν το προσωπικό που καλλιεργούσε τα κτήματα τους. Αναμφίβολα, παράγοντες όπως οι μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της αγροτικής εκμετάλλευσης, οι ποικίλες ανάγκες των σπαρτιατικών νοικοκυριών και το διαφορετικό δημογραφικό ιστορικό των οικογενειών των ειλώτων μερικές φορές καθιστούσαν αναγκαία την τακτική αυτή για πρακτικούς λόγους. Αλλά η επιτυχής αυτοαναπαραγωγή του πληθυσμού των ειλώτων για αρκετούς αιώνες δείχνει ότι αυτή η παρέμβαση δεν εφαρμοζόταν σε τόσο ευρεία ή διασπαστική κλίμακα ώστε να διακόψει τη θεμελιώδη ασφάλεια ως προς την καλλιέργεια συγκεκριμένων αγροτεμαχίων για τις περισσότερες οικογένειες ειλώτων. Η συνακόλουθη ακριβής γνώση του τοπικού εδάφους, με τα διαφορετικά κλίματά του, που θα είχαν αποκτήσει οι σταθερά εγκατεστημένες οικογένειες ειλώτων, ήταν σίγουρα ένα πολύτιμο πλεονέκτημα για τους απόντες Σπαρτιάτες γαιοκτήμονες, οι οποίοι ενδιαφέρονταν να μεγιστοποιήσουν την παραγωγικότητα των κτημάτων τους, ιδιαίτερα με δεδομένη τη συχνή μεταβίβαση αγροτεμαχίων από τη μια γενεαλογική γραμμή πολιτών σε μια άλλη.

Εάν, όντως, οι οικογένειες των ειλώτων καλλιεργούσαν σταθερά συγκεκριμένα αγροτεμάχια, άσχετα από τυχόν αλλαγές του Σπαρτιάτη κατόχου, μπορούμε να συναγάγουμε μερικά σημαντικά συμπεράσματα για τη σχέση γαιοκτημόνων και

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

καλλιεργητών. Οι μετακλασικές πηγές επηρεασμένες από την επανάσταση του 3^{ου} αιώνα π.Χ. και το όραμα για ίσους, μη μεταβιβάσιμους κλήρους, συνθέτουν μια απλοϊκή εικόνα μιας διαρκούς σχέσης ανάμεσα σε μια αμετάβλητη ομάδα ειλώντων καλλιεργητών και έναν και μοναδικό Σπαρτιάτη ιδιοκτήτη. Η πραγματικότητα της κλασικής εποχής θα πρέπει να ήταν μια πιο ρευστή κατάσταση, με ένα πολύπλοκο δίκτυο σχέσεων σύμφωνα με το οποίο ένα μεταβαλλόμενο προσωπικό ειλώντων υπηρετούσε διαφορετικούς Σπαρτιάτες. Για να εκτιμήσουμε αυτή την κατάσταση πληρέστερα, θα πρέπει να εξετάσουμε σύντομα την επίδραση των κληρονομικών εθίμων και των δημογραφικών παραγόντων.

Πρώτα απ' όλα, από την πλευρά των Σπαρτιατών, ο ιδιοκτήτης ενός συγκεκριμένου τεμαχίου γης άλλαζε συνεχώς, καθώς μερίδια των πατρικών κτημάτων παραδίδονταν στις κόρες, όταν παντρεύονταν, και διαιρούνταν μεταξύ των επιζώντων κληρονόμων όταν πέθαινε ο ιδιοκτήτης. Δημογραφικές μελέτες των προβιομηχανικών κοινωνιών παρατηρούν ότι, ακόμα και με δεδομένους ποικίλους ρυθμούς γονιμότητας και θνησιμότητας, μόνο μια μικρή μειονότητα οικογενειών, συνήθως κάπου 10-20%, αποκτά έναν αρσενικό ή θηλυκό κληρονόμο, το υπόλοιπο 80-90% αποκτά είτε πολλούς κληρονόμους είτε κανέναν. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ακόμα και αν συνυπολογίσουμε την πρακτική της υιοθεσίας την οποία πολλοί άκληροι γονείς ίσως εφάρμοζαν για να εξασφαλίσουν έναν και μοναδικό άμεσο κληρονόμο, ένας σημαντικός αριθμός πατρογονικών κτημάτων θα πρέπει να υφίστατο κάποιο επίπεδο διαίρεσης. Ο ακριβής αντίκτυπος αυτής της διαίρεσης στη σχέση με τους ειλωτες καλλιεργητές θα πρέπει να ποίκιλλε ανάλογα με τις συνθήκες. Θα πρέπει κανείς να υποθέσει ότι η έγγεια ιδιοκτησία των περισσότερων σπαρτιατικών νοικοκυριών συνίστατο σε διαφορετικά αγροτεμάχια, διάσπαρτα σε ολόκληρο το σπαρτιατικό έδαφος. Αυτό ήταν το τυπικό σύστημα γαιοκτησίας σε αγροτικές κοινωνίες σε ολόκληρο τον κόσμο, μαρτυρείται επίσης και σε σχέση με την πλούσια ελίτ σε άλλες περιοχές της αρχαίας Ελλάδας. Στη Σπάρτη ήταν ενσωματωμένο στο ιδιοκτησιακό σύστημα, εφόσον και οι δύο σύζυγοι έφερναν τη δική τους, χωριστή έγγεια ιδιοκτησία στο νοικοκυριό. Κατ' αρχήν, λοιπόν, η διαίρεση της κληρονομιάς, σε κάποιες περιπτώσεις, θα μπορούσε να διευθετηθεί με την απόδοση σε καθέναν από τους κληρονόμους ενός ή περισσότερων χωριστών και ακέραιων αγροτεμαχίων. Τότε οι ειλωτες καλλιεργητές απλώς θα αντιμετώπιζαν μια αλλαγή ιδιοκτήτη. Όμως, σε άλλες περιπτώσεις η διαίρεση της κληρονομιάς θα οδηγούσε στον κατακερματισμό μεμονωμένων αγροτεμαχίων. Σε αυτές τις καταστάσεις ο αντίκτυπος στη σχέση γαιοκτήμονα και καλλιεργητή θα ήταν πιο σημαντικός, οδηγώντας στην κατανομή των ειλώντων καλλιεργητών μεταξύ των εδαφών που προέκυπταν από τον κατακερματισμό του προηγούμενου αγροτεμαχίου.

Επιπλέον, μια καθολική γενίκευση θα ήταν αδύνατη, εφόσον η γη ήταν πάντα άνισα κατανομημένη μεταξύ των Σπαρτιατών πολιτών. Παρ' όλα αυτά, η θέση των πολιτών ως οπλιτών πλήρους απασχόλησης, απαλλαγμένων από κάθε οικονομική δραστηριότητα, καθιστούσε απαραίτητο να έχουν όλοι επαρκώς αποδοτική γη. Το γεγονός ότι έπρεπε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες επιβίωσης τους και στις συνεισφορές στα συσσίτια αλλά και να συντηρούν τους ειλωτες καλλιεργητές δείχνει ότι, κατά την ακμή του ιδιοκτησιακού συστήματος, μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ., τα σπαρτιατικά κτήματα θα πρέπει να ήταν

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

αρκετά μεγαλύτερα από αυτά των απλών πολιτών σε άλλες πόλεις, όπως τα αγροτεμάχια της τάξεως των 4.5-5.4 εκταρίων που καθώς φαίνεται, αλλού θεωρούνταν ως το συνηθισμένο μέγεθος των κτημάτων των οπλιτών. Ίσως, λοιπόν, κατά την αρχαϊκή και πρώιμη κλασική περίοδο, ήταν δυνατόν, σε αρκετές περιπτώσεις, να αποφευχθεί ο κατακερματισμός μεμονωμένων αγροτεμαχίων, αν αυτό θεωρούνταν επιθυμητό. Στη διάρκεια του ύστερου 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα π.Χ., όμως, εμφανίστηκε ένας αυξανόμενος αριθμός φτωχών οικογενειών πολιτών των οποίων το σύνολο των αγροτεμαχίων ήταν πολύ πιο περιορισμένο, προφανώς, το ίδιο ίσχυε και για τον αριθμό των μεμονωμένων αγροτεμαχίων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο κατακερματισμός των αγροτεμαχίων, πιθανότατα, συνέβαινε πολύ συχνότερα.

Όπως αποδείχθηκε, είναι αλήθεια ότι αυτές οι οικογένειες μπορούσαν να καθυστερήσουν ή να τροποποιήσουν αυτό τον κατακερματισμό με διάφορους τρόπους. Ένας τρόπος ήταν η προσωρινή ή η μόνιμη συγκατοίκηση αδελφών. Βέβαια υπάρχουν επίσης μαρτυρίες για αδελφική πολυανδρία στη Σπάρτη σύμφωνα με τον Πολύβιο. Όμως αυτή η τακτική αντικαθιστούσε τον έναν ιδιοκτήτη με μια ομάδα και δε θα μπορούσε να αποτρέψει τη μεταβίβαση κάποιου μεριδίου της γης σε αδελφές. Ίσως εξαιτίας αυτού στη Σπάρτη της κλασικής εποχής εφαρμόζονταν επίσης ο γάμος μεταξύ στενών συγγενών και ο συνδυασμός της δανεικής συζύγου με γάμους μεταξύ ομομήτριων αδελφών. Σύμφωνα με την τελευταία αυτή ρύθμιση, δύο αδελφοί μπορούσαν να αποκτήσουν παιδιά από την ίδια γυναίκα, τα οποία μετά θα μπορούσαν να παντρευτούν μεταξύ τους για να επανενώσουν τις αρχικές περιουσίες των παππούδων τους από τη μεριά του πατέρα. Αλλά ακόμα και αυτή η τακτική, αν και συγκέντρωνε το σύνολο της ιδιοκτησίας, δεν απέτρεπε τις αλλαγές των συνόρων και τις αλλαγές της ιδιοκτησίας μεταξύ των φύλων, όσον αφορά είτε τα αγροτεμάχια των παππούδων από την πλευρά του πατέρα, είτε την περιουσία της δανεικής συζύγου. Επιπλέον, δεν είναι βέβαιο ότι αυτές οι γαμήλιες στρατηγικές εφαρμόζονταν κυρίως από φτωχότερες οικογένειες, οι οποίες ήταν πολύ πιθανό να κατακερματίσουν τα αγροτεμάχια τους. Σε άλλες κοινωνίες, η πολυανδρία υπήρξε συχνά τακτική των πλούσιων που ενδιαφέρονταν να διατηρήσουν την περιουσία τους και την κοινωνική τους θέση. Οι περισσότερες αναφορές για το φαινόμενο της πολυανδρίας κατονομάζουν τις πιο εύπορες οικογένειες. Αντίθετα, οι φτωχότερες οικογένειες, ήταν συχνά αντιμέτωπες με τον κίνδυνο της ανεπαρκούς παραγωγής για τις θεμελιώδεις ανάγκες τους. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρχε ένα ιδιαίτερα περίπλοκο δίκτυο σχέσεων ανάμεσα στους Σπαρτιάτες ιδιοκτήτες και τους ειλώτες καλλιεργητές στα κτήματα των φτωχότερων οικογενειών. Πολλά από τα μάλλον μικρά, μεμονωμένα αγροτεμάχια τους θα πρέπει να ήταν ανεπαρκή για να συντηρήσουν μια ολόκληρη οικογένεια ειλώτων με βάση το μερίδιο τους στην παραγωγή. Κατά συνέπεια, τα νοικοκυριά ειλώτων που καλλιεργούσαν αρκετά μικρά αγροτεμάχια φτωχότερων γαιοκτημόνων ίσως ήταν ένα συχνό φαινόμενο.

Θα πρέπει επίσης να λάβουμε υπόψη τον αντίκτυπο των συχνών αλλαγών ιδιοκτήτη μεταξύ των φύλων, καθώς οι κόρες κληρονομούσαν από τους πατέρες τους και οι γιοι από τις μητέρες τους. Η ιδιοκτησία γης από γυναίκες μαζί με το σχετικά χαλαρό έλεγχο των γάμων των γυναικών κληρονόμων σήμαινε, υψηλό επίπεδο μεταβίβασης γης ανάμεσα στις γενεαλογικές γραμμές. Αυτός ο παράγοντας, όταν συνδυαστεί με ένα υψηλό ποσοστό

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

αδυναμίας να αποκτήσουν έναν επιζώντα αρσενικό κληρονόμο αυτό θα σήμαινε ότι μόνο μια μειονότητα αγροτεμαχίων περνούσε μέσα από την πατρική γραμμή, από τον πατέρα στο γιο, για μια σειρά γενεών. Κατά συνέπεια, μόνο σε ένα μικρό ποσοστό περιπτώσεων υπήρχε σχέση διαρκείας ανάμεσα σε μια σπαρτιατική γενεαλογική γραμμή και στην οικογένεια των ειλώντων που καλλιεργούσε τα κτήματα της (Hodkinson 2004).

Συγκεφαλαιώνοντας: οι είλωτες καλλιεργητές θα πρέπει να αντιμετώπιζαν σημαντικές και συνεχείς αλλαγές στην ταυτότητα και τον αριθμό των Σπαρτιατών ή Σπαρτιατιστών για τους οποίους δούλευαν. Πιθανότατα υπήρχε επίσης σημαντική διαφοροποίηση ως προς τον αριθμό των ειλώντων σε διαφορετικά αγροτεμάχια. Στα μεγαλύτερα, ειδικά καθώς η συγκέντρωση ιδιοκτησίας αυξανόταν από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και ύστερα, θα πρέπει να υπήρχαν αρκετές οικογένειες ειλώντων. Από την άλλη πλευρά, το φαινόμενο του κατακερματισμού των αγροτεμαχίων και ο αυξανόμενος αριθμός γαιοκτημόνων οι οποίοι, είτε ως φτωχοί Σπαρτιάτες είτε ως υπομειόνες, είχαν στην ιδιοκτησία τους συγκριτικά μικρή ποσότητα γης, πιθανότατα σήμαινε ότι πολλοί είλωτες καλλιεργούσαν γη για περισσότερους από ένα δεσπότη, είτε σε άλλες περιπτώσεις μερικές οικογένειες ειλώντων, ίσως, καλλιεργούσαν περισσότερη γη απ' όση ανήκε στους δεσπότες τους.

Εξετάζοντας αυτά τα αποτελέσματα της σπαρτιατικής δημογραφίας και κληρονομιάς, δε θα πρέπει να ξεχνάμε τον αντίκτυπο παρόμοιων παραγόντων εντός του πληθυσμού των ειλώντων. Ακόμα και αν μια οικογένεια ειλώντων παρέμενε δεμένη με το αγροτεμάχιο όταν άλλαζε ο Σπαρτιάτης κάτοχος, αυτή καθαυτή η οικογένεια δεν ήταν ένα στατικό σύνολο αλλά μια διαρκώς μεταβαλλόμενη ομάδα, υποκείμενη στο συνήθη κύκλο ζωής του νοικοκυριού, ως αποτέλεσμα της γέννησης και του γάμου, της γήρανσης και του θανάτου των μελών που την αποτελούσαν. Ο αριθμός των εύρωστων καλλιεργητών σε κάθε αγροτεμάχιο θα πρέπει να μεταβαλλόταν συνεχώς. Επιπλέον, τα νοικοκυριά των ειλώντων, σε κάθε γενιά, θα πρέπει να αντιμετώπιζαν διαφορετικές δημογραφικές καταστάσεις με όλες τις παραλλαγές: έναν και μοναδικό αρσενικό κληρονόμο, πολλούς επιζώντες γιους ή απουσία γιων. Δεν υπάρχει καμία άμεση μαρτυρία σχετικά με το πώς η καλλιέργεια συγκεκριμένων αγροτεμαχίων περνούσε από γενιά σε γενιά. Πάντως, θα πρέπει να υπήρχαν κάποιοι διακανονισμοί για τη μεταβίβαση της κινητής περιουσίας των ειλώντων. Αναμφίβολα, ήταν αναγκαίες κάποιες διαπραγματεύσεις με το Σπαρτιάτη γαιοκτήμονα. Όμως, δεδομένου, ότι οι είλωτες, είχαν οικογενειακές σχέσεις ανάλογες με αυτές των ελεύθερων Ελλήνων, είναι λογικό να πιστεύουμε ότι η καλλιέργεια του αγροτεμαχίου καθενός περνούσε κανονικά στους απογόνους του με κάποιο σύστημα συναφές με τη διαιετή κληρονομιά που απαντάται σε ολόκληρη την υπόλοιπη Ελλάδα, ίσως οι συγγενείς από την πλευρά του πατέρα είχαν τις συνήθεις συνεπαγόμενες αξιώσεις στην περίπτωση άκληρων ή χωρίς γιο οικογενειών.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

3.6.3. Οικονομική εκμετάλλευση: πάγιο ενοίκιο ή ισόβια καλλιέργεια;

Στρέφομαι τώρα στο είδος της οικονομικής υποστήριξης που οι Σπαρτιάτες αποσπούσαν από τους είλωτες. Είναι σαφές ότι οι είλωτες έπρεπε να παρέχουν ένα φόρο σε είδος από την παραγωγή των κτημάτων των Σπαρτιατών. Όμως, οι λεπτομέρειες γι' αυτό το φόρο είναι αμφιλεγόμενες, εφόσον οι αρχαίες πηγές διαφωνούν ως προς το αν οι Σπαρτιάτες έπαιρναν ένα αναλογικό ή ένα πάγιο μερίδιο της παραγωγής. Κατά συνέπεια, η επίμορτη καλλιέργεια ήταν ένας αποτελεσματικός τρόπος διατήρησης της μακρόχρονης οικονομικής σχέσης μεταξύ Σπαρτιατών και ειλώντων.

Υπάρχουν κάποιες λιγιστές αναφορές ως προς το αν οι είλωτες πλήρωναν κάποιο φόρο στους Σπαρτιάτες. Η πρώτη δήλωση που έχουμε για τα μισθώματα που καταβάλλουν οι είλωτες είναι στον Τυρταίο, που αναφέρει ως μισό της καλλιέργειας. Το μερίδιο του πενήντα τοις εκατό έχει ομοιότητες σε άλλα μέρη του αρχαίου κόσμου, καθώς και στα νεότερα χρόνια και δεν πρέπει καθόλου να αμφιβάλουμε (Singor).

3.7. Κινητός πλούτος: Ιδιοκτησία, απόκτηση και συναλλαγές

Σ αυτό το κεφάλαιο θα γίνει ανάλυση στη σφαίρα του κινητού πλούτου. Πρωταρχικός στόχος είναι να ορίσουμε τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των Σπαρτιατών επί διάφορων ειδών κινητού πλούτου.

3.7.1. Η ιδιοκτησία κινητού πλούτου- Αγροτικά ζώα

Η κτηνοτροφία ήταν ένα σημαντικό στοιχείο της σπαρτιατικής γεωργίας. Για την ακρίβεια, ήταν μια πρακτική αναγκαιότητα, εφόσον κάθε πολίτης έπρεπε κάθε μήνα να παραδίδει μια ποσότητα πέντε μνων τυριού ως μέρος της υποχρεωτικής συνεισφοράς του στο συσσίτιο. Εκτός απ' αυτή την επίσημη ανάγκη, όμως, η εκτροφή παραγωγικών ζώων είχε οικονομική σκοπιμότητα, τόσο για τους πλούσιους Σπαρτιάτες γαιοκτήμονες και τους φτωχότερους πολίτες όσο και για τους έντονα πιεζόμενους είλωτες καλλιεργητές. Τα ζώα δίνουν τη δυνατότητα στους καλλιεργητές από τη μια πλευρά, να χρησιμοποιήσουν το μεγάλο ποσοστό του ελληνικού τοπίου που είναι ακατάλληλο για καλλιέργεια και από την άλλη σημαντικές ποσότητες μη βρώσιμων υπολειμμάτων καρπών, ενώ ταυτόχρονα βελτιώνουν τη γονιμότητα του εδάφους μέσω της κοπριάς. Για τους φτωχότερους πολίτες και τους είλωτες καλλιεργητές, τα γαλακτοκομικά προϊόντα που έδιναν τα μικρά κοπάδια αποτελούσαν έναν πολύτιμο πόρο που εξασφάλιζε στοιχεία διατροφής, ενώ τα ίδια τα ζώα ήταν μια αποθήκη έκτακτης ανάγκης σε εποχή λιμού. Για τους πλουσιότερους γαιοκτήμονες, τα ταχέως αναπαραγόμενα κοπάδια αιγοπροβάτων αποτελούσαν, δυνάμει, ένα μέσο παραγωγής εισοδήματος μέσω της πώλησης τυριού ή μαλλιού και του διαθέσιμου πλεονάσματος ζώων για κρέας και/ή θυσίες (Hodkinson 2004). Η σημασία των παραγωγικών κοπαδιών μαρτυρείται από θρησκευτικά αναθήματα ειδωλών ζώων (Cartledge 2000). Προφανώς, σε πολλά κτήματα επίσης υπήρχαν βοοειδή για όργωμα, αν

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

και, αναμφίβολα, κάποια φτωχά νοικοκυριά ειλώτων χρειαζόταν να καταφεύγουν σε πιο εντατική χειρωνακτική καλλιέργεια.

Για τους πλούσιους Σπαρτιάτες υπήρχαν επίσης σημαντικοί κοινωνικοπολιτικοί λόγοι για την εκτροφή ζώων. Αναμενόταν από όλους τους ενήλικους Σπαρτιάτες να ασχολούνται με το κυνήγι, και όσοι πολίτες δε διέθεταν σκύλους μπορούσαν να τους δανειστούν από πλουσιότερους πολίτες, επίσης, γίνονταν διακανονισμοί για το δανεισμό των αλόγων. Μετά τη δημιουργία του ιππικού τον ύστερο 5^ο αιώνα π.Χ., οι πολύ πλούσιοι πρόσφεραν τα πολεμικά άλογα. Ο βασιλιάς Αγησίλαος Β', ο οποίος είχε συνεχώς κατά νου πόσο πλεονεκτικό ήταν γι' αυτόν να τον βλέπουν να χρησιμοποιεί τον πλούτο του για τις ανάγκες της πόλης, γέμισε το κτήμα του με πολλά κυνηγόσκυλα και πολεμικά άλογα. Προφανώς, είχε και βόδια, εφόσον, καθώς πάντα τον ενδιέφερε η προσωπική του επιρροή, πρόσφερε ένα βόδι σε νεοεκλεγέντα μέλη της Γερουσίας. Άλλοι πλούσιοι πολίτες διατηρούσαν ομάδες αλόγων και μερικές φορές ολόκληρα ιπποφορβεία για αρματοδρομίες και ιπποδρομίες καθώς και για ιππικούς αγώνες. Αυτές οι μαρτυρίες δείχνουν, ότι η ιδιοκτησία παραγωγικών ζώων ήταν καθολικό φαινόμενο σε ολόκληρο το πολιτικό σώμα, αν και αναμφίβολα υπήρχε σημαντική διαφοροποίηση ως προς τον αριθμό που κατείχαν, αλλά ως προς την ιδιοκτησία μη παραγωγικών ζώων «γοήτρου» κυριαρχούσαν οι πολύ πλούσιοι.

3.7.2. Πολύτιμα αντικείμενα

Σε αντίθεση με την κατοχή ζώων, υπάρχουν σημαντικές διαφωνίες για άλλους τύπους κινητής περιουσίας. Ακόμα και ο Πλούταρχος στο Λυκούργο, παραδέχεται, ότι ο Λυκούργος εγκατέλειψε οποιαδήποτε προσπάθεια να μοιράσει την κινητή περιουσία των Σπαρτιατών. Όμως, επιμένει ότι ο νομοθέτης προέβη σε δύο ενέργειες για να περιορίσει την ιδιοκτησία. Πρώτον, ο Λυκούργος φέρεται, ότι απέσυρε τα χρυσά και αργυρά νομίσματα αντικαθιστώντας τα με σίδηρο ως ανταλλακτικό μέσο. Δεύτερον, με την εξάλειψη των περιπτών τεχνών ο Λυκούργος φέρεται, ότι πέτυχε να ατροφήσει η πολυτέλεια και να κατασκευάζονται μόνο πρακτικά οικιακά σκεύη. Στη συνέχεια, ο Πλούταρχος σχολιάζει ότι κανείς δεν έβαζε ανάκλιτρα με ασημένια πόδια, πορφυρά καλύμματα κρεβατιών ή χρυσά κύπελλα σε ένα απλό, συνηθισμένο σπίτι. Κατά συνέπεια, για τον Πλούταρχο, η σπαρτιατική κοινωνία χαρακτηριζόταν από την απουσία ιδιωτικών πολύτιμων αντικειμένων.

Αναφερόμενος στην κατασκευή πρακτικών αντικειμένων, ο Πλούταρχος παραθέτει ένα συγγραφέα της κλασικής εποχής, τον Κριτία, σχετικά με το χρηστικό σπαρτιατικό κύπελλο, το γνωστό ως *κώθων*. Ο λακωνικός κώθων είναι ένα κύπελλο ιδιαίτερα κατάλληλο για στρατιωτική υπηρεσία. Μια πληρέστερη εκδοχή των παρατηρήσεων του Κριτία διασώζεται από τον Αθηναίο η οποία λέει ότι, οι πιο μικρές λεπτομέρειες της καθημερινής τους ζωής αξίζουν επαίνου, καθώς τα λακωνικά υποδήματα είναι τα καλύτερα, τα μάτια τους είναι τα πιο ευχάριστα να τα φορά κανείς.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Είναι πιθανόν ότι το κείμενο του Πλουτάρχου επηρεάστηκε από ένα άλλο απόσπασμα του Κριτία, το οποίο αποδίδεται σε μια σύντομη αναφορά σε ένα κρεβάτι και ένα σκαμνί φτιαγμένα στη Μίλητο, ένα κρεβάτι φτιαγμένο στη Χίο και ένα τραπέζι φτιαγμένο στη Ρήνεια. Ο Κριτίας ίσως αντιπαρέβαλε αυτά τα είδη με πιο λιτή σπαρτιατική επίπλωση, ένα επιχείρημα που ενισχύεται από την αναφορά του Πλουτάρχου στα σπαρτιατικά ανάκλιτρα, σκαμνιά και τραπέζια. Κατά συνέπεια, ήδη τον ύστερο 5^ο αιώνα π.Χ., η λιτότητα συγκεκριμένων σπαρτιατικών αγαθών ήταν αντικείμενο επαίνου στους φιλολακωνικούς κύκλους και αντικατόπτριζε κάποιο πραγματικό στοιχείο λιτότητας στο σπαρτιατικό βίο. Όμως, οι παρατηρήσεις του Κριτία, ακόμα και αν τις αποδεχτούμε κατά γράμμα, απέχουν πολύ από μεταγενέστερους ισχυρισμούς, ότι η ιδιοκτησία πολύτιμων αντικειμένων απαγορευόταν ή αποδοκιμαζόταν. Τα σχόλια του Κριτία αναφέρονται μόνο σε αντικείμενα καθημερινής χρήσης, όχι σε πολύτιμα αντικείμενα στις αποθήκες του νοικοκυριού. Άλλες πηγές της κλασικής εποχής δείχνουν, ότι τα σχόλια του Κριτία, όπως θα περιμέναμε από μια ευνοϊκά προκατειλημμένη πηγή, αποτελούσαν μόνο μέρος της αλήθειας σχετικά με τα κινητά αγαθά των Σπαρτιατών.

3.7.3. Νόμισμα και μορφές χρήματος

Αν οι Σπαρτιάτες πολίτες διέθεταν πολύτιμα αντικείμενα, συμπεριλαμβανομένων χρυσών και αργυρών αγγείων και κοσμημάτων, τι συνέβαινε με το χρήμα από πολύτιμο μέταλλο, είτε άκοπο είτε με τη μορφή νομίσματος; Αντίθετα από πολλές ελληνικές πόλεις, η Σπάρτη δεν έκοβε δικό της νόμισμα μέχρι το 260 ή του 250 π.Χ. Αρκετές πηγές από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και ύστερα ισχυρίζονται ότι ο Λυκούργος απαγόρευσε το χρυσό και αργυρό νόμισμα που έκοβαν άλλες πόλεις καθώς και ότι αυτή η απαγόρευση παρέμεινε σε ισχύ μέχρι το 404 π.Χ., όταν τα λάφυρα που έστειλε στη Σπάρτη ο Λύσανδρος έγιναν δεκτά για δημόσια χρήση. Υποστηρίζεται ότι μετά το 404 π.Χ. η απαγόρευση της ιδιωτικής κατοχής διατηρήθηκε μεν επισήμως αλλά, στην πράξη, αγνοούνταν όλο και περισσότερο. Σε ολόκληρη την κλασική περίοδο η μόνη νόμιμη μορφή χρήματος, σύμφωνα με τις πηγές, συνίστατο στο ογκώδες και ελάχιστα πρακτικό σιδερένιο ανταλλακτικό μέσο που είχε θεσπίσει ο Λυκούργος, για να τιθασεύσει την επιθυμία για τον πλούτο.

3.7.3.α. Οι γραμματειακές μαρτυρίες

Θα πρέπει να αρχίσουμε με τη μαρτυρία των πρωιμότερων πηγών, από τον 4^ο αιώνα π.Χ.. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, ο Λυκούργος θέσπισε ένα τέτοιο νόμισμα, ώστε και δέκα μνες να έμπαιναν σε ένα σπίτι δε θα περνούσαν απαρατήρητες ούτε από τον οικοδεσπότη ούτε από τους υπηρέτες κι ο λόγος ήταν ότι θα έπιαναν πολύ χώρο και θα χρειαζόταν άμαξα για να μεταφερθούν. Αν βρεθεί κάπου χρυσάφι ή ασήμι (*χρυσίον... και άργύριον*) ο κάτοχός του θα τιμωρόνταν.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Στη συνέχεια ο Ξενοφώντας αναφέρει, ότι τα παλιότερα χρόνια ο κόσμος φοβόταν να παραδεχτεί, ότι κατέχει κάποια μορφή πλούτου, ενώ στις μέρες του κάποιοι άνθρωποι φτάνουν στο σημείο να υπερηφανεύονται για αυτό.

Ακόμη, υπάρχει η περιγραφή του Πλάτωνα στην Πολιτεία του, για την παρακμή της ιδανικής του πολιτείας. Αυτή η παρακμή λαμβάνει χώρα στη διάρκεια διαμάχης μεταξύ διαφορετικών γενών της άρχουσας τάξης, την οποία χαρακτηρίζει ταυτίζοντας την αυτή τη διαμάχη με διάφορα μέταλλα. Μόλις αρχίσει η εσωτερική διαμάχη, τα δύο γένη τραβούν προς αντίθετες κατευθύνσεις: ο Σίδηρος και ο Χαλκός κινούνται προς την απόκτηση πλούτου μέσω του χρηματισμού και με την κατοχή γης και σπιτιών, χρυσού και αργύρου (χρυσίου... και αργύρου). Η βιαιότητα της διαμάχης τους επιλύεται με ένα συμβιβασμό σύμφωνα με τον οποίο δίνουν σπίτια και γη, ώστε να τα κατέχουν ιδιώτες.

Ο υπαινιγμός της αφήγησης του Πλάτωνα είναι ότι, σύμφωνα με αυτόν το συμβιβασμό, ο χρυσός και ο άργυρος παραμένουν απαγορευμένοι. Όμως, συνεχίζει, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του τιμοκρατικού κράτους θα είναι η αγάπη των χρημάτων. Θα υπάρξει ένα άγριο και μυστικό πάθος για χρυσό και άργυρο, τώρα που υπάρχουν αποθήκες και ιδιωτικά θησαυροφυλάκια να τα κρύψουν, καθώς και οι περίβολοι των ιδιωτικών τους κατοικιών.

Επιπλέον, υπάρχουν οι μαρτυρίες του Εφόρου και του Θεοπόμπου, όπως αντικατοπτρίζονται από τον Πλούταρχο και το Διόδωρο. Σύμφωνα με αυτές τις πηγές, πριν από την επιστροφή του στη Σπάρτη μετά τη νίκη του επί της Αθήνας, ο Λύσανδρος έστειλε υπό τη φύλαξη του Γύλιππου περίπου 1.000 ή 1.500 τάλαντα. Όμως ο Γύλιππος έκλεψε μέρος του ποσού (30 τάλαντα σύμφωνα με τον Πλούταρχο, 300 σύμφωνα με το Διόδωρο), κυρίως σε αθηναϊκό νόμισμα. Όταν η κλοπή έγινε αντιληπτή, οι σοφότεροι Σπαρτιάτες, ειδικά εξαιτίας αυτού του περιστατικού, άρχισαν να φοβούνται τη δύναμη του νομίσματος και κατηγορήσαν το Λύσανδρο και καλούσαν τους εφόρους να εξαγνίσουν την πόλη απ' όλο τον άργυρο και το χρυσό ως ξενόφερτες κατάρες. Και ήταν ο Σκιραφίδας, σύμφωνα με το Θεόπομπο ή ο Φλογίδας, σύμφωνα με τον Έφορο, ο οποίος δήλωσε ότι δε θα έπρεπε να δέχονται χρυσό και αργυρό νόμισμα, αλλά να χρησιμοποιούν το πατροπαράδοτο. Αυτό ήταν σίδηρος εμβαπτισμένος σε ξίδι, αμέσως μόλις έβγαινε από τη φωτιά, έτσι που να μην μπορούν να τον επεξεργαστούν, αλλά να γίνεται εύθραυστος και δύσκολος στη χρήση. Άλλωστε, ήταν πολύ βαρύς και είχε πολύ μικρή αξία. Φαίνεται πιθανόν ότι το «χρήμα», αρχικά, ήταν αυτού του είδους και, αντί για νομίσματα, οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν οβελίσκους από σίδηρο ή χαλκό. Γι' αυτόν το λόγο πολλά μικρά νομίσματα είναι γνωστά μέχρι σήμερα ως οβολοί, και οι έξι οβολοί αποτελούν μια δραχμή, καθώς αυτός ήταν ο μεγαλύτερος αριθμός που μπορούσαν να κρατήσουν με το ένα χέρι.

Όμως από την εποχή που οι φίλοι του Λυσάνδρου αντιτέθηκαν σε αυτό το μέτρο και επέμεναν να παραμείνει ο πλούτος με τη μορφή χρημάτων στην πόλη, αποφασίστηκε ότι αυτό το νόμισμα θα μπορούσε να εισαχθεί για δημόσια χρήση, αλλά εάν αποκαλυπτόταν ότι κάποιος ιδιώτης το κατείχε, έπρεπε να τιμωρηθεί με την ποινή του θανάτου. Και δεν εξαφάνισαν αυτό το πάθος με το να μην επιτρέπουν σε ιδιώτες να κατέχουν νόμισμα, αλλά το ενθάρρυναν επιτρέποντας να είναι στην ιδιοκτησία της πόλης.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Γι' αυτόν το λόγο η χρήση του απέκτησε κύρος και τιμή. Ως παράδειγμα δίνεται, ένας στρατηγός, ο Θώραξ, ο οποίος βρέθηκε να κατέχει άργυρο και εκτελέστηκε.

Θα πρέπει να είμαστε προσεχτικοί και να διαχωρίσουμε τις γνώσεις απόψεις του Εφόρου και του Θεοπόμπου απ' αυτές που πρόσθεσε αργότερα ο Πλούταρχος στην παραπάνω αφήγηση.

Υπάρχουν επίσης τα σχόλια του Πολύβιου:

Όσο οι φιλοδοξίες τους περιορίζονταν στην κυριαρχία επί των γειτόνων τους ή των κατοίκων της Πελοποννήσου, αυτοί [δηλ. οι Σπαρτιάτες] αρκούνταν στις προμήθειες και τους πόρους που τους έδινε η χώρα τους. Όμως, από την ώρα που άρχισαν να κάνουν εκστρατείες στη θάλασσα ή να πολεμούν έξω από την Πελοπόννησο, έγινε φανερό ότι ούτε το σιδηρούν νόμισμα ούτε η ανταλλαγή των καρπών για τα αγαθά που τους έλειπαν, όπως επιτρεπόταν από τη νομοθεσία του Λυκούργου, μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες τους, καθώς αυτές οι επιχειρήσεις απαιτούσαν χρήμα με καθολική κυκλοφορία και προμήθεια ξένων προϊόντων.

Είναι αξιοσημείωτο ότι, ενώ δεν αναφέρει καμία επίσημη απαγόρευση, ο Πολύβιος προϋποθέτει την απουσία οποιουδήποτε χρήματος από πολύτιμο μέταλλο στη Σπάρτη. Μάλιστα, παραπάνω αναφέρεται στη μοναδικότητα της άποψης των Σπαρτιατών για την απόκτηση χρημάτων: «καθώς θεωρούν ότι το χρήμα δεν έχει καμία αξία, οι ζηλόφθονες έριδες εξαιτίας της κατοχής περισσότερων ή λιγότερων έχουν εξαλειφθεί ολοκληρωτικά».

Ο Πολύβιος, αναφερόμενος στο σίδηρο ως μέσο συναλλαγών, χρησιμοποιεί τον όρο νόμισμα, όπως και ο Πολυδεύκης, το 2ο αιώνα μ.Χ. Αλλού όμως ο Πολυδεύκης αναφέρει, σε έναν κατάλογο συνωνύμων, τους «σιδερένιους οβελούς, το σιδερένιο νόμισμα των Λακεδαιμονίων και των Βυζαντινών». Επίσης αξιοσημείωτο είναι ένα λήμμα στο λεξικό του Ησύχιου, το οποίο έχει ως εξής: *πέλανορ το τετράχαλκον*. Έτσι, δείχνει ότι στη Λακωνία ο όρος *πέλανορ* δήλωνε ένα *τετράχαλκον*, μια νομισματική μονάδα που ισοδυναμούσε με τέσσερις χαλκούς.

Οι μελετητές διχάζονται απέναντι σε αυτή τη μαρτυρία. Πολλές σύγχρονες ερμηνείες αποδέχονται τους ισχυρισμούς των πηγών σχετικά με την απαγόρευση του ξένου, χρυσού και αργυρού νομίσματος. Ο Hooker δηλώνει: «καταγράφεται ως γεγονός ότι η μόνη αποδεκτή μορφή χρήματος στη Σπάρτη συνίστατο σε σίδηρο». Ο David 1978, συμφωνεί ότι η ιδιωτική κατοχή ξένου νομίσματος ήταν παράνομη πριν από το 404 π.Χ.. Το ίδιο και ο Mörkholm: «σύμφωνα με το λυκούργειο πολίτευμα, η κατοχή και η χρήση νομίσματος ήταν απαγορευμένη εντός των συνόρων της Σπάρτης». Η Burrelli Bergese (1986) χρησιμοποιεί την απαγόρευση ως αφετηρία για να διερευνήσει πώς οι Σπαρτιάτες ξεπέρασαν την πιθανή απομόνωση εξαιτίας αυτής της κατάστασης. Από την άλλη πλευρά, όμως, επίσης αρκετές μελέτες απορρίπτουν τους ισχυρισμούς των πηγών ως εσφαλμένους. Ο Huxley (1962) πιστεύει ότι «η σπαρτιατική διοίκηση σίγουρα χρειαζόταν δικό της νόμισμα από καιρού εις καιρόν, και ακόμα ότι σίγουρα διέθετε κρατικό απόθεμα ξένου χρήματος. Ο Cawkwell (1983), συμφωνεί ότι η Σπάρτη θα πρέπει να είχε πάντα

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

κάποια χρήματα σε μια μορφή αποδεκτή από τους υπόλοιπους Έλληνες. Μερικοί μελετητές επίσης απορρίπτουν την απαγόρευση της ιδιωτικής κατοχής νομίσματος. Κατά τον Mitchell (1964, 1947), το ότι ο Λυκούργος απαγόρευσε τη χρήση οποιουδήποτε χρήματος εκτός από τους σιδερένιους πελάνορες είναι απλώς παραμύθι. Ο MacDowell (1986) επίσης συμφωνεί πως, ο Πλούταρχος καθιστά σαφές ότι η απαγόρευση που επιβλήθηκε γύρω στα 404 π.Χ. ήταν καινούρια. Σαφώς, αυτό το αμφιλεγόμενο ζήτημα χρειάζεται ολοκληρωτική αναθεώρηση.

3.7.4. Η αποχή της Σπάρτης από τη νομισματοκοπία

Είναι σημαντικό να εξετάσουμε τα ζητήματα από μια ευρεία σκοπιά, αρχίζοντας με το γεγονός ότι, αντίθετα από πολλές άλλες πόλεις, συμπεριλαμβανομένων και αρκετών μελών της δικής της Πελοποννησιακής συμμαχίας, η Σπάρτη δεν έκοβε δικό της νόμισμα από πολύτιμο μέταλλο. Κάποιος θα μπορούσε να πει ότι η αποχή της Σπάρτης από τη νομισματοκοπία ίσως ήταν ένα σκόπιμο στοιχείο της απέχθειάς της για τα υλικά αγαθά: ως ένα μέτρο που στόχευε συνειδητά να αποκλείσει τους πολίτες της από εξωτερικές οικονομικές συναλλαγές, καθώς και από ένα μέσο που θα δίχαζε τους πολίτες, θα τους έκανε άπληστους και φιλοχρήματους και με το οποίο οι ιδιώτες μπορούσαν να συγκεντρώσουν και να αναπτύξουν προσωπικό πλούτο.

Πρώτον, η απουσία νομισματοκοπίας στη Σπάρτη κάθε άλλο παρά ασυνήθιστο φαινόμενο ήταν. Έχει υπολογιστεί ότι τουλάχιστον οι μισές πόλεις δεν έκοψαν ποτέ νόμισμα. Αρκετές άλλες ελληνικές πόλεις δεν έκοβαν νόμισμα από πολύτιμο μέταλλο για αρκετό καιρό μετά την εμφάνιση του νομίσματος. Βέβαια, μερικές απ' όσες απείχαν για πολύ καιρό καθώς ήταν απομακρυσμένες και ασήμαντες πόλεις, όχι όμως όλες. Το Άργος έκοψε νόμισμα μόλις γύρω στο 475 π.Χ.. Το Βυζάντιο και η Χαλκηδόνα, οι οποίες βρίσκονταν σε πολύ καλή θέση για να επιβάλουν δασμούς στο θαλάσσιο εμπόριο εξαιτίας της στρατηγικής θέσης τους στο θαλάσσιο δρόμο μεταξύ του Αιγαίου και της Μαύρης θάλασσας, έκοψαν νόμισμα από πολύτιμο μέταλλο μόλις γύρω στα 400 π.Χ.. Οι Επιζεφύριοι Λοκροί, στη νότια Ιταλία, έκοψαν νόμισμα μόλις τον 4^ο αιώνα π.Χ.. Επιπλέον, πολλές άλλες πόλεις, ύστερα από μια περίοδο νομισματοκοπίας, σταμάτησαν να κόβουν νόμισμα για σημαντικά χρονικά διαστήματα. Συνεπάγεται ότι οι πόλεις που έκοβαν νόμισμα, σε οποιονδήποτε αιώνα, θα πρέπει να ήταν μια διακριτή μειονότητα. Για παράδειγμα, μόνο περίπου 60 από τις 205 πόλεις που πλήρωναν φόρους στην Αθήνα έκοβαν νόμισμα μεταξύ του 480 και του 400 π.Χ. Ακόμα και μεταξύ των μεγαλύτερων κρατών που πλήρωναν φόρους, το ένα τρίτο δεν είχε δικό του νομισματοκοπέιο (Hodkinson 2004).

Δεύτερον, το γεγονός ότι τόσο πολλά ελληνικά κράτη δεν έκοψαν ποτέ νόμισμα συνδέεται στενά με πρόσφατη έρευνα η οποία δείχνει ότι οι πόλεις συνήθως έπρεπε να έχουν σοβαρούς λόγους για να κόψουν νόμισμα. Έχει υποτεθεί ότι η νομισματοκοπία ήταν στενά συνδεδεμένη με την εμφάνιση των λειτουργιών και την ανάπτυξη της «ευεργεσίας» από πλούσιους πολίτες και τυράννους που προχωρούσαν πέρα από τη στενά τοπικιστική

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

γενναιοδωρία σε δαπάνες που αφορούσαν το ευρύτερο πολιτικό σώμα (Martin 1996). Άλλοι μελετητές τονίζουν ότι η απόφαση για νομισματοκοπία συνήθως εξαρτιόταν από την ανάγκη του κράτους να καταβάλλει ή να αποσπά πληρωμές σε χρήμα για στρατιωτικές δαπάνες, πληρωμή αξιωματούχων ή φορολογία.

Η μελέτη κρατών που σταμάτησαν να κόβουν νόμισμα αποκαλύπτει, ότι αιτίες μπορούσαν να είναι η έλλειψη αργύρου εξαιτίας οικονομικής ένδειας ή η έλλειψη ανάγκης για τοπική νομισματοκοπία εξαιτίας της κυκλοφορίας ενός γειτονικού, ευρέως αποδεκτού νομίσματος. Αντίστροφα, μελετώντας αρκετές ελληνικές πόλεις που απείχαν από τη νομισματοκοπία σε πολύτιμα μέταλλα για μεγάλες χρονικές περιόδους μετά την πρώτη εμφάνιση του νομίσματος στη Σπάρτη, το Άργος, τη Λάρισα και το Βυζάντιο, σημειώνεται η σημασία συγκεκριμένων κοινών παραγόντων: κυρίως μια βασικά αγροτική κοινωνία κυριαρχούμενη από μια ελίτ με έγγεια ιδιοκτησία της οποίας το υποτελές εργατικό δυναμικό απαρτιζόταν από έναν αυτόχθονα πληθυσμό δεμένο με τη γη, και όχι από αργυρώνητους δούλους αποκτημένους με ιδιωτική εμπορική συναλλαγή.

Αυτές οι παράμετροι δείχνουν ότι, ενώ η εμφάνιση του νομίσματος, αναμφισβήτητα, σχετιζόταν με την αυξανόμενη ανάπτυξη του ιδιωτικού πλούτου, το αν μια πόλη έκοβε νομίσματα ή όχι εξαρτιόταν από δομικούς παράγοντες στον ίδιο ή και μεγαλύτερο βαθμό απ' όσο εξαρτιόταν από συνειδητή πολιτική. Απ' αυτή τη σκοπιά, η έλλειψη ντόπιου νομίσματος στη Σπάρτη δεν είναι ούτε ασυνήθιστη ούτε ακατανόητη, εφόσον το σπαρτιατικό κράτος παρουσιάζει πολλά από τα χαρακτηριστικά που παρεμπόδισαν τη νομισματοκοπία σε άλλες πόλεις, ενώ του λείπουν εκείνα που την προώθησαν. Η αποχή της Σπάρτης από τη νομισματοκοπία αντικατοπτρίζει το χαρακτήρα της υποκειμένης κοινωνικοοικονομικής δομής της: με μια αγροτική ελίτ, τους Σπαρτιάτες, βασισμένη στη γη, έναν αυτόχθονα υποτελή πληθυσμό, τους είλωτες, ένα μόνιμο στρατό οπλιτών, ένα κατά κύριο λόγο μη χρηματικό σύστημα φορολόγησης, άμισθους αξιωματούχους, έλλειψη λειτουργιών, ένα φτωχό δημόσιο ταμείο, έλλειψη πρόσβασης σε αργυρωρυχεία και πρόσβαση στο ευρύτατα διαδεδομένο χρήμα της Αίγινας. Γι' αυτό, αν και η έλλειψη τοπικού νομίσματος στη Σπάρτη μπορεί να συνδεθεί με την απουσία ευκαιριών για επίδειξη προσωπικής γενναιοδωρίας, δεν υπάρχει κανένας λόγος να επικαλεστούμε μια συγκεκριμένη πολιτική που θα απέτρεπε τους πολίτες από συναλλαγές με μέταλλα κομμένα σε νόμισμα. Πράγματι, οι μαρτυρίες από άλλες πόλεις δείχνουν ότι η έλλειψη ενός τοπικού νομίσματος δε σήμαινε αναγκαστικά απουσία πλούτου σε νόμισμα. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, μερικά κράτη δεν έκοβαν δικό τους νόμισμα ακριβώς διότι τους ήταν διαθέσιμα νομίσματα γειτονικών κρατών. Το ξένο νόμισμα διείσδυσε ακόμα και σε ορισμένες πόλεις οι οποίες απείχαν το μέγιστο χρονικό διάστημα από την κοπή δικών τους νομισμάτων.

Τέλος, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι δεν είναι καθόλου βέβαιο, πως η έκδοση νομίσματος αύξησε τη δυνατότητα ανοίγματος της εσωτερικής οικονομίας της πόλης στον έξω κόσμο. Όπως πρόσφατα σημειώθηκε, οι χρηματικές συναλλαγές πέρα από πολιτικά σύνορα, με τη χρήση άκοπου, ζυγισμένου αργύρου, είχαν εδραιωθεί πολύ πριν από την κοπή των αργυρών νομισμάτων. Τα νομισματικά συστήματα πολλών πόλεων ελάχιστα συνεισέφεραν στην ενσωμάτωση των τοπικών συναλλαγών σε μια ευρύτερη οικονομική

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

σφαίρα, καθώς, κατά κύριο λόγο, κυκλοφορούσαν μόνο τοπικά. Όλα τα νομίσματα ήταν υπερτιμημένα σε σχέση με την αξία τους ως μέταλλα. Τα περισσότερα δεν ήταν ευρέως αποδεκτά εκτός από την περιοχή του κράτους που τα εξέδιδε οι αποδέκτες τέτοιων νομισμάτων, κατά συνέπεια, ήταν υποχρεωμένοι να ξοδεύουν τα χρήματα μόνο τοπικά. Γι' αυτό, από κάποιες απόψεις, το νόμισμα ίσως λειτούργησε ως εμπόδιο στις συναλλαγές μεταξύ πόλεων. Μάλιστα, μερικές φορές η κοπή νομίσματος οδήγησε σε μια σκόπιμη ενίσχυση των συνόρων ανάμεσα σε μια πόλη και τον έξω κόσμο, εφόσον κάποιες πόλεις επέμεναν, ότι και οι πολίτες τους και οι ξένοι θα έπρεπε να χρησιμοποιούν το τοπικό νόμισμα σε επίσημες συναλλαγές, εδραιώνοντας έτσι έναν έλεγχο επί του χρήματος που κυκλοφορούσε στα εδάφη τους, ακριβώς το κίνητρο που συχνά αποδίδεται στη Σπάρτη για τη διατήρηση του ξεπερασμένου χρήματος από σίδηρο (Hodkinson 2004).

3.7.5. Ο σίδηρος ως μέσο συναλλαγών

Άραγε, λοιπόν, ο σίδηρος ως μέσο συναλλαγών εξυπηρετούσε αυτόν το σκοπό για τη Σπάρτη; Για άλλη μια φορά θα πρέπει να δούμε τη θέση της Σπάρτης σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Στην ιστορία του ανθρώπου πολλά αντικείμενα χρησιμοποιήθηκαν ως «πρωτόγονα χρήματα». Η χρήση ζυγισμένων ποσοτήτων μετάλλου ως μέσων πληρωμής και ανταλλαγών είναι γνωστή από την αρχαία Εγγύς Ανατολή. Έχει υποτεθεί ότι ο σίδηρος είχε μια παρόμοια χρηματική λειτουργία στη νότια Ελλάδα κατά την πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, πριν από την εμφάνιση του αργυρού νομίσματος. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Αριστοτέλης, περιγράφοντας την εξέλιξη της φυσικής ανταλλαγής στα Πολιτικά του, αναφέρει το σίδηρο μαζί με τον άργυρο και άλλα μέταλλα ως «ένα πολύτιμο αγαθό, εύκολο στη χρήση γενικά για τις ανάγκες της ζωής», που οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν ως χρήμα, ως μια εναλλακτική λύση στην απλή ανταλλαγή εμπορευμάτων.

Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει τίποτα εγγενώς παράλογο στη συμφωνία μεταξύ των πηγών, ότι η Σπάρτη της κλασικής εποχής εφάρμοζε κάποιο σύστημα ανταλλαγών με βάση τη χρήση του σιδήρου. Παρ' όλα αυτά, οι ισχυρισμοί των πηγών σχετικά με τις συνθήκες της δημιουργίας του θα πρέπει να απορριφθούν ως ανιστορική επινόηση, ειδικά ο αναχρονιστικός ισχυρισμός στα Αποφθέγματα Λακωνικά, ο οποίος επαναλαμβάνεται από τον Πλούταρχο, ότι ο Λυκούργος αντικατέστησε το προϋπάρχον χρυσό και ασημένιο νόμισμα με αυτό.

Αντίθετα από τις πηγές, θα πρέπει να θεωρήσουμε, ότι ο σίδηρος ως ανταλλακτικό μέσο δεν ήταν μια καινοτομία αλλά η παραδοσιακή μορφή χρήματος που είχε διατηρηθεί από μια προγενέστερη περίοδο. Υπάρχουν πράγματι κάποιες ενδείξεις ότι, πριν από τη διαμάχη του 404 π.Χ., η απόδοση του χρήματος στο Λυκούργο, η οποία μαρτυρείται για πρώτη φορά από τον Ξενοφώντα, επινοήθηκε μετά το 404 π.Χ. και αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της προσπάθειας να ερμηνευτεί και να δικαιολογηθεί η χρήση του, ως η μοναδική μορφή χρήματος που επιτρεπόταν σε ιδιώτες πολίτες. Κατά το Θεόπομπο και τον Έφορο, στη διαμάχη του 404 π.Χ. οι αντίπαλοι του ξένου χρήματος του Λυσάνδρου αναφέρονται στο ανταλλακτικό μέσο του σιδήρου όχι ως λυκούργειο αλλά

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

απλώς ως «πατροπαράδοτο» (*τω πατρίω*). Εάν η λυκούργεια προέλευση του ήταν μια ιδέα εκείνης της εποχής, τότε θα περίμενε κανείς ότι οι αντίπαλοι του Λυσάνδρου θα το τόνιζαν στη διαμάχη. Σαφώς, θα πρέπει να απορρίψουμε την ιδέα ότι ο σίδηρος ως μέσο συναλλαγών στην κλασική Σπάρτη θεσπίστηκε διαμιάς, ως ένα δραστικό εξισωτικό μέτρο, αντίθετα, εξελίχτηκε από μια προγενέστερη χρήση του σιδήρου ως μιας πρώιμης μορφής χρήματος. Πιθανότατα, η διατήρηση του επηρεάστηκε από δύο παράγοντες: πρώτον, τον κοινωνικοοικονομικό χαρακτήρα της πόλης, ο οποίος συνεπαγόταν μόνο ένα μέτριο βαθμό ανάμιξης σε συναλλαγές μακριά από τη Σπάρτη και δεύτερον, από το γεγονός ότι η Σπάρτη διέθετε εξαιρετικά εκτεταμένες, εκμεταλλεύσιμες φλέβες σιδήρου εντός της Λακωνίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι, όπως και στην περίπτωση της Σπάρτης, ο χαλκός, αν και αρχικά υιοθετήθηκε για πρακτικούς σκοπούς, σε μεταγενέστερους αιώνες έφτασε να συνδέεται με την προγενέστερη αυστηρότητα της, σε αντίθεση με την πολυτέλεια που συνδεόταν με τη χρήση του αργύρου και του χρυσού.

Το γεγονός ότι η Σπάρτη δεν ήταν το μόνο ελληνικό κράτος της κλασικής περιόδου που χρησιμοποιούσε σίδηρο ως χρήμα, με οποιαδήποτε μορφή, ενισχύει την υπόθεση για την ύπαρξη σπαρτιατικού χρήματος με τη μορφή σιδήρου. Από την κλασική περίοδο σώζονται 19 συνολικά σιδερένια νομίσματα, προερχόμενα κυρίως από διάφορες πελοποννησιακές κοινότητες (Άργος, Τεγέα, Ηραία), καθώς και από τη Φωκίδα στην κεντρική Ελλάδα. Όμως ως προς το παρόν, οι μελετητές διχάζονται σχετικά με το ρόλο αυτών των νομισμάτων. Κάποιοι θεωρούν ότι εξυπηρετούσαν ένα γνήσιο νομισματικό σύστημα και ήταν προάγγελοι των χάλκινων νομισμάτων που εμφανίστηκαν στην ύστερη κλασική περίοδο. Άλλοι, σημειώνοντας την προέλευση αρκετών σιδερένιων νομισμάτων από ιερά, τα θεωρούν ως ειδικές εορταστικές εκδόσεις με ίσως μόνο συμβολική χρήση. Όμως, η συγκριτική μελέτη των «χρημάτων» από μόλυβδο δείχνει ότι η διάκριση μεταξύ τέτοιων χρήσεων δεν είναι πάντα σταθερή ή σαφής. Εκτός απ' αυτή την αρχαιολογική μαρτυρία, αρκετοί κλασικοί κωμωδιογράφοι αναφέρονται σε χρηματικές μονάδες στο Βυζάντιο, γνωστές ως *σιδάρεοι* (όρος ετυμολογικά συγγενής με το σίδηρο), αναφορές τις οποίες μεταγενέστεροι αρχαιοδίφες συγγραφείς θεώρησαν ως απόδειξη για την ύπαρξη νομίσματος από σίδηρο. Ο Crawford (1982) αμφισβήτησε την ύπαρξη ενός βυζαντινού νομίσματος από σίδηρο. Υποστηρίζει ότι ο όρος *σιδάρεος* ήταν απλώς το τοπικό όνομα για έναν (αργυρό) οβολό ερμηνεύει τη χρήση ενός όρου αναφερόμενου στο σίδηρο ως προερχόμενη από την πρώιμη μορφή των χρημάτων, τους σιδερένιους οβελούς (*σιδάρεοι οβολοί*). Μερικές από τις αναφορές στους *σιδάρεους*, όμως, χρονολογούνται πριν από την πρωιμότερη εμφάνιση αργυρού νομίσματος στο Βυζάντιο, επιπλέον, η προτεινόμενη προέλευση του ονόματος *σιδάρεοι* από τους σιδερένιους οβελούς της πρώιμης Ελλάδας είναι κάπως αβέβαιη, με δεδομένες τις πρόσφατες αμφιβολίες για τον υποτιθέμενο χρηματικό ρόλο τους. Το γεγονός ότι μία λέξη αναφερόμενη στο σίδηρο χρησιμοποιήθηκε ως χρηματικός όρος παραμένει ενδεικτικό, ακόμα και αν το χρήμα των Βυζαντινών δε συνίστατο σε νομίσματα.

Δεν είναι σαφές ποια μορφή πήρε στη Σπάρτη ο σίδηρος ως ανταλλακτικό μέσο. Πριν από πολύ καιρό υποστηρίχτηκε, ότι το πρώιμο ελληνικό χρήμα από σίδηρο πήρε τη μορφή οβελού (σούβλας): γι' αυτό, όπως ισχυρίζονται διάφοροι αρχαίοι συγγραφείς,

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

χρησιμοποιήθηκε αργότερα ο σχετικός όρος οβολός στα νομισματικά συστήματα της νότιας Ελλάδας. Πράγματι, πολυάριθμα αναθήματα σιδερένιων ή χάλκινων οβελών μαρτυρούνται σε αρκετά ελληνικά ιερά, κυρίως από τον ύστερο 8^ο έως τις αρχές του 6^{ου} αιώνα π.Χ.. Τουλάχιστον μερικά από αυτά, ανατέθηκαν ως πρώτη μορφή χρήματος. Όμως, αυτές οι ιδέες έχουν αμφισβητηθεί. Ο ρόλος των αναθηματικών οβελών ως πρώιμου χρήματος έχει αμφισβητηθεί εξαιτίας των δυσκολιών στον καθορισμό ενός μέτρου βάρους, με δεδομένη τη διαβρωμένη κατάσταση των ευρημάτων. Επιπλέον, διαβεβαιώνεται γενικότερα ότι «δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι οι οβελοί κυκλοφορούσαν σε μια σαφώς καθορισμένη περιοχή στην οποία η αξία τους ήταν καθορισμένη και εγγυημένη από κάποια ανώτερη αρχή».

3.7.6. Κρατική ιδιοκτησία χρήματος σε πολύτιμο μέταλλο πριν από το 404 π.Χ.

Αντίθετα από τις προγραμματικές δηλώσεις στις γραμματειακές πηγές, πλειάδα μαρτυριών δείχνει επίσημη κατοχή και χρήση χρήματος από πολύτιμο μέταλλο πριν από το 404 π.Χ. Η πόλη θα πρέπει να διέθετε από πιο παλιά, αποθέματα «χρήματος με καθολική κυκλοφορία», σύμφωνα με τον Πολύβιο για τις συναλλαγές της στο εξωτερικό, για παράδειγμα, για να το χρησιμοποιούν οι πρέσβεις. Πράγματι, οι ιστορικές πηγές προϋποθέτουν τη χρήση χρήματος αποδεκτού από ξένους στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ., όταν η πόλη προσπάθησε να δωροδοκήσει τον οiwνοσκοπό Τεισαμενό ή όταν πρόσφερε δώρα στους εχθρούς του Θεμιστοκλή. Πάντως, στην περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου γίνεται πιο εμφανής η χρήση χρήματος από πολύτιμο μέταλλο. Από τη δεκαετία του 420 π.Χ. και μετά οι Σπαρτιάτες έπρεπε να πληρώνουν μισθοφόρους, όπως για παράδειγμα το 424 π.Χ., όταν ο Βρασιδάς στρατολόγησε 1.000 μισθοφόρους για την εκστρατεία του στο βορρά δίνοντας τους μισθό.

Κάποια μορφή καθολικά αποδεκτού χρήματος ήταν ακόμα περισσότερο αναγκαία για τις ναυτικές δραστηριότητες της Σπάρτης. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη χρησιμοποιήθηκε χρήμα για την κατασκευή πλοίων, όπως το 413/12 π.Χ., όταν αντιπρόσωποι του σατράπη Φαρνάβαζου έφεραν 25 τάλαντα με τα οποία η πόλη εξόπλισε 27 τριήρεις. Χρειάζόταν χρήμα, επίσης για τα πλοία που η Σπάρτη συνεισέφερε στον πελοποννησιακό στόλο, εφόσον αυτά περιλάμβαναν ένα σημαντικό ποσοστό μισθοφόρων κωπηλατών.

Αν και πολλές από αυτές τις συναλλαγές τις διαπραγματεύονταν οι επιτόπου στρατιωτικοί αξιωματούχοι, αναγκαστικά εμπλέκονταν και οι αρχές της Σπάρτης. Για παράδειγμα, το 406 π.Χ. ο ναύαρχος Καλλικρατίδας περίμενε από τις αρχές της Σπάρτης να έχουν τα ανάλογα χρήματα στη διάθεση του όταν ζήτησε χρηματοδότηση. Επιπλέον, οι επιχειρήσεις της Σπάρτης στη θάλασσα δεν περιορίζονταν στον ύστερο 5^ο αιώνα π.Χ., όπως η εκστρατεία της Σπάρτης κατά της Σάμου γύρω στο 525 π.Χ. και η συμβολή της στον ελληνικό στόλο το 479 π.Χ..

Η μορφή χρήματος που χρησιμοποιούνταν στις παραπάνω περιπτώσεις δεν ορίζονταν με ακρίβεια. Οι πηγές σπανίως ορίζουν το ακριβές μέσο συναλλαγής. Αρκετές από αυτές θα μπορούσαν, να έχουν διεξαχθεί με τη χρήση άκοπου αργύρου και όχι μέσω

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

της χρησιμοποίησης ξένου νομίσματος. Όμως, το γεγονός ότι τόσο το νόμισμα όσο και το άκοπο μέταλλο χρησιμοποιούνταν εναλλάξ σε οικονομικές συναλλαγές δείχνει ότι ένας παρόμοιος συνδυασμός πιθανότατα εφαρμοζόταν σε όλες τις συναλλαγές, ειδικά στην περίπτωση των χρηματικών συνεισφορών από άλλες πόλεις.

Όσον αφορά συναλλαγές στις οποίες οι αρχές της Σπάρτης ήταν άμεσα αναμεμιγμένες, μερικοί νομισματολόγοι υποστηρίζουν, ότι στις αρχές του πολέμου οι Πελοποννήσιοι συμφώνησαν να χρησιμοποιούν ένα κοινό νόμισμα με βάση τα αιγινήτικα μέτρα που ήδη χρησιμοποιούσαν οι περισσότεροι σύμμαχοι εκτός της Κορίνθου.

Υπάρχει και μία αρκετά αξιόπιστη μαρτυρία από την επιγραφή, για τις συνεισφορές στο σπαρτιατικό πολεμικό ταμείο. Αυτή η επιγραφή χρονολογείται περίπου στην εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου. Εφόσον η επιγραφή αναρτήθηκε στη Σπάρτη από τις τοπικές αρχές, οι συνεισφορές που καταγράφηκαν είχαν σίγουρα φτάσει στο δημόσιο ταμείο και δεν είχαν απλώς περάσει στα χέρια των κατά τόπους στρατιωτικών αξιωματούχων, ειδικά καθώς οι δωρητές προέρχονταν από διάφορες περιοχές του ελληνικού κόσμου. Σ αυτή την επιγραφή αναφέρονται διάφορα νομίσματα, όπως μνες, στατήρες, αιγινήτικοι στατήρες, τάλαντα και περσικοί δαρεικοί.

Αν και η επιγραφή καταγράφει ποικιλία συνεισφορών, η πλειονότητα συνίσταται σε χρηματικές συνεισφορές. Ο τρόπος με τον οποίο καταγράφονται αυτές οι δωρεές δείχνει ότι αρκετές ήταν πληρωμές σε νόμισμα. Η ποικιλία των χρημάτων, τόσο περσικών όσο και ελληνικών, δείχνει ότι οι δωρεές έγιναν με τη μορφή που εξυπηρετούσε πιο πολύ τους δωρητές, όχι με μια μορφή που επέβαλαν οι σπαρτιατικές αρχές. Το γεγονός ότι ακόμα και οι συνεισφορές σε ελληνικό χρήμα δεν περιγράφονται με ομοιόμορφο τρόπο, στη μια περίπτωση σε μνες και στατήρες, στην άλλη μόνο σε στατήρες. (Κελλάρη κ.α.) Επίσης δείχνει ότι δεν πρόκειται για ομοιόμορφες δωρεές σε άκοπο μέταλλο. Επιπλέον, είναι ενδιαφέρον ότι τρεις από τις δωρεές διακρίνονται από τις υπόλοιπες επειδή συνίστανται σε άργυρο (*αργύριο*). Μπορούμε να υποθέσουμε, ότι αυτό είναι μια ένδειξη ότι αυτές οι δωρεές έγιναν σε άκοπο μέταλλο, το λογικό συμπέρασμα είναι ότι οι υπόλοιπες χρηματικές συνεισφορές έγιναν σε νόμισμα.

Πράγματι, οι συνεισφορές σε περσικούς δαρεικούς αποτελούν σίγουρα μια αναφορά στο περσικό χρυσό νόμισμα, αν οι δωρητές ήθελαν να συνεισφέρουν άκοπο μέταλλο, θα είχαν χρησιμοποιήσει σίγουρα άργυρο, ο οποίος θα περιγραφόταν με ένα ελληνικό μέτρο βάρους. Επιπλέον, οι Αιγινήτες σίγουρα συνεισέφεραν χρησιμοποιώντας το δικό τους ευρέως διαδεδομένο νόμισμα.

Οι ειδικοί διακανονισμοί που έκανε η Σπάρτη για τη διάθεση των πολεμικών λαφύρων αποτελούν επιπλέον μαρτυρία ότι διέθετε χρήμα. Μόνο για τα στρατεύματα της Σπάρτης υπάρχει μαρτυρία ότι συνοδεύονταν από επίσημους λαφυροπώλες. Η πολεμική λεία πωλούνταν κανονικά στη διάρκεια της εκστρατείας στη Σπάρτη δεν έφταναν τα λάφυρα αλλά τα έσοδα από την πώληση τους. Φαίνεται απίθανο ότι αυτά τα έσοδα ήταν πάντα σε μορφή άκοπου μετάλλου και ποτέ σε νόμισμα. Πράγματι, μεγάλο μέρος των νομισμάτων που έστειλε ο Λύσανδρος το 404 π.Χ. ήταν τα έσοδα από τα λάφυρα μετά τη

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

μάχη στους Αιγός Ποταμούς. Κατά συνέπεια, αποτελεί ειρωνεία ότι η εισροή ξένων νομισμάτων που προκάλεσε τέτοια κατακραυγή στη Σπάρτη δεν ήταν το αποτέλεσμα νέων πρωτοβουλιών αλλά μιας μακρόχρονης επίσημης πολιτικής.

3.7.7. Η ιδιωτική κατοχή χρήματος σε πολύτιμο μέταλλο

Υπάρχουν επίσης μαρτυρίες, τόσο άμεσες όσο και έμμεσες, ότι μεμονωμένοι Σπαρτιάτες είχαν στην ιδιοκτησία τους και χρησιμοποιούσαν χρήμα, τόσο σε μορφή άκοπου μετάλλου όσο και νομίσματος, πριν από το 404 π.Χ. Ένα στοιχείο έμμεσης απόδειξης συνίσταται στην ανάμιξη πολιτών σε διάφορες ιδιωτικές συναλλαγές, αγορά, πώληση, δανεισμό, σύναψη συμβολαίων, οι οποίες, ενώ δεν απαιτούσαν αυστηρά τη χρήση αργυρού ή χρυσού νομίσματος, μπορούν κάλλιστα να την περιλαμβάνουν. Ένα άλλο στοιχείο σχετίζεται με τις χρηματικές συναλλαγές μεταξύ πολιτών και πόλης. Η κατοχή και χρήση μετάλλου και νομίσματος από την πόλη καθιστά πιθανότερο ότι αυτά ήταν τα μέσα των συναλλαγών μεταξύ πόλης και πολιτών, όπως συνέβαινε και με τα ιδιωτικά χρέη που οφείλονταν στο βασιλιά και το κράτος ή την επιβολή εισφορών, ειδικά καθώς αυτές αφορούσαν χρηματοδότηση πολεμικών επιχειρήσεων.

Σε δύο τομείς χρηματικών συναλλαγών μεταξύ πολιτών και πόλης τα ποσά καθορίζονται με βάση το κοινό ελληνικό χρήμα. Ο ένας τομέας ήταν τα επίσημα πρόστιμα. Αναφέρεται ότι το 446 π.Χ. επιβλήθηκε στο βασιλιά Πλειστοάνακτα πρόστιμο 15 ταλάντων ή 90.000 δραχμών, σύμφωνα με τον Έφορο. Ένα πρόστιμο 100.000 δραχμών επιβλήθηκε στον Άγη Β' το 418 π.Χ., αν και αργότερα ανακλήθηκε, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη. Το ίδιο πρόστιμο επιβλήθηκε σε ένα στρατιωτικό αξιωματούχο εκτός βασιλικής οικογενείας, το Φοιβίδα, το 382 π.Χ. με το αρκετά μικρότερο ποσό των 1.000 δραχμών που επιβλήθηκε στο γιο του Ισίδα το 362 π.Χ. Όμως, αυτό δεν αποτελεί μαρτυρία για ιδιωτική κατοχή και χρήση ξένου νομίσματος. Ο καθορισμός των προστίμων με όρους κοινού ελληνικού χρήματος θα μπορούσε απλώς να συνιστά ένα μέτρο αξίας, ενώ το πρόστιμο θα οφειλόταν σε πολύτιμα αντικείμενα. Με την εξαίρεση του μέτριου προστίμου στον Ισίδα, είναι πιθανόν ότι τα τεράστια πρόστιμα που επιβλήθηκαν ήταν σκόπιμα εξοντωτικά, για να οδηγήσουν το θύμα μακριά από τη Σπάρτη, και άρα δεν αποσκοπούσαν στην πληρωμή τους. Αυτή η υπόθεση ίσως ενισχύεται από την εμφανή αντίφαση στον καθορισμό του προστίμου στο Φοιβίδα με χρηματικούς όρους, περίπου 22 χρόνια μετά την απαγόρευση της ιδιωτικής κατοχής νομίσματος και πολύτιμου μετάλλου το 404 π.Χ., όταν θα περίμενε κανείς να είναι ακόμα σε ισχύ η απαγόρευση. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να υποστηριχτεί ότι το πρόστιμο στο Φοιβίδα είναι μία ένδειξη της ταχύτατης κατάργησης της απαγόρευσης. Βέβαια, το πιο λογικό πρόστιμο που επιβλήθηκε στον Ισίδα ενισχύει άλλες μαρτυρίες, οι οποίες θα ξεταστούν σύντομα, που δείχνουν ότι η απαγόρευση που εισήχθη ήταν βραχύβια.

Ο άλλος τομέας είναι οι υποχρεωτικές συνεισφορές στα συσσίτια, οι οποίες περιλάμβαναν μια μηνιαία συνεισφορά από κάθε μέλος «περίπου δέκα αιγινήτικων οβολών» για τον προσπορισμό των ορεκτικών που ονομάζονταν οψώνια. Ο ορισμός του χρηματικού μέτρου υποδεικνύει, ότι επρόκειτο για μια πληρωμή σε χρήμα, πράγμα που

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

επιβεβαιώνεται από τη δήλωση του Πλουτάρχου, ότι συνίστατο σε ένα μικρό ποσό νομίσματος. Αυτή η πληρωμή θα απαιτούσε περίπου 10,5 γραμμάρια αργύρου ανά άτομο το μήνα. Αν και η μαρτυρία του Δικαιάρχου χρονολογείται τον ύστερο 4^ο αιώνα π.Χ., δεν υπάρχει λόγος αυτές οι πληρωμές σε άργυρο να μην ήταν δυνατές σε ολόκληρη την κλασική περίοδο. Το ερώτημα είναι σε τι μορφή αργύρου γίνονταν αυτές οι πληρωμές. Είναι πιθανόν ότι η πληρωμή γινόταν σε αιγινήτικο νόμισμα ή σε κάποιο άλλο νόμισμα με βάση το σταθμητικό σύστημα της Αίγινας. Η πιο πρόσφατη νομισματική έρευνα δείχνει ότι σημαντικές ποσότητες «κλασματικών» υποδιαίρέσεων νομισμάτων από έναν οβολό και κάτω εκδίδονταν από την αρχή της ύπαρξης του ελληνικού αργυρού νομίσματος. Οι πρώτες σειρές αιγινήτικων οβολών άρχισαν ήδη από το 550/540 π.Χ. και εκδίδονταν σε ικανοποιητική ποσότητα ήδη από την αρχή εκδίδονταν επίσης ακόμα μικρότερες υποδιαίρέσεις ημιωβόλια και τεταρτημόρια. Τα νομίσματα της Αίγινας συνέχισαν να κυκλοφορούν σε ολόκληρη την Πελοπόννησο στη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα π.Χ.. Εναλλακτικά, η πληρωμή θα μπορούσε να γίνει σε άκοπο άργυρο. Η ανακριβής έκφραση του Δικαιάρχου με την αναφορά στους «περίπου» δέκα οβολοί, μπορεί να ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους. Θα μπορούσε να αντικατοπτρίζει είτε τη χρήση μικρών θραυσμάτων αργύρου ποικίλου βάρους, όπως αυτά εμφανίζονται σε αρχαϊκούς θησαυρούς νομισμάτων, είτε την πιθανότητα πληρωμής σε νομίσματα άλλων μέτρων βάρους είτε τη συνήθη οριακή διαφορά ανάμεσα στο βάρος άκοπου αργύρου αξίας δέκα οβολών και το ελαφρά μικρότερο βάρος των δέκα οβολών του αιγινήτικου νομίσματος.

Στον τομέα των συναλλαγών, οι μαρτυρίες ξεκάθαρα δείχνουν ιδιωτική χρήση άκοπων πολύτιμων μετάλλων, αλλά είναι αμφισβητούμενες σχετικά με τα ξένα νομίσματα. Ο Ηρόδοτος μας προσφέρει πιο βέβαιες μαρτυρίες για ιδιωτική κατοχή και των δύο μορφών χρήματος. Πρώτον, αφηγείται την ιστορία του Σπαρτιάτη Γλαύκου, ο οποίος ιδιοποιήθηκε, εις βάρος των νόμιμων κληρονόμων, ένα μεγάλο ποσό αργύρου το οποίο κάποιος Μιλήσιος είχε αφήσει στη φύλαξη του. Αναμφίβολα, η ιστορία είναι ανεκδοτολογικού χαρακτήρα και τοποθετείται χρονικά περίπου τρεις γενιές πριν από το βασιλιά Λεωτυχίδα στο τέλος της δεκαετίας του 490 π.Χ. Όμως, είναι εξαιρετικά διαφωτιστική αυτή η αφήγηση, ως προς τις αντιλήψεις των σπαρτιατικών πηγών του Ηροδότου τον 5^ο αιώνα π.Χ. Το έγκλημα του Γλαύκου ήταν η εξαπάτηση των κληρονόμων του Μιλήσιου και δε γίνεται καμία νύξη ότι η κατοχή αργύρου, αυτή καθαυτή, ήταν παράνομη. Η ιστορία δεν αναφέρει τη μορφή του αργύρου στην κατοχή του Γλαύκου όμως, ένα άλλο χωρίο του Ηροδότου είναι κατηγορηματικό. Η αφήγηση της διανομής των περσικών λαφύρων στους Σπαρτιάτες και σε άλλα ελληνικά στρατεύματα μετά τη μάχη των Πλαταιών δείχνει ότι στη διανομή περιλαμβάνονταν τάλαντα.⁷ (Κελλάρη κ.α.) Προηγουμένως ο Ηρόδοτος είχε αναφέρει ότι συνίσταντο σε χρυσά νομίσματα καθώς επίσης και σε άκοπο χρυσό και άργυρο.

Επιπλέον ενδείξεις ότι οι Σπαρτιάτες κατείχαν και τις δύο μορφές χρήματος από πολύτιμο μέταλλο πριν από το 404 π.Χ. προέρχονται από πολυάριθμες αναφορές των πηγών σε περιπτώσεις Σπαρτιατών που είτε δωροδοκήθηκαν είτε δωροδόκησαν. Το

⁷ Μονάδα βάρους κατά την αρχαιότητα, καθώς και το χρηματικό ποσό που αντιστοιχούσε σε χρυσό ή ασήμι αυτού του βάρους (το ακριβές βάρος διέφερε ανάλογα την εποχή και την περιοχή)

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ουσιώδες δεν είναι η ιστορική γνησιότητα αυτών των περιστατικών, όπου κάποιες κατηγορίες είναι ολοφάνερα μεροληπτικές και λίγες συνιστούν ξεκάθαρη απόδειξη, αλλά το γεγονός ότι συσχετίζονται με Σπαρτιάτες. Οι πηγές περιλαμβάνουν συγγραφείς της εποχής, τον Ηρόδοτο, το Θουκυδίδη, τον Αριστοφάνη, που είχαν επισκεφθεί τη Σπάρτη ή ήταν καλά πληροφορημένοι για το σπαρτιατικό βίο και θα πρέπει να γνώριζαν οποιαδήποτε επίσημη απαγόρευση ιδιοκτησίας. Και όμως, καμία πηγή δε φαίνεται να αμφιβάλλει ότι τέτοιες δωροδοκίες μπορούσαν πράγματι να έχουν συμβεί ούτε εκφράζει οποιοδήποτε υπαινιγμό ότι οι δωροδοκίες προς ή από ένα Σπαρτιάτη έπρεπε να είναι σε άκοπο μέταλλο. Αντίθετα, οι Σπαρτιάτες παρουσιάζονται ως όμοιοι με τους άλλους Έλληνες ως προς την ανοιχτή στάση και την πρόσβαση σε όλες τις μορφές αργύρου και χρυσού.

Άλλο ένα ουσιώδες στοιχείο είναι ότι αυτές οι πηγές της εποχής ποτέ δεν εκφράζουν ούτε την ελάχιστη αμφιβολία ότι οι Σπαρτιάτες αποδέκτες των δωροδοκιών μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα ύποπτα κέρδη τους. Αυτό το θέμα σχετίζεται ιδιαίτερα με δύο περιστατικά των οποίων η γνησιότητα δεν αμφισβητείται: την κλοπή που διέπραξε ο Γύλιππος, η οποία πυροδότησε τη διαμάχη το 404 π.Χ. και την κατοπινή εκτέλεση του Θώρακα για κατοχή αργύρου. Σημειωτέον, επιπλέον, ότι ο άργυρος που έκλεψε ο Γύλιππος ήταν στη μορφή νομίσματος: αθηναϊκές «γλαυκές».⁸ Ο λόγος που θα έκλεψε αυτά τα νομίσματα, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να υπήρχαν νόμιμοι τρόποι να τα χρησιμοποιήσει, εκτός εάν σκόπευε να τα κρατήσει άχρηστα σε μια αποθήκη. Επιπλέον, για να χρησιμοποιήσει ένα τόσο μεγάλο ποσό χωρίς να προκαλέσει υποψίες σημαίνει πως ήταν ήδη γνωστό ότι κατείχε μεγάλη ποσότητα αργυρών νομισμάτων. Με αυτό σχετίζεται και το ότι ο Γύλιππος είχε ήδη περάσει ένα διάλειμμα στη Σικελία το 414-13 π.Χ., στη διάρκεια του οποίου οι Συρακούσιοι τον είχαν καταγγείλει για τη φιλαργυρία του.

Υπάρχουν, λοιπόν, αρκετοί λόγοι για να πιστεύουμε ότι, πριν από το 404 π.Χ., νόμισμα και άκοπο πολύτιμο μέταλλο αποτελούσαν και νόμιμη περιουσία και αναγνωρισμένο νόμιμο μέσο πληρωμής για τους Σπαρτιάτες πολίτες. Αυτό το συμπέρασμα υποστηρίζεται από το γεγονός ότι αυτά τα είδη σίγουρα βρίσκονταν στην κατοχή και άρα κυκλοφορούσαν μεταξύ των πληθυσμών της Σπάρτης που δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα.

Σε οποιαδήποτε περίπτωση, η απουσία θησαυρών νομισμάτων από τη Σπάρτη δεν εξασθενίζει τα επιχειρήματα υπέρ του ότι υπήρχαν μορφές χρήματος που χρησιμοποιούνταν στην αρχαία Σπάρτη και πριν το 404 π.Χ.. Ο Κατάλογος των Ελληνικών Θησαυρών Νομισμάτων [Inventory of Greek Coin Hoards] του 1973 καταγράφει μόνο 23 αρχαϊκούς ή κλασικούς θησαυρούς από ολόκληρη την Πελοπόννησο, παρά την ύπαρξη αρκετών σημαντικών νομισματοκοπειών. Ελάχιστα αρχαιολογικά δεδομένα υπάρχουν από άλλες περιοχές των σπαρτιατικών εδαφών. Παρομοίως, από την ελληνιστική περίοδο, όταν η Σπάρτη έκοβε άφθονα νομίσματα, έχουμε μόνο ένα θησαυρό από τη Σπάρτη. Άρα η απουσία θησαυρών δεν μπορεί να αποδείξει την απουσία νομισμάτων. Όσο για μεμονωμένα ευρήματα, αν και κανένα από τα 71 αναγνωρίσιμα ελληνικά νομίσματα που βρέθηκαν στην ανασκαφή του ιερού της Αρτέμιδος Όρθιας, δε φαίνεται να χρονολογείται πριν από το 404 π.Χ.. αυτό ελάχιστη έκπληξη προκαλεί, εφόσον οι αριθμοί των ευρημάτων

⁸ Αττικό νόμισμα της αρχαίας Αθήνας με σύμβολο την κουκουβάγια.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

αυξάνονται σημαντικά με την πάροδο του χρόνου (4 πιθανόν ύστερα κλασικά 38 ελληνιστικά, 108 ελληνορωμαϊκά από την περίοδο της Αυτοκρατορίας 160 βυζαντινά/φράγκικα/βενετικά). Η αβέβαιη σχέση μεταξύ των ευρημάτων και της παρουσίας του νομίσματος καταδεικνύεται από την ολοκληρωτική απουσία οποιωνδήποτε τοπικών σπαρτιατικών νομισμάτων από την ελληνιστική περίοδο. Στην πραγματικότητα, η απουσία αρχαϊκών ή πρώιμων κλασικών νομισμάτων είναι συμβατή με την άποψη ότι το αργυρό νόμισμα, ενώ επιτρεπόταν, κατά κύριο λόγο το κατείχαν σε σχετικά μέτρια κλίμακα πριν από το 404 π.Χ.. και οι Σπαρτιάτες κατείχαν το μεγαλύτερο μέρος του αργύρου με τη μορφή άκοπου μετάλλου.

Η απαγόρευση της ιδιωτικής κατοχής, που θεσπίστηκε το 404 π.Χ.. λοιπόν, ήταν ένα νέο μέτρο: όχι μια χαλάρωση, αλλά ένας περιορισμός μιας προγενέστερης πρακτικής. Το μέτρο πέρασε όχι γιατί η εισαγωγή ξένου χρήματος στη Σπάρτη ήταν μια καινοτομία, αλλά γιατί εισήχθη σε τεράστια κλίμακα (David 1978). Το πόσο αποτελεσματική ήταν η απαγόρευση αυτή φαίνεται και μέσα από την εκτέλεση του Θώρακα, όπου τα πρώτα χρόνια εφαρμοζόταν με σκληρότητα. Η αναφορά του Ξενοφώντα σε έρευνες για χρυσό και άργυρο στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία του, επίσης, δείχνει αποφασιστικότητα να επιτευχθεί η συμμόρφωση με αυτό το μέτρο. Όμως, τα σχόλια του υποδηλώνουν ότι μερικοί περιφρονούσαν την απαγόρευση και η παρατήρηση του στη συνέχεια, ότι μερικοί έφταναν στο σημείο να καυχώνται για την κατοχή χρυσού δείχνει ότι αυτή η παραβίαση άρχιζε να γίνεται φανερή. Η χρονολόγηση αυτών των εξελίξεων είναι αβέβαιη, καθώς συνδέεται με το ανεξιχνίαστο πρόβλημα της χρονολόγησης της Λακεδαιμονίων Πολιτείας του Ξενοφώντα. Όμως, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι στο τέλος της δεκαετίας του 360 π.Χ. η απαγόρευση είχε επίσημα αρθεί. Εκτός από το πρόστιμο των 1.000 δραχμών που επιβλήθηκε στον Ισίδα, υπάρχουν κάποιες μαρτυρίες που συνήθως αγνοούν οι ιστορικοί της Σπάρτης.

Οι μαρτυρίες για σημαντικές ποσότητες ξένου χρήματος σε σπαρτιατικά χέρια αποτελούν αδιάσειστη απόδειξη, ότι η απαγόρευση ιδιωτικής κατοχής είχε πάψει να ισχύει. Η σχετικά βραχυπρόθεσμη ύπαρξη της αποτελεί περαιτέρω απόδειξη ότι, μακράν από το να είναι ένα παραδοσιακό μέτρο, η απαγόρευση του 404 π.Χ. ήταν ένα νέο μέτρο που ποτέ δε ρίζωσε στη σπαρτιατική πρακτική και γρήγορα έσβησε μόλις το αρχικό κίνητρο για την εφαρμογή του, έπαψε να υφίσταται. Στο τέλος του 4^{ου} αιώνα π.Χ., ο ψευδοπλατωνικός διάλογος με τον Αλκιβιάδη Α' δηλώνει ότι «υπάρχει περισσότερος χρυσός και άργυρος σε χέρια ιδιωτών στη Λακεδαίμονα απ' ό,τι σε ολόκληρη την Ελλάδα, διότι για πολλές γενιές έφτανε στα χέρια τους από κάθε μέρος της Ελλάδας και συχνά επίσης από τους βαρβάρους». Προφανώς, η βραχυπρόθεσμη απαγόρευση είχε ξεχαστεί και σε αυτή την περίπτωση.

3.7.8. Κινητός και χρηματικός πλούτος: απόκτηση και συναλλαγές

Το σπαρτιατικό ιδιοκτησιακό σύστημα, αν και βασιζόταν στην έγγεια ιδιοκτησία των πολιτών, επίσης περιλάμβανε τη νόμιμη κατοχή διάφορων μορφών κινητού πλούτου.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Το γεγονός ότι οι υποχρεωτικές συνεισφορές στα συσσίτια περιλάμβαναν μικρές ποσότητες αργυρού νομίσματος ή άκοπου μετάλλου δείχνει, ότι ακόμα και χρηματικές μορφές πλούτου ήταν ενσωματωμένες στη λειτουργία της σπαρτιατικής κοινωνίας. Αυτά τα συμπεράσματα διασαφηνίζουν και ενισχύουν τα συμπεράσματα πρόσφατων ερευνών για το ρόλο του χρήματος στην αρχαία Ελλάδα. Βέβαια, θα πρέπει ακόμα να εξετάσουμε το ρόλο που έπαιζε ο χρηματικός πλούτος αλλά και άλλες μορφές κινητού πλούτου εντός της σπαρτιατικής κοινωνίας. Οι Σπαρτιάτες πολίτες μπορούσαν να κατέχουν νόμιμα τέτοιες μορφές πλούτου.

3.7.8.α Δωρεές, συναλλαγές στην αγορά και χρηματικές συναλλαγές

Σ' αυτό το κομμάτι θα θέλαμε να διεισδύσουμε λίγο περισσότερο και να δούμε κατά πόσο το χρήμα έχει γίνει αναπόσπαστο κομμάτι των συναλλαγών. Αυτή η εικόνα ενός κρατικού ελέγχου επί της απόκτησης χρημάτων, αλλά όχι ο ολοκληρωτικός αποκλεισμός τους, βρίσκεται στη σφαίρα των συναλλαγών. Σε ένα πρώτο επίπεδο φαίνεται ότι η αρχετυπική μορφή συναλλαγής που ήταν η σχεδιαζόμενη ανταλλαγή θησαυρών μεταξύ Αρίστωνα και Άγη, όπου μια ανταλλαγή χαρακτηριζόταν, από γενναιοδωρία μεταξύ φίλων και περιλάμβανε μη χρηματικά πολύτιμα αντικείμενα. Παρομοίως, όταν ο Μαιάνδριος από τη Σάμο ήθελε να πείσει το βασιλιά Κλεομένη δεν του πρόσφερε χρήματα, αλλά μια επιλογή από τα χρυσά και ασημένια κύπελλα του. Η προσφορά μη χρηματικών δώρων, σε ένα πλαίσιο κοινωνικής συναναστροφής, είναι εμφανής σε διάφορους τομείς του σπαρτιατικού βίου. Στα συσσίτια υπήρχε η υπόθεση, ότι οι πολίτες δε θα ξόδευαν χρήματα για τους συνδαιτυμόνες τους, αλλά αντίθετα, οι πλούσιοι δώριζαν ψωμί από σιτάρι, οι κυνηγοί τα λάφυρα τους και οι βασιλείς τιμούσαν άλλους Σπαρτιάτες με τη δική τους δεύτερη μερίδα. Ο βασιλιάς Αγησίλαος πρόσφερε τακτικά ένα βόδι και ένα χιτώνα σε νεοεκλεγέντα μέλη της Γερουσίας και η βασιλεία του άρχισε με το μεγαλύτερο δώρο όλων, καθώς έδωσε στους συγγενείς της μητέρας του τη μισή κληρονομιά του από τον ετεροθαλή αδελφό του Άγη. Μια ατμόσφαιρα εθελοντικής γενναιοδωρίας παρουσιάζει ξανά ο Ξενοφώντας χαρακτηρίζοντας τον Αγησίλαο ως εξής: «ένας άνθρωπος που χαιρόταν να δωρίζει το δικό του για το καλό άλλων». Το ίδιο πνεύμα κοινωνικής προσφοράς λέγεται ότι χαρακτηρίζει το δικαίωμα των πολιτών να χρησιμοποιεί ο καθένας την περιουσία του άλλου. Όσοι ήθελαν να δανειστούν κυνηγετικά σκυλιά προσκαλούσαν τον ιδιοκτήτη να συμμετάσχει στο κυνήγι, αν αυτός ήταν απασχολημένος, με χαρά τού έστελνε τα κυνηγόσκυλα.

Πράγματι, υπήρχαν αρκετοί τομείς χρηματικών συναλλαγών εκτός του πλαισίου των αγοραπωλησιών στην αγορά. Κάθε μήνα, κάθε Σπαρτιάτης συνεισέφερε 10 οβολούς στο συσσίτιο. Υπήρχε χρηματική φορολογία και χρηματικά πρόστιμα μπορούσαν να επιβληθούν σε νομικές υποθέσεις.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

3.8 Δημόσια δικαιώματα επί της ατομικής ιδιοκτησίας

Μέσα από τις πηγές που μας έχουν παραθέσει οι μεγάλοι φιλόσοφοι εξάγεται το συμπέρασμα ότι το σπαρτιατικό ιδιοκτησιακό σύστημα ήταν σημαντικά περισσότερο ιδιωτικού χαρακτήρα απ' όσο συχνά υποστηρίζεται. Τα σπαρτιατικά αγροτεμάχια κατέχονταν από ιδιώτες και ιδιωτικά μπορούσαν να μεταβιβαστούν. Οι πολίτες μπορούσαν, εκτός από μια σύντομη περίοδο μετά το 404 π.Χ., να κατέχουν, να αποκτούν και να διαθέτουν κατά τη θέληση τους όλα τα είδη κινητού πλούτου, συμπεριλαμβανομένου και ξένου χρήματος. Ακόμα και οι είλωτες, αν και βρίσκονταν σε κατάσταση συλλογικής υποτέλειας, εμφανίζονται από κάποιες πλευρές ως η ατομική ιδιοκτησία των κατόχων τους. Υπήρχαν επίσης κοινωνικές κυρώσεις κατά της αγοράς ή πώλησης γης. Μερικά είδη κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων απαγορεύονταν. Το παρόν κεφάλαιο θα επεκτείνει την ανάλυση των δημόσιων πτυχών του σπαρτιατικού ιδιοκτησιακού συστήματος, εξετάζοντας διάφορους τρόπους με τους οποίους η πόλη ή άλλα μέλη της κοινότητας μπορούσαν να αντλήσουν υλικούς πόρους ευρισκόμενους στην κατοχή οικογενειών πολιτών.

3.9. Φορολόγηση περιουσίας

Ως προς την εσωτερική διοίκηση, ένα ορισμένο επίπεδο τακτικών, δημόσιων εξόδων απαιτούνταν για το συσσίτιο και τα θυσιαστήρια καθήκοντα των βασιλέων. Όμως, ο μικρός αριθμός δημόσιων οικοδομημάτων που μας λέει ο Θουκυδίδης και η απουσία μισθών κρατούσε τα λειτουργικά έξοδα γενικά σε χαμηλό επίπεδο. Τέλος, σε ένα κράτος που ήταν ιδιαίτερα προικισμένο με καλή καλλιεργήσιμη γη δεν υπήρχε καμία ανάγκη δαπανών για εισαγωγή τροφίμων.

Αντίστροφα, υπήρχαν σημαντικοί περιορισμοί στη δυνατότητα της Σπάρτης να αυξήσει τα ετήσια έσοδά της. Οι Σπαρτιάτες, όπως φαίνεται, εφάρμοζαν έμμεση φορολογία μέσω των φόρων αγοράς και μέσω των δασμών, όπως έκαναν άλλες πόλεις. Όμως, ενώ η Σπάρτη ίσως λειτουργούσε ως μια περιφερειακή αγορά, το ύψος των εσόδων από τις πωλήσεις αγροτικών προϊόντων που δεν ήταν πρώτης ανάγκης και τεχνουργημάτων ήταν πιθανότατα χαμηλό. Με δεδομένη μια αυτάρκη τοπική οικονομία, είναι απίθανο ότι οι δασμοί επί των εισαγωγών ή των εξαγωγών απέφεραν σημαντικά έσοδα. Ακόμα, αντίθετα από τις περισσότερες κοσμοπολίτικες πόλεις, η Σπάρτη δε διέθετε σημαντικό πληθυσμό μετοίκων στους οποίους θα μπορούσε να επιβάλει άμεση φορολογία, αν και οι περίοικοι πλήρωναν φόρο, αυτός πήγαινε στους βασιλείς και όχι στο δημόσιο ταμείο. Σε ποιο βαθμό η σπαρτιατική πόλη συμπλήρωνε την περιορισμένη δυνατότητα είσπραξης φόρων με άμεση φορολόγηση των πολιτών της; Αυτό το ερώτημα έχει μια ιδεολογική καθώς και μια οικονομική διάσταση, διότι συνήθως υποστηρίζεται ότι στις ελληνικές πόλεις της κλασικής εποχής η άμεση φορολόγηση των πολιτών και της περιουσίας τους θεωρούνταν ως ένα ανυπόφορο δείγμα υποβιβασμού και τυραννίας, και γι' αυτό συνήθως την απέφευγαν.

Σαφώς, ο Αριστοτέλης θεωρούσε τις εισφορές στη Σπάρτη παρόμοιες στο χαρακτήρα με τις εισφορές στην Αθήνα: ως έναν ευκαιριακό πολεμικό φόρο, υπολογισμένο με βάση την κεφαλαιακή αξία της ατομικής ιδιοκτησίας. Με δεδομένη τη μικρή κλίμακα

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

των στρατιωτικών αναγκών σε προηγούμενες περιόδους, είναι πολύ πιθανόν ότι, όπως και στην Αθήνα, οι εισφορές εισήχθησαν στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου για να χρηματοδοτήσουν τις προσπάθειες της Σπάρτης για την εδραίωση της ηγεμονίας της. Δεν είναι σαφές αν οι σπαρτιατικές εισφορές ήταν ταυτόσημες, από κάθε άποψη, με τον αθηναϊκό θεσμό. Στην Αθήνα, ο φόρος υπολογιζόταν με βάση τη συνολική περιουσία, γη, σπίτια, δούλους και κινητή περιουσία, συμπεριλαμβανομένων των χρημάτων και οι φτωχότεροι πολίτες, των οποίων η περιουσία έπεφτε κάτω από την αξία των 25 μων ή 2.500 δραχμών, εξαιρούνταν. Αντίθετα, ο Αριστοτέλης αναφέρει μόνο τη γη και καμία εξαίρεση. Τα σχόλια του Αριστοτέλη ότι οι Σπαρτιάτες απέφευγαν τις εισφορές, εδώ θα πρέπει να παρατηρήσουμε δύο πράγματα. Πρώτον, το σχόλιο ότι «το μεγαλύτερο μέρος της γης ανήκει στους ίδιους τους Σπαρτιάτες» δείχνει ότι το φάσμα του φόρου περιλάμβανε και άλλη γη εκτός από αυτήν που ανήκε στους Σπαρτιάτες. Ο υπαινιγμός είναι, ότι οι εισφορές επιβάρυναν όσους θεωρούνταν Λακεδαιμόνιοι, συμπεριλαμβανομένων των περιοίκων. Δεύτερον, το γεγονός ότι οι Σπαρτιάτες, μπορούσαν να αποφύγουν να καταβάλουν ολόκληρη την οφειλή τους μας δίνει τη δυνατότητα να αντιληφθούμε τον περιορισμένο βαθμό στον οποίο ένας δημόσιος φόρος μπορούσε να θίξει τον τομέα της έγγειας ιδιοκτησίας.

Άλλες αναφορές στη φορολογία των Σπαρτιατών πολιτών είναι περισσότερο αόριστες. Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά, δηλώνει ότι οι πατέρες τεσσάρων γιων εξαιρούνταν από όλους τους φόρους (*ατελή πάντων*). Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, οι απόγονοι του Αντικράτη, του ανθρώπου που σκότωσε το Θηβαίο στρατηγό Επαμεινώνδα, πήραν εσαεί εξαίρεση από τους φόρους (*ατέλειαν*). Αυτές οι αφηγήσεις υπαινίσσονται, ότι υπήρχαν φόροι εκτός από τις εισφορές, οι οποίοι συνολικά ήταν τόσο επαχθείς, ώστε η εξαίρεση να είναι ένα σημαντικό κίνητρο ή ανταμοιβή, αλλά ο ακριβής χαρακτήρας τους είναι ασαφής. Η λύση μπορεί να βρίσκεται στο γεγονός ότι ο Αριστοτέλης αναφέρεται στις συνεισφορές στα συσσίτια ως φόρο (*τέλος*). Αν η απαλλαγή από το φόρο πράγματι περιλάμβανε την απαλλαγή από τις συνεισφορές στα συσσίτια, τότε θα ήταν ένα σημαντικό μέτρο οικονομικής ανακούφισης.

3.9.1. Επιβολή φόρου στα αγροτικά προϊόντα: οι συνεισφορές στα συσσίτια

Η αφήγηση του Αριστοτέλη για τις συνεισφορές των πολιτών στα συσσίτια έχει πολύ διαφορετικό τόνο από την κριτική που ασκεί στην ευκολία με την οποία οι Σπαρτιάτες μπορούσαν να αποφύγουν να πληρώσουν το σύνολο των εισφορών:

Ελάχιστα ικανοποιητικοί είναι επίσης οι κανόνες που όρισε σχετικά με τα συσσίτια, τα επονομαζόμενα *φιδίτια*, ο άνθρωπος που πρώτος τα καθιέρωσε. Η συνάθροιση θα έπρεπε μάλλον να διεξάγεται δημοσία δαπάνη, όπως στην Κρήτη. Αλλά στους Λάκωνες κάθε άτομο πρέπει να συνεισφέρει, αν και κάποιος από αυτούς είναι πολύ φτωχός και δεν μπορούν να ανταποκριθούν σε αυτά τα έξοδα. Έτσι, ο νομοθέτης ανακαλύπτει ότι το αποτέλεσμα είναι το αντίθετο από τον επιθυμητό στόχο του. Γιατί αυτός στοχεύει το σύστημα των συσσιτίων να είναι δημοκρατικό, αλλά με βάση αυτούς τους

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

κανόνες, αυτοί καθίσταται ελάχιστα δημοκρατικοί. Δεν είναι εύκολο για τους πολύ φτωχούς να συμμετέχουν και όμως αυτός είναι ο πατροπαράδοτος όρος των πολιτικών δικαιωμάτων, να αποκλείουν από τα συσσίτια οποιονδήποτε δεν μπορεί να πληρώσει τη συνεισφορά του.

Κάθε Σπαρτιάτης έπρεπε, ως κριτήριο της πολιτικής του ιδιότητας, να ανήκει σε ένα συσσίτιο στο οποίο δειπνούσε, εκτός από κάποιες ασήμαντες εξαιρέσεις, κάθε βράδυ της ενήλικης ζωής του. Όπως υποδεικνύει ο Αριστοτέλης, η συμμετοχή στα συσσίτια απαιτούσε από κάθε συνδαιτυμόνα να πληρώνει ίση συνεισφορά τροφών, άσχετα από τον πλούτο του.

Επίσης, δεν γνωρίζουμε το απόλυτο ελάχιστο που απαιτείται για ένα Σπαρτιάτη πολίτη για να εξασφαλιστεί το καθεστώς του Σπαρτιάτη πολίτη. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι εύλογες εικασίες. Αν 15 Λακωνικές μέδιμνοι είναι το ελάχιστο για μια τετραμελή οικογένεια για να ζήσουν, μια απόδοση από 25 έως 30 μέδιμνοι μοιάζει με ένα ελάχιστο συνολικό οικόπεδο γης για μια οικογένεια ειλώντων, αφήνοντας περιθώρια για σπόρο σε ποσοστό 1:4 και υποθέτοντας ότι ο Σπαρτιάτης αφέντης ζητάει το μισό της συνολικής παραγωγής. Δεδομένου ότι ένας Σπαρτιάτης πολίτης έπρεπε να καταβάλει ως συμβολή στα συσσίτια, σχεδόν 17 Λακωνικές μεδίμνους κριθαριού, μαζί με ορισμένες ποσότητες οίνου, τυρί και σύκα, μπορούμε να εκτιμήσουμε το σύνολο των εσόδων, που απαιτούνται σε αυτό, ίσως να κυμαίνονταν από 30 έως 35 Λακωνικές μέδιμνοι. Βάσει των οικοπέδων αποδίδοντας περίπου 25 έως 30 μεδίμνους έξι με επτά από αυτές θα ήταν το ελάχιστο για ένα Σπαρτιάτη πολίτη. Μπορούμε να υποθέσουμε, όμως, ότι η μέση τιμή της ιδιότητας του Σπαρτιάτη ήταν μεγαλύτερη από αυτή, για ένα εισόδημα από 30 έως 35 Λακωνικές μέδιμνοι και θα εξακολουθούσε να είναι κοντά στο όριο της φτώχειας, για να μην αναφέρουμε τους κινδύνους από ενδεχόμενη διαίρεση των επιφανειών μεταξύ των πολλών κληρονόμων (Singor).

Σύμφωνα τώρα με τον Δικαίαρχο, η προβλεπόμενη ελάχιστη συνεισφορά ήταν μία και μισή αττική μέδιμνα από αλεύρι κριθαριού, έντεκα ή δώδεκα χόες κρασί, ένα ακαθόριστο βάρος τυριού και σύκων, και δέκα οβολοί Αιγινήτων. Ο Πλούταρχος αναφέρεται σε ένα μέδιμνο από κριθάρι, οκτώ χόες κρασί, πέντε μνες τυρί, δύο και μισό μνες σύκων, και ένα απροσδιόριστο ποσό χρημάτων για συμπληρωματικά. Με άλλα λόγια, ο Δικαίαρχος έχει μεταφράσει τα Λακωνικά μέτρα και σταθμά σε αντίστοιχά με τα αττικά όπου ήταν απολύτως βέβαιοι.

Αυτοί που δεν μπορούσαν να συνεισφέρουν αποκλείονταν από το συσσίτιο και, κατά συνέπεια, και από τα πολιτικά τους δικαιώματα. Αντίθετα από τις εισφορές, η συνδρομή στα συσσίτια ήταν ένα στοιχείο μόνιμης φορολογίας που δεν μπορούσε να αποφευχθεί και υπολογιζόταν κατά κεφαλή (ενήλικου άρρενος), και όχι με βάση το ύψος της περιουσίας. Η μη καταβολή της συνεισφοράς επέσυρε τις πιο αυστηρές κυρώσεις.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

3.10. Κοινή χρήση της ατομικής ιδιοκτησίας

Εκτός από φόρους επί της έγγειας ιδιοκτησίας και επί της αγροτικής παραγωγής, υπήρχαν επίσης περιπτώσεις στις οποίες η υπόλοιπη περιουσία ενός πολίτη και οι πόροι του μπορούσαν να υπόκεινται σε κοινή χρήση. Ο Ξενοφώντας στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, δίνει την πιο λεπτομερή ανάλυση αυτής της πρακτικής:

Όρισε επίσης ο Λυκούργος, σε περίπτωση ανάγκης, να χρησιμοποιεί ο ένας τον υπηρέτη του άλλου. Αλλά και για τα κυνηγετικά σκυλιά θέσπισε ένα είδος κοινοκτημοσύνης: όποιος τα χρειάζεται καλεί τον ιδιοκτήτη του στο κυνήγι και, αν εκείνος δεν ευκαιρεί, ευχαρίστως στέλνει τα σκυλιά του. Κάτι ανάλογο ισχύει και με τα άλογα: αν κάποιος χρειαστεί ένα μέσο μεταφοράς είτε επειδή αρρώστησε είτε επειδή βιάζεται να πάει κάπου, όποιο άλογο δει το παίρνει, το χρησιμοποιεί με προσοχή και ύστερα το επιστρέφει. Καθιέρωσε ο Λυκούργος επίσης ένα άλλο έθιμο που δε συνηθίζεται σε άλλους Έλληνες. Αν κάποιος καθυστερούσαν στο κυνήγι και δεν είχαν τίποτα μαζί τους για να φάνε, όρισε εκείνοι που είχαν άφθονες προμήθειες να αφήνουν ό,τι τους περίσσευε, ώστε αυτοί που βρίσκονταν σ' αυτή την ανάγκη να ανοίγουν τα δοχεία, να παίρνουν ό,τι χρειάζονται και να τα αφήνουν και πάλι κλειστά. Έτσι, με το να δίνουν ο ένας στον άλλο κάτι από τα δικά του, εκείνοι που έχουν λιγότερα μπορούν να μετέχουν σε όλα όσα υπάρχουν στη χώρα (μετέχουσι πάντων των εν τη χώρα) όποτε βρεθούν σε ανάγκη.

Ο Ξενοφώντας παρουσιάζει αυτά τα μέτρα ως ένα γενικό δικαίωμα κάθε πολίτη να χρησιμοποιεί ορισμένα υπάρχοντα άλλων πολιτών. Πόσο έγκυρη είναι αυτή η εικόνα; Ο Ollier (1934), υποστήριξε ότι τα υποτιθέμενα δικαιώματα κοινής χρήσης ήταν μια ακραία εκδοχή της συνηθισμένης μοιρασιάς μεταξύ συμπολεμιστών. Εδώ υπάρχει ένας υπαινιγμός πως, σε μεγάλο βαθμό, σημειώνονταν μεταξύ συνδαιτυμόνων και στενών φίλων παρά μεταξύ πολιτών γενικά και ότι απαιτούνταν κάποια άδεια. Αν και δεν υπάρχουν τεκμήρια γι' αυτό τον ισχυρισμό, παραπάνω σημειώθηκε ο υπερβολικός χαρακτήρας του συμπεράσματος του Ξενοφώντα. Οι περιπτώσεις κοινής χρήσης που αναφέρει δεν πρόσφεραν σε φτωχούς πολίτες «ένα μερίδιο απ' όλα όσα υπάρχουν στη χώρα». Με την ασήμαντη εξαίρεση των προμηθειών για το κυνήγι, οι φτωχοί δεν αποκτούσαν πρόσβαση στις μεγάλες ποσότητες και στην ποικιλία των προϊόντων που κατείχαν οι πλούσιοι γαιοκτήμονες. Καμία από τις ρυθμίσεις δεν ενείχε κάποιο στοιχείο αναδασμού ή παράδοσης των πλουτοπαραγωγικών πόρων από τους πλούσιους. Επιπλέον, τα αναφερόμενα περιστατικά έχουν πολύ διαφορετική σημασία. Οι διευθετήσεις για αποθέματα τροφής κατά τη διάρκεια του κυνηγιού ήταν θέμα ασφάλειας και ευκολίας παρά γνήσιας κοινής χρήσης περιουσίας, το ίδιο ισχύει για το δικαίωμα να χρησιμοποιεί ο ένας τους είλωτες του άλλου, εφόσον όλοι οι πολίτες ήδη κατείχαν είλωτες ως οικιακούς υπηρέτες. Αντίθετα, σίγουρα δεν κατείχαν όλοι οι πολίτες κυνηγετικά σκυλιά και άλογα, και η δυνατότητα να χρησιμοποιούν τα ζώα κάποιου πλούσιου ίσως βοηθούσε να αμβλύνουν μια σημαντική διαφορά στην κοινωνική θέση τους. Όμως, ακόμα και εδώ, υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Ο δανεισμός των αλόγων εμφανίζεται ως ένα απρόσωπο ζήτημα, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση μεταξύ των δύο μερών επιπλέον, οι αναφερόμενοι σκοποί είναι καθαρά ιδιωτική υπόθεση. Από την άλλη πλευρά, ο δανεισμός κυνηγετικών σκυλιών ήταν μια κοινωνική υπόθεση: ο δανειζόμενος προσέγγιζε προσωπικά το μελλοντικό

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

δανειστή και του απεύθυνε μια πρόσκληση σε κυνήγι. Επιπλέον, το κυνήγι δεν ήταν απλώς μια ιδιωτική διασκέδαση, αλλά μια δραστηριότητα που συνίστατο επίσημα στους ώριμους Σπαρτιάτες για να διατηρούν τη στρατιωτική ετοιμότητά τους και συνιστούσε μια από τις λίγες αποδεκτές δικαιολογίες για να μην παραστεί κανείς στο συσσίτιο.

Αυτές οι πρακτικές κοινής χρήσης αναφέρονται επίσης από τον Αριστοτέλη στα Πολιτικά του, σε μια συζήτηση των ιδιοκτησιακών διευθετήσεων, στην οποία προτείνει ένα σύστημα ατομικής ιδιοκτησίας συνδυασμένο με κοινοκτημοσύνη:

Ακόμα και τώρα αυτό το σύστημα υπάρχει σε κάποια κράτη, σε γενικές γραμμές, πράγμα που δείχνει ότι δεν είναι αδύνατο ιδιαίτερα στα ευνομούμενα κράτη. Γιατί, αν και κάθε άτομο έχει τη δική του περιουσία, διαθέτει κάποια πράγματα στους φίλους του να τα χρησιμοποιούν, ενώ χρησιμοποιεί κάποια άλλα από κοινού. Για παράδειγμα, στη Λακεδαίμονα χρησιμοποιούν ο ένας τους δούλους του άλλου σαν δικούς τους, καθώς και τα άλογα και τα σκυλιά, και αν χρειάζονται τροφή στη διάρκεια ενός ταξιδιού, την αναζητούν στα χωράφια στην ύπαιθρο χώρα ([έν] τοις άγροϊς κατά την χώραν). Είναι λοιπόν φανερό ότι είναι καλύτερα να είναι ιδιωτική η περιουσία, αλλά η χρήση της να είναι κοινή.

Όμως, ακόμα και ο Αριστοτέλης παραδέχεται ότι αυτοί οι διακανονισμοί δεν αποτελούσαν ένα γνήσιο σύστημα κοινοκτημοσύνης, διότι η Σπάρτη εμφανίζεται ως παράδειγμα ενός ευνομούμενου κράτους, στο οποίο ένα τέτοιο σύστημα ίσχυε μόνο εν μέρει στην εποχή του. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, η μαρτυρία του Αριστοτέλη συμπίπτει με το προηγούμενο συμπέρασμα μας σχετικά με τον περιορισμένο χαρακτήρα των μέτρων για κοινή χρήση τη ατομικής ιδιοκτησίας, και την περισσότερο συμβολική παρά πρακτική σημασία τους.

3.11. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Το οικονομικό σύστημα της Κλασικής Σπάρτης, έγινε αντικείμενο κριτικής από πολλούς επιστήμονες. Παλαιοί αλλά και σύγχρονοι μελετητές, έρχονται σε σύγκρουση, για το ζήτημα της έγγειας ιδιοκτησίας εκείνης της εποχής. Οι μόνες πηγές διερεύνησης είναι οι αρχαίοι φιλόσοφοι, οι οποίοι όμως δεν γνωρίζουμε, πόσο αντικειμενικοί ήταν ή κατά πόσο επηρεάστηκαν από άλλα ρεύματα και θεωρίες της εποχής τους. Μπορεί τα παλιότερα χρόνια να επικρατούσε η άποψη ότι η έγγειος ιδιοκτησία ήταν ίσα κατανομημένη και να ανήκε σε όλους, όμως μέσα από την έρευνα σύγχρονων μελετητών, αρχίζει να αλλάζει το σκηνικό και σημειώνεται μία αναθεώρηση του ζητήματος αυτού, με την έγγειο ιδιοκτησία να είναι άνιση και ιδιωτική.

Επιπρόσθετα, ο ρόλος των γυναικών και στο οικονομικό σύστημα αποδεικνύεται ότι είναι καθοριστικής σημασίας. Βλέπουμε, ότι έχουν την δυνατότητα να κατέχουν γη, μέσα από την κληρονομιά που τους δίνει ο πατέρας τους, μετά το θάνατό του, ή μέσω της προίκας όταν έρχονταν η ώρα να παντρευτούν. Οι γυναίκες έγιναν, όπως ήταν φυσικό αντικείμενο κριτικής εκείνη την εποχή από τους μεγάλους φιλοσόφους, όπως για παράδειγμα ο Αριστοτέλης χαρακτηριστικά ανέφερε ότι τα δύο πέμπτα της ιδιοκτησίας της Σπάρτης κατέχονταν από γυναίκες, πράγμα που θεωρούσαν ότι δεν είναι καλό για την

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

κοινωνία και μπορεί να τις κάνει άπληστες και να διαταράξουν την έννομη λειτουργία της Σπάρτης.

Άλλο ένα σημαντικό κομμάτι του οικονομικού συστήματος της Σπάρτης ήταν η θεμελιώδης σχέση ανάμεσα στους Σπαρτιάτες και τους εἰλωτες. Αυτή η σχέση ήταν καθοριστικής σημασίας για την όλη λειτουργία του σπαρτιατικού συστήματος, καθώς οι εἰλωτες ήταν οι μόνοι εργάτες στα χωράφια των κυρίων τους, δηλαδή των Σπαρτιατών. Επίσης, βλέπουμε ότι οι εἰλωτες είχαν και εκείνοι τη δική τους οικογένεια, όπου ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της γης που καλλιεργούσαν και η παραμονή τους στα χωράφια βρισκόνταν κυρίως στη δικαιοδοσία του αφέντη τους και όχι στο κράτος. Βέβαια, ακόμα και αν οι εἰλωτες δεν είχαν δικαιώματα, όφειλαν να πληρώνουν φόρους στους αφέντες τους, για την παραμονή τους στα χωράφια.

Τώρα όσον αφορά τον κινητό πλούτο και το χρήμα εκείνης της εποχής, οι απόψεις είναι αμφιλεγόμενες. Ο κινητός πλούτος αφορούσε ζώα, αλλά και διάφορα πολύτιμα αντικείμενα και βεβαίως το νόμισμα.

Σ' αυτό το κεφάλαιο λοιπόν είδαμε, το πώς διαμορφώνονταν τα περιουσιακά δικαιώματα της γης και του κινητού πλούτου, μέσα στο σπαρτιατικό σύστημα, αλλά και τις οικονομικές σχέσεις των μελών της, με βάση και την θέση που κατείχαν στην κοινωνία.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

4.1. Εισαγωγή

Ο τρόπος ζωής της Σπάρτης είναι σχετικά ελάχιστα γνωστός, βέβαια η λειτουργία τους και η φύση της πολιτείας έδωσαν αφορμή, από την αρχαιότητα κιόλας, για πλήθος αμφισβητήσεων, συνδυαζόμενες μάλιστα με το σπαρτιατικό μύθο. Το πολιτικό σύστημα της Σπάρτης αποτελούνταν από τέσσερις βασικές ομάδες: τη Συνέλευση, τη Γερουσία, τους Εφόρους και τους Βασιλείς. Το πολίτευμα της Σπάρτης χαρακτηρίστηκε ως μικτό, καθότι εμπειρείχε και συνένωνε στοιχεία μοναρχικά, ολιγαρχικά αλλά και δημοκρατικά. Σ' αυτό το κομμάτι ακόμα θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε ορισμένες από τις προτεινόμενες γενικές ερμηνείες και θα προχωρήσουμε σε μερικές υποθέσεις. Αλλά πριν γίνει η οποιαδήποτε νύξη για το πολιτικό σύστημα της Κλασικής Σπάρτης και τους θεσμούς της, θα ήταν καίριας σημασίας να αναφερθούμε και στο Λυκούργο, το μεγάλο νομοθέτη, του οποίου η ύπαρξη αποτέλεσε αντικείμενο αμφισβητήσεων.

4.2. Λυκούργος της Σπάρτης –Το Έργο και νομοθεσία του.

Ένα από τα σημαντικότερα αποκτήματα της ιστορίας της Σπάρτης είναι και η «Μεγάλη Ρήτρα» από τον Λυκούργο. Η Μεγάλη Ρήτρα, περιελάμβανε νόμους που ο κάθε Σπαρτιάτης πολίτης θα έπρεπε να ακολουθεί. Έτσι, η Μεγάλη Ρήτρα αποτέλεσε την «Δομή του στρατού των Λακεδαιμονίων», όπως η εκπαίδευση και η στρατολόγηση, ο τρόπος δράσης της φάλαγγας, και των βοηθητικών σωμάτων, η φύση των εκστρατειών, και ο οπλισμός.

Το μυστικό της Πολιτείας της Σπάρτης, που την έκανε να φθάσει και να γίνει η πρώτη δύναμη της Ελλάδος, επετεύχθη με τη Μεγάλη Ρήτρα, η οποία ουσιαστικά αποτέλεσε την παιδεία που παρείχε στα παιδιά της. Όσο κρατήθηκε «ζωντανή» η Μεγάλη Ρήτρα του Λυκούργου και οι παραδόσεις της Σπάρτης, κανείς ξένος κατακτητής δεν κατάφερε να πατήσει το πόδι του στην Σπάρτη. Πάντοτε προκαλούσε την απορία αλλά και τον φθόνο των υπολοίπων, πως κατάφεραν αυτά τα πέντε πλινθόκτιστα χωριά, τα οποία δεν περιβάλλονταν από προστατευτικό τείχος, να ηγούνται όλων για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ο Πλούταρχος στους βίους του Λυκούργου, με την γνωστή του φράση «Άπασα η πόλη φιλοσοφούσα» περιγράφει την ποιότητα των ανθρώπων που ανδρώθηκαν στην Σπαρτιατική πολιτεία, καθώς η Σπάρτη υπήρξε στην ουσία μια πόλη φιλοσόφων και συγκεκριμένα ανδρών που με τις πράξεις και τον ένδοξο βίο τους δημιούργησαν ένα νέο φιλοσοφικό πρότυπο, συνδυάζοντας πνεύμα, ήθος και πολεμική ικανότητα.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Εξέχουσα μορφή ανάμεσα τους αποτελεί ο Λυκούργος, του οποίου η ζωή και το έργο είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ιστορία της Λακεδαίμονας. Ο πατέρας του, βασιλιάς της Σπάρτης σε περίοδο έντονων πολιτικοκοινωνικών ζυμώσεων, με έντονη τη φθορά του βασιλικού θεσμού και την αναρχία να απειλεί την πόλη, κατά τη διάρκεια μιας συμπλοκής τραυματίζεται θανάσιμα. Η εξουσία περιέρχεται στα χέρια του αδελφού του, ο οποίος πεθαίνει σε σύντομο χρονικό διάστημα, και έτσι βασιλιάς γίνεται ο Λυκούργος. Ωστόσο, παραχωρεί το θρόνο στον νεογέννητο γιο του αδερφού του, εξακολουθώντας όμως να είναι ένας από τους ισχυρότερους άνδρες της πόλεως. Οι προερχόμενες αντιδράσεις από τους κύκλους της αριστοκρατίας τον αναγκάζουν να αυτοεξορισθεί και εκείνη τη χρονική στιγμή είναι που ξεκινά το πρώτο στάδιο του νομοθετικού του έργου.

Τα νομοθετήματα του Λυκούργου είχαν ευρύτερη έννοια από το απλό νόημα του όρου «νόμος», καθώς περιελάμβαναν συνήθειες και έθιμα που έπρεπε ή δεν έπρεπε να τηρηθούν, ασχέτως κάποιες φορές εάν δεν ορίζονταν από κάποια διάταξη ή δεν επιβάλλονταν από τη δημόσια αρχή. Οι συγκεκριμένοι νόμοι ήταν συχνά αλληλένδετοι τόσο με την παιδεία όσο και με τις παραδόσεις της Πολιτείας της Σπάρτης, τους οποίους ο Λυκούργος είχε αξιώσει από τους Σπαρτιάτες ότι θα τους τηρούσαν, δηλαδή ήταν βέβαιος ότι δεν θα τους παρέβαιναν.

Η Κρήτη και η Ιωνία είναι δυο μέρη που ο Λυκούργος φαίνεται να επισκέφθηκε με βεβαιότητα, με σκοπό να αντιπαραβάλει τον τρόπο ζωής και διαβίωσης στις δυο διαφορετικές περιπτώσεις. Ενώ στην Κρήτη η διαβίωση διεπόταν από λιτότητα, αυστηρότητα και ήταν πτωχική, η καθημερινότητα των Ιώνων χαρακτηριζόταν από κάποια πολυτέλεια και τρυφηλότητα. Στο σημείο αυτό παρατήρησε και διαπίστωσε τις διαφορές μεταξύ των δυο πολιτευμάτων και των εκπορευόμενων από αυτών τρόπων διαβίωσης.

Ωστόσο, η παρακμή του βασιλείου της Σπάρτης, μέσα από κοινωνικές αδικίες, πολιτικές ανισότητες, διακρίσεις πολιτών, ανταγωνισμό διαφορετικών μορφών εξουσίας, ο εκφυλισμός των ηθών, ο μονομερής προσανατολισμός του πολιτεύματος, έκρινε αναγκαία την επιστροφή του Λυκούργου στην πόλη, τόσο από την πλευρά των βασιλέων, όσο και από την πλευρά των πολιτών. Η επίσκεψη του στο μαντείο των Δελφών και η «θεϊκή έγκριση» των νομοθετημάτων του, με την παράλληλη διαβεβαίωση ότι η προσπάθεια μεταρρύθμισης θα είναι επιτυχής, αποτέλεσε το έναυσμα για την επάνοδο του. Η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση, όπως άλλωστε και κάθε άλλη μεγάλη ιστορική αλλαγή, δεν πραγματοποιήθηκε ούτε με διάλογο, ούτε με ψηφοφορία, αλλά επήλθε με την ισχύ των όπλων, μέσω μιας αναίμακτης επανάστασης. Ο Λυκούργος, έχοντας μαζί του μια επίλεκτη ομάδα ανδρών, βαδίζει ένοπλος στην αγορά με στόχο την πρόληψη οποιασδήποτε αντίδρασης. Ο ενήλικος πλέον βασιλιάς αποδέχεται την επερχόμενη αλλαγή πολιτεύματος, ενώ μια σειρά νέων θεσμών επιβάλλεται στην πόλη, επηρεάζοντας καταλυτικά την μετέπειτα ιστορική της πορεία.

Βέβαια, το ένδοξο μεγαλείο της πολιτείας της Σπάρτης οφείλει πολλά στη νομοθεσία που θέσπισε ο Λυκούργος, αν και την ευνομία που προσέφερε την πλήρως συχνά με την αγανάκτηση πλουσίων πολιτών, που παραλίγο να του στοιχίσει την ίδια του τη ζωή.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Παρά τις μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε, στηρίχθηκε και σεβάστηκε πολλές από τις ήδη υπάρχουσες παραδόσεις και θεσμούς των Σπαρτιατών, όπως ήταν ο θεσμός της διπλής βασιλείας και η διανομή της κατακτηθείσας από τους Δωριείς γης σε κλήρους.

Στο ιστορικό έργο του Πλούταρχου περιγράφονται τα βασικότερα σημεία της νομοθεσίας του Λυκούργου, το οποίο αποτελεί και την πλέον αξιόπιστη πηγή.

Για να θεσπίσει τους νόμους του ο Λυκούργος θα ακολουθήσει και θα σεβαστεί πολλές από τις ήδη υπάρχουσες παραδόσεις και θεσμούς των Σπαρτιατών, όπως για παράδειγμα τον θεσμό της διπλής βασιλείας που προϋπήρξε όπως και η διανομή της κατακτηθείσας από τους Δωριείς γης σε κλήρους. Με τη ρήτρα του χώρισε την γη των Λακεδαιμονίων σε ίσους κλήρους, ίσους σε παραγωγική απόδοση το κυριότερο όμως είναι πως τους έκανε αναπαλλοτριώτους, δηλαδή, ο κάτοχος του κλήρου δεν είχε το δικαίωμα να πωλήσει τον κλήρο του, γιατί ανήκε στην Πολιτεία των Σπαρτιατών.

Όπως σχολιάζει ο Ξενοφών οι νόμοι του Λυκούργου, αν και γράφτηκαν στην απώτατη αρχαιότητα, ήταν πάντα επίκαιροι. Εμπνεύστηκαν από τον νομοθέτη την εποχή των πρώτων απογόνων των Ηρακλειδών και μέχρι τις ημέρες του Ξενοφώντος ήταν «ζωντανοί» και κατάλληλοι για όλες τις περιστάσεις. Οι νόμοι του Λυκούργου γαλουχούσαν τους αρχιστράτηγους, πολέμαρχους ώστε να βρίσκονται κοντά στο μαχητικό και στρατηγικό πνεύμα. Πολλοί από τους νόμους που είχε θεσπίσει ο Λυκούργος ήταν δυσδιάκριτοι ανάμεσα στις παραδόσεις των Σπαρτιατών. Στην προ Λυκούργου εποχή, υπάρχουν αναφορές πως οι Σπαρτιάτες πλούτιζαν από το εμπόριο και ανθούσε η βιοτεχνία, καλλιεργούνταν δε συστηματικά οι καλές τέχνες.

Η Μεγάλη Ρήτρα του Λυκούργου σφυρηλατεί την ιδανική Πολιτεία. Ο Λυκούργος για να προστατεύσει τους ευπατρίδες και τις οικογένειές τους, ενώ παράλληλα θα θελήσει να κρατήσει το στράτευμα των Σπαρτιατών αλώβητο, θα περάσει στην εφαρμογή αυτών των μέτρων για να τους διασφαλίσει. Ο νομοθέτης προσπάθησε να δομήσει κατά τέτοιο τρόπο την κοινωνία της πόλεως, ώστε η καθημερινότητά τους να περιστρέφεται γύρω απ' την ζωή της τιμής. Ο Σπαρτιάτης με γνώμονα την πολεμική αρετή ξεκινούσε έναν μεγάλο κύκλο, εκπαίδευσης που είχε ως αφετηρία, την παιδική ηλικία των επτά ετών.

Ο νομοθέτης προσπάθησε να επιβάλει στην Πολιτεία τα νέα του νομοσχέδια, τη Μεγάλη Ρήτρα, με στόχο, ο πολίτης της Σπάρτης όταν συμπλήρωνε τα τριάντα του έτη να έχει πλήρη πολιτικά δικαιώματα, ώστε να μπορεί, με την αξία του πλέον, να διεκδικήσει κάθε στρατιωτικό και πολιτικό αξίωμα. Μόλις στα είκοσι του έτη ο νέος της Σπάρτης ήταν απόφοιτος της μοναδικής για την εποχή, Ακαδημίας του Πολέμου, γινόταν μέλος μιας από τις φοβερότερες πολεμικές μηχανές που υπήρξαν ποτέ, με παγκόσμια φήμη. Κύριος προσανατολισμός του Λυκούργου ήταν να δημιουργήσει καλούς και αγαθούς πολίτες, δηλαδή ανδρείους, καταδικάζοντας την μαλθακότητα και την πολυτέλεια, με τη λογική πως για να φθάσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα ο πολίτης, πρέπει να αφιερωθεί εξολοκλήρου στον τρόπο ζωής που ήθελε να εφαρμόσει για τους Σπαρτιάτες. Η εξοικονόμηση ελεύθερου χρόνου, επιτεύχθηκε χάρη στην Ρήτρα του Λυκούργου, που είδε πως κάποιος εργαζόμενος σε οποιαδήποτε εργασία, δεν θα μπορούσε ακόμη και αν το ήθελε να γυμνάζει συγχρόνως

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

και το πνεύμα του. Συν τοις άλλοις, επέβαλε την απαραίτητη πειθαρχία στο στράτευμα, ώστε να δημιουργηθεί ένας στρατός πρότυπο. Το κυνήγι θεωρούνταν μια πολύ ευχάριστη απασχόληση για τους Ομοίους.

Οι πηγές καταγράφουν την εισαγωγή του σιδερένιου νομίσματος από τον Λυκούργο. Από τον Ξενοφώντα παρατίθεται, «Διότι πρώτον με τοιούτον όρισε νόμισμα, του οποίου και δέκα μόνον μνων αξίας αν εις την οικίαν μετακομιστεί, δεν θα μείνει απαραίτητον ούτε από τους κυρίους ούτε από τους δούλους, επειδή και τόπον πολύν θα χρειαστεί και άμαξαν προς μεταφοράν. «Στην Σπάρτη όμως ο Λυκούργος απαγόρευσε στους ελευθέρους πολίτες όλα τα είδη χρηματισμού, ως μόνη εργασία διέταξε να θεωρούν όσα εξασφαλίζουν την ελευθερία των πόλεων».

Ο Λυκούργος πιστεύοντας στην ευγονία των πολιτών, τους επέβαλε να γυμνάζονται. Εκτός των νέων και οι νέες της Σπάρτης ακολουθούσαν ένα πρόγραμμα αγωγής, ώστε εκτός των άλλων ωφελειών που είχαν, να τεκνοποιούν υγιή παιδιά. Ο Λυκούργος κατάφερε ώστε οι Σπαρτιάτες να έχουν φίλαθλο και ηρωικό πνεύμα.

Λέγεται πως ο Λυκούργος επέβαλε μέσα στην Ρήτρα άπαντες οι πολίτες της Σπάρτης να τρέφουν μακριά μαλλιά. Ο Λυκούργος όπως αναφέρεται στην Μεγάλη Ρήτρα εισηγήθηκε τον ερυθρό τρίβωνα, επειδή έβλεπε πως η απόχρωση αυτή ήταν ιδανικότερη για τους άνδρες, που έχουν ως στόχο να νικούν στο πεδίο της μάχης.

Ο ίδιος ο Λυκούργος, αναφέρεται πως είχε απαντήσει, όταν τον ρώτησαν γιατί όρισε την συχνή μετακίνηση του στρατοπέδου: «Για να προκαλούμε περισσότερο κακό στους εχθρούς». Αλλά και στην Λακεδαίμονα μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως υπάρχουν πανάρχαιες αναπαραστάσεις των Διοσκούρων, ως ιππέων. Μήπως συνάμα αποτυπώνουν την αριστοκρατική τάξη των ιππέων στην προ Λυκούργου εποχή; Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα ο τιμητικός τίτλος ιππείς να αντανακλά στη μνήμη μιας ιδιαίτερης τάξης ευγενών, που στο παρελθόν, ίσως προ Λυκούργου υπήρξαν έξοχο ιππικό σώμα.

Σίγουρα αυτό το μυστηριώδες πρόσωπο ο Λυκούργος, οριοβατεί ανάμεσα στον μύθο και την πραγματικότητα. Η Πυθία κατά την επίσκεψη του Λυκούργου στους Δελφούς τον είχε προσφωνήσει ως Λυκόεργε, Λυκόεργο, που ήταν επίθετα του Απόλλωνος. Ο λύκος δημιουργός, ο αρχιτέκτων, ο σοφός.
(http://www.antepithesi.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=660:lykoyrgos-tis-spartis-ergo-kai-nomothesia-a-meros&Itemid=302)

Βέβαια, δεν μπορούμε να είμαστε τόσο σίγουροι για την πραγματική ύπαρξη του Λυκούργου ως πραγματικότητα, είτε ως μία ανθρώπινη επινόηση, καθότι πάντα η ύπαρξη του Λυκούργου ανάγονταν στο παρελθόν χωρίς να υπάρχει αναφορά σε μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Αν η ύπαρξη του Λυκούργου ήταν ανθρώπινη επινόηση υποθέτουμε ότι θα έγινε καθότι ανέκαθεν υπήρχε η ανάγκη των ανθρώπων να πιστεύουν σε ένα συγκεκριμένο ιδεώδες, το οποίο θα έχουν ως ανώτατο νόμο που θα υπακούουν πιστά.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

4.3. Συνέλευση

Θα ξεκινήσουμε μιλώντας για τη *Συνέλευση*. Η Συνέλευση, ονομάστηκε *Απέλλα* στη Μεγάλη Ρήτρα την αρχαϊκή εποχή και Εκκλησία στα κείμενα της κλασικής εποχής, και περιλαμβάνει αυτοδικαίως όλους τους πολίτες, τους *Σπαρτιάτες* ή *Ίσους* ή *Ομοίους*, στους οποίους απαγορευόταν κάθε οικονομική δραστηριότητα και οι οποίοι αφιέρωναν όλο το χρόνο τους στον πόλεμο, τη στρατιωτική εκπαίδευση και την πολιτική. Σύντομα ο αριθμός αυτών των Ομοίων γνώρισε ταχύτατη μείωση, από 8.000 περίπου το 479 π.Χ. σε λιγότερους από 1.500 το 371 π.Χ.. Πρόκειται για τη συνέλευση των πολιτών, στην οποία συμμετείχαν όλοι οι άνω των 30 ετών Σπαρτιάτες πολίτες. Η Συνέλευση συνεδρίαζε τακτικά, πιθανόν κάθε μήνα. (<http://ekivolosblog.wordpress.com/2013/05/01/419/>) Δεν φαίνεται όλοι οι Σπαρτιάτες να χαίρουν του δικαιώματος λόγου ίσου για όλους (ισηγορία), που έκανε τόσο υπερήφανους τους Αθηναίους: εκτός από τους βασιλείς, τη Γερουσία και τους εφόρους, δεν λάμβαναν το λόγο όλοι, αλλά μόνο αυτοί που ο προεδρεύων έφορος επέλεγε. Η Συνέλευση συνεδρίαζε σε ανοιχτό χώρο, με άγνωστη την ακριβή τοποθεσία, ανά διαστήματα τα οποία δεν ήταν καθορισμένα, καθώς και σε έκτακτα περιστατικά, όπου ένας από τους πέντε εφόρους, ο λεγόμενος επώνυμος έφορος, προέδρευε. Οι απλοί πολίτες, η βάση δηλαδή της πυραμίδας, δεν είχαν το δικαίωμα να υποβάλουν προτάσεις προς συζήτηση στην *Απέλλα*, και, επιπλέον, δεν μπορούσαν να λάβουν τον λόγο ώστε να εισηγηθούν τροποποιήσεις σε διάφορες προτάσεις (Παπαδοπούλου 2011).

Οι εξουσίες της Συνέλευσης περιορίζονταν κυρίως στο να εγκρίνει ή να απορρίψει μια πρόταση των ηγετικών ομάδων. Η ψήφος δεν γινόταν με την ανάταση των χεριών ούτε με μυστικά ψηφοδέλτια, όπως στην Αθηναϊκή Δημοκρατία, αλλά συνηθέστερα σύμφωνα με την δια βοής αρχαϊκή υποτυπώδη διαδικασία. Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία ψηφοφορίας γινόταν δια βοής όπου η ένταση της φωνής καθόριζε το αποτέλεσμα. Σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των πολιτών και των ηγετικών ομάδων, αυτές είχαν την δυνατότητα να διαλύσουν την συνέλευση και να επαναφέρουν την πρόταση για ψήφιση, μέχρι να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο πρόεδρος της συνεδρίασης μπορούσε να ζητήσει από τους πολίτες να εκφράσουν τη γνώμη τους μετακινούμενοι προς τη μία ή την άλλη πλευρά της συνέλευσης: αυτό έκανε ο Σθένης το 432 π.Χ.. Η μέθοδος αυτή επέτρεπε τόσο την άρση αμφισβητήσεων όσο και τον εκφοβισμό. Παρότι με τον τρόπο αυτό επικυρώνεται η καθοδηγούμενη, από τις ηγετικές ομάδες, πολιτική επιρροή της Συνέλευσης, εκείνη αποφάσιζε και για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, όπως για πόλεμο, ειρήνη ή την σύναψη συμμαχιών, για την εκλογή των εφόρων, των γερόντων, την υπόδειξη στρατηγών αλλά και την παροχή πολιτικών δικαιωμάτων σε ξένους ή την αφαίρεσή τους από ομοίους, πιστοποιεί ακριβώς την επιρροή της ως υπαρκτή (Παπαδοπούλου 2011).

Η Εκκλησία λαμβάνει τις κύριες αποφάσεις σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Οι εντολές και η επιρροή προέρχονται στην πλειονότητα τους από την εμπιστοσύνη του λαού. Στα δύο αυτά σημεία, το σπαρτιατικό σύστημα δεν είναι στις βασικές του δομές διαφορετικό από αυτό της Αθήνας. Ωστόσο όταν ο Αριστοτέλης κάνει μνεία στα «δημοκρατικά» στοιχεία της Λακεδαιμόνιας Πολιτείας, επιμένει σχετικά με τη συμμετοχή των ανδρών του λαού στην Εφορεία, την κοινή εκπαίδευση για όλους και τα συσσίτια, αλλά

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

δεν αναφέρει τίποτα για τη Συνέλευση. Ακόμη περισσότερο, βεβαιώνει ότι στη Σπάρτη, όπως επίσης στην Κρήτη, ο λαός δεν έχει το δικαίωμα παρά να επικυρώνει με την ψήφο του, τις αποφάσεις των γερόντων και υπογραμμίζει ότι, αντίθετα από τους Καρχηδόνιους, οι Σπαρτιάτες πολίτες δεν έχουν το δικαίωμα να συζητούν τις προτάσεις που τους διαβιβάζονταν. Οι παρατηρήσεις του Αριστοτέλη μοιάζουν να απηχούν την περίφημη προσθήκη της Μεγάλης Ρήτρας που αποδίδεται στους βασιλείς Πολύδωρο ή Θεόπομπο: αι δέ σκολιάν ο δάμος εροίτο, τους πρεσβυγενέας και αρχαγέτας αποστατήρας ημεν, αν ο λαός διατυπώνει στρεβλό αίτημα, οι γέροντες και οι βασιλείς λύουν τη συνεδρίαση.

Αυτές οι μαρτυρίες μας ωθούν στη μη γενίκευση των παρατηρήσεων που δημιουργεί η μελέτη της σπαρτιατικής εσωτερικής πολιτικής: σε άλλους τομείς, που αφορούν τη διανομή γης, την παιδεία και γενικά την εσωτερική τάξη της πόλης, πιθανά οι αποφάσεις λαμβάνονταν από μικρές ομάδες και ενίοτε κρυφά.

Η διπλωματία και ο πόλεμος αποτελούν το ευρύτερα γνωστό πεδίο της σπαρτιατικής ζωής, χάρη στο πλήθος των ενδείξεων, υπαινικτικών και άλλοτε λεπτομερειακών αρχαίων ιστορικών. Μερικά μείζονα γεγονότα ξεχωρίζουν. Στην κλασική περίοδο η Συνέλευση είναι αυτή που αποφασίζει περί ειρήνης ή πολέμου είναι αυτή που επιλέγει το βασιλιά ή το στρατηγό που θα αναλάβει την αρχιστρατηγία. Οι έφοροι κηρύσσουν την επιστράτευση ή καθορίζουν τον αριθμό των κλάσεων που πρέπει να αναχωρήσουν σε εκστρατεία και συνεπώς το μέγεθος της αποστολής οι ίδιοι επίσης διεξάγουν τις επίσημες διαπραγματεύσεις, τόσο εν καιρώ ειρήνης όσο και εν καιρώ πολέμου. (<http://ekivolosblog.wordpress.com/2013/05/01/419/>)

4.4. Γερουσία ή Συμβούλιο των Γερόντων

Η Γερουσία ή Συμβούλιο των Γερόντων περιελάμβανε τους δυο βασιλείς και είκοσι οκτώ γέροντες. Αυτοί έδρευαν δια βίου. Οι προϋποθέσεις ώστε να θέσει ένας Σπαρτιάτης πολίτης υποψηφιότητα στη Γερουσία, ήταν να είναι πάνω από 60 ετών, να έχει εκπληρώσει όλες τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις και να έχει διακριθεί για το ήθος του. Επιπλέον κριτήριο αποτελούσε και η αριστοκρατική καταγωγή. Ο διαγωνισμός αυτός θεωρούσαν πως είναι ο πιο μεγάλος και ο πιο περιμάχητος ανάμεσα στους ανθρώπους. Οι υποψήφιοι δεν διαγωνίζονταν στη δύναμη και την ταχύτητα, όπως θα γινόταν σε αθλητικούς αγώνες, αλλά στη γνώση και την αρετή με αποτέλεσμα να αναδειχθεί «ο καλύτερος ανάμεσα στους καλούς και ο γνωστικότερος στους γνωστικούς», ο οποίος θα είχε ως ισόβιο έπαθλο τη μεγαλύτερη δύναμη στην πολιτεία, καθώς και τον απόλυτο σεβασμό των συμπολιτών του ώστε να κυριαρχεί σε όλες τις σημαντικές υποθέσεις και αποφάσεις που τους αφορούσαν.

Η εκλογή των γερόντων γίνονταν δια βοής από την Απέλλα. Η εκλογή τους γινόταν, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Αριστοτέλη, κατά τρόπο «παιδαριώδη»: ο κάθε υποψήφιος παρουσιαζόταν μπροστά στη Συνέλευση και οι πάρεδροι, κλεισμένοι σε ένα γειτονικό οίκημα, εκτιμούσαν την ένταση των επιδοκμασιών. Η επιλογή του νέου γερουσιαστή γινόταν από μια ομάδα κριτών, που βρίσκονταν απομονωμένοι σε ένα γειτονικό οίκημα, χωρίς να υπάρχει η οποιαδήποτε δυνατότητα οπτικής επαφής προς και

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

από τη Συνέλευση. Η μόνη επαφή που είχαν, ήταν να ακούν τις φωνές των πολιτών της συνέλευσης όταν ο κάθε διαγωνιζόμενος έμπαινε με κλήρο και περνούσε σιωπηλός. Οι κριτές κατέγραφαν σε πινακίδες το μέγεθος της κραυγής, χωρίς να γνωρίζουν την ταυτότητα του πολίτη, παρά μόνο τη σειρά εισόδου του στη συνέλευση, αν ήταν δηλαδή ο πρώτος ή ο δεύτερος ή ο τρίτος κλπ. Αυτός που αποσπούσε τις περισσότερες κραυγές ήταν και ο εκλεγμένος από τους κριτές γερουσιαστής. Οι εισηγήσεις των προτάσεων για συζήτηση αρχικά γίνονταν από την Γερουσία, από τον 6^ο αι. π.Χ. και μετά ωστόσο, η αρμοδιότητα περιήλθε στους εφόρους. (Παπαδοπούλου 2011).

Κατά τον Ξενοφώντα η είσοδος στη Γερουσία ήταν η ανταμοιβή μιας ενάρετης ζωής, αλλά σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ήταν αποτέλεσμα σκληρού ανταγωνισμού στο στενό πλαίσιο μιας ομάδας ανδρών και επιβράβευε περισσότερο τη φιλοδοξία παρά την αξία. Το να εμπιστευτούν σημαντικές εξουσίες σε άνδρες τόσο ηλικιωμένους αποτελούσε για τον φιλόσοφο σφάλμα, επειδή «υπάρχει το γήρας του πνεύματος όπως υπάρχει το γήρας του σώματος». Επιπλέον, μην έχοντας να λογοδοτήσουν, οι γέροντες ήταν επιρρεπείς στη διαφθορά. (<http://ekivolosblog.wordpress.com/2013/05/01/419/>)

Το Συμβούλιο έχει επίσης την ευθύνη της προετοιμασίας των αποφάσεων της Συνέλευσης και οφείλει να υποβάλλει τα νομοσχέδια στο λαό. Αυτή η λειτουργία, ανάλογη της Βουλής πολλών ελληνικών πόλεων, πιστοποιείται στη Σπάρτη ήδη από τη Μεγάλη Ρήτρα, που πιθανόν χρονολογείται το αργότερο κατά το ήμισυ του 7^{ου} αιώνα. Αυτό υπέδειξε την προβούλευση, τόσο σπουδαία στην ελληνική πολιτική ζωή, σαν σπαρτιατική επινόηση. (<http://ekivolosblog.wordpress.com/2013/05/01/419/>) Η προβούλευση, αφορούσε επεξεργασία διαφόρων θεμάτων προς συζήτηση στην Απέλλα με απώτερο σκοπό την ψήφισή τους, αποτέλεσε, για αρκετούς ιστορικούς, την πρώτη σημαντική πολιτική εξουσία της Γερουσίας, την οποία φαίνεται να διατήρησε μέχρι τους ελληνιστικούς χρόνους (Παπαδοπούλου 2011).

Η πολιτική καθοδήγηση της Συνέλευσης μοιράστηκε ανάμεσα στη Γερουσία και τους εφόρους από τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ., γεγονός που συνετέλεσε, από όσο γνωρίζουμε, στην μεταξύ τους συνεργασία πριν την κατάθεση μιας πρότασης προς ψήφιση στην Απέλλα.

4.5. Οι δύο βασιλείς της Σπάρτης (δυναδική βασιλεία)

Το πολίτευμα της Σπάρτης ήταν η βασιλεία. Η βασιλεία της όμως δεν ήταν μοναρχική. Ο Ηρόδοτος, διηγείται μια ωραία ιστορία για το πώς προέκυψε το παράδοξο καθεστώς της δυναδικής βασιλείας.

«Παλιά μία και μοναδική ήταν στη Σπάρτη η βασιλική οικογένεια, και η διαδοχή στο ύπατο αξίωμα γινόταν με τον γνωστό κληρονομικό τρόπο. Η γυναίκα όμως του νεκρού βασιλιά Αριστόδημου, η Αργεία, γέννησε δίδυμα και προσποιήθηκε ότι δεν γνώριζε ποιο από τα δύο παιδιά της ήταν πρεσβύτερο. Ήθελε να ανέβουν και τα δύο στον θρόνο. Οι Σπαρτιάτες βρέθηκαν σε μεγάλο δίλημμα και αποφάσισαν να λύσουν το μυστήριο

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ρωτώντας το μαντείο των Δελφών. Η Πυθία αποκρίθηκε ότι έπρεπε να θεωρήσουν και τα δύο παιδιά βασιλείς, αλλά να τιμήσουν περισσότερο εκείνο που γεννήθηκε πρώτο.

Οι Σπαρτιάτες βρέθηκαν και πάλι σε απορία. Η λύση δόθηκε από έναν Μεσσήνιο, ονόματι Πανίτη (που σημαίνει τον υφαντουργό, αλλά μπορεί επίσης να δηλώσει τον πανούργο που διεισδύει παντού), ο οποίος πρότεινε να κατασκοπεύσουν τη μάνα και να δουν ποιο παιδί φροντίζει πρώτο στο τάσιμα και το πλύσιμο. Η ιδέα υπήρξε επιτυχής. Οι Σπαρτιάτες ανακήρυξαν και τα δύο παιδιά βασιλείς, αλλά αναγνώρισαν τα πρωτεία τιμής στον Ευρυσθένη. Ο αδελφός του Προκλής αποδείχθηκε πολύ διαφορετικός χαρακτήρας, και οι δύο βασιλικές οικογένειες που προέκυψαν, οι Αγιάδες και οι Ευρυποντίδες, διέφεραν σημαντικά στη νοοτροπία, και έδειχναν όταν ενηλικιώθηκαν εχθρότητα, η οποία μεταβιβάστηκε και στους απογόνους τους, οι τάφοι τους βρίσκονταν σε διαφορετικές τοποθεσίες: η Πιτάνα, μια από τις κώμες που συνιστούσαν την πόλη της Σπάρτης φιλοξενούσε τους τάφους των Αγιαδών, ενώ οι Ευρυποντίδες αντίθετα κηδεύονταν στις Λίμνες. Κατά παράδοση οι Αγιάδες, οι απόγονοι του Ευρυσθένη, αναγνωρίζονταν ως ανώτεροι.»

Η ιστορία αυτή μπορεί να μην αποτελεί ιστορικό γεγονός. Δείχνει όμως μια ιδιαιτερότητα του πολιτεύματος της Σπάρτης που χρησιμοποιήθηκε τελικά προς όφελος του πολέμου. Από τον ύστερο 6ο αιώνα μόνο ο ένας από τους δύο βασιλείς πρωτοστατούσε ως αρχηγός στα εκστρατευτικά σώματα έξω από τα σύνορα της πόλης. Ο άλλος παρέμενε στη Σπάρτη. Η συνεχής απειλή των ειλώντων ίσως συνέβαλε σε αυτή τη διευθέτηση. Οπωσδήποτε όμως έπρεπε να αποτρέπεται η πιθανή διχογνωμία των βασιλέων στις κρίσιμες ώρες της μάχης. Σε καιρό πολέμου ο ένας βασιλιάς φρόντιζε τα εσωτερικά ζητήματα της πόλης και ο άλλος ήταν ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης της εκστρατείας.

Ο Ξενοφών γράφει: «ο βασιλιάς δεν είχε άλλο καθήκον στην εκστρατεία από το να αποτελεί τον ιερέα των θεών και τον στρατηγό των ανδρών».

Το βέβαιο είναι ότι η Λακωνία μοιράστηκε στους δυο δίδυμους γιους του καθιερώνοντας και την συμβασιλεία. Στον Ευρυσθένη έδωσε την περιοχή των Λιμνών και στον Προκλή την Πιτάνη, οι περιοχές αυτές αργότερα ήταν δύο από τις πέντε κόμεις που αποτελούσαν το Σπαρτιάτικο βασίλειο.

Οι δυο δυναστείες των Αιγιάδων και των Ευρυπωντιδών, και οι δύο απόγονοι των Ηρακλείδων, βασιλεύουν από κοινού επί πέντε αιώνες, από τον 8ο έως τον 3ο αιώνα π.Χ. Στους κόλπους των δύο βασιλικών οικογενειών, η διαδοχή είναι αυστηρά κληρονομική, χωρίς ο κανόνας της διαδοχής να είναι η πρωτοτοκία όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Τα προνόμια των βασιλέων είναι γνωστά χάρη στους δύο καταλόγους που μας παρέδωσαν ο Ηρόδοτος και ο Ξενοφών στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, 130 και 115.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

4.5.1. Οι βασιλείς της Σπάρτης

ΑΓΙΑΔΕΣ

Ευρυσθένης X - 930
Αγίς Α' 930 - 900 υιός Ευρυσθένη
Εχέστρατος 900 - 870 υιός 'Αγι Α'
Λεοβώτας 870 - 840 υιός Εχέστρατου
Δόρουσσοι 840 - 815 υιός Λεοβώτα
Αγησίλαος Α' 815 - 786 υιός Δόρουσσου
Αρχέλαος 786 - 760 υιός Αγησίλαου Α'
Τήλεκλος 760 - 740 υιός Αρχέλαου
Αλκαμένης 740 - 700 υιός Τήλεκλου
Πολύδωρος 700 - 665 υιός Αλκαμένη
Ευρυκράτης 665 - 640 υιός Πολύδωρου
Αναξανδρίδας Α' 640 - 615 υιός Ευρυκράτη
Ευρυκρατίδας 615 - 590 υιός Αναξανδρίδα
Λέων 590 - 560 υιός Ευρυκρατίδα
Αναξανδρίδας Β' 560 - 520 υιός Λέοντα
Κλεομένης Α' 520 - 490 υιός Αναξανδρίδα
Λεωνίδας Α' 490 - 480 υιός Αναξανδρίδα
Πλείσταρχος 480 - 459 υιός Λεωνίδα Α'
Πλειστοάναξ 459 - 409 υιός Κλεομένη Α'
Παυσανίας 409 - 395 υιός Πλειστοάνακτος
Αγησίπολις Α' 395 - 380 υιός Παυσανία
Κλεόμβροτος Α' 380 - 371 υιός Παυσανία
Αγησίπολις Β' 371 - 370 υιός Κλεομβρότου
Κλεομένης Β' 370 - 309 υιός Κλεομβρότου

ΕΥΡΥΠΟΝΤΙΔΕΣ

Ευρυπών 895 - 865 υιός Προκλέους
Πρύτανις 865 - 835 υιός Ευρυπώντος
Πολυδέκτης 835 - 805 υιός Πρυτάνιδα
Εύνομος 805 - 775 υιός Πολυδέκτη
Χαρίλλος 775 - 750 υιός Ευνόμου
Νικάνδρος 750 - 720 υιός Χαρίλλου
Θεόπομπος 720 - 675 υιός Νικάνδρου
Αναξανδρίδας 675 - 660 υιός Θεοπόμπου
Αρχίδαμος Α' 660 - 645 υιός Αναξανδρίδα
Αναξίλας 645 - 625 υιός Αρχιδάμου Α'
Λεωτυχίδας Α' 625 - 600 υιός Αναξίλα
Ιπποκρατίδας 600 - 575 υιός Λεωτυχίδα Α'
Αγασικλής 575 - 550 υιός Ιπποκρατίδα
Αρίστων 550 - 515 υιός Αγασικλή
Δημάρατος 515 - 491 υιός Αρίστωνος
Λεωτυχίδας Β' 491 - 469 υιός Αρίστωνος
Ιπποκρατίδα
Αρχίδαμος Β' 469 - 427 υιός Λεωτυχίδα
'Αγίς Β' 427 - 399 υιός Αρχιδάμου Β'
Αγησίλαος Β' 399 - 360 υιός Αρχιδάμου Β'
Αρχίδαμος Γ' 360 - 338 υιός Αγησιλάου Β'
'Αγίς Γ' 338 - 331 υιός Αρχιδάμου Γ'
Ευδαμίδας Α' 331 - 305 υιός Αρχιδάμου Γ'
Αρχίδαμος Δ' 305 - 275 υιός Ευδαμίδα Α'
Ευδαμίδας Β' 275 - 244 υιός Αρχιδάμου Δ'

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Αρεύς Α' 309 - 265 εγγονός Κλεομένη Β' 'Αγισ Δ' 244 - 241 υιός Ευδαμίδα Β'
Ακρότατος 265 - 262 υιός Αρέως Α' Ευδαμίδας Γ' 241 - 228 υιός 'Αγι Δ'
Αρεύς Β' 262 - 254 υιός Ακροτάτου Αρχίδαμος Ε' 228 - 227 υιός Ευδαμίδα Β'
Λεωνίδας Β' 254 - 242 εγγονός Κλεομένη Β'
Κλεόμβροτος Β' 242 - 241 υιός εξ
αγχιστείας Λεωνίδα Β'
Λεωνίδας Β' 241 - 236 [βλ. ανωτέρω]
Κλεομένης Γ' 236 - 227 υιός Λεωνίδα Β'
Προκλής Χ - 895

Πηγή: (http://pluton22.blogspot.gr/2013/06/blog-post_7.html)

Τα προνόμια των βασιλέων είναι γνωστά χάρη στους δύο καταλόγους που μας αναφέρει ο Ηρόδοτος και ο Ξενοφών στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία. Οι σύγχρονοι ιστορικοί, αναλύοντας τις δικαιοδοσίες των βασιλέων της Σπάρτης, τείνουν να εξετάζουν διαδοχικά τις «εξουσίες», τις «τιμές» και τα «υλικά προνόμια» τους. Παρόμοιες διακρίσεις είναι τεχνητές. Οι όροι που χρησιμοποιούνται από τον Ηρόδοτο (γέρεα) και τον Ξενοφώντα (τιμαί) συνδυάζουν αυτές τις έννοιες. Η διατύπωση του Ηροδότου είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη, καθότι προσεγγίζει τους βασιλείς της Σπάρτης με τους ομηρικούς βασιλείς: «να τα προνόμια που οι Σπαρτιάτες έχουν προσφέρει στους βασιλείς τους». Αυτά τα γέρεα συνδυάζουν αντιλήψεις περί τιμής και εξουσίας και εμφανίζονται σαν «πατρικοί νόμοι», δηλαδή αξιολόγηστοι, και κατατάσσονται από τον Ηρόδοτο σε τρεις κατηγορίες: τις δικαιοδοσίες σε περίοδο πολέμου, τις αντίστοιχες σε περίοδο ειρήνης, τις αποδιδόμενες τιμές στους βασιλείς μετά θάνατον. Ο Ξενοφών ακολουθεί την ίδια τάξη. Οι δυο συγγραφείς σημειώνουν τη διπλή αντίθεση μεταξύ της σπουδαιότητας του βασιλιά ευρισκομένου σε εκστρατεία και της μετριότητας των εξουσιών του στη Σπάρτη, μεταξύ της υποταγής του εν ζωή βασιλιά στους νόμους και τη μετά θάνατον ηρωοποίησή του. (<http://ekivolosblog.wordpress.com/2013/05/01/419/>)

Οι βασιλείς είχαν, επίσης, και άλλο ένα σημαντικό ρόλο. Επειδή οι εκστρατείες από ξηράς δέσμευαν τον τακτικό στρατό της πόλης, η φρουρά επανδρωμένη με πολίτες και περιοίκους διοικούνταν από τον έτερο βασιλιά. Ως τα τέλη του 6^{ου} αιώνα οι δυο βασιλείς διοικούσαν από κοινού το στρατό, όμως κατά την εισβολή το 506 π.Χ. στην Αττική, ο Κλεομένης Α' και ο Δημάρατος δίνουν αντικρουόμενες διαταγές, με αποτέλεσμα τη διάλυση του στρατεύματος. Από τότε ένας νέος νομός ορίζει ότι ένας μόνο από τους βασιλείς θα αναχωρεί σε εκστρατεία, ενώ ο άλλος θα παραμένει στη Σπάρτη. Βεβαίως εδώ υπάρχει ένας παράγοντας ανισότητας μεταξύ των βασιλέων: ο ένας αναλαμβάνει μεν εντολή που εμπεριέχει πολλούς κινδύνους, και που μπορεί να του προσφέρει δόξα και επιρροή, ενώ ο άλλος αδημονεί στη Σπάρτη. Ένας βασιλιάς με κύρος που απολαμβάνει της

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

εμπιστοσύνης του «δόμου» και που έχει το απαραίτητο πολιτικό βάρος να επιβάλλει την εκλογή των φίλων του στο αξίωμα του εφόρου, κατορθώνει μερικές φορές να εμπνεύσει και να διευθύνει άμεσα ή έμμεσα όλη την εξωτερική πολιτική της πόλης: είναι η περίπτωση για πολλά χρόνια του Κλεομένη Α΄ και του Αγησίλαου και, για μικρότερη χρονική περίοδο, του Αρχίδαμου Β΄, του Πλειστοάνακτα και του Πausανία. Παραφράζοντας τον Θουκυδίδη, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε συχνά τη σπαρτιατική κυβέρνηση «αρχή υπό τον πρώτον βασιλέως».

4.6. Έφοροι

Το όνομα έφορος σημαίνει επιτηρητής και αυτός είναι ο ρόλος του στο να επιβλέπει το εκπαιδευτικό σύστημα, αγωγή, και το οποίο ήταν υποχρεωτικό για όλα τα αγόρια τα οποία ήταν Σπαρτιάτες, ηλικίας από 7-18 ετών και ήταν υποχρεωτικό με την έννοια ότι περνώντας με επιτυχία από αυτό το στάδιο, οδηγούσε τα αγόρια στο να γίνουν Σπαρτιάτες πολίτες και οι οποίοι εκλέγονταν για να συμμετέχουν στα συσσίτια από την ηλικία των 20. Αυτό το εκπαιδευτικό σύστημα δεν επικρατούσε πριν τον 6^ο αι. π.Χ.. Οι έφοροι λέγεται ότι δημιουργήθηκαν κατά την αρχή της Σπαρτιατικής πόλης, από το Λυκούργο, είτε από τον βασιλιά Θεόπομπο, μετά τον 1^ο Μεσσηνιακό πόλεμο (τέλη του 8^{ου} ή αρχές του 7^{ου} αι. π.Χ.). Βέβαια, μπορεί και οι έφοροι να ξεκίνησαν τη δράση τους με μία μίξη θρησκευτικών και πολιτικών αξιωμάτων (Cartledge 2000).

Επρόκειτο για ένα συλλογικό σώμα με μεγάλη επιρροή, αποτελούμενο από πέντε άρχοντες. Αν και η προέλευση του θεσμού δεν έχει προσδιοριστεί ιστορικά, κατά τη διάρκεια του 5^{ου} αι. π.Χ. εξελίχθηκε σε σημαντικό θεσμικό όργανο του σπαρτιατικού πολιτεύματος, μέσα από το οποίο εκφράζονταν και ο δημοκρατικός χαρακτήρας της σπαρτιατικής πολιτείας. Η εκλογή των πέντε εφόρων γινόταν δια βοής από την Συνέλευση, σε ετήσια βάση και για αντίστοιχη θητεία. Δυνατότητα εκλογής είχαν όλοι οι Σπαρτιάτες πολίτες, οι λεγόμενοι όμοιοι, με προϋπόθεση να έχουν συμπληρώσει το 30ο έτος της ηλικίας τους (Παπαδοπούλου 2011).

Όμως, την εποχή του Ξενοφώντα, το πρώτο μισό του 4^{ου} αι. και του Αριστοτέλη, το τρίτο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ., τα πράγματα άλλαξαν. Οι έφοροι ανέβηκαν τόσο πολύ πολιτικά που κάποιοι παρατηρητές όπως ο Ξενοφώντας, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, θα μπορούσαν να παρομοιάσουν τη δύναμη των εφόρων με αυτή των τυράννων. Η Σπάρτη δεν είχε γραπτούς νόμους. Αν μπορεί η Μεγάλη Ρήτρα να θεωρηθεί ως πίνακας κανόνων, αυτό θα αποτελούσε μία εξαίρεση. Αυτή η έλλειψη γραπτών κανόνων έδινε τη δυνατότητα σ' αυτούς που έχουν εξουσία να τη καταχραστούν. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο επέμενε η Αθήνα στους γραπτούς νόμους. Οι έφοροι απλά δεν περιορίζονταν από κανένα νόμο (Cartledge 2000).

Επειδή οι έφοροι είχαν επιφορτιστεί με αρκετά σημαντικές δραστηριότητες της σπαρτιατικής πολιτείας θα μπορούσαμε να πούμε ότι αναπτύχθηκε μία ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στους βασιλείς και τους εφόρους. Αυτή η ανταγωνιστική σχέση μεταξύ βασιλέων και εφόρων, προέκυπτε από την διάσταση απόψεων τόσο για την εσωτερική όσο

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

και την εξωτερική πολιτική, που ο καθένας θεωρούσε ως τη σωστότερη για την πόλη. Επιπλέον, το πρόβλημα απόρρεε και από τον τρόπο με τον οποίο ο καθένας προσπαθούσε να επιβάλλει τη θέλησή του. Ειδικότερα, η βασιλεία ήταν θεσμός προσωποπαγής, κληρονομικός, σταθερός, ευέλικτος και διαρκής που επεδίωκε μια εξωστρεφή πολιτική. Οι έφοροι από την άλλη, ήταν θεσμός συλλογικός, αιρετός και μικρής χρονικής διάρκειας που στόχευσε σε μια περισσότερο εσωστρεφή πολιτική, η οποία, ωστόσο, ήταν αποτελεσματικότερη μόνο όταν είχε την υποστήριξη της Συνέλευσης ή της Γερουσίας ή των συμμάχων ή του ενός βασιλιά. Στο σημείο αυτό, ο Ξενοφών καταγράφει αναλυτικά τους αμοιβαίους όρκους που αντάλλαξαν κάθε μήνα οι δύο βασιλείς από κοινού και οι έφοροι συλλογικά, ώστε να διαφυλάττουν οι δεύτεροι τη βασιλεία. Προϋπόθεση από τη πλευρά των βασιλέων ήταν να συμμορφώνονται με τους νόμους της Σπάρτης, οι οποίοι, σε αντίθετη περίπτωση, οδηγούνταν ενώπιον μιας ανώτατης επιτροπής ενόρκων. Με τον τρόπο αυτό είναι γνωστό πως κάποιοι βασιλείς όχι μόνο δικάστηκαν αλλά και εκθρονίστηκαν. Βέβαια υπήρχε και η ασφαλιστική δικλίδα καθότι δεν δικάζονταν ταυτόχρονα οι δύο βασιλείς αλλά ο ένας από αυτούς, ενώ ο έτερος παρέμενε στο αξίωμα του ως μέλος της Γερουσίας (Παπαδοπούλου 2011).

Αντίθετα, σπάνια οι ιστορικοί μνημονεύουν τη *Γερουσία* όσον αφορά την εξωτερική πολιτική. Προφανώς αυτό δεν σημαίνει πως δεν προϋπήρχε η απόφαση των γερόντων, απλά για τους εξωτερικούς παρατηρητές η συζήτηση στη Συνέλευση και η ψήφος του δάμου ήταν καθοριστικοί παράγοντες.

Όταν η σπαρτιατική τάξη απειλείται, υπάρχει σειρά διαδικασιών που επιτρέπουν στις «αρχές», να δρουν γρήγορα και διακριτικά: σύγκληση της μικράς Εκκλησίας, συγκέντρωση της Γερουσίας, συμβουλή κάποιων γερόντων ή μονό των εφόρων. Δεν γίνονταν όλα κρυφά στη Σπάρτη, αλλά ο Θουκυδίδης έχει πολλούς λόγους για να επισημάνει το κρυπτόν της πολιτείας. Πάντως υπάρχει συνεννόηση, αλλά μερικές φορές σε πολύ κλειστό κύκλο, ενώ ελάχιστοι κανόνες θεσμοθετημένοι περιορίζουν τη δράση των «αρχών».

Η εξαιρετική πολιτική σταθερότητα της Σπάρτης, η οποία δεν γνώρισε ούτε τυραννία ούτε εμφύλιο πόλεμο, τουλάχιστον προς τον 3^ο αιώνα, δεν ερμηνεύεται μόνο μέσα από την έννοια της πειθαρχίας που τους εμπέδωσε η σπαρτιατική παιδεία, αλλά οφείλεται, όπως υπογράμμισαν ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, εν μέρει στο μικτό χαρακτήρα του συντάγματος, όπου άνθρωποι του λαού, ευγενείς και βασιλείς είναι εξ ίσου αφοσιωμένοι σε ένα καθεστώς στο οποίο συμμετέχουν, εν μέρει δε και ίσως ακόμη περισσότερο στη διαρκή επαγρύπνηση «αρχών» που τους ακολουθεί ο φόβος των εξεγέρσεων.

4.7. Η Δικαστική εξουσία και οι αρμοδιότητές της

Υπάρχει ένα βασικό πρόβλημα με τον προσδιορισμό της δικαιοσύνης στη Σπάρτη και βρίσκεται στη γνώση του πώς πραγματικά ήταν. Καταρχάς, διότι η Σπάρτη ήταν μια κλειστή κοινωνία, που δεν ήταν διατεθειμένη να επιτρέψει στους ανθρώπους έξω απ'

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

αυτήν να γνωρίζουν το πώς είναι η πραγματική πολιτική κατάσταση, οι νόμοι και το σύστημά της. Κατά δεύτερον, οι πηγές μας δεν προέρχονται απευθείας από τους Σπαρτιάτες αλλά από ανθρώπους εκτός αυτής, όπως ο Ξενοφώντας και ο Αριστοτέλης (Cartledge 2000).

Κάτι άλλο που θα ήταν καλό να αναφέρουμε είναι ότι πολλά από τα στοιχεία εκείνης της εποχής δεν έχουν παραμείνει, διότι στη Σπάρτη δεν υπήρχαν πολλά γραπτά, αλλά προτιμούσαν να διατηρούν τις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής τους με τον προφορικό λόγο (Cartledge 2000). Βέβαια, με όσα κείμενα έχουν σωθεί, μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε μερικές πληροφορίες για εκείνη την εποχή.

Έτσι λοιπόν, τα αρμόδια όργανα για την επιβολή της τάξης στην κλασική Σπάρτη ήταν η Συνέλευση, η Γερουσία και οι Έφοροι. Η καθεμία από αυτές είχε τις δικές της ξεχωριστές αρμοδιότητες αλλά και όλες αυτές μαζί συνεργάζονταν μεταξύ τους για να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για το καλό της πολιτείας της Σπάρτης.

Η *Συνέλευση*, αποτελούνταν από πολίτες με πλήρη δικαιώματα, και μπορεί μάλιστα να γνωρίσουν περιπτώσεις έκτακτες κατά τις οποίες καταλογίζονται ευθύνες για κατάχρηση θέσης σε στρατιωτικούς ηγέτες. Αυτοί οι αρχηγοί μπορεί να είναι βασιλείς, όπως ο Κλεομένης Α΄ το 494 π.Χ., ο Άγης Β΄ το 418 π.Χ.: και στις δύο αυτές περιπτώσεις, ο ένας βασιλιάς κατηγορείται ότι δεν μπόρεσε να εκμεταλλευτεί μία ευνοϊκή, όπως θεωρήθηκε, στρατιωτική συγκυρία ενάντια στους Αργείους. Ο Ηρόδοτος μας αναφέρει, ότι ο Κλεομένης αθώωθηκε, η δίκη του όμως ώθησε τους Σπαρτιάτες να καθιερώσουν έλεγχο στη χρησιμοποίηση, από ένα βασιλιά, ενός στρατού πολιτών: τους *Εφόρους* που εμφανίζονται στις Πλαταιές, το 479 π.Χ., πλαισιώνοντας τον αντιβασιλέα Πausanία, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ενώ ο Ξενοφών βεβαιώνει στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία, ότι δύο Έφοροι συνοδεύουν ένα βασιλιά κατά την εκστρατεία. Σχετικά με τον Άγη, ο Θουκυδίδης μας πληροφορεί, ότι οι Λακεδαιμόνιοι σκέφθηκαν να γκρεμίσουν το σπίτι του και να του επιβάλουν ένα πρόστιμο εκατό χιλιάδων δραχμών αλλά τελικά, του επιβλήθηκε, παρουσία μιας επιτροπής δέκα συμβούλων, εντεταλμένων να επιβλέπουν την καλή χρήση του στρατού των πολιτών.

Η *Συνέλευση* δικάζει και άλλους στρατιωτικούς αρχηγούς πέρα από τους βασιλείς, όπως για παράδειγμα, τον Σφοδρία, ο οποίος το 378 π.Χ. επιχείρησε να οργανώσει αποστολή βοήθειας στον Πειραιά. Το επεισόδιο έγινε γνωστό από τον Ξενοφώντα και αποδεικνύει, ότι έπειτα από πολιτικές διεργασίες του Αγησίλαου, ο Σφοδρίας, αν και φυγόδικος, αθώωθηκε από τους συμπολίτες του. Η Συνέλευση, εξάλλου, αποφασίζει για τα προβλήματα της διαδοχής, για παράδειγμα, περί το 400-398 π.Χ., ο Αγησίλαος προτιμήθηκε από τον Λεωτυχίδη, εικαζόμενο γιο του Άγη.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η Συνέλευση των Λακεδαιμονίων μπορεί να επιλέγει τη μη τιμωρία κάποιου ύποπτου προσώπου αλλά και να αυξάνει την επίβλεψη του: εκτός της περίπτωσης της εποπτείας του Άγη το 418 π.Χ., μπορούμε να αναφέρουμε τον τρόπο, με τον οποίο το χειμώνα του 412-411 π.Χ. ο ναύαρχος Ασύοχος τιμωρήθηκε, κατά την άσκηση των καθηκόντων του, με την τοποθέτηση στο πλευρό του μιας ενδεκαμελούς επιτροπής

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

(σύμβουλοι): αυτοί οι τελευταίοι μπορούσαν να καθαιρέσουν τον Αστύχο και να τον αντικαταστήσουν με τον Αντισθένη, αν το έκριναν σωστό. Αυτός ο τρόπος δράσης είναι χαρακτηριστικός της σύνδεσης των Λακεδαιμονίων, κάτι που επισημαίνουν ο Θουκυδίδης και ο Πλούταρχος, και που τους οδηγεί σε μεγάλη περίσκεψη πριν λάβουν σοβαρά μέτρα.

Η *Γερουσία* ασκούσε σημαντικές νομικές εξουσίες: ιδιαίτερα εκδίκασε, μαζί με τους εφόρους, τις κορυφαίες υποθέσεις. Οι εξουσίες της Γερουσίας ήταν νομοθετικές και δικαστικές. Ειδικότερα, αποτελούσε το συμβουλευτικό όργανο των βασιλέων, το καθοδηγητικό όργανο της Απέλλας και, παράλληλα λειτουργούσε ως Ανώτατο δικαστήριο.

Αναφορικά με τις δικαστικές της εξουσίες, η *Γερουσία* λειτουργούσε ως ανώτατο δικαστήριο και ήταν αρμόδια για την εκδίκαση ιδιαίτερα σοβαρών αδικημάτων, όπως ο φόνος πολίτη, ή η προδοσία της πατρίδας, των οποίων η ποινή ήταν ο θάνατος, η εξορία ή η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Ένα μέρος ωστόσο των αρμοδιοτήτων της Γερουσίας, αναφορικά με τα ποινικά αδικήματα, είχε μεταφερθεί στις εξουσίες των εφόρων. Το γεγονός που κατέστησε τη Γερουσία σημαντικό πόλο εξουσίας, ήταν η εκδίκαση των κατηγοριών από τους εφόρους εναντίον των βασιλέων. Ως η πλειοψηφία του συγκεκριμένου δικαστηρίου, το οποίο συναποτελούσαν, οι έφοροι και οι βασιλείς, είχε την δύναμη να ρυθμίζει το μέλλον των βασιλέων (Παπαδοπούλου 2011).

Παραμένει το γεγονός ότι η Γερουσία, που εκδικάζει πολλές κατηγορίες προδοσίας εναντίον των βασιλέων και των στρατιωτικών αρχηγών, διαθέτει αξιοσημείωτη ισχύ πίεσης. Κάποιοι γέροντες συμπράττουν ή συμμαχούν με τη μια ή την άλλη βασιλική οικογένεια και σχηματίζουν φατρίες προσκείμενες άνευ όρων σε ένα βασιλιά. Σ' αυτές έρχονται να προστεθούν και άλλοι γέροντες για λόγους προσωπικούς ή πολιτικούς. Ένας βασιλιάς που θέλει να αποφύγει τη θανατική καταδίκη του ή κάποιου από τους συγγενείς του, οφείλει είτε να κερδίσει την υποστήριξη των ανεξάρτητων από τις φατρίες γερόντων είτε να έρθει σε συνεννόηση με τον άλλο βασιλιά και τους φίλους του (οι δυο βασιλικές φατρίες ενωμένες φαίνεται να διαθέτουν την πλειοψηφία).

Σε άλλες περιπτώσεις, πέρα από τις δίκες βασιλέων, είναι ξεκάθαρο πως οι Γέροντες και οι Έφοροι συνέπρατταν στην άσκηση της Δικαιοσύνης. Αυτό το συμπέρασμα πηγάζει από ένα έγγραφο που μας πληροφορεί ρητά για τις συνθήκες που διέπουν τις θανατικές ποινές στη Σπάρτη: πρόκειται για ένα παλίμψηστο του Βατικανού (Βατ. Ελληνικά. 2306) το οποίο έχει πολλές φορές εκδοθεί και η σχέση του με τις δικονομικές διαδικασίες των Λακεδαιμονίων βεβαιώθηκε από τον J.J. Keaney. Ο Κένι σημειώνει, κάποια κοινά σημεία μεταξύ αυτής της περικοπής και μιας ανάπτυξης του Πλάτωνα, ο Πλάτων επηρέασε το συγγραφέα της περικοπής. Τα δύο μέρη του χειρογράφου έχουν ξεχωριστά αντικείμενα: το πρώτο πραγματεύεται τη σπουδαιότητα της ακρόασης των διαδίκων, έτσι ώστε με ακρίβεια να γίνουν κατανοητά τα γεγονότα. Και το δεύτερο αφορά τους τρόπους που θα διασφάλιζαν την τιμωρία του ενόχου. Ο Κένι θεωρεί, ότι και τα δύο σημεία αφορούν θανατικές ποινές, μολονότι δεν φαίνεται να είναι σαφές. Μελετώντας τη δεύτερη περικοπή, ο Κένι επισημαίνει ότι στη Σπάρτη η ακρόαση ενός προσώπου μπορεί να διαρκέσει ημέρες και ότι, από την άλλη, παραμένει υπό δικαστική κρίση για τις ίδιες πράξεις για τις οποίες ίσως αθωώθηκε προγενέστερα. Σφαιρικά, υστέρη από τη μελέτη αυτών των κειμένων,

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

μπορεί κανείς να κρατήσει ότι σε περιπτώσεις δικών που επισύρουν το θάνατο, χωρίς η κατηγορία να αφορά τον τρόπο που ο στρατιωτικός αρχηγός χρησιμοποίησε τις στρατιωτικές δυνάμεις της Σπάρτης, είναι οι Έφοροι που ανακρίνουν και κατόπιν οι Έφοροι και οι Γέροντες δικάζουν. Σε άλλες δικονομίες φαίνεται ότι Γερουσία και Έφοροι διαθέτουν ευδιάκριτα διαχωρισμένες δικαιοδοσίες.

Όσον αφορά τις εξουσίες των *εφόρων* ήταν σε μεγάλο βαθμό διευρυμένες τόσο σε πολιτικό όσο και σε δικαστικό επίπεδο. Αποτελούσαν ουσιαστικά την εσωτερική διοικητική λειτουργία της πόλης, την εποπτεία των βασιλέων στις εκστρατείες και γενικά τη συμπεριφορά των πολιτών, αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην αγωγή των νέων. Διηύθυναν τις συνεδριάσεις της Συνέλευσης και είχαν την εποπτεία των αποφάσεων της. Είχαν τον έλεγχο της διαχείρισης των δημόσιων οικονομικών της πόλης, ενώ λογοδοτούσαν μόνο στους διαδόχους τους στο τέλος της θητείας τους. Σε περίπτωση ξένης πρεσβείας μπορούσαν να πάρουν μόνοι τους αποφάσεις χωρίς να την παρουσιάσουν στην Συνέλευση. Σε καιρό πολέμου υποδείκνυαν τους στρατηγούς, την τακτική η οποία έπρεπε να ακολουθηθεί, ενώ μαζί με την Συνέλευση όριζαν τον έναν από τους δυο βασιλείς ως επικεφαλής του στρατού, τον οποίο είχαν το δικαίωμα να ανακαλέσουν (Παπαδοπούλου 2011).

Οι δικαστικές τους εξουσίες αφορούσαν την εκδίκαση όλων των αστικών υποθέσεων των πολιτών, των ποινικών υποθέσεων των ειλώτων και των ξένων, αλλά και την εισαγωγή σε δίκη των άλλων πολιτειακών φορέων, συμπεριλαμβανομένων και των βασιλέων. Επίσης είχαν το δικαίωμα να επιβάλλουν πρόστιμα και να προβαίνουν σε συλλήψεις. (Παπαδοπούλου 2011).

Διαθέτουμε, πράγματι, πολλές ενδείξεις στο επίπεδο της Πολιτικής Δικαιοσύνης που καθώς φαίνεται ασκείται από τους *Εφόρους*. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα, κατά το πρώτο τέταρτο του 4^{ου} αιώνα π.Χ., «οι Έφοροι έχουν τη δύναμη να επιβάλλουν σε όποιον θέλουν τιμωρία και έχουν την εξουσία αμέσως να την εκτελούν και τους άρχοντες πριν το τέλος της υπηρεσίας τους να τους παύουν και να τους φυλακίζουν μάλιστα και να τους δικάζουν περί ζωής ή θανάτου».

Υπάρχουν ορισμένες ενδείξεις σχετικά με τον τρόπο καταστολής των συνωμοσιών ή υποτιθέμενων συνωμοσιών. Το 397 π.Χ., ο Αγησίλαος παρατηρεί κατά τη διάρκεια μιας θυσίας κάποια ανησυχητικά σημεία, που έρχονται να καταγγείλουν στους εφόρους τη συνωμοσία του Κινάδωνα. Οι έφοροι δεν καλούν καν τη «μικρή συνέλευση», παρά αρκούνται στο να συμβουλευτούν ατομικά κάποιους γέροντες, συλλαμβάνουν και ανακρίνουν με άκρα μυστικότητα τον Κινάδωνα. Η υπόθεση παίρνει δημοσία διάσταση όταν πια ο Κινάδωνας και οι συνένοχοι του σιδηροδέσμοι περιφέρονται στους δρόμους της πόλης πριν εκτελεστούν. Το 369 π.Χ., κατά την εισβολή των Θηβαίων, ο Αγησίλαος υποψιάζεται τα επαναστατικά σχέδια μιας ομάδας Σπαρτιατών πολιτών που συγκεντρώνονταν συχνά σε ένα σπίτι. Έπειτα από μια σύσκεψη με τους εφόρους, δίνει εντολή να θανατώσουν τους συνωμότες ή υποτιθέμενους συνωμότες. Σίγουρα επρόκειτο για εξαιρετικό μέτρο καθώς φαίνεται, ότι κανένας δεν μέμφθηκε τον Αγησίλαο για κατάχρηση εξουσίας.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Επιπρόσθετα, ένα κείμενο του Αριστοτέλη στα Πολιτικά του, του 330 π.Χ. σημειώνει ότι «στη Λακεδαίμονα οι Έφοροι εκδικάζουν ο καθένας τους διαφορετικές υποθέσεις συμβολαίων, ενώ η Γερουσία δικάζει τις υποθέσεις για φόνους, ίσως πάλι κάποια άλλη αρχή, άλλες υποθέσεις». Εκτιμάται, ότι η δικαιοδοσία της Γερουσίας περιοριζόταν σε περιπτώσεις για τις οποίες η ποινή μπορούσε να είναι ο θάνατος, η εξορία ή η στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων. Πιθανόν οι Έφοροι αποφάσιζαν ποιες υποθέσεις θα παρέπεμπαν στη Γερουσία, ανάλογα με τη σπουδαιότητά τους.

Τέλος, ο υπαινιγμός του Αριστοτέλη ότι υπάρχουν θέματα που υπόκεινται σε κάποια άλλη αρχή πλην των Εφόρων ή της Γερουσίας ίσως είναι ένας υπαινιγμός στις κατά τον Ηρόδοτο δικαιοδοσίες των βασιλέων: «Οι βασιλείς δικάζουν τις εξής μόνον δίκες: περί παρθένου, που είναι μόνη κληρονόμος πατρικής περιουσίας, με ποιον πρέπει να παντρευτεί, αν δεν προφθάσει ο πατέρας της να την αρραβωνιάσει, για τους δημόσιους δρόμους και αν κανείς θέλει να υιοθετήσει ένα παιδί, να το κάνει μπροστά στους βασιλείς». Οπωσδήποτε και ο βασιλιάς, όντας στρατηγός, μπορεί να ασκήσει δικαστική εξουσία: ο Αριστοτέλης, προσεγγίζοντας τη σπαρτιατική βασιλεία με τη βασιλεία του Αγαμέμνονα, κάνει μνεία στον δια «χειρός νόμον», που επιτρέπει στο βασιλιά να τιμωρεί με θάνατο το στρατιώτη που επέδειξε δειλία στη διάρκεια κάποιας στρατιωτικής επιχείρησης. Αλλά σε συνθήκες συνθήκες, μέσα στη Σπάρτη, η ποινή του θανάτου δεν επιβάλλεται με τη θέληση ενός βασιλιά.

Συνολικά, τα γνωστά σε μας γεγονότα δείχνουν ότι συχνό χαρακτηριστικό των δικαστικών αγωγών που εκδικάζονται στη Σπάρτη είναι η πολιτική τους φύση. Αυτό εξηγείται από το είδος των πηγών μας που ευνοούν αυτό το χώρο, σε αντίθεση με τη δραστηριότητα της αστικής Δικαιοσύνης. Η σχετική σπουδαιότητα αυτού του χώρου στα μάτια των ίδιων των Σπαρτιατών επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη της δικονομίας της απόδοσης ευθυνών που εμπεριέχεται τόσο στο προαναφερόμενο κείμενο του Ξενοφώντα στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία όσο και στον Αριστοτέλη.

Είναι γεγονός ότι ο Αριστοτέλης, θεωρώντας ότι εμπίπτει στην αρμοδιότητα της Γερουσίας, που την ονομάζει αρχή, κρίνει ότι «είναι καλύτερα να είναι υπεύθυνοι, ενώ τώρα δεν είναι». Επίσης, ο Αριστοτέλης δηλώνει στα Πολιτικά του «Και ίσως θα ενομιζέτο ότι οι Έφοροι ζητούν ευθύνες από όλες τις αρχές. Αλλά αυτό θα ήταν μεγάλη δικαιοδοσία για τους Εφόρους και δεν υποδεικνύουμε αυτόν τον τρόπο για την απόδοση ευθυνών. Η κριτική του Αριστοτέλη αναφέρεται στο γεγονός, ότι στη Σπάρτη υπάρχουν άτομα ήδη επιφορτισμένα να με τις πλέον δημόσιες σημαντικές λειτουργίες που δεν εξετάζουν την απόδοση ευθυνών, ενώ στην περίπτωση της Αθήνας υπάρχει εναλλαγή των ομάδων των πρυτάνεων και η μηνιαία κλήρωση. Αυτή η κριτική από τον Αριστοτέλη, χωρίς αμφιβολία, θέλει να πει ότι ο έλεγχος της Γερουσίας είναι πράγματι ανεπαρκής, επειδή δεν μπορούν να παυθούν, δεν μπορούν και να τιμωρηθούν. Το πιθανότερο είναι ότι ο Αριστοτέλης, έχοντας κατά νου την αθηναϊκή εμπειρία, κρίνει, μάλλον ετησία στη Σπάρτη, ότι υπάρχει μία περιοδικότητα στην απόδοση ευθυνών. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του φιλοσόφου, οι Έφοροι επίσης μπορούν να λογοδοτήσουν στα μέλη του Σώματος που τους διαδέχθηκε και αυτό σύμφωνα με τον ορισμό του Πλάτωνα, περί απόδοσης ευθυνών, μπορεί στη Σπάρτη αυτή η απόδοση ευθυνών να αφορά την κατά περίπτωση χρησιμότητα των προτεινόμενων

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

από τούς Εφόρους μέτρων κατά τη διάρκεια της άσκησης της υπηρεσίας τους. Η έννοια αυτή της χρησιμότητας, της καταλληλότητας των μετρούν σε σχέση με τις περιστάσεις, απαντάται επίσης στη φύση ορισμένων συγκυριακών μέτρων.

4.8. Άλλοι πολιτικοί θεσμοί της Σπάρτης

Όσο και αν φαίνεται παράδοξο, το πολίτευμα της Σπάρτης στηριζόταν σε δημοκρατικές αρχές μιας στρατιωτικής κοινωνίας. Η πειθαρχία, η υποταγή του ατόμου στην κοινωνική ομάδα εξασφαλίζει την ισονομία και την ισοπολιτεία των πολιτών. Τα κύρια στοιχεία του στρατιωτικού πολιτεύματος είχαν τεθεί από το μεγάλο νομοθέτη Λυκούργο. Οι νόμοι ήταν γραμμένοι σε ποιήματα, στις "ρήτρες". Η μεγάλη Ρήτρα, η αρχαιότερη ίσως πηγή νόμων (8^{ος} π.Χ. αιώνας), αποδίδεται στον Λυκούργο από τον Πλούταρχο.

Οι πιο πάνω θεσμοί ήταν θεμελιακοί για τη ρυθμιστική λειτουργία του πολιτεύματος, το οποίο αποσκοπούσε σε ένα ήθος που υπέτασσε το ατομικό συμφέρον σ' ένα ηθικό σκοπό, στην ευδοκίμηση του συνόλου, της πολιτείας. Γι' αυτό το ήθος η πολιτεία παρενέβαινε μέσα από άλλους θεσμούς και όργανα όπως ήταν τα ακόλουθα.

4.8.1. Τα Κοινά συσσίτια

Σημαντικές, όμως, αλλαγές πραγματοποιήθηκαν και στον τομέα της κοινωνικής ζωής της Σπάρτης, ώστε αυτή να βελτιωθεί όσο το δυνατόν περισσότερο. Επιδίωξε και παρότρυνε την ανάπτυξη ισχυρότερων συντροφικών δεσμών μεταξύ των Σπαρτιατών και την σύσφιξή τους. Οι Σπαρτιάτες έτρωγαν μια φορά την ημέρα, χωρισμένοι σε ολίγους 10-15 ατόμων. Τα συσσίτια ήταν ένας θεσμός κατά τον οποίο οι Όμοιοι έτρωγαν όλοι μαζί συγκεκριμένες τροφές, εκ των οποίων βασική ήταν ο μέλανας ζωμός, ο οποίος παρασκευαζόταν από χοιρινό κρέας, ξύδι και αλάτι, αποφεύγοντας την σίτιση στην οικεία τους. Κατά τη διάρκεια του γεύματος γινόταν διδασκαλία σχετικά με την οργάνωση και τους σκοπούς της πολιτείας. Στην ουσία αφορούσε κοινά γεύματα που έμοιαζαν με συνεσιτιάσεις στρατοπέδου, αποτελώντας κατά βάση έναν πολιτικο-στρατιωτικό θεσμό, ο οποίος στόχευε στην τόνωση των δεσμών μεταξύ των Σπαρτιατών. Ο λιτός βίος σφυρηλάτησε το σωματικό, αλλά πρωτίστως το ψυχικό σθένος των Σπαρτιατών, επιτυγχάνοντας τη σκληραγώγηση τους. Το αποτέλεσμα ήταν η απλοποίηση του τρόπου διαβίωσης, ενώ με αυτό τον τρόπο «ο πλούτος κατέστη άπλουτος». Επίσης, μετά το πέρας των συσσιτίων οι Σπαρτιάτες έπρεπε να βαδίζουν μες στο σκοτάδι, με προορισμό την οικεία τους, ώστε να διδαχτούν να αντιμετωπίζουν με θάρρος και όχι με φόβο το σκοτάδι της νύχτας. (http://www.antepithesi.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=661:lykoyrgo-s-tis-spartis-ergo-kai-nomothesia-v-meros&Itemid=302)

Πιο συγκεκριμένα λοιπόν, στην κρητική πολιτεία των Νόμων του Πλάτωνα παρουσιάζονται πολλές σημαντικές ομοιότητες και διαφορές στη Σπάρτη, ακόμη περισσότερο από την ιδανική κατάσταση της Δημοκρατίας. Ένας από αυτούς είναι, τα

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

συσσίτια. Ο θεσμός αυτός είναι χαρακτηριστικό ορισμένων δωρικών κρατών, τα πιο γνωστά παραδείγματα είναι η Σπάρτη και η Κρήτη. Όπως είναι γνωστό, οι πολίτες της Σπάρτης είχαν ένα βασικό καθήκον για να πληρώσουν τις υποχρεώσεις τους που είναι απαραίτητες για να μπορούν να συμμετέχουν στη λέσχη (συσσίτια) και κάθε παράλειψη συνεπάγεται απώλεια πολιτικών δικαιωμάτων (David 1978).

Ο Πλάτωνας περιγράφει την κοινή λέσχη αρκετές φορές στους νόμους. Σχεδιάστηκε για να εξυπηρετεί κυρίως ως μέσο για την διαρκή ετοιμότητα για πόλεμο, και ως εκ τούτου, ιδιαίτερα στη Σπάρτη, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της στρατιωτικής οργάνωσης. Την ίδια στιγμή, ο φιλόσοφος πιστεύει ότι εκτός από τον αρχικό στόχο του, το όργανο αυτό θα μπορούσε να αποδειχθεί χρήσιμο επίσης στην υλοποίηση άλλων σημαντικών λόγων, όπως η δημιουργία τάξης στην ιδιωτική ζωή του πολίτη, και κατά συνέπεια τη δημόσια τάξη και πειθαρχία (David 1978).

Κατά συνέπεια, ο Πλάτων ενδιαφέρεται να συμπεριλάβει τα συσσίτια στην πολιτεία των νόμων του. Η εισαγωγή του θεσμού αυτού αποτελεί οργανικό τμήμα για το γενικό πνεύμα που επικρατεί στους Νόμους του, καθώς και στη Δημοκρατία. Η ενασχόληση με τα συσσίτια προς τους Νόμους δεν μας επιτρέπει να δούμε μια συνεκτική περιγραφή των προθέσεων του Πλάτωνα για το χαρακτήρα και την οργάνωσή τους. Ο συγγραφέας μας δίνει μόνο κάποιες αόριστες αναφορές. Μία παράγραφος επιβεβαιώνει, ως προς το παρόν, με αυτόν τον τρόπο τις δικαστικές λειτουργίες της ζωής που περιλαμβάνουν τα συσσίτια. Η συμμετοχή σε αυτά θεωρούνταν υποχρεωτική, όπως ήταν στην πραγματικότητα η κατάσταση των πραγμάτων στη Σπάρτη για τα εφόρους και όλους τους άλλους δικαστές. Άλλο ένα απόσπασμα αφορά τα κοινά γεύματα που απαιτούνται στο νέο κράτος όχι μόνο για τους άνδρες αλλά και για γυναίκες, μια κάπως υπερβολική πρόταση χωρίς προηγούμενο στην ελληνική πρακτική.

Εδώ εκφράζει την ευχή ότι στην περιοχή του, οι άνδρες και οι γυναίκες οργανώνονται χωριστά. Κάθε συσσίτιο θα είναι είτε υπό την εποπτεία ενός άνδρα ή μιας γυναίκας, άρχων ή άρχουσα. Σε ένα μεταγενέστερο απόσπασμα, ο Πλάτων αναφέρεται στα συσσίτια ως θεσμικό όργανο είναι ήδη εγκατεστημένο στην περιοχή του. Τέλος, ένα άλλο απόσπασμα περιέχει μια πρόταση ότι οι κανόνες για τα δημόσια γεύματα στην κατάσταση των Νόμων είναι παρόμοια με εκείνη που ισχύει στην Σπάρτη ως προς τη φορολόγηση του πολίτη, ώστε να συνεισφέρει το μερίδιό του.

Ως εκ τούτου, ορισμένοι μελετητές ισχυρίζονται ότι ο Πλάτων τελικά άλλαξε το μυαλό του σχετικά με αυτό το θεσμικό όργανο, μη βρίσκοντας θέση για αυτό τον θεσμό μέσα στο κράτος του ή, ότι αποτελεί ένα πρόβλημα πάρα πολύ δύσκολο για 'αυτόν να λύσει. Οι δύο κύριες δυσκολίες επεσήμανε είναι η ασυμβατότητα αυτού του θεσμικού οργάνου εντός μίας αγροτικής οικονομίας μικρών ιδιοκτητών, και το ασυμβίβαστο μεταξύ μιας κοινωνίας οργανωμένης σύμφωνα με τα συσσίτια που να εστιάζεται γύρω από την δομή της οικογένειας.

Πρέπει να εξεταστεί η εγκυρότητα αυτών των επιχειρημάτων. Όσον αφορά την πρώτη δυσκολία, δηλαδή, το ασυμβίβαστο στα συσσίτια στο πλαίσιο της κοινωνικής και

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

οικονομικής διάρθρωσης του κράτους του Πλάτωνα, τονίζεται ότι αυτές οι λέσχες είναι κατάλληλες για μια αριστοκρατική μειοψηφία που υλικές ανάγκες παρέχονται πλήρως από τους σκλάβους και δουλοπάροικους, και η οποία, ως εκ τούτου μπορεί να αφοσιωθεί αποκλειστικά στις πολιτικές και στρατιωτικές δραστηριότητες. Ένα χωρίο των Νόμων δίνει μια σχηματική εικόνα της κατάστασης που παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με μια τέτοια της Σπάρτης και αφορά μία απόφαση μειοψηφίας με βάση δουλοπάροικους εργασίας, αλλά θα πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτό το απομονωμένο χωρίο είναι σε αντίθεση με τη γενική εικόνα της κοινωνίας του Πλάτωνα που φαντάζεται τελευταία στους διαλόγους του. Οι πολίτες του κράτους των Νόμων δεν είναι παρόμοιοι με τους συμμαθητές τους, τους Σπαρτιάτες.

Η ασυμβατότητα στα συσσίτια για τον Πλάτωνα, βρίσκεται σε μια κοινωνία οργανωμένη γύρω από το οικογενειακό κύκλο, όπως είναι αυτή των Νόμων. Στη Δημοκρατία η δυσκολία δεν υφίσταται, γιατί η οικογένεια στην παραδοσιακή, αποδεκτή μορφή της, καταργείται, και ο φιλόσοφος εισάγει μια κοινότητα των συζύγων και των παιδιών. Αλλά η αποκατάσταση της οικογένειας των νόμων δημιουργεί τη δυσκολία της ενσωμάτωσης στα συσσίτια. Αυτή η δεύτερη δυσκολία παρουσιάζεται ως σοβαρότερη, αλλά, στην πραγματικότητα, φαίνεται ίσως να είναι λιγότερο σοβαρή. Η ίδια η Σπάρτη μπορεί να χρησιμεύσει ως ένα καλό παράδειγμα πιθανής και πραγματικής συνύπαρξης μεταξύ συσσιτίων και των οικογενειών κοντά η μία στην άλλη, στη γενικώς αποδεκτή ελληνική μορφή του.

Ένα άλλο περίεργο πρόβλημα επισημαίνεται σε διάφορα έργα σχετικά με το θέμα. Υποστηρίζεται ότι η νομοθεσία του Πλάτωνα σχετικά με τη διανομή των γεωργικών προϊόντων δείχνει, ότι η συσσίτια δεν λαμβάνονται πλέον υπόψη, δεδομένου ότι αυτή η διαίρεση γίνεται για οικογενειακή κατανάλωση. Όμως, αυτή η διανομή των προϊόντων, μεταξύ πολλών άλλων μέτρων, επιτρέπει κάθε πολίτης να συνεισφέρει το μερίδιό του στο συσσίτιο.

Ωστόσο, το βασικό πρόβλημα παραμένει, δηλαδή, η μη ύπαρξη μιας ολοκληρωμένης και λεπτομερούς περιγραφής του χαρακτήρα, της οργάνωσης και της δράσης των συσσιτίων. Φαίνεται ότι ο ίδιος ο Πλάτωνας παρέχει τη λύση: μετά από περαιτέρω εξέταση, φάνηκε ένα δευτερεύον αντικείμενο, ίσως ακόμη και μια περιττή λύση. Το συμπέρασμα αυτό βασίζεται στην εξέταση μια κεντρικής διόδου, η οποία έχει λάβει λιγότερη προσοχή από ότι αξίζει στη βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα.

Συγκρίνοντας το απόσπασμα που αναφέρεται από τους Νόμους με την κριτική του Αριστοτέλη συσσίτια, υποστηρίζεται, ότι το ελάττωμα στις ρυθμίσεις για τα δημόσια γεύματα σημείωσε ο Αριστοτέλης δεν φαίνεται να έχει συμβεί με τον Πλάτωνα. Αυτό το ελάττωμα ως προς το κριτικό πνεύμα του Πλάτωνα είναι άδικη. Όταν συζητάμε για το σπαρτιατικό σύστημα και τα συσσίτια, ο Αριστοτέλης επισημαίνει το αποτέλεσμα της "ασθένειας", σε ένα από τα σοβαρά συμπτώματα, αλλά όχι με την αιτία του. Μετά από όλα, ο ίδιος γνωρίζει ότι η φτώχεια είναι η βασική ρίζα του κοινωνικού κακού.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Αλλά τα κοινά γεύματα πρέπει να είναι κοινά για όλους τους πολίτες, και δεν είναι εύκολο για τους φτωχούς να συνεισφέρουν την ποσόστωσή τους για το κόστος από τους ίδιους πόρους τους, αλλά και να διατηρήσουν το νοικοκυριού τους.

Αυτό το απόσπασμα περιέχει μια σαφή νύξη στο γεγονός ότι ο Αριστοτέλης, παρά όλων των προτεινόμενων μέτρων του για την παροχή μιας σταθερής οικονομικής βάσης για τους πολίτες της ιδανικής πολιτείας, αλλά δεν είναι σίγουρη η ικανότητά του να αποφύγει ή να καταργήσει τελείως την ύπαρξη της φτώχειας. (David)

4.8.2. Κρυπτεία

Η αρχαία Σπάρτη είχε κάποιους πολύ σκληρούς θεσμούς όπως την εγκατάλειψη των καχεκτικών ή ασθενικών μωρών στην τοποθεσία «αποθέτες» στον Καιάδα, την ξηνηλασία και μια εξαιρετικά βίαιη και ανάλγητη πρακτική απέναντι στους είλωτες: την "κρυπτεία".

Κρυπτεία στα αρχαία Ελληνικά σημαίνει η κρυφή, άρα μυστική υπηρεσία. Συνεπώς «κρυπτεία» ήταν η αντίστοιχη μυστική υπηρεσία των σύγχρονων κρατών. Ο εν λόγω θεσμός αναπτύχθηκε στη Σπάρτη, επειδή η πόλη ήταν επί της ουσίας μια απομονωμένη πόλη και αυτό όχι τόσο γιατί δεν ήθελε να μαθαίνουν οι άλλοι τα στρατιωτικά της μυστικά, αλλά γιατί δεν μπορούσε να ακολουθήσει την αγορά των άλλων πόλεων, από την στιγμή που δεν επιτρεπόταν η κατοχή νομισμάτων και πολύτιμων μετάλλων από τους Σπαρτιάτες. Τα Κρυπτεία ήταν ίσως ο πιο αιματηρός θεσμός της Αρχαίας Σπάρτης. Ο Πλούταρχος αφήνει να εννοηθεί ότι δυο πράγματα ήταν άδικα στην Σπάρτη, οι είλωτες και η καλούμενη «κρυπτεία», τουλάχιστον όπως είχαν εξελιχθεί. Σχετικά με την κρυπτεία ο Πλούταρχος αναφέρει: «οι επικεφαλής των νέων έστελναν κάθε τόσο τους πιο έξυπνους στην ύπαιθρο, κάθε φορά σε άλλο μέρος, οπλισμένους με εγχειρίδια και εφοδιασμένους με την απαραίτητη τροφή. Αυτοί την ημέρα σκορπίζονταν σε κρυφούς τόπους, όπου κρύβονταν και αναπαύονταν, τη νύχτα, όμως, κατέβαιναν στους δρόμους κι όποιον από τους είλωτες έπιαναν, τον σκότωναν. Πολλές φορές πήγαιναν και στα χωράφια, όπου σκότωναν τους πιο δυνατούς και γερούς από αυτούς». Ο Θουκυδίδης αναφέρει ένα παρόμοιο περιστατικό στα Πελοποννησιακά του, δηλαδή ότι οι Σπαρτιάτες ξεχώρισαν τους πιο γενναίους είλωτες και τους άφησαν να στεφανωθούν, διότι τάχα είχαν αποκτήσει την ελευθερία τους, ύστερα όμως από λίγο αυτοί εξαφανίστηκαν (περισσότεροι από δυο χιλιάδες) χωρίς να μπορεί κάποιος να προσδιορίσει με ποιον τρόπο χάθηκαν. (http://piotermilonas.blogspot.gr/2013/07/blog-post_980.html) Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είχε καθιερωθεί από το Λυκούργο, έτσι ώστε κάθε χρόνο οι Έφοροι κήρυσαν πόλεμο στους είλωτες και νεαροί Σπαρτιάτες αφήνονταν ελεύθεροι από την Πολιτεία σε περιοχές όπου ζούσαν και εργάζονταν οι είλωτες, όπου έπρεπε να σκοτώσουν όσους περισσότερους είλωτες μπορούσαν. Αυτή ουσιαστικά είναι μία άσκηση των νέων στην έξυπνη κλοπή, χωρίς να γίνονται αντιληπτοί. Όποιος συλλαμβανόταν μαστιγωνόταν. Συχνά τη νύχτα σκότωσαν τους είλωτες, πράξη απάνθρωπη. Ήταν μια στρατιωτική εκπαίδευση κάτω από της πιο σκληρές

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

συνθήκες. (http://www.sparta.gov.gr/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=52&Itemid=48&limitstart=4) Ήταν συνήθως άοπλοι, ή μερικές φορές ελαφρά οπλισμένοι και έπρεπε να σκοτώσουν τους ειλωτες, ώστε να πάρουν την πρώτη γεύση του πολέμου μέσα στην ίδια τη Σπάρτη. Με αυτόν τον τρόπο, όχι μόνο μάθαιναν να σκοτώνουν, πράγμα αναπόφευκτο, αφού ήταν προκαθορισμένοι να γίνουν πολεμιστές, αλλά ταυτόχρονα μείωναν τον πληθυσμό των ειλώτων. Θεωρούταν το καλύτερο, να δολοφονηθεί ένας δυνατός ειλωτας, ενώ το να σκοτώσει κάποιος έναν αδύναμο ειλωτα θεωρούταν σημάδι δειλίας. Οι άρχοντες έστελναν εκπαιδευμένους νεαρούς με εγχειρίδια και αναγκαία τροφή για να σκοτώσουν τους πιο ρωμαλέους ειλωτες. Ο Θουκυδίδης, στον οποίο παραπέμπει ο Πλούταρχος, αναφέρει ότι οι ειλωτες, οι οποίοι νικούσαν τους Σπαρτιάτες σ' αυτή τη δοκιμασία, στεφανώνονταν και απελευθερώνονταν. Ο Αριστοτέλης, στον οποίο παραπέμπει ο Πλούταρχος, αναφέρει ότι οι έφοροι, κάθε χρόνο, κήρυτταν πόλεμο κατά των ειλώτων, ώστε να θεωρείται νόμιμος ο φόνος τους. (Christien 2009).

Όπως προκύπτει από αρχαία κείμενα άλλη μία ερμηνεία για το θεσμό της λεγομένης «κρυπτείας» προέβλεπε να παρακολουθούνται κρυφά οι ειλωτες και οι περίοικοι είτε για τυχόν εξεγέρσεις είτε για κατασκοπεία και προδοσία στρατιωτικών μυστικών στους εχθρούς. Όποιος από τους ειλωτες ή τους περίοικους κρινόταν ότι κατασκόπευε ή μπορούσε να προδώσει στρατιωτικά μυστικά στους εχθρούς θανατώνονταν εν κρυπτώ.

4.8.3. Διαμασίγωση

Συνέχεια της κρυπτείας ήταν η διαμασίγωση στο ναό της Ορθίας Αρτέμιδος. Τα παιδιά αγωνίζονταν να αρπάξουν περισσότερο τυρί από το βωμό ενώ άλλοι έφηβοι τους μαστίγωναν, αλύπητα μέχρις έσχατος. Όσο προχωρούσε η μαστίγωση, τόσο και πιο βαρύ γινόταν το άγαλμα στα χέρια της ιέρειας, σημείο ότι τα χτυπήματα έπρεπε να είναι πιο σκληρά. Εκείνος που άντεχε τον πόνο χωρίς να βγάλει κραυγή νικούσε στο λεγόμενο αγώνα καρτερίας. Ήταν βωμονίκης.

Το Ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος ήταν το κέντρο της αγωγής των παιδιών (7-13 ετών) και οι εορτές περιελάμβαναν τρία κύρια αγωνίσματα για τα οποία το έπαθλο ήταν ένα σιδερένιο δρεπάνι. Το δρεπάνι αυτό με τη λίθινη στήλη που ανέγραφε το όνομα του νικητή και το αγώνισμα, αφιερώνονταν στη Θεά. Τα αγωνίσματα ήταν ένα είδος παιδικού κυνηγητού που λεγόταν καθθηρατόριον, ένα αγώνισμα τραγουδιού που λεγόταν μῶα=μούσα, και άλλο τραγουδιού ή απαγγελίας που λεγόταν κελήα, κελεία, κελοί. Για τα μεγαλύτερα παιδιά γινόταν παρά το βωμό της Θεάς η "διαμασίγωση", ο αγώνας καρτερίας, δηλαδή αντοχής στο μαστίγωμα που συνηθιζόταν τους μετακλασικούς χρόνους. Όσοι υπέμεναν το μαστίγωμα κατά τη διάρκεια του οποίου το αίμα" έτρεχε στο βωμό", ανακηρύσσονταν " βωμονίκαι". Η διαμασίγωση εγένετο με χυμώδη ευλύγιστα ραβδιά, και επιστεύετο ότι η θαυμαστή φυτική δύναμη που κάνει τα δένδρα να βλαστάνουν, μεταβιβάζεται σ' αυτόν που μαστιγώνεται και τον δυναμώνει. Οι ανασκαφές έδειξαν ακόμη ότι στους αρχαϊκούς ήδη χρόνους γίνονταν περί τον βωμό της Θεάς λατρευτικοί

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

χοροί από μεταμφιεσμένους και προσωπιδοφόρους πολίτες, ανάλογοι προς τους διθυραμβικούς χορούς τραγόμορφων σατύρων, ή τους παλιούς χορούς προς τιμή του Αδράστους στη Σικυώνα. (<http://www.scribd.com/doc/4938117/-2>)

4.8.4. Ξενηλασία

Η λέξη Ξενηλασία, σε πρώτη σημασία, υποδηλώνει την απαγόρευση αφίξεων ή την εκδίωξη ξένων από ένα τόπο. Πρόκειται για ένα θεσμό που απαγόρευε τη φιλοξενία ξένων στην πόλη της Σπάρτης, χωρίς την ειδική άδεια της Σπαρτιατικής Πολιτείας. Η ξενηλασία ήταν μια πρακτική που λάμβανε χώρα στο αρχαίο σπαρτιατικό κράτος, βάσει της οποίας δεν επιτρεπόταν σε κανέναν ξένο να μετοικήσει ή να διαμείνει στην πόλη καιρό αρκετό, ώστε να συλλέξει πληροφορίες για την κατάσταση και τη στρατιωτική της ισχύ. Κατά τα φαινόμενα δεν εφαρμόστηκε ιδιαίτερα από άλλες πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας.

Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, έβγαζαν από τα σύνορα κάθε ξένο που απρόσκλητος έφθανε στη Σπάρτη. Οι Σπαρτιάτες πίστευαν πως θα κρατούσαν το δωρικό χαρακτήρα της πόλης, εάν κρατούσαν όλους τους ξένους μακριά από αυτήν. Ακόμη, υπήρχε η πίστη ότι, εάν κρατούσαν μακριά τους ξένους από την πόλη, δεν θα υπήρχε ο κίνδυνος να αποκαλυφθεί ο πραγματικός αριθμός των Σπαρτιατών πολιτών. Υπήρχαν βεβαίως και οι εξαιρέσεις σε φίλους, συμμάχους ή φιλολάκωνες, όπως τον Αλκιβιάδη, όταν δραπέτευσε από το πλοίο που τον μετέφερε στην Αθήνα για να δικαστεί και βεβαίως το φιλολάκωνα ιστορικό τον Ξενοφώντα. (Christien 2009).

Κατά τον Ξενοφώντα, η απαγόρευση εγκαταστάσεως ξένων στη Λακεδαίμονα, ή την επίσκεψη Σπαρτιατών σε ξένη πόλη, υπαγορεύθηκε από την ανάγκη να διατηρήσει η πόλη τον παλιό αυστηρό χαρακτήρα της και να μη γίνονται μεστοί από ραδιουργίες οι πολίτες της αλλά ούτε και να διαφθείρονται από τις άλλες πόλεις. Ο Πλάτωνας στον Πρωταγόρα δίνει παιδαγωγική ερμηνεία στο θεσμό της Ξενηλασίας, όπως τον εφάρμοζαν στην εποχή του, ή μάλλον πριν από αυτόν, οι Λακεδαιμόνιοι. Συγκεκριμένα, προωθώντας την αντίληψη ότι το "λακωνίζειν εστί φιλοσοφείν", διατείνεται ότι στη Σπάρτη και στη Κρήτη υπήρχε μια έντονη μαθησιακή διάθεση, υπηρετούμενη από ντόπιους σοφιστές, που ειδικά εκεί είναι οι πιο πολλοί στο κόσμο.

Ο σπαρτιατικός θεσμός περιγράφεται σε ένα σχόλιο στο Θουκυδίδη ως: «η πράξη του να διώχνει κανείς τους ξένους». Ο Ησύχιος ο Αλεξανδρεύς, λεξικογράφος του 6^{ου} αιώνα μ.Χ., παρέχει δύο ορισμούς: «το φαινόμενο της απαγόρευσης στους ξένους να ενσωματώνονται» και «το να χτυπά κανείς τους ξένους ενώ τους διώχνει». Ομοίως, ένα υπόμνημα στο έργο του Φωτιού αναφέρει: «οι Λακεδαιμόνιοι είχαν το συνήθειο να αποπέμπουν τους ξένους με χτυπήματα».

Ο Θουκυδίδης αποδίδει την πρακτική αυτή στην επιθυμία της Σπάρτης να διαφυλάξει τα κρατικά της μυστικά και την ασφάλειά της: η Αθήνα «είναι ανοικτή σε όλους, και δεν συμβαίνει ποτέ, με ξενηλασίες, να απαγορεύουμε στον οποιοδήποτε μια μελέτη ή

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ένα θέαμα, το οποίο εφόσον δεν είναι κρυφό, θα μπορούσε να παρατηρηθεί από κάποιον εχθρό και να του αποβεί χρήσιμο». Για τον Ξενοφώντα, τα κίνητρα των Σπαρτιατών υπήρξαν ακόμη βαθύτερα: «άλλοτε έδιωχναν τους ξένους και απαγόρευαν στους πολίτες να φύγουν μακριά από την πατρίδα, από φόβο να μην δοκιμαστεί η αρετή τους από τις απρέπειες των ξένων». Η πρακτική της ξενηλασίας αποδίδεται στη νομοθεσία του Λυκούργου, από κοινού με την απαγόρευση των περιττών πολυτελειών και την καθιέρωση νομίσματος από σίδηρο.
(<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9E%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1>)

Κι επειδή οι Σπαρτιάτες δε θέλουν να μαθαίνουν οι ξένοι αυτά που τους διδάσκουν οι σοφιστές, εκδιώκουν από τη πόλη τους ξένους, ακόμη κι αν είναι φιλολάκωνες όπως ήταν και ο Ξενοφώντας από την Αθήνα, ούτε επιτρέπουν σε κανένα δικό τους νέο να βγει σε ξένες πόλεις. Ο Αριστοτέλης, τέλος, κάνει μνεία της Ξενηλασίας στα Πολιτικά, προσδιορίζοντας ως αιτία την απόσταση που χωρίζει τη Σπάρτη από άλλες πολιτείες [ξενηλασίας γαρ το πόρρω πεποίηκε].

Αυτός όμως που προσδιορίζει σαφέστερα το πνεύμα της Ξενηλασίας, χωρίς ωστόσο να αναφέρει το όνομα της, είναι ο Ηρόδοτος. Γράφει συγκεκριμένα ο ιστορικός ότι οι Σπαρτιάτες αρνούνταν να έχουν οποιαδήποτε σχέση με ξένους. Ο ιστορικός αποδίδει σε ένα χωρίο την άποψή του ότι μέσα από την ξενηλασία θεραπεύτηκε η κακοδαιμονία της πολιτικής ζωής, την οποία θέσπισε ο Λυκούργος με τη νομοθεσία του. Ωστόσο, δε πρέπει να πιστέψουμε ότι η Ξενηλασία ίσχυε από την αρχή της ίδρυσης της Σπάρτης. Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά παρατηρεί ότι πριν από το Β' Μεσσηνιακό Πόλεμο, παρέχονταν η ευχέρεια σε ξένους να γίνονται πολίτες, ώστε να μη γίνεται η πόλη ολιγάνθρωπη εξ αιτίας των μακροχρονίων πολέμων της, και, καθώς λένε, υπήρξε μία εποχή που οι πολίτες της έφθασαν τις 10.000.

Συνεπώς, η ξενηλασία επαυξήθηκε και έγινε αυστηρός θεσμός σε νεώτερες εποχές. Η Λυκούργεια νομοθεσία μάλιστα ενίσχυσε τις απομονωτικές τάσεις των Σπαρτιατών με το να απαγορεύει την εγκατάσταση ξένων στη Σπάρτη. Τότε οι λόγοι για τη Σπάρτη ήταν πολύ περισσότεροι, διότι η πόλη ήταν ένας απέραντος στρατώνας, όπου διδασκόταν η στρατιωτική τέχνη, που την τεχνική της δεν έπρεπε να μάθουν οι ξένοι. Πέρα απ' αυτό, με τη πάροδο του χρόνου το Σπαρτιατικό πολίτευμα γινόταν περισσότερο "σφιχτό", περισσότερο συντηρητικό, και γι' αυτό η παραμονή ξένων στη Σπάρτη εγκυμονούσε το κίνδυνο της αλλοίωσης των πολιτικών και κοινωνικών ηθών.

Η Ξενηλασία ήταν στη δικαιοδοσία των Εφόρων. Αυτοί έδιναν την άδεια εγκατάστασης σε ξένους. Αν, όμως, διαισθάνονταν ότι ο ξένος ήταν επικίνδυνος και γενικά ανεπιθύμητος, οι Έφοροι διάτασσαν την εντός ορισμένου χρόνου απέλαση του από τη Σπάρτη. Σύμφωνα με την παράδοση, απελάθηκε ο ποιητής Αρχίλοχος γνωστός για τους τολμηρά αντιηρωικούς στίχους του, διότι σε ένα ποίημα του έγραψε πως πέταξε την ασπίδα την ώρα της μάχης για να σωθεί κι όσο για την ασπίδα, θα έβρισκε άλλη καλύτερη. Όσο κι αν οι στίχοι αυτοί γράφτηκαν για ασεϊσμό, ήταν απαράδεκτοι για το ηρωικό πνεύμα που προσπαθούσε να εμφυσήσει στους νέους της η Σπάρτη. Ωστόσο, η ξενοφοβία ή η

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

μισοξενία αυτή των Σπαρτιατών μετριαζόταν από το γεγονός ότι η παράδοση της φιλοξενίας διατηρήθηκε και σ' αυτούς, όπως μαρτυρεί η λατρεία του Ξενίου Διός και της Αθηνάς Ξενίας. Εξ άλλου, πολλοί επιφανείς ξένοι, κατά καιρούς όπως οι Πεισιστρατίδες και ο Αλκιβιάδης, φιλοξενήθηκαν στη Σπάρτη, ενώ κορυφαίοι ποιητές και μουσικοί από διάφορες περιοχές, όπως ο Αλκμάν, ο Τέρπανδρος, ο Θαλήτας, ο Θέογνις, έζησαν εκεί ή πέρασαν από εκεί, κι ακόμη δεν έλειψαν οι κατά καιρούς πολιτογραφήσεις, όπως συνέβη με τον Τισαμενό και τον Ηγία από την Ηλεία.

Αλλά ο τρόπος με τον οποίο δομείται μετά τον 6^ο αιώνα η Σπαρτιατική Πολιτεία δεν ευνοεί ούτε την παραμονή ξένου στη Σπάρτη ούτε των Σπαρτιατών εκτός Σπάρτης. Για το λόγο αυτό τη ξενηλασία πρέπει να τη βλέπουμε όχι ως κάτι μεμονωμένο αλλά ως κάτι που εντάσσεται μέσα στο γενικότερο πλαίσιο των απαγορεύσεων που επιβλήθηκαν μετά τη λήξη του Β' Μεσσηνιακού Πολέμου. Η άλλοτε ανοικτή Σπαρτιατική κοινωνία γίνεται μια πολιτεία, σπειρώνεται στον εαυτό της, ζει με τον εαυτό της, για τον εαυτό της. "Ξένοι απαγορευόταν, όσο ήταν δυνατό, να μπουν στην πόλη ή απομακρύνονταν [ξενηλασίαι]. Τότε για πρώτη φορά η Σπάρτη παίρνει τη μορφή ενός αντιδραστικού, στρατιωτικού, αστυνομικού κράτους. Όπως οι οικονομικές, έτσι έπαυσαν και οι πολιτιστικές σχέσεις με το εξωτερικό. Σε αντίθεση με τον 7^ο αιώνα, στον 6^ο αιώνα, όταν ο αποκλεισμός αυτός ήταν ήδη πλήρης, κανείς ποιητής ή καλλιτέχνης που έζησε στη Σπάρτη δεν είναι γνωστός. Η Σπάρτη που πριν είχε παρουσιάσει δημιουργική δραστηριότητα και στο καλλιτεχνικό τομέα, κυρίως στη ζωγραφική και την κεραμική, παύει πια να ανήκει στα κράτη με τα πολιτιστικά ενδιαφέροντα. (<http://elladanea.gr/%CE%B7%CE%BE%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%80%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7/>)

Υπήρχαν θεσμοθετημένοι άρχοντες για την εύρυθμη λειτουργία της πολιτείας, όπως: οι Βιδαίοι, οι παιδονόμοι, που φρόντιζαν για τα ήθη των γυναικών, των νέων, οι Αρμόσυνοι, που φρόντιζαν για τα ήθη των γυναικών, οι Αγορανόμοι, που ήταν υπεύθυνοι για τη διακίνηση των αγαθών της αγοράς, οι Αρμόστες που στέλνονταν κυβερνήτες σε χώρες, όπου οι Σπαρτιάτες είχαν καταλάβει το πολίτευμα των χωρών αυτών. Ήταν ακόμη οι Νομοφύλακες, οι Αγαθοεργοί, ιππείς δηλαδή που στέλνονται σε έκτατες αποστολές. (http://www.sparta.gov.gr/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=52&Itemid=48&limitstart=4)

4.9. Συμπέρασμα κεφαλαίου

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ολοφάνερα ότι το δικονομικό σύστημα της Σπάρτης είναι σχετικά γνωστό, παρ' ότι οι πληροφορίες που διαθέτουμε είναι αριθμητικά λιγότερες από το αντίστοιχο αθηναϊκό σύστημα. Η δυνατότητα για κάθε πολίτη να δικαστεί δύο φορές για την ίδια υπόθεση αποτελεί ένα μεγάλο κίνητρο αποτροπής, έτσι ώστε ποτέ κανείς να μην απομακρυνθεί από τους κανόνες συμπεριφοράς που θέσπισαν οι Σπαρτιάτες. Κάθε άτομο που μία μέρα υπέπεσε σε, σφάλμα μπορεί ανά πάσα στιγμή να τιμωρηθεί. Αυτό αποδεικνύεται φανερά από κείμενα που μας ενημερώνουν για τη Σπάρτη και όπως στην

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Αθήνα (ιδιαίτερα στον 4^ο αιώνα π.Χ., στο πλαίσιο της εισαγγελικής διαδικασίας) η κοινότητα των πολιτών είναι πλαισιωμένη από θεσμούς που επιτρέπουν την άσκηση ελέγχου σε κάθε μέλος της.

Η συχνότητα των επιχειρούμενων προσφυγών στη Δικαιοσύνη ενάντια σε στρατιωτικούς αρχηγούς και μάλιστα βασιλείς, τείνει να επιβεβαιώσει το δημοκρατικό χαρακτήρα των θεσμών της Σπάρτης, επειδή, όπως υπογράμμισε ο Fleck: «Η δημοκρατία στην αρχαιότητα ήταν τρόπος διακυβέρνησης που τον χαρακτήριζε η συχνότητα των πολιτικών διώξεων, ενώ οι ολιγαρχίες υπέφεραν από το αντίθετο μειονέκτημα, ήταν πολύ δύσκολο να οδηγήσει κανείς τους διοικούντες σε απολογισμό των πράξεών τους. Κι όμως, στη Σπάρτη η απόδοση ευθυνών είναι πραγματικότητα».

Φυσικά, αν η φύση του πολιτικού καθεστώτος της Σπάρτης μπορεί από πολλές απόψεις να θεωρηθεί δημοκρατική, είναι ευνόητο ότι πρόκειται για μια δημοκρατία ολιγαριθμών πολιτών σε σχέση με τον αριθμό των Περιοίκων και των Ειλύτων, όπου η εξουσία της κοινότητας πάνω στα άτομα δεν εκφράζεται με τον ίδιο τρόπο στη Σπάρτη και στην Αθήνα: η σύνεση των Λακεδαιμονίων κατά στις οικονομικές διαδικασίες απέναντι σε κάποιον συμπατριώτη τους απαντά πράγματι σε ανάγκη εκφρασμένη από τον Δημοσθένη, όταν ο Αθηναίος ρήτορας υπογραμμίζει, το 351 π.Χ., τη συχνότητα των κατηγοριών που επισύρουν ενάντια σε στρατηγούς την ποινή του θανάτου.

Κάτι πολύ σημαντικό είναι η άποψη που εκφράζει ο Αριστοτέλης για το πολιτικό σύστημα στη Σπάρτη αναφέροντας ότι είναι ένας γρίφος. Αναφέρει ότι πολλά στοιχεία του πολιτικού συστήματος της Σπάρτης ήταν μοναρχικά ή τυραννικά, άλλα ολιγαρχικά και άλλα όπως τα συσσίτια για παράδειγμα, δημοκρατικά. Έτσι, πολλές φορές η Σπάρτη χαρακτηρίζονταν από τρία χαρακτηριστικά ταυτόχρονα, ως βασιλεία, ολιγαρχία και δημοκρατία και άλλες ως μίξη όλων αυτών. Ο Αριστοτέλης παραθέτει τον ορισμό του πολίτη για να εξηγήσει τι συμβαίνει ανάμεσα σ' αυτά τα τρία χαρακτηριστικά.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη πολίτης, ήταν αυτός που είχε ενεργό κομμάτι και συμμετοχή στην κρίση και την αρχή. Με τον όρο κρίση εννοεί την άποψη και πιο συγκεκριμένα τη νομική άποψη. Με τον όρο αρχή εννοεί, τους νόμους ή το αξίωμα. Στη Σπάρτη εξ αιτίας των εφόρων, όλοι οι Σπαρτιάτες πολίτες είχαν μερίδιο στην αρχή[αξίωμα], σε ένα απ' τα πιο σημαντικά αξιώματα και είχαν σημαντική συμμετοχή και στο να εκφέρουν την γνώμη τους. Βέβαια, με τον όρο δημοκρατία εννοούσαν στην Κλασική Ελλάδα την ενεργή συμμετοχή στο κράτος (Cartledge 2000).

Κλείνοντας, θα πούμε ότι οι Έφοροι ήταν η ψυχή και το σημαντικό κέντρο όλων των δημοσίων πολιτικών ενεργειών, γεγονός που θα μπορούσε να τους κάνει αλαζόνες, ενώ Γερουσία και οι βασιλείς ήταν ίσοι και πολύ σημαντικοί στο κομμάτι της δικαιοσύνης της Σπάρτης εκείνης της εποχής (Cartledge 2000).

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

5.1. Εισαγωγή

Σπάρτη, η πόλη των «ίσων». Έτσι παρουσιάζεται αιώνες τώρα η ελληνική πόλη που προκάλεσε ταυτόχρονα το μεγαλύτερο ενθουσιασμό σε ορισμένους αλλά και τις περισσότερες ίσως επιφυλάξεις στους άλλους. Απέδιδαν αυτή την «ισότητα» στο άξιο έργο του νομοθέτη Λυκούργου, ο οποίος, με σκοπό να αποσοβήσει μία σοβαρή κρίση που απειλούσε την ενότητα της πόλης, μοίρασε το έδαφος της Λακωνίας σε ίσους κλήρους και επέβαλε στους Σπαρτιάτες μια εκπαίδευση και έναν τρόπο ζωής που ενίσχυαν αυτή την ισότητα.

Ωστόσο, από την αρχαιότητα υπήρχαν ερωτήματα για την ιστορική αλήθεια σχετικά με τον Λυκούργο. Ο Πλούταρχος, σε μιας βιογραφία του Σπαρτιάτη νομοθέτη, στην οποία οφείλουμε ένα μεγάλο μέρος από την πληροφόρησή μας, αναγνώριζε το γεγονός ότι δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα την περίοδο που έζησε και παραδεχόταν πως οποιαδήποτε αναφορά σε αυτόν είναι ασαφής. Τόσο σύνθετο πρόβλημα αποτελεί η σπαρτιατική ισότητα και δεν είναι καθόλου εύκολο να ξεχωρίσουμε την πλευρά που αντιστοιχεί στο «μύθο» από αυτή που εκφράζει κάποια πραγματικότητα. Πέραν τούτου η δυσκολία συνδέεται και με τη σπανιότητα των πηγών σπαρτιατικής προέλευσης. Πιο συχνά μέσα από τα μάτια των άλλων και ιδιαίτερα των Αθηναίων, πρέπει να αποτολμήσει κανείς να αντιληφθεί τη φύση του σπαρτιατικού βίου. Και τη μοναδικότητα της στον αρχαϊκό και κλασικό ελληνικό κόσμο.

Σε πείσμα της παράδοσης που κρατούσε το ρόλο του νομοθέτη, το σπαρτιατικό καθεστώς φαίνεται να εγκαθιδρύεται κατά το ήμισυ του 7^{ου} αιώνα ή το τέλος του 6^{ου} αιώνα. Τον 7^ο αιώνα διεξήχθησαν οι Μεσσηνιακοί πόλεμοι που θα επέτρεπαν στους Σπαρτιάτες να επεκταθούν σε αυτήν την πλούσια γη. Είναι τότε επίσης που θα εκδηλωθεί στις γραμμές των οπλιτών, αυτών των βαριά οπλισμένων στρατιωτών, η αναφερόμενη από τον ποιητή Τυρταίο διεκδίκηση μιας ισότιμης διανομής, όχι βέβαια της γης της Λακωνίας, αλλά της κατακτημένης γης στη Μεσσήνη. Η ίση μοιρασιά της λείας των οπλιτών συνδεόταν με την ίδια τη φύση της φάλαγγας των οπλιτών και αυτό ακριβώς αποτελεί παράδοση, η οποία θα διατηρηθεί για πολύ καιρό. Άλλωστε, η αμοιβή μέσω του κλήρου γης της στρατιωτικής υπηρεσίας αποτελεί εξίσου μια πρακτική που συναντάται μέχρι την ελληνιστική περίοδο, σε βασιλεία που ίδρυσαν Μακεδόνες άρχοντες. Μπορούμε λοιπόν να δεχτούμε πως με την κατάκτηση της Μεσσηνίας και τη μετατροπή των κατοίκων της σε είλωτες, το μεσσηνιακό έδαφος κατανεμήθηκε σε κλήρους ίσους. Αργότερα, η ανάμνηση αυτής της ισομοιρίας θα τροφοδοτήσει το μύθο ενός συστήματος ισότιμης διανομής της πατρώας γης που νομοθετήθηκε από τον Λυκούργο, ένα μοίρασμα σε κλήρους που θα εξασφάλιζαν σε κάθε Σπαρτιάτη τη δυνατότητα συμμετοχής στα συνδεόμενα με την ιδιότητα του Σπαρτιάτη πολίτη συσσίτια.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Μια τέτοια ερμηνεία της ίσης μοιρασιάς, που αφορούσε μόνο το μεσσηνιακό έδαφος, αποδίδει καλύτερα την εικόνα μιας κοινωνικής ανισότητας την οποία άλλωστε αποκαλύπτουν τα ευρήματα σε τάφους πολύτιμων αντικείμενων και όπλων που μαρτυρούν την ύπαρξη μιας αριστοκρατικής τάξης στους κόλπους της σπαρτιατικής κοινωνίας. Ωστόσο αυτές οι μαρτυρίες σπανίζουν από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα. Πιθανώς τότε μια μεταρρύθμιση, που η παράδοση συνέδεε με τον έφορο Χίλωνα, να επέβαλε στο σύνολο των Σπαρτιατών ένα τρόπο διαβίωσης και μια κοινή αγωγή που αποσκοπούσαν στην κατασκευή «ομοίων», ενώ απαγορεύεται η κυκλοφορία χρυσών και αργυρών νομισμάτων. Αυτή η μεταρρύθμιση είχε για αντικείμενο, όπως ενίοτε υποθέτουμε, τον αποτελεσματικότερο έλεγχο της μάζας των εξαρτημένων, των ειλώτων της Λακωνίας και κυρίως της Μεσσηνίας, με αντιστάθμισμα το μετασχηματισμό της κοινότητας των Σπαρτιατών σε στρατό και μάλιστα διαρκή. Δύσκολο να πάρει κανείς θέση. Παραμένει το γεγονός πως αυτή η «ισότητα» μεταξύ των Σπαρτιατών όχι μόνο εξασφάλισε την ισχύ της πόλης σχεδόν επί δύο αιώνες, αλλά αποτέλεσε πρότυπο στα μάτια ορισμένων Ελλήνων και στην Αθήνα ιδιαίτερα του Σωκράτη και των μαθητών του.

5.2. Η σπαρτιατική κοινωνία

Στη Δωρική Σπάρτη δεν υπήρχαν κοινωνικές τάξεις, με την έννοια εκείνων που υπήρχαν στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις, δηλαδή γεωργών, εμπόρων, τεχνιτών κτλ. Βασική διάκριση των κατοίκων ήταν σε «Ομοίους», «Περιοίκους» και «Είλωτες».

5.2.1. Οι Σπαρτιάτες

Μέλη της ανώτερης βαθμίδας στην Αρχαία Σπάρτη, ήταν οι Όμοιοι. Όμοιος σήμαινε ίσος ή ευπατρίδης. Πρόκειται για μία ομάδα σκληρά επιλεγμένη από τη γέννηση τους, που η εκπαίδευση τους προετοιμάζει για πόλεμο (εφηύραν τη δημόσια εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένων των κοριτσιών), για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις. Όμοιοι ή Σπαρτιάτες ονομάζονταν στην αρχαιότητα οι πολίτες της Αρχαίας Σπάρτης, δηλαδή η κοινωνική εκείνη ομάδα που βρισκόταν στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας και η οποία κατείχε πλήρη πολιτικά δικαιώματα, δηλαδή αυτά της συμμετοχής στη συνέλευση και την ψηφοφορία, καθώς επίσης της υποψηφιότητας στα αξιώματα. Όμοιος σήμαινε ίσος ή ευπατρίδης. Αυτοί ήταν και οι νόμιμοι Σπαρτιάτες πολίτες που βασική υποχρέωσή τους ήταν να συμμετέχουν στα κοινά και να είναι καλοί πολεμιστές.

Έχουν κατοικία σε ένα από τα πέντε χωριά που αποτελούν τη Σπάρτη και γαιοκτησίες στις πεδιάδες της Λακωνίας και της Μεσσηνίας. Κυριαρχούν στην κοινωνία, αφού οι πλουσιότερες εκτάσεις γης είναι στα χεριά τους, καλλιεργημένες γι' αυτούς από τους Είλωτες. Ωστόσο, ορισμένοι είναι σημαντικότεροι από τους άλλους και είναι γνωστό ότι υπήρχαν ανάμεσα τους ομάδες όπως οι Ηρακλειδείς, ιδιαίτερου κύρους.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Τον όρο δεν χρησιμοποιούν οι πρώτοι μεγάλοι ιστορικοί της Ελλάδος, ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης. Απαντάται όμως στα κείμενα του Ξενοφώντα στη Λακεδαιμονίων πολιτεία, Ανάβασις και Ελληνικά και του Αριστοτέλη στα Πολιτικά. Τα κριτήρια σχετικά με το ποιος είχε την ιδιότητα του πολίτη υπήρξαν ιδιαίτερα επιλεκτικά. Αρχικά θα έπρεπε να κατάγεται από πατέρα πολίτη και μητέρα κόρη πολίτη. Επίσης, θα έπρεπε να υποστεί και να ολοκληρώσει με επιτυχία την «αγωγή», δηλαδή την εκπαίδευση που έπαιρναν οι νεαροί Λακεδαιμόνιοι για να γίνουν ολοκληρωμένοι στρατιώτες και πολίτες της πατρίδας τους.

Ακόμη, είχαν την υποχρέωση να συμμετέχουν καθημερινά στα κρατικά συσσίτια, συνεισφέροντας ή πληρώνοντας τη διατροφή τους. Υποχρέωση των Ομοίων ήταν να ασχολούνται μόνο με τα στρατιωτικά και με τίποτα άλλο. Τις άλλες εργασίες, όπως η γεωργία, η κτηνοτροφία, η βιοτεχνία και το εμπόριο, τις έκαναν κυρίως οι Περίοικοι, ενώ τις βαριές εργασίες, τις έκαναν οι Είλωτες.

Λόγω των συνεχών συγκρούσεων και πολέμων που συμμετείχε η Σπάρτη, ο αριθμός των Ομοίων μειωνόταν εντυπωσιακά. Το 480 π.Χ., η Σπάρτη είχε 8.000 Όμοιους, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο. Όμως, το σώμα των Ομοίων περιοριζόταν για τόσο λίγους άνδρες, ώστε να υπολογίζονται γύρω στους 1.200 στη βαριά ήττα της Σπάρτης από τη Θήβα στη Μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.): οι απώλειες, που πολύ πιθανόν έφτασαν τους 400 οπλίτες, κόστισαν στην πόλη το 1/3 του πολιτικού της σώματος. Μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ., ο αριθμός τους είχε μειωθεί σε λιγότερους από 1.000, λόγω των συνεχών συγκρούσεων. Ορισμένοι από τους αρχαίους ιστορικούς αποδίδουν την παρακμή της Σπάρτης στην άρνηση των πολιτών της να ενωθούν με τους Είλωτες και τους Περίοικους και η έλλειψη αυτή σε έμπυχο δυναμικό αποδίδεται με τον όρο «ολιγανθρωπία». Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι η μείωση σε αριθμό των Σπαρτιατών πολιτών, είχε ως αποτέλεσμα την αναπόφευκτη παρακμή της Σπάρτης στην εποχή του. (<http://www.erepublik.com/en/article/-pi-omicron-iota-omicron-tau-alpha-nu-omicron-iota-mu-omicron-iota-omicron-iota-sigma-tau-eta-nu-alpha-rho-chi-alpha-alpha-sigma-pi-rho-tau-eta--2011898/1/20>)

Στη μάχη των Πλαταιών, ο Ηρόδοτος τους απαριθμεί ξεχωριστά. Στο στρατό εκείνη την ημέρα σχημάτιζαν ένα σώμα οπλιτών από 5.000 άνδρες, σε απόσταση από τους Περίοικους και θεωρούμενο ανώτερης αξίας. Παράλληλα, χωρίς να εκτελούν χρέη κωπηλατών παρά μόνο αυτά των στρατευμένων ναυτικών και αξιωματικών, ένας ορισμένος αριθμός από αυτούς συνόδευε τον Λεωτυχίδη στη θάλασσα. Αν κρατήσουμε τον αριθμό των 8.000 στρατιωτών που έδωσε ο Δημάρατος, πρέπει να παραδεχθούμε ότι εκτός από τους αξιωματούχους και τους γηραιότερους οπλίτες που φυλάνε τον τόπο τους, βρίσκονται όλοι στη μάχη του 479 π.Χ. Ο Ηρόδοτος μας επισημαίνει κάποια χαρακτηριστικά τους. Παρ' όλη τη στρατιωτική ομοιογένεια τους, ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά αφορά την άμιλλα.

Λόγω των συνεχών συγκρούσεων και πολέμων που συμμετείχε η Σπάρτη, ο αριθμός των ομοίων, δηλαδή των Σπαρτιατών πολιτών μειωνόταν εντυπωσιακά. Το 480 π.Χ., η Σπάρτη είχε 8.000 όμοιους, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο. Μέχρι τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ., ο αριθμός τους είχε μειωθεί σε λιγότερους από χίλιους, λόγω των συνεχών

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

συγκρούσεων και πιθανόν της άρνησης των Σπαρτιατών να ενωθούν με τους περίοικους και τους είλωτες. Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι η πτώση στον αριθμό των Σπαρτιατών πολιτών, είχε ως αποτέλεσμα την αναπόφευκτη παρακμή της Σπάρτης στην εποχή του.

5.2.2 Οι περίοικοι

Οι περίοικοι, όπως αναφέρεται και μέσα από την ετυμολογία της λέξης, (περίοικοι =οι πέριξ, οι γύρω από την πόλη της Σπάρτης, ήταν οι κάτοικοι των γύρω περιοχών της Σπάρτης. Οι περίοικοι στην περίπτωση της Σπάρτης είναι οι κάτοικοι που ζουν στις περιοχές γύρω από τις τέσσερις κώμες στις οποίες είχαν εγκατασταθεί οι σπαρτιάτες πολίτες. Οι περίοικοι είχαν αναλάβει βοηθούμενοι και από τους είλωτες κατόπιν έγκρισης των Σπαρτιατών, την κτηνοτροφία, τη γεωργία και γενικά όλες τις χειρονακτικές εργασίες, το εμπόριο και την αλιεία της Σπάρτης, λαμβάνοντας κάποιο ποσοστό από την παραγωγή (Κρασανάκη 2007).

Οι Περίοικοι είναι ελεύθεροι άνθρωποι εγκατεστημένοι σε ορεινές περιοχές που περιβάλλουν τις πεδιάδες πλην ίσως της Μεσσηνίας, όπου μεγάλες περιοικίδες περιοχές καταλαμβάνουν τη Μακαριά (κάτω πεδιάδα του Πάμισου). Ήταν ελεύθεροι κάτοικοι της ορεινής και παράλιας Λακωνίας, οι οποίοι είχαν αυτόνομη διοίκηση, όχι όμως και πολιτικά δικαιώματα αλλά πλήρωναν φόρους. Ήταν οι μόνοι που μπορούσαν να ταξιδεύουν σ' άλλες πόλεις. Ο αριθμός της πληθυσμιακής ομάδας των περιοίκων είναι ουσιαστικά άγνωστος, εξαιτίας έλλειψης συγκεκριμένων στοιχείων. Δεν μπορούμε εδώ να ακολουθήσουμε τον κανόνα της αναλογίας 1/3, καθώς η Σπάρτη φαίνεται εξαιρετικά ολιγάριθμη ως προς τα μέλη της κοινωνίας της. Οι 8-9.000 σπαρτιάτες πολίτες σαφώς ήταν υποδεέστεροι αριθμητικά από τους περιβάλλοντες περίοικους. Άλλωστε, η αριθμητική έλλειψη και οι αυστηροί κανόνες αστυνόμευσης των μη πολιτών συνηγορούν προς αυτή την κατεύθυνση (Δημητρόπουλος 2004).

Το μεγαλύτερο μέρος της γης είναι ελάχιστα ευνοϊκό σε μεγάλες καλλιέργειες δημητριακών και ιδιαίτερα στην εκμετάλλευση των ελαιόδενδρων. Οι Περίοικοι έχουν Είλωτες σε μικρό και γενικά ανεπαρκή αριθμό. Οι ρίζες τους ποικίλλουν στο λακεδαιμονιακό κράτος του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Στο σύνολό τους θεωρούνται Δωριείς στη Λακωνία και στη Μεσσηνία· ωστόσο ορισμένοι είναι Αρκάδες όπως οι Σκιρίτες, άλλοι θέλουν να θυμούνται ότι υπήρξαν φιλοξενούμενοι των Σπαρτιατών, όπως οι Περίοικοι του ακρωτηρίου Ακρίτας. Οι Σπαρτιάτες θα υποδεχθούν παρομοίως στη Θυρεατίδα, νοτίως του Αργούς, το 431 π.Χ., τους Αιγινήτες (τουλάχιστον όσους αποδέχθηκαν την υποταγή τους στο σύστημα) τους διωγμένους από τον τόπο τους, την Αίγινα, από τους Αθηναίους. Ο Ηρόδοτος βλέπει στους Ορειάδες (κοντά στην πόλη Πρασιαί) Ίωνες «που έγιναν Δωριείς» από τους Αργεΐους. Ούτως η άλλως παντού εφαρμόζονται οι ίδιοι νομοί. Οι Περίοικοι είχαν στενούς δεσμούς με τους βασιλείς στους οποίους όφειλαν το βασιλικό φόρο υποτέλειας, εκτάσεις γης στις παλιές πόλεις τους και επικήδειες τιμές. Προφανώς ήταν υπόλογοι σε αυτούς, παρ' ότι στην κλασική εποχή οι Έφοροι είναι υπεύθυνοι για την αστυνόμευση σε όλη την επικράτεια των Λακεδαιμονίων.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

5.2.3. Οι εἰλωτες

Οι εἰλωτες, ήταν επίσημα ανελεύθεροι, αλλά ακόμα αυτός ή αυτή φαίνεται να απολαμβάνουν τις πτυχές της ζωής τους που συνήθως συνδέεται με την ιδιότητα του ελεύθερου ανθρώπου και όχι του σκλάβου ή, για την ακρίβεια, ένα σκλάβο κινητών αξιών. Θα πρέπει να ακολουθήσουμε το παράδειγμα των Σπαρτιατών και τις περισσότερες μη Σπαρτιατικές φιλολογικές πηγές, που περιγράφουν τους εἰλωτες απλώς ως «σκλάβους», είτε χρησιμοποιώντας την πιο γενική λέξη δούλοι ή όρους που αναφέρονται πιο αυστηρά στον τόπο εργασίας τους (οικέται) ή στη λειτουργία της αγοράς (ανδράποδα). Πράγματι, ο Κριτίας, ο πρώην σπαρτιάτης αθηναϊκός ολιγαρχικός, φέρεται να είπε ότι στην Λακεδαίμονα θα μπορούσαν να βρεθούν οι πιο ελεύθεροι και πιο υπόδουλοι όλων των Ελλήνων (Cartledge 2002).

Οι Εἰλωτες, πολύ συχνά εμφανίζονται να περιστοιχίζουν τους Σπαρτιάτες κυρίους τους. Λογικά, δεν μάχονταν. Παρά ταύτα είναι αναμφισβήτητο ότι ο Ηρόδοτος (9, 28) ρητά τους καταμετρά σαν μαχητές στις Πλαταιές και ότι είχαν το μνήμα τους (Ηρόδοτος. 9, 85)· συνεπώς μπορεί να υποθεθεί πως σ' αυτή την περίπτωση οι Σπαρτιάτες προχώρησαν σε μαζική στρατολόγηση. Οι Εἰλωτες είναι μεν μη ελεύθεροι, από την άλλη όμως είναι το ίδιο Λακεδαιμόνιοι ή Μεσσήνιοι όσο και οι Σπαρτιάτες ή οι Περίοικοι. Δεν πρόκειται για υποτελείς, αλλά για άτομα με κατώτερη κοινωνική θέση. Συνεπώς μπορεί να κληθούν να υπερασπιστούν, ενάντια σε κάθε ξένο εισβολέα, τους θεούς τους, την περιουσία τους, τις οικογένειες τους. Ωστόσο, τους βλέπουμε να παρατάσσονται όχι ως σπλίτες αλλά ως ελαφρά τμήματα. Το κράτος των Λακεδαιμονίων κατορθώνει, χωρίς να χρησιμοποιηθούν Εἰλωτες, να επιστρατεύει ικανό αριθμό ελεύθερων ανδρών για το σχηματισμό της ισχυρότερης φάλαγγας σε όλη την Ελλάδα. Οι Αθηναίοι παρέταξαν πράγματι 8.000 σπλίτες στις Πλαταιές, οι Λακεδαιμόνιοι 10.000. Επιπλέον ο σπλισμός των σπλιτών απαιτεί ένα ορισμένο επίπεδο ικανότητας και ενάσκησης.

Αυτό που έλεγε ο Κριτίας, λοιπόν, είναι ότι οι Σπαρτιάτες ήταν οι πιο «ελεύθεροι» των Ελλήνων, επειδή είχαν λάβει την εκμετάλλευση της εργασίας σκλάβων σε λογικό όριο και δεν εκτελούσαν καμία παραγωγική εργασία απολύτως. Θα πρέπει να σημειωθεί στο πλαίσιο αυτό, ότι ο Αριστοτέλης δεν επικρίνει τους Σπαρτιάτες για την εξασφάλιση αφθονίας του ελεύθερου χρόνου, αλλά για κατάχρηση του ελεύθερου χρόνου που λαμβάνεται έτσι. Οι Σπαρτιάτες, σκέφτηκε, αφιερώνουν τον εαυτό τους αποκλειστικά με στρατιωτικά θέματα και παραμελούν τις τέχνες της ειρήνης και είχαν γίνει λίγο καλύτεροι από ό, τι τα άγρια θηρία (Cartledge 2002).

Οι εἰλωτες, επομένως, σωστά ονομάζονταν σκλάβοι με αυτή τη βασική οικονομική έννοια. Αλλά είχαν επίσης αναγνωριστεί από τον 5^ο αιώνα, και διέφεραν από τους πιο χαρακτηριστικούς σκλάβους κινητών αξιών σε σημαντικές πτυχές του.

Επίσης δεν μπορούμε, να καθορίσουμε τους κανονισμούς που διέπουν τους γάμους των ειλώτων ή την κυριότητα της περιουσίας τους. Έτσι ό, τι αφορά τους γάμους, στην πραγματικότητα, έχουμε μόνο μία αναφορά στις συζύγους των ειλώτων, για να αποδείξουν ότι είχαν πραγματοποιηθεί, αν και δεν αναγνωρίζεται απαραίτητα από το νόμο.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Κάποιο είδος οικογενειακής ζωής, ωστόσο, συνάγεται από το γεγονός ότι, σαν σκλάβοι, προφανώς κατάφεραν να αναπαράγουν τους εαυτούς τους, ή τουλάχιστον να διατηρηθούν οι ίδιοι σε επαρκείς αριθμούς γεγονός που θα αποτελέσει μία μόνιμη και μάλιστα αυξανόμενη απειλή για τη μείωση του σώματος των Σπαρτιατών (Cartledge 2000).

Φαίνεται βέβαιο, ωστόσο, ότι οι είλωτες θα μπορούσαν κατά κάποιο τρόπο ίσως, να έχουν προσωπική περιουσία. Έστω και αν δεν διέθεταν τα μέσα παραγωγής είναι ασαφές και ίσως ασήμαντο, αλλά φαίνεται ότι το 425 π.Χ. περίπου, Μεσσηνιακοί είλωτες είχαν δικά τους σκάφη, και το 223 ή 222 π.Χ., 6.000 Λακωνικοί είλωτες υποτίθεται ότι ήταν σε θέση να αυξήσουν τις πέντε αττικές μνές που απαιτούνταν από τον Κλεομένη III για την αγορά της ελευθερίας τους. Επιπλέον, οι είλωτες απολαμβάνουν όχι μόνο τα ιδιωτικά δικαιώματα της θρησκευτικής πρακτικής, σαν σκλάβοι σε άλλες χώρες, αλλά είχε δοθεί επίσης τουλάχιστον μία δημόσια θρησκευτική εγγύηση, το άσυλο στο ιερό του Ποσειδώνα στον περίοικο Ταίναρο (Cartledge 2000).

Τέτοια στοιχεία «ελευθερίας» στον τρόπο ζωής των ειλωτών μπορεί να πρότειναν τον πρώτο όρο της ονομασίας «ανάμεσα σε ελεύθερους και δούλους». Οι λόγοι για τους οποίους οι είλωτες δεν θα μπορούσαν να ονομαστούν «σκλάβοι» χωρίς άλλο προσδιορισμό, ήταν ότι ήταν «περισσότερο οι δούλοι του κοινού από ό, τι των ατόμων». Δηλαδή, οι σχέσεις μεταξύ ενός Σπαρτιάτη με τους είλωτες που συνδέονται με τη γη του ήταν όπως ήταν με τη μεσολάβηση του κράτους, υπό την έννοια ότι στον Σπαρτιάτη «ανήκαν» είλωτες μόνο λόγω της συμμετοχής του Σπαρτιάτη στο πολιτικό σώμα. Αυτός είναι ο λόγος που, παρεμπιπτόντως, αναφέρεται ο όρος «είλωτες» ως γενική κατηγορία για τους κρατικούς άμεσους παραγωγούς στην Αρχαία Ανατολή (Cartledge 2000).

Η σπαρτιατική πολιτεία και μόνο είχε την εξουσία να ελευθερώνει είλωτες και να τους απελευθερώσει από τη γη στην οποία είχαν βιαίως δεσμεύσει. Αντίθετα, κάθε Σπαρτιάτης πολίτης είχε το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει τους είλωτες που συνδέονται με την υπηρεσία οποιουδήποτε άλλου, με τον ίδιο τρόπο που είχε δικαίωμα να χρησιμοποιήσει τα άλογα άλλου Σπαρτιάτη και τα κρατικά μαγαζιά στο κυνήγι.

5.3. Ειδικότερες περιπτώσεις

5.3.1. Οι ένδοξοι

Έτσι αναφέρεται ο Ηρόδοτος κατ' επανάληψη για τους επονομαζόμενους άλλοτε *Τριακόσιους* και άλλοτε *Ιππείς*. Στο στρατό οι Τριακόσιοι αποτελούν μια επίλεκτη ομάδα που μάχεται σε ιδιαίτερα δύσκολες περιστάσεις. Τους βλέπουμε επί το έργον στις Θερμοπύλες γύρω από τον Λεωνίδα. Οι Ιππείς, που τους γνωρίζουμε χάρη στον Ξενοφώντα, εμφανίζονται σε ένα άλλο πλαίσιο από αυτό των μαχών.

Πρόκειται για μια ομάδα επιλεγμένων Σπαρτιατών που υπόκεινται στους Εφόρους, οι οποίοι με τη σειρά τους διορίζουν τους ιππαγρέτες που τους διοικούν και τους στρατολογούν. Στο κείμενο του Ηρόδοτου, οι δυο σχηματισμοί φαίνεται να έχουν

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

διαφορετικές λειτουργίες. Οι Σπαρτιάτες γνώριζαν συνεπώς δύο τύπους ομάδων Τριακοσίων, έναν πολιτικό (με παρουσία ενίοτε στο πεδίο της μάχης, όπως στη Μαντινεία το 418 π.Χ.) και επίλεκτα τμήματα για ειδικές αποστολές.

Ο πόλεμος επιφυλάσσει μια άλλη διάκριση. Μπορεί κανείς να γνωρίσει τη δόξα εν Ζωή, μα ακόμη περισσότερη στο θάνατο. Στις Πλαταιές οι Λακεδαιμόνιοι θάβουν τους νεκρούς τους σε τρεις τάφους σύμφωνα με τον Ηρόδοτο. Ο τρίτος από αυτούς φιλοξενεί τις σορούς των Ειλώτων και το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι πράγματι πολέμησαν. Το υπόλοιπο κείμενο θέτει πρόβλημα. Ο πρώτος τάφος υποδέχεται τα λείψανα των Σπαρτιατών, αφού ο Ηρόδοτος ονομάζει τέσσερις από αυτούς, ενώ στο δεύτερο φαίνεται ότι είναι ενταφιασμένοι άλλοι Σπαρτιάτες. Το πλέον λογικό θα ήταν να υπήρχε ένας τάφος για τους Σπαρτιάτες, ένας για τους Περίοικους και ένας για τους Είλωτες, ωστόσο το κείμενο δεν αναφέρεται στους Περίοικους, σαν να μην είχαν λάβει μέρος στις μάχες (ακολουθούσαν σε δεύτερη διάταξη;). Σε κάθε περίπτωση στον πρώτο τάφο βρίσκονται άνθρωποι άξιοι μιας ιδιαίτερης τιμής, είτε γιατί πρόκειται για άτομα ιερατικού αξιώματος είτε γιατί η θέση τους, για κάποιο άλλο λόγο, ήταν ήδη ανώτερη από άλλους και ο θάνατος τους αγγίζει την ηρωποίηση.

5.3.2. Οι δειλοί

Η απόδοση τιμών είχε την αντίθετη όψη, που έπληττε όσους είχαν ατιμαστεί. Αυτοί υπέκειντο σε κάθε είδους μειώσεις πολιτικές και προσωπικές. Τόσο ο Ηρόδοτος όσο ο Θουκυδίδης και ο Ξενοφών μιλούν για το φαινόμενο αυτό, έκφραση σκληρότητας μιας κοινωνίας που τιμωρεί αυστηρά τις παραλείψεις σχετικά με τους κανόνες που διέπουν τα προνόμια της τάξης τους. Αλίμονο σ' αυτόν που αποκαλείται τρεμουλιάρης. Αν κάποιος θεωρηθεί ότι φοβήθηκε το θάνατο, ακόμη και αν είχε τους καλύτερους λόγους αποφυγής ενός άδικου θανάτου, παραδίδεται στην περιφρόνηση της καλής κοινωνίας. Η φαντασία των Σπαρτιατών μοιάζει δημιουργική τόσο σε πειράγματα σκωπτικά, με τα οποία τους σφυροκοπούσαν, όσο και σε συμπεριφορές περιφρόνησης. Σ' αυτά ας προσθέσουμε την απώλεια των πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων. Ο Θουκυδίδης (5, 34, 2) σημειώνει ότι οι διασωθέντες της Σφακτηρίας, μετά τη διάσωσή τους, βλήθηκαν από αυτό το είδος κοινωνικής καταδίκης. Παρά ταύτα, δεν αποκλείονται από το σώμα των Σπαρτιατών και έπειτα από μία ανδρεία συμπεριφορά μπορούν να αποκαταστήσουν τη χαμένη τιμή τους και τα πλήρη δικαιώματα της θέσης τους. Δεν είναι ατιμία με την έννοια που προσδίδουν στη λέξη οι Αθηναίοι (γι' αυτό το λόγο ο Θουκυδίδης αναγκάζεται να διευκρινίσει τον όρο), αφού δεν απώλεσαν την ιθαγένειά τους. Οι οπλίτες της Σφακτηρίας ενσωματώθηκαν και πάλι. Παρατηρούμε στο κείμενο του Ξενοφώντα, ότι συνεχίζουν να συμμετέχουν στην καθημερινή ζωή (συμπόσια, αγώνες με μπάλα, χορωδία), αλλά η συμμετοχή τους απαιτεί σκληρές δοκιμασίες.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

5.3.3. Οι βασιλείς

Οι Λακεδαιμόνιοι έχουν επικεφαλής του κράτους και ιδιαίτερα του στρατού δύο διαδόχους *βασιλείς*, απογόνους του Ηρακλή. Είναι επίσης κατά κάποιον τρόπο οι κληρονόμοι του φαινομένου των δίδυμων που οι Διόσκουροι αντιπροσωπεύουν. Εξάλλου, έχουν θρησκευτική εξουσία και είναι οι πρώτοι ιερείς-θυσιαστές της χώρας. Ένας Περίοικος μεριμνά προσφέροντας για φόρο ένα χοιρίδιον σε κάθε κύηση ζώου. Θυσιάζουν λοιπόν υπέρ της ευημερίας του συνόλου. Ο Carlier βλέπει στο πρόσωπο τους, τους μοναδικούς ιερείς της πόλης. Οι ειδωλολατρικές θρησκείες και οι ιεροί χώροι είχαν τους δικούς τους, ωστόσο τις πολιτειακές λατρείες ασκούσε ο βασιλιάς. Σε αυτή την περίπτωση διαφωτίζεται το γεγονός που ήθελε έναν μόνο από τους βασιλείς να μπορεί να εκστρατεύει όταν οι εκστρατείες έχουν μια διάρκεια.

Πράγματι κατέχουν σημαντική στρατιωτική ισχύ. Ένας βασιλιάς οδηγεί το στρατό στην εκστρατεία όπου όλοι του οφείλουν υποταγή. Δεν είναι αυτός που κηρύσσει πόλεμο ή ειρήνη, αλλά κατευθύνει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και, όντως, οι Αρχίδαμος, Άγης και Αγησίλαος αποτελούν μεγάλες προσωπικότητες. Επιπλέον, οι βασιλείς, όταν η διαδοχή εξελίσσεται ομαλά, έχουν λάβει ειδική αγωγή, ικανή να τους προετοιμάσει στη διοίκηση.

Οι πολιτικές εξουσίες τους είναι λιγότερο προφανείς και φαίνεται να εξαρτώνται από την προσωπικότητα και την ικανότητα των προσώπων. Ο θάνατος τους συνεπάγεται εξαιρετική κηδεία, που τους κατατάσσει στην τάξη των ηραίων. Έχουν δικαίωμα σε τελετή ταφής και μνήμα.

Η κοινωνία χαρακτηρίζεται από μια παράλληλη κίνηση, από τη μια διαρκείας στις δομές της και από την άλλη βαθιών κοινωνικών αλλαγών.

Στη Μαντινεία το 418 π.Χ. ο στρατός των Λακεδαιμονίων, όπου Περίοικοι και Σπαρτιάτες ενώθηκαν (εκτός της ιδιαίτερης περίπτωσης των Σκιριτών), ενισχύθηκε από οπαδούς του Βρασίδα και από Νεοδαμώδεις. Ξέρουμε ότι, προηγουμένως, οι οπαδοί του Βρασίδα μαζί με τους Νεοδαμώδεις είχαν εγκατασταθεί στο Λέπρεον, και το σώμα που απαιτήθηκε από τους Ελατούς αποδεικνύει ότι ήταν μία χιλιάδα (ένας λόχος από οπαδούς του Βρασίδα και ένας από Νεοδαμώδεις).

Οι Βρασίδειοι (Είλωτες οπλισμένοι σαν οπλίτες για να ακολουθήσουν τον Βρασίδα στη Θράκη) ήταν 700 στην αρχή (δηλαδή ένας λόχος ενισχυμένος). Χωρίς αμφιβολία δεν επέστρεψαν όλοι και αντικαταστάθηκαν από στρατευμένους άλλης κατηγορίας. Δεν είναι γνωστός ο αριθμός των Νεοδαμωδών παρόντων στη Μαντινεία: εύλογο είναι ότι πρόκειται για αυτούς στο Λέπρεον, άρα περίπου 500. Στα πρώτα χρόνια του 4ου αιώνα π.Χ. θα δούμε τον Αγησίλαο να αναχωρεί για την Ασία με 2.000 Νεοδαμώδεις. Μπόρεσαν συνεπώς να στρατολογήσουν ένα σώμα σημαντικό.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

5.3.4. Νεοδαμώδεις

Η γενικότερη απάντηση είναι ότι πρόκειται για απελεύθερους Είλωτες. Η απάντηση αυτή φαίνεται να επανεξετάστηκε. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου έχουμε να κάνουμε δύο φορές με περιπτώσεις απελευθερωμένων Ειλώτων. Την πρώτη φορά, πριν να πολεμήσουν, αυτοαναγορεύονται ελεύθεροι και με τίμημα τη ζωή τους. Τη δεύτερη φορά πολεμούσαν οπλίτες και απελευθερώνονται και γίνονται οπαδοί του Βρασίδα. Επιπλέον, κατά την εισβολή στη Λακωνία το 370/369 π.Χ. (Ξενοφών, Ελληνικά 3.1, 4) αναγγέλλεται στους Είλωτες που θα δεχθούν να ενσωματωθούν στον τακτικό στρατό ότι θα είναι ελεύθεροι, και από εκείνη τη στιγμή δεν βλέπουμε να εμφανίζεται πια ο όρος Νεοδαμώδης. Με άλλα λόγια, στο εξής κάθε φορά που περιμένουμε λογικά να δημιουργούνται Νεοδαμώδεις, διαψευδόμεστε.

Άρα είναι φανερό πως μπορούμε να αμφισβητήσουμε την άποψη ότι οι Νεοδαμώδεις είναι Είλωτες προσφάτως ελευθερωμένοι, χωρίς προηγουμένως να έχουν προσφέρει κάποιες υπηρεσίες. Κλίνω λοιπόν προς την υπόθεση ότι οι Νεοδαμώδεις είναι Σπαρτιάτες ουσιαστικά, που κάποια στιγμή εγκατέλειψαν ένα δάμο (το συγκεκριμένο πολιτικό σώμα) και ίδρυσαν ένα νέο δάμο χωρίς πολιτικά δικαιώματα.

Ποιο γεγονός μπορεί να οδήγησε σε αυτό το φαινόμενο: Ο πόλεμος της Μεσσηνίας αναμφίβολα. Πράγματι, έπειτα από αυτόν μειώνεται το σώμα των Σπαρτιατών. Το κλειδί βρίσκεται στον Αριστοτέλη, που επισημαίνει ότι τα συσσίτια στην Κρήτη πληρώνονται από τα εισοδήματα των δημοσίων κτημάτων και από τους καταβαλλόμενους φόρους υποτέλειας από τους Περίοικους που τους εξομοιώνει με τους Λάκωνες Είλωτες, ενώ στη Λακεδαιμόνα, οι Σπαρτιάτες οφείλουν να καταβάλλουν τη συνδρομή τους από το καθαρά δικό τους εισόδημα, αλλιώς εκπίπτουν των πολιτικών δικαιωμάτων τους. Ο Ηρόδοτος τοποθετεί τα συσσίτια μέσα στους θεσμούς που οι Λακεδαιμόνιοι μέσω του Λυκούργου δανείστηκαν από την Κρήτη στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Αν παραδεχθούμε ότι ο τρίτος Μεσσηνιακός πόλεμος δεν είχε μοναδική συνέπεια την αναχώρηση των εξεγερμένων, αλλά και την οικονομική ελάφρυνση για όσους παρέμειναν, τότε μπορούμε να έχουμε την εξήγηση του φαινομένου, αφού οι ελαφρύνσεις αφορούσαν όχι τις οφειλόμενες εισφορές προς το γαιοκτήμονα, αλλά αυτές προς το κράτος για τα συσσίτια. Εξ αυτού, πολύ γρήγορα, κάποιοι Σπαρτιάτες αποκλείστηκαν από το πολιτικό σώμα που αποτελούνταν έως τότε από πλούσιους και φτωχούς (δάμος) και έγιναν Νεοδαμώδεις, δηλαδή μέλη μιας νέας κατηγορίας δάμου. Αυτό επιφέρει και άλλες κοινωνικές ιδιαιτερότητες, όπως για παράδειγμα τον περιορισμό του αριθμού των κληρονόμων στην κυρίαρχη κάστα και τον πολλαπλασιασμό των «νόθων». Επίσης αυτές οι ελαφρύνσεις δικαιολογούν τον αριθμό νέων ανάμεσα στους Είλωτες. λιγότερο οικονομικά συνθλιμμένων από πριν.

Οι Νεοδαμώδεις, φτωχά μέλη της κυρίαρχης ομάδας, σταδιακά βρέθηκαν στο περιθώριο, μετά τον τρίτο Μεσσηνιακό πόλεμο, Όμοιοι, από αδυναμία να κρατήσουν τη θέση τους, και ανασυντάχθηκαν σε νέα κατηγορία παραμένοντας ωστόσο κατά κάποιο τρόπο «παθητικοί πολίτες». Και είναι λογικό να καλούν αυτούς να υπηρετήσουν

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

στρατιωτικά σε περιπτώσεις ανάγκης παρά μια άλλη κατηγορία. Η τάξη τους αυξάνεται προοδευτικά όσο οι Όμοιοι λιγοστεύουν.

5.3.5. Οι νόθοι

Οι *Νόθοι* σχηματίζουν στα τέλη του 5^{ου} με αρχή του 4^{ου} αιώνα π.Χ., μία απειροελάχιστη αριθμητικά ομάδα, όμως εξίσου απείρως σκανδαλώδη, αν κρίνουμε από τις εξηγήσεις που ο Ξενοφώντας αισθάνεται υποχρεωμένος να δώσει. Οι κίνδυνοι σε ένα σύστημα που εκ των πραγμάτων κατέληξε φοροεισπρακτικό, υποχρεώνουν τις οικογένειες να έχουν απόλυτη ανάγκη από την προίκα της συζύγου έτσι ώστε να εξασφαλίσουν την ταξική θέση των παιδιών· το διαζύγιο έγινε λοιπόν πολύ δύσκολο· άλλωστε χρειάζονται παιδιά για να μπορέσουν οι πρώτοι να διατηρήσουν τη θέση τους. Από εκεί πηγάζουν οι σκανδαλώδεις συμπεριφορές από ορισμένα μέλη αυτής της σπαρτιατικής αριστοκρατίας. Οι γυναίκες σύζυγοι παίρνουν επισήμως έναν εραστή της ίδιας κοινωνικής τάξης χωρίς να διαζευχθούν και τα μεταγενέστερα παιδιά δηλώνονται νόθα. Μπορούμε να υποθέσουμε πως αυτά τα παιδιά, γόνοι ενός Σπαρτιάτη και μιας Σπαρτιάτισσας, σε περίπτωση θανάτου των νόμιμων τέκνων, καλούνται να τα αντικαταστήσουν.

Μετά το 369 π.Χ. υπήρξαν νεότερες προσαρμογές· χωρίς να αλλάξει το σύστημα, έγινε ανασύνθεση των κοινωνικών στρωμάτων. Η *Κρυπτεία*, όπως μας την παρουσιάζει ο Αριστοτέλης, αποτελεί χωρίς αμφιβολία μία από αυτές τις προσαρμογές. Ωστόσο είμαστε τόσο λίγο ενήμεροι στο θέμα αυτό, που είναι αδύνατον να αντιληφθούμε την προσαρμογή των κοινωνικών δομών στο διηνεκές των οικονομικών και πολιτικών δομών. Αυτές οι τελευταίες είναι τόσο ανθεκτικές που θα χρειαστεί να προκληθούν τόσο ο Λεωνίδας Β΄ όσο και ο Κλεομένης από το όραμα του ελληνιστικού βασιλείου με ένα μονάρχη για να αλλάξει το σύστημα και να οδεύσει προς την εξαφάνισή του.

5.4. Η Σπαρτιατική αγωγή

Με τον όρο σπαρτιατική αγωγή εννοούμε ένα δημόσιο-κρατικό σύστημα εκπαίδευσης που έχει στόχο την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων. Έχει γίνει πολύ μεγάλη συζήτηση για το ρόλο, το χαρακτήρα και τους σκοπούς της σπαρτιατικής εκπαίδευσης. Το σημαντικό ωστόσο είναι πως η συμμετοχή και η επιτυχία στην αγωγή δεν ήταν μόνο ένας τρόπος κοινωνικοποίησης των νέων, αλλά ένα πολιτικό κριτήριο στην προσπάθεια κάποιου να γίνει Όμοιος ή Σπαρτιάτης πολίτης. Η άρνηση να συμμετέχει κάποιος ή η αποτυχία σήμαινε τον οριστικό αποκλεισμό του από την τάξη των πολιτών. Στη Σπάρτη δηλαδή δεν γεννιέται κάποιος Σπαρτιάτης αλλά γίνεται. Το να λάβει ο νέος την αγωγή συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνει πολίτης με πλήρη πολιτικά δικαιώματα, δηλαδή Όμοιος ή Ίσος ή Σπαρτιάτης. Η Σπάρτη επομένως ήταν η μοναδική ελληνική πόλη-κράτος που καθιέρωσε συνειδητά μια αμοιβαία αλληλεξάρτηση μεταξύ του εκπαιδευτικού συστήματος και της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της πόλης. Στο σημείο αυτό στηρίζεται όλη η διάσταση και όλη η πολιτική σημασία της σπαρτιατικής

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

εκπαίδευσης: ένας κοινωνικός θεσμός του ελληνικού κόσμου, όπως ήταν η παιδεία των νέων, γίνεται προϋπόθεση και κριτήριο, και η πρώτη και αναγκαία συνθήκη για την άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων.

Η παιδεία είναι υποχρεωτική, ομοιογενής και ομοιόμορφη για όλους, ανεξαρτήτως της καταγωγής τους, και αφορά αγόρια και κορίτσια. Η πόλη, με τη συμμετοχή της οικογένειας, φροντίζει για την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσης των παιδιών. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ο νέος δεν αποκοβόταν από την οικογένεια του. Αντίθετα, η επιτυχία του στην αγωγή ήταν μια οικογενειακή υπόθεση ιδιαίτερα σημαντική, αφού από αυτή εξαρτιόταν η εκπροσώπηση της οικογένειας με ένα επιπλέον μέλος στην τάξη των Ομοίων και εξασφαλιζόταν η συνέχεια και η παραμονή της στην τάξη αυτή.

Η αγωγή διαρκούσε περίπου από την ηλικία των 7 ετών μέχρι 18 ετών. Τα παιδιά ζούσαν τον περισσότερο χρόνο μια ομαδική ζωή (κυρίως μετά το 12ο έτος της ηλικίας τους), χωρισμένα βασικά σε τρεις «σχολικούς» κύκλους και διακρίνονταν αντίστοιχα, σύμφωνα με τη φυσική τους ηλικία, σε παιδες, μειράκια και εφήβους. Σε κάθε κύκλο αντιστοιχούσαν συγκεκριμένες δοκιμασίες και διαφορετικό πρόγραμμα.

Το πρόγραμμα περιελάμβανε σωματική και πνευματική άσκηση. Η γραφή, η ανάγνωση, η μουσική, η ποίηση, ο χορός, οι ασκήσεις, ο ομαδικός τρόπος ζωής, οι δοκιμασίες (η κλοπή, η κρυπτεία), τα αγωνίσματα, η παιδευραστία, το λακωνίζειν, οι εορτές αποτελούν διάφορα πεδία έκφρασης, απόκτησης και εφαρμογής της κεκτημένης γνώσης, καθώς και μέσα που χρησιμοποιούνται για την κοινωνικοποίηση των νέων.

Οι μαρτυρίες που διαθέτουμε δεν συνηγορούν με την άποψη πως το σύστημα «κατέστρεφε» την ατομικότητα ή την προσωπικότητα του νέου. Αντίθετα, τονίζουν την προσπάθεια να μάθει ο νέος να ζει αρμονικά με τους άλλους, ως μέρος ενός συνόλου, μιας κοινωνίας. Προβάλλοντας ακατάπαυστα στο «Εγώ» του νέου το «Εμείς», το παιδί μαθαίνει να διευρύνει το «εγώ» του και να ορίζει την ταυτότητα του πάντα σε σχέση με το σύνολο και όχι σε σχέση με την ατομικότητα του. Η πρόθεση αυτή είναι σύμφωνη με το πνεύμα και τις αρχές της εποχής των 6^{ου} και 5^{ου} π.Χ. αιώνων. Τότε, σε κάθε ελληνική πόλη-κράτος, το άτομο-πολίτης ορίζεται και βιώνει την ύπαρξη του σε συνάρτηση με την πόλη του. Αναπαράγει την εικόνα της κοινωνίας του, υπάρχει και δρα στο πλαίσιο της πόλης του, έξω από την οποία η ύπαρξη του δεν νοείται. Τέλος, παρά την κοινοτική διάρθρωση του τρόπου ζωής των παιδιών, η επιτυχία στα διάφορα στάδια της αγωγής είναι προσωπική υπόθεση του κάθε παιδιού και ο επίδοξος τίτλος του πολίτη της Σπάρτης, με το τέλος της αγωγής, απονέμεται ατομικά.

Οι στόχοι συνεπώς της αγωγής συμβαδίζουν με το πρότυπο της πόλης και με το πνεύμα της εποχής μέσα στην οποία δημιουργήθηκε, αντιστοιχούν φυσικά στις κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες που καλούνταν να ικανοποιήσει.

Αυτή η μορφή παιδείας που περιγράψαμε, επινοήθηκε και λειτούργησε μια συγκεκριμένη εποχή προκειμένου να ανταποκριθεί σε καθορισμένες ανάγκες της σπαρτιατικής κοινωνίας. Η κλασική δηλαδή παιδεία της Σπάρτης (στην οποία συνήθως

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

αναφέρονται οι φιλολογικές πηγές) επινοήθηκε την περίοδο που εμφανίζεται η φάλαγγα των οπλιτών (περίοδος Β΄ Μεσσηνιακού πολέμου), διήρκεσε μέχρι τα μέσα με τέλη του 5^{ου} αι. και ενσάρκωνε το πρότυπο και το ιδεώδες του πολίτη-οπλίτη.

Η εποχή του Β΄ Μεσσηνιακού πολέμου είναι η περίοδος που θεσπίζονται τα κριτήρια που καθόριζαν ποιος θα γινόταν και πως πολίτης *Όμοιος*, καθώς και η περίοδος διεύρυνσης και αναδιοργάνωσης του πολιτικού σώματος που προήλθε με τη συμμετοχή σε αυτό ενός μεγάλου μέρους αγροτών, οι οποίοι είχαν επιφορτιστεί τα βάρη του μακρόχρονου πολέμου και που μέχρι τότε ήταν εκτοπισμένοι από την πολιτική ζωή. Για να αντιμετωπίσουν οι Σπαρτιάτες αυτή την κοινωνική και πολιτική μεταρρύθμιση, που απαιτούσε κοινωνική και πολιτική ομοιογένεια, υιοθέτησαν ένα σύστημα παιδείας ως κριτήριο ταυτόχρονα έντασης στο νέο πολιτικό σώμα, αλλά και διάκρισης όσων το αποτελούσαν. Παράλληλα συνέβαλε στην κοινωνική συνοχή του νέου σώματος των πολιτών και συγχρόνως έδινε στο δήμο τη νέα ταυτότητα που επιζητούσε.

Ο στόχος της σπαρτιατικής αγωγής εκφράζει συνεπώς την ιστορική πραγματικότητα που σηματοδοτείται από το τέλος της κοινωνίας των «*αρίστων*» μέχρι και την αρχή της κοινωνίας των «*πολιτών*». Αντανακλά δηλαδή τη μεταβατική περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας αναφερόμαστε στην κοινωνία των «*οπλιτών*». Ο οπλίτης υπαγορεύει τους κανόνες, τις αρχές και τους τρόπους μιας αγωγής που έχει στόχο την κατάληξη στην κατάσταση του πολίτη. Το ιστορικό πλαίσιο που διαμορφώνεται με την εμφάνιση της φάλαγγας των οπλιτών, ως χρονική αφετηρία του συστήματος εκπαίδευσης της Σπάρτης, ερμηνεύει και αιτιολογεί το πνεύμα της αγωγής, τον πολιτικό και πολεμικό της χαρακτήρα, την αντινομία μεταξύ αριστοκρατικών και οπλιτικών αξιών που παρατηρούνται στο σύστημα, το συγκεκριμένο τύπο σχέσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας που καλλιεργείται, καθώς και τη διάθεση πλαισίωσης του νέου από την πόλη.

Σε μια εποχή που πολιτική και πολεμική ιδιότητα ταυτίζονται, η καινοτομία της σπαρτιατικής παιδείας είναι η σύνδεση της παιδείας με την κοινωνική και πολιτική ζωή της πόλης. Κοινωνική, όσον αφορά τον τρόπο που αποτυπώνονται στο νέο οι κανόνες της κοινωνικής συμπεριφοράς και της θέσης του και πολιτική όσον αφορά την απόκτηση του τίτλου του πολίτη και της ανάδειξής του στις αρχές της πόλης. Τέλος, μία επιπλέον καινοτομία αποτελεί το γεγονός ότι η πόλη αναλαμβάνει το ρόλο του παιδαγωγού των πολιτών μέσα από ένα δημόσιο, κοινό και υποχρεωτικό σύστημα εκπαίδευσης, προσδιορίζοντας έτσι τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας του Σπαρτιάτη πολίτη.

Ωστόσο η εκπαίδευση, ως προϋπόθεση για να αποκτήσει και να ασκήσει κάποιος τα πλήρη πολιτικά του δικαιώματα, είναι ταυτόχρονα κριτήριο αριστοκρατικό και δημοκρατικό. Αριστοκρατικό, γιατί η παιδεία ως προϋπόθεση πολιτικών δικαιωμάτων είναι κατ' εξοχήν χαρακτηριστικό της αριστοκρατικής κοινωνίας. Η ταύτιση επίσης της υποχρεωτικής συμμετοχής με την υποχρεωτική επιτυχία, καθιστά την τελευταία ρυθμιστικό παράγοντα, ώστε να διακρίνει και να απομακρύνει μερικά από τα μέλη της κοινωνίας τα οποία θα έπρεπε *a priori* να συγκαταλέγονται μεταξύ των πολιτών. Το γεγονός αυτό είχε αποτέλεσμα να προκαλέσει μια ευρύτερη κοινωνική και πολιτική ιεραρχία, γιατί διαχωρίζει αφ' ενός τους ίδιους τους Σπαρτιάτες μεταξύ τους και αφ' ετέρου τους Σπαρτιάτες με τις

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

άλλες κοινωνικές ομάδες. Δημοκρατικό, γιατί η συμμετοχή στο ίδιο σύστημα εκπαίδευσης αφορά το σύνολο του πολιτικού σώματος ανεξαρτήτως καταγωγής και φύλου. Κάθε ένα από τα δυο αυτά κριτήρια εκφράζει δύο διαφορετικούς τύπους κοινωνιών. Η συνύπαρξη τους εξηγείται εν μέρει από τη μεταβολή και αντικατάσταση της αριστοκρατικής κοινωνίας σε κοινωνία οπλιτών.

Στο πλαίσιο αυτό η αρετή του νέου δεν είναι πλέον συναφής με την εξ αίματος συγγένεια και ούτε κληρονομικά μεταβιβάσιμη, αλλά αγώνας για την κατάκτηση της. Το έπαθλο της αριστείας απευθυνόταν σε αυτόν που ήξερε να συνεισφέρει καλύτερα στην επιτυχία της ομάδας. Σε αυτόν που ανάμεσα στους άλλους γνώριζε πώς να επιτυγχάνει τη νίκη παραμένοντας μαζί τους, αλληλέγγυος, Όμοιός τους. Για να συντελεστεί λοιπόν η αντικατάσταση της ατομικής αριστοκρατικής ανδρείας από τη συλλογική τάξη, και για να γίνει εφικτή η πλασιώση της «δημοκρατικοποίησης» των αριστοκρατικών αξιών και αρχών, έπρεπε ο νέος τύπος του πολίτη να διαπαιδαγωγηθεί κατάλληλα ώστε να είναι σε θέση να επιτελέσει τη διπλή του αποστολή: του πολίτη (πολιτικός ρόλος) και του οπλίτη (πολεμικός ρόλος). Στο εξής η πολεμική ιδιότητα έγινε το καθήκον όλων όσοι συμμετείχαν στο νέο σώμα των πολιτών, και ο πόλεμος έπαψε να είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας ελίτ και εντάχθηκε στο νέο πλαίσιο της πόλης, το οποίο ενσωματώνει εξ ολοκλήρου τον πόλεμο στην πολιτική και αφομοιώνει στη μορφή του πολίτη το πρόσωπο του πολεμιστή. Έτσι εάν για τους άριστους της αριστοκρατικής κοινωνίας ο πόλεμος ήταν μια ευκαιρία για «κλέος και λάφυρα», μετά τη «φάλαγγα των οπλιτών» ο πόλεμος είναι η εκπλήρωση ενός καθήκοντος.

5.5. Η θέση της γυναίκας στο κοινωνικό σύστημα της Σπάρτης

Στις περισσότερες ελληνικές πόλεις-κράτη, το νομικό καθεστώς δεν έδινε τη δυνατότητα σε μεμονωμένους άνδρες να εισέλθουν σε δεσμευτικές συμβάσεις με τις συζύγους τους. Πράγματι, οι τυπικές ελληνικές πόλεις-κράτη, δεν επέτρεπαν καν στις γυναίκες να επιτύχουν νομική ωριμότητα. Μάλλον, οι γυναίκες παρέμειναν καθ' όλη τη ζωή τους υπό την κηδεμονία ενός άνδρα. Έτσι, οι περισσότερες γυναίκες δεν μπορούσαν να κατέχουν γη, δεν θα μπορούσαν να κληρονομήσουν περιουσία, και δεν μπορούσαν να περάσουν την ιδιοκτησία στους κληρονόμους τους. Πράγματι, οι γυναίκες ήταν ακόμη περιορισμένες στην κινητή ιδιοκτησία ως προς τη δυνατότητα να κατέχουν. Για παράδειγμα, οι Αθηναίες γυναίκες περιορίζονταν από το νόμο να συνάπτουν συμβάσεις που περιελάμβαναν περισσότερες από μία μεδίμνους κριθαριού, αρκετά για να θρέψουν μια οικογένεια για περίπου πέντε ημέρες. Ακόμη και σε σχέση με την πιο σημαντική μορφή ιδιοκτησίας της φυσικής συζύγου, στις περισσότερες πόλεις-κράτη διέθεταν προίκες που προορίζονται ρητά για τη στήριξή τους, όπου οι σύζυγοι έκαναν όλες τις αποφάσεις διαχείρισης (Fleck 2007).

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

5.5.1. Ανθρώπινο κεφάλαιο για τις γυναίκες

Για να διαχειριστούν τα κτήματα οι ειλώτες, οι γυναίκες χρειάζονταν το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό. Το σύνταγμα της Σπάρτης έδινε εντολή, ότι όλες οι Σπαρτιάτισσες, καθώς επίσης και οι Σπαρτιάτες, να εκπαιδευτούν από κοινού. Το ποσοστό αναλφαβητισμού μεταξύ των Σπαρτιατισσών ήταν πιθανώς ίσο, αν όχι μεγαλύτερο από εκείνο των Σπαρτιατών ανδρών. Αυτό διέφερε δραματικά από ό, τι αλλού στην Ελλάδα, όπου αν και μερικά κορίτσια μπορεί να έχουν διδαχθεί στο σπίτι να διαβάζουν και να γράφουν, πολλοί έμαθαν λίγο πέρα από γενική καθαριότητα.

Οι μεταρρυθμίσεις του Λυκούργου δημιούργησαν διάφορες άλλες πρακτικές σύμφωνες με την επιθυμία να αυξήσουν το ανθρώπινο δυναμικό των γυναικών. Πρώτον, οι Σπαρτιάτισσες παντρεύονταν σε μεγαλύτερη ηλικία από ό, τι οι γυναίκες σε άλλα μέρη στην Ελλάδα, και ήταν πιο κοντά στην ηλικία των συζύγους τους. Αυτή η πρόσθετη ωριμότητα προφανώς τις καθιστούσε πιο ικανές να διαχειριστούν την περιουσία του νοικοκυριού, το οποίο είχε να κάνει σε μεγάλο βαθμό, χωρίς τους συζύγους τους κατά τη διάρκεια των πρώτων 5 περίπου χρόνων γάμου, καθότι οι σύζυγοι κατοικούσαν στα κρατητήρια μέχρι την ηλικία των 30 ετών, και ήταν πλήρους απασχόλησης στρατιώτες μέχρι την ηλικία των 60. Δεύτερον, τα κορίτσια και οι γυναίκες, τρέφονταν μαζί με τους άνδρες συναδέλφους τους, πράγμα που δεν συνέβαινε πουθενά αλλού στον ελληνικό κόσμο.

Επίσης στις Σπαρτιάτισσες επιτρέπονταν πλήρης ελευθερία κινήσεων, που ήταν μοναδικό φαινόμενο στην αρχαία Ελλάδα. Στη Σπάρτη, τα κορίτσια ασκούνταν δημόσια παράλληλα με τα αγόρια, και συχνά γυμνές. Κυρίως, οι Σπαρτιάτισσες ήταν και έφιπποι. Ο Romeroy (2002) γράφει, "οι Σπαρτιάτισσες γυναίκες θα μπορούσαν να κάνουν βόλτα έξω για να ερευνησουν την περιουσία τους όπως και οι άνδρες έκαναν. Τέτοιου είδους αυτονομία ήταν απαραίτητη για τις γυναίκες για να διαχειριστούν τα κτήματα των ειλώτων, οι οποίοι ήταν διάσπαρτοι γύρω από την ύπαιθρο (Fleck 2007).

5.5.2. Πλούσιες γυναίκες

5.5.2.α. Γάμος

Η κοινωνική και οικονομική ενδογαμία ήταν χαρακτηριστικό του βασιλικού γάμου. Αυτό το μοτίβο επιλογής των συζύγων ήταν επίσης συχνό και σε άλλα μέρη του ελληνικού κόσμου, με το θείο-ανιψιά ή τον πρώτο ξάδελφο να συνάπτεται γάμος. Η ενδογαμία είναι μια σχετική έννοια. Δεδομένου ότι ο πληθυσμός των Σπαρτιατών ήταν μικρός και ξενοφοβικός, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ενδογαμικός σε γενικές γραμμές. Ποτέ δεν υπήρχαν πάνω από 10.000 Όμοιοι ή, κατά συνέπεια, περισσότεροι από 500 ελίτ. Οι γάμοι μεταξύ πλουσίων επιτάχυναν τη συγκέντρωση του πλούτου σε όλο και λιγότερες οικογένειες, παρά την παρουσία αντισταθμιστικών δυνάμεων. Το πρόβλημα της εξεύρεσης κατάλληλου συζύγου εντάθηκε στην περίπτωση των βασιλέων: οι επιλέξιμες νύφες περιελάμβαναν τα μέλη των βασιλικών οικογενειών και τις κόρες ή τις χήρες των πλούσιων

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

και επιφανών ανδρών, ή, στην περίπτωση του Αρίστωνα, που στην αρχή είχε δύο άγονες γυναίκες, την εξαιρετικά όμορφη γυναίκα ενός φίλου (Pomeroy 2002).

5.5.2.β. Η μοιχεία και η διγαμία

Στη ζωή του Λυκούργου, ο Πλούταρχος περνά την παροιμιώδη αντίληψη ότι η μοιχεία ήταν άγνωστη στη Σπάρτη, αλλά και σε άλλα κείμενα μιλάει για εξωσυζυγικούς συνδέσμους, ως επί το πλείστον με τη μορφή ανέκδοτων σχετικά με τις επιμέρους βασιλικές γυναίκες.

Τέτοιες υποθέσεις μοιχείας καταγράφονταν λόγω της ανησυχίας για τη νομιμότητα του κληρονόμου. Όπως οι Σπαρτιάτες άνδρες, έτσι και οι γυναίκες, προφανώς, πιστεύεται ότι ήταν σε θέση να υποκρίνονται σε κρατικές υποθέσεις. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, οι Έφοροι παρακολούθησαν την πρώτη σύζυγό του Αναξανδρίδα να γεννήσει, δεδομένου ότι δεν ήταν σε θέση να συλλάβει παιδί με τον Αναξανδρίδα, έως ότου πήρε μια δεύτερη σύζυγο.

Ο Ηρόδοτος σχολιάζει ότι η διγαμία δεν ήταν Σπαρτιατική. «Ο Αναξανδρίδας, ωστόσο, κατέφυγε σε διγαμία όχι μοιχεία επειδή δεν είχε αποκτήσει παιδιά με την πρώτη σύζυγό του, και δεν ήθελε να την χωρίσει. Ο Αρίστωνας άσκησε διγαμία, αν όχι τριγαμία. Την τρίτη σύζυγό του, την οποία, πήρε από έναν φίλο, γέννησε ένα γιο σε λιγότερο από εννέα μήνες.

Δεν γνωρίζουμε καμία ποινή για τη μοιχεία, τίποτα δεν μπορεί να συγκριθεί με τους αθηναϊκούς νόμους που απαιτούν από τον σύζυγο να χωρίσει τη σύζυγο που είχε πέσει θύμα βιασμού ή είχε παρασυρθεί, και απαγορεύουν την μοιχαλίδα γυναίκα να φορά κοσμήματα και να συμμετέχει σε θρησκευτικές τελετές. Στη Σπάρτη, η μόνη συνέπεια της μοιχείας προφανώς ήταν οι πολιτικοί αντίπαλοι του δυνητικού βασιλιά που θα μπορούσαν να του επιρρίψουν ευθύνες νομιμότητας (Pomeroy 2007).

5.5.2.γ. Εξουσία

Οι σύζυγοι και οι κόρες των βασιλέων της Σπάρτης δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν βασίλισσες και πριγκίπισσες, επειδή δεν είχαν ιδιαίτερο ρόλο να διαδραματίσουν στην κοινωνία ή τη θρησκεία. Βασίλισσα, τουλάχιστον ως τίτλος χρησιμοποιούνταν από μη Σπαρτιάτες και εμφανίστηκε σαν έννοια μόνο στην ύστερη ελληνιστική περίοδο. Μερικές από τις βασιλικές γυναίκες στη Σπάρτη είχαν, ωστόσο, ασκήσει μεγάλη εξουσία λόγω της επιρροής τους στους βασιλιάδες. Υπήρξε μια μακρά παράδοση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική, αρχίζοντας με τη Γοργώ, που ενημέρωσε τον πατέρα της όντας βασίλισσα για το πώς πρέπει να αντιμετωπίζει ένα ξένο πρέσβη. Η συμβουλή της, δείχνει ότι κατάλαβε καλά την πολιτική της Σπάρτης περί αποφυγής των ξένων (ξενηλασία) (Pomeroy 2007).

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

5.5.3. Χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις γυναικών

5.5.3.α. Είλωτες

Περισσότερα είναι γνωστά για είλωτες από ό, τι για οποιονδήποτε άλλο μη Σπαρτιάτη. Οι είλωτες ήταν Έλληνες που ζούσαν στη Λακωνία και τη Μεσσηνία τους οποίους οι Σπαρτιάτες είχαν μειώσει σε υποτέλεια στις αρχές της αρχαϊκής περιόδου. Επιπλέον, επειδή οι σπαρτιάτες, σε αντίθεση με τους ελεύθερους ανθρώπους στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, δεν είχαν εκπαιδευτεί για να καλλιεργούν ή να συμμετάσχουν σε χειρωνακτική εργασία, οι είλωτες είχαν πιο ουσιαστικό ρόλο για την οικονομία των Σπαρτιατών από τους σκλάβους. Οι είλωτες δεν μπορούσαν να πωληθούν από την Σπάρτη. Σε αντίθεση με τις οικογένειες των σκλάβων, των οποίων οι σύνδεσμοι δεν είχαν κανένα νομικό καθεστώς και οι οποίοι δεν διέθεταν τα παιδιά τους, οι οικογένειες των ειλωτών ήταν πολύ λιγότερο πιθανό να σπάσουν από την πώληση ή τη διαθήκη, είτε από το καπρίτσιο ενός ιδιώτη ιδιοκτήτη. Ζούσαν σε οικογενειακές ομάδες στα σπίτια που προορίζονται για αυτούς. Η ειλωτεία ήταν θεμελιώδης για το σύστημα κληρών, αλλά επειδή ολόκληρο το σύστημα της κατοχής γης στην Σπάρτη δεν είναι καλά κατανοητό και άλλαξε με την πάροδο του χρόνου, οι λεπτομέρειες της ειλωτείας δεν είναι σαφείς. Είναι λογικό να υποθέσουμε, όμως, ότι, δεδομένου ότι οι Σπαρτιάτισσες ήταν γαιοκτήμονες, που επέβλεπαν τις εργασίες των ειλωτών στην ιδιοκτησία τους, για να τους επισκεφθούν οι άνδρες έκαναν ιππασία. Ο Ξενοφών, επίσης, μιλάει για Σπαρτιάτες είλωτες για δανεισμό σε άλλους Σπαρτιάτες οι οποίοι τους χρειάζονται (Pomeroy 2007).

5.5.3.β. Εργαζόμενες γυναίκες. Πόρνες

Επειδή πολύτιμα μέταλλα και χρήματα δεν κυκλοφορούσαν στην αρχαϊκή και κλασική Σπάρτη, και επειδή ο Λυκούργος είχε επιβάλει ένα αυστηρό ηθικό καθεστώς, δεν υπήρχε πορνεία, σύμφωνα με τον Πλούταρχο. Μη Σπαρτιάτες, όμως, δεν υπόκειντο σε τόσο αυστηρή πειθαρχία. Οι Σπαρτιάτισσες γυναίκες απαγορεύονταν να φορούν χρυσό και καλλυντικά, αλλά εταίρες μπορούσαν να κοσμούνται. Πριν από το τέλος του 5^{ου} αιώνα, προστάτες θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν κρυφά ξένα χρήματα, αλλά όταν μεγάλες ποσότητες από χρυσό και ασήμι άρχισαν να διατίθενται σε ιδιώτες, οι πόρνες έγιναν πιο προσιτές. Λίγες ήταν γνωστές και πλούσιες. Ο Ξενοφώντας παραθέτει μία ιστορία κατά την οποία το 397 π.Χ., οι έφοροι και ορισμένα μέλη της Γερουσίας έδωσαν εντολές στον Κινάδωνα, ο οποίος ήταν ύποπτος για υποκίνηση μιας συνωμοσίας, ότι ήταν να πάει στην Αυλώνα, μία κοινότητα περιοίκων βορειοδυτικά της Μεσσηνίας στα σύνορα μεταξύ της Μεσσηνίας και της Ηλείας, και να φέρει πίσω μία συγκεκριμένη γυναίκα φημισμένη για την ομορφιά της, γιατί είχε διαφθείρει Σπαρτιάτες όλων των ηλικιών που ήρθαν εκεί.

Επίσης, μετά το θάνατο της συζύγου του, ο Κλεομένης πήρε μια ελευθεροφρόνων γυναίκα της Μεγαλόπολης ως παλλακίδα, σύμφωνα με τον Πλούταρχο (Pomeroy 2007).

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

5.5.3.γ. Νοσοκόμες

Για τις νοσοκόμες στη Σπάρτη υπάρχουν εγκωμιαστικά σχόλια. Ήταν διάσημες για την ανατροφή των παιδιών. Δεν ήταν δυσαρεστημένες, ούτε σχολαστικές σχετικά με τα τρόφιμα. Δεν είχαν φοβία ως προς το σκοτάδι ή να μείνουν μόνες τους. Για τους λόγους αυτούς, οι ξένοι αποκτούσαν συχνά Σπαρτιάτες νοσηλευτές για τα δικά τους παιδιά. Ο Πλούταρχος χρησιμοποιεί τον όρο αγορά, γεγονός που δείχνει ότι οι νοσηλευτές δεν θα μπορούσαν να ήταν είλωτες, αφού είλωτες δεν πωλήθηκαν σε αλλοδαπούς. Ο Πλούταρχος σημειώνει ότι η μη Σπαρτιάτες αγόραζαν σπαρτιάτες νοσηλευτές, λόγω της φροντίδας και των ικανοτήτων τους (Pomeroy 2007).

5.5.3.δ. Δούλες

Η ανάπτυξη της ιδιωτικής περιουσίας εγείρει το ζήτημα του καθεστώτος των γυναικών των σκλάβων, τις οποίες ο Ξενοφών στη Λακεδαιμονίων Πολιτεία του, αναφέρει στο σπαρτιατικό Σύνταγμα. Ο Ξενοφών αναφέρει, ότι ο Λυκούργος πίστευε ότι ήταν δούλες αρκετά ικανές να παράγουν ρούχα, έτσι ώστε οι ελευθερόφρονες γυναίκες θα μπορούσαν να αφιερώσουν τις ενέργειές τους με τη μητρότητα. Κατά την αρχαϊκή περίοδο, οι δούλες ήταν αναμφίβολα είλωτες. Ο Ξενοφώντας χρησιμοποιεί τη λέξη είλωτες σε άλλα πλαίσια, αλλά δεν κάνει διάκριση προσεκτικά μεταξύ των δύο καθεστώτων κατά την περιγραφή των γυναικών στους οποίους η ύφανση ανατέθηκε στην εποχή του. Αλλού στο σπαρτιατικό Σύνταγμα, ο Ξενοφών μιλάει για την ιδιωτική περιουσία συμπεριλαμβανομένων τα κυνηγόσκυλα, τα άλογα, άρματα και οικέτες, οι οποίοι ήταν δούλοι των νοικοκυριών. Μετά την απώλεια μέρους της Μεσσηνίας, όταν η ανάγκη για αγορά σκλάβων είχε αυξηθεί και δεν υπήρχαν χρήματα για να τους αγοράσουν, υπήρχε μια μεγάλη πιθανότητα ότι πολλές από τις γυναίκες που εργάστηκαν στο σπαρτιατικό νοικοκυριό ήταν σκλάβες, αν και οι λακωνικοί είλωτες συνέχισαν να είναι διαθέσιμοι (Pomeroy 2007).

5.5.4. Παιδεία

Η έκταση της παιδείας στην Ελλάδα σε γενικές γραμμές, και στη Σπάρτη, ιδίως, έχει συζητηθεί πολύ. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η παιδεία στη Σπάρτη περιορίστηκε σε μια μικρή ελίτ, και η έλλειψη της ικανότητας να διαβάζουν και να γράφουν, δεν εμπόδιζαν την ικανότητα του απλού πολίτη να συμμετάσχει στην κυβέρνηση. Ο Paul Cartledge αναφέρει ότι οι μεγάλες επιγραφικές πηγές στη Σπάρτη δίνουν τα ονόματα των περίπου δώδεκα γυναικών σε σύγκριση με εκατό άνδρες. Αυτή η αναλογία των φύλων, ωστόσο, δεν είναι άμεση απόδειξη των επιπέδων της παιδείας για τις γυναίκες και τους άνδρες αντίστοιχα. Μάλλον, είναι μια αντανάκλαση του γεγονότος, ότι οι άνδρες εκτελούσαν περισσότερες πράξεις και κρίνονταν άξιοι εορτασμού, και τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 5^{ου} αιώνα, γενικά υπήρχαν περισσότερα κεφάλαια ως προς τις επιγραφές. Για παράδειγμα, οι αθλητικές νίκες ανήκαν σε ένα σημαντικό αριθμό των επιγραφών, αλλά καμία γυναίκα δεν ήταν νικηφόρα σε ιπποδρομίες μέχρι τον 4^ο αιώνα.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Δεν υπάρχει λόγος, όμως, να υποθέσουμε ότι η αναλογία των φύλων μεταξύ των εγγράμματων Σπαρτιατών ήταν τόσο στρεβλός όπως ήταν αλλού στον ελληνικό κόσμο. Σε μια δημοκρατική πόλη όπως η Αθήνα, υπήρχαν ισχυρά κίνητρα για τους άνδρες για να μάθουν πώς να διαβάζουν και να γράφουν. Δεδομένου ότι οι γυναίκες δεν συμμετέχουν στην κυβέρνηση, δεν υπήρχε λόγος για να γίνουν εγγράμματες. Στη Σπάρτη, σε αντίθεση, η εκπαίδευση των αγοριών ήταν αφιερωμένη στην ανάπτυξη των στρατιωτικών δεξιοτήτων, αφήνοντας λίγο χρόνο για τις φιλελεύθερες τέχνες. Επιπλέον, δεδομένου ότι ήταν παντρεμένες στα δεκαοκτώ, ουσιαστικά μεγαλύτερη ηλικία από ό, τι στην Αθήνα, αφιερώνονταν στην εκπαίδευση. Θα μπορούσαν κάλλιστα να μάθουν ανάγνωση και γραφή, καθώς και άλλες πτυχές της μουσικής (μουσική, χορός, ποίηση). Αν και τα αντίγραφα των ποιημάτων πιθανότατα διατηρούνταν σε κρατικά ή ιδιωτικά αρχεία, η προφορική παράδοση ήταν ισχυρή. Από πάπυρο επαναλαμβάνονταν τα ποιήματα, όπου διαδοχικές γενιές των Σπαρτιατών είχαν μάθει τόσο το περιεχόμενό τους, όπως επίσης τη μυθολογία, τη θρησκεία, το φλερτ, και την εθιμοτυπία. Η επανάληψη του υλικού αυτού έτεινε να δημιουργήσει παιδιά που σκέφτονταν και συμπεριφέρονταν όπως οι γονείς τους. Έτσι η σπαρτιατική κοινωνία παρέμεινε συντηρητική και αποτέλεσε την συνείδηση των παραδόσεών της.

Η Σπάρτη ήταν η μόνη πόλη, όπου η εκπαίδευση των κοριτσιών υποστηρίζονταν από δημόσια αρχή. Η πνευματική εκπαίδευση των κοριτσιών ήταν ενδιαφέρουσα, ειδικά δεδομένου ότι προφανώς τα αγόρια δεν λάμβαναν εκπαίδευση ανώτερη από εκείνη των κοριτσιών. Βέβαια, το πολιτιστικό επίπεδο των κοριτσιών μπορεί να ήταν ανώτερο από εκείνο των αγοριών, στο μέτρο που τα αγόρια έπρεπε να αφιερώσουν περισσότερη προσοχή στη στρατιωτική εκπαίδευση. Η ένταση της κατάρτισης και των δύο φύλων είναι μοναδική σε σχέση με τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Η ανταγωνιστικότητα ήταν ένα μέρος των σπουδών του σωματικού προγράμματός τους.

Κατά την πρώιμη κλασική περίοδο, μερικές γυναίκες θα μπορούσαν να διαβάσουν. Ένα ανέκδοτο αφορά την Γοργώ, η οποία γεννήθηκε το 506 π.Χ., κόρη και σύζυγος βασιλιάδων, δείχνει ότι ήξερε πώς να διαβάζει. Όταν ο Δημάρατος, ο οποίος ήταν στην εξορία, έστειλε ένα μυστικό μήνυμα στη Σπάρτη γραμμένο σε μια ξύλινη πινακίδα και καλύπτοντάς τον με κερί, η Γοργώ είπε στους δικαιούχους να ξύσουν το κερί μακριά και να διαβάσει το μήνυμα. Ενώ δεν αναφέρεται ότι η Γοργώ η ίδια διάβασε το μήνυμα, όταν αποκαλύφθηκε, συνειδητοποίησε, ότι θα μπορούσε να γράψει σε μια τέτοια ταμπλέτα. Άλλες ιστορίες σχετικά με την ισορροπία και την αυθάδεια της έδειξαν, επίσης, ότι κατά πάσα πιθανότητα θα μπορούσε να διαβάσει. Θα είχε αποκτήσει την ικανότητα να διαβάζει, όχι απαραίτητα μέσω της επίσημης διδασκαλίας, αλλά μέσω του πατέρα της, ακούγοντάς τον ήσυχα. Ανέκδοτα λένε, ότι οι Σπαρτιάτισσες μητέρες έστελναν επιστολές στους γιους τους, ζητώντας τους να είναι γενναίοι πράγμα που φανερώνει επίσης ότι η παιδεία δεν ήταν άγνωστη μεταξύ των γυναικών. Αν και η πηγή από τα ανέκδοτα δεν μπορεί να χρονολογηθεί ή να επαληθευτεί, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι οι μητέρες χωρίστηκαν από τους γιους τους που ήταν για τη στρατιωτική θητεία για μεγάλο χρονικό διάστημα, η ιδέα ότι επικοινωνούσαν με επιστολές δεν είναι αδιανόητη.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Αναμφίβολα υπήρξε αλλαγή με την πάροδο του χρόνου ως προς το ποσοστό αλφαριθμητισμού των γυναικών και τη σχέση του με αυτό των ανδρών. Μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, όταν η Σπάρτη δεν ήταν πλέον απομονωμένη, οι Σπαρτιάτισσες ήταν πιθανώς μορφωμένες όπως οι αριστοκρατικές γυναίκες σε άλλα μέρη του ελληνικού κόσμου. Για παράδειγμα, ένα έργο που γράφτηκε λίγο μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, αναφέρει ότι οι Σπαρτιάτες πίστευαν ότι ήταν μια χαρά για τα παιδιά τους, να μην μάθουν μουσική και γράμματα. Μπορεί, ωστόσο, να αναφέρεται μόνο στα αγόρια. Σε κάθε περίπτωση, από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα, ο Πλάτωνας περιγράφει το πρόγραμμα σπουδών των γυναικών αποτελούμενο από γυμναστική και μουσική και σχολιάζει, ότι αυτό το πρόγραμμα αφήνει αρκετό χρόνο για πολυτέλεια, βάρος, και δραστηριότητα. Δηλώνει, επίσης, ότι στην Κρήτη και τη Σπάρτη, όχι μόνο οι άνδρες, αλλά και οι γυναίκες, είναι υπερήφανοι για την εκπαίδευση και στη συνέχεια επαινούσαν τις δεξιότητές τους σε φιλοσοφική συζήτηση. Αυτό το ταλέντο είναι μια πτυχή της ικανότητας των γυναικών να μιλούν. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι γυναίκες ενθαρρύνονταν και εκπαιδεύονταν να μιλήσουν στο κοινό, επαινώντας τους γενναίους, και βρίζοντας τους δειλούς και τους εργένηδες. Ο Αριστοτέλης πίστευε βέβαια, ότι ήταν φυσικό για τις γυναίκες να είναι σιωπηλές (Pomeroy 2007).

5.5.5. Φυσική Αγωγή

Υπάρχουν περισσότερα στοιχεία, για τον αθλητισμό από ό, τι για οποιαδήποτε άλλη πτυχή της ζωής των Σπαρτιατών γυναικών. Επιπλέον, υπάρχουν περισσότερες αποδείξεις για τις αθλητικές δραστηριότητες γυναικών από ό, τι για τον αθλητισμό όλων των γυναικών στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο μαζί. Είναι σαφές ότι οι δραστηριότητες αυτές τράβηξαν την προσοχή των συγγραφέων και μας οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η έντονη συμμετοχή των Σπαρτιατών γυναικών σε τέτοιες δραστηριότητες ήταν ίσως μοναδική στον ελληνικό κόσμο. Επιπλέον, αν και υπάρχουν σχετικά λίγα έργα υψηλής ποιότητας που να σχετίζονται με τη ζωή των Σπαρτιατών γυναικών σε άλλους τομείς, ένα εντυπωσιακό ποσοστό είναι σχετικό με αθλητικές επιδιώξεις τους. Μερικά από αυτά τα αντικείμενα σώζονται, άλλα είναι γνωστά από περιγραφές του Πausanias και άλλους. Πολλές από τις αθλητικές δραστηριότητες ήταν μέρος των θρησκευτικών εορτών που γίνονταν προς τιμήν των γυναικείων θεοτήτων. Είναι δύσκολο να διαχωριστεί ο αθλητισμός από τη θρησκεία.

Ο Πλούταρχος δίνει μια σαφή περιγραφή του φυσικού προγράμματος σπουδών τους, όπως τρέξιμο, πάλη, δισκοβολία, και εκσφενδονίζοντας ακόντιο. Δεξιότητες σαν αυτές τις δραστηριότητες είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για έναν στρατιώτη. Το πρόγραμμα σπουδών των γυναικών ήταν επιλεκτικό και λιγότερο επίπονο σε σχέση με των ανδρών, αλλά παρόμοιο με αυτό. Όπως τα κορίτσια: " όλοι τρέχουν στον ίδιο υπόδρομο και τρίβουν τους εαυτούς τους με πετρέλαιο, όπως και οι άνδρες κατά μήκος των τόπων κολύμβησης του Ευρώτα. Επίσης, στην Πολιτεία του Πλάτωνα, οι άνδρες και γυναίκες φύλακες ήταν εκπαιδευμένοι για τις ίδιες θέσεις εργασίας στην κυβέρνηση και τον στρατό ως εκ τούτου, και ήταν μορφωμένοι μαζί. Προτείνοντας συνεκπαίδευση, η ιδέα του Πλάτωνα είναι πιο

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ριζοσπαστική από τη σπαρτιατική πραγματικότητα της εποχής του. Παρά το γεγονός ότι οι πηγές συμφωνούν ότι δεν υπήρχε συστολή, λόγω της γύμνιας τους, δεν είναι σαφές κατά πόσον τα αγόρια και τα κορίτσια χρησιμοποίησαν το ίδιο μήλον της έριδος και στον ιππόδρομο και τους δρόμους. Ο Ξενοφώντας και ο Πλάτωνας συζητήσουν για την εκπαίδευση των αγοριών και των κοριτσιών σε ξεχωριστές ενότητες και οι αγέλες πάντα περιγράφονταν ως ενιαίο φύλο. Δεδομένης της σχετικής δύναμης και την ταχύτητας των ανδρών και των γυναικών, οι αγώνες και οι δοκιμές αντοχής στις περισσότερες περιπτώσεις δεν θα ήταν τόσο αποτελεσματικοί στην εκπαίδευση μελλοντικών οπλιτών και ασκήσεων του ίδιου φύλου.

Οι Σπαρτιάτισσες δεν είχαν εκπαιδευτεί για πραγματική μάχη. Εάν είχαν εμπλακεί στον αθλητισμό, θα ήταν πιο προετοιμασμένες. Ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, παραπονούνται ότι, παρά τη σωματική τους εκπαίδευση, δεν ήταν καλύτερη από ό, τι άλλες ελληνικές γυναίκες, όταν ήρθε η ώρα για υπεράσπιση της χώρας τους. Όταν οι Θηβαίοι εισέβαλαν στη Σπάρτη υπό τον Επαμεινώνδα το 369 π.Χ., οι γυναίκες ήταν τρομοκρατημένες και πανικοβλημένες επειδή η χώρα τους δεν είχε ποτέ πριν υποστεί εισβολή. Είναι απαραίτητο να επισημάνουμε, ότι εκείνη τη στιγμή οι άνδρες δεν ήταν καλύτεροι από άλλους Έλληνες, γιατί είχαν χάσει μία μάχη. Ένα αιώνα αργότερα, προβλέποντας μια επίθεση από τον Πύρρο, η Αρχιδάμια, η γιαγιά του Άγη Δ, συσπειρώθηκε με τις άλλες γυναίκες για να αντιταχθούν στο καθεστώς των ανδρών να στείλουν ασφάλεια στην Κρήτη. Δήλωσαν ότι δεν είχαν την επιθυμία να συνεχίσουν να ζουν, αν η Σπάρτη καταστρέφονταν. Τέλος, έκαναν βαριά χειρωνακτική εργασία για λογαριασμό της Σπάρτης, βοηθώντας τους άνδρες τους σκάβοντας μια τάφρο σε μια και μοναδική βραδιά ως άμυνα εναντίον των ελεφάντων του Πύρρου (Pomeroy 2007).

5.6. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Όπως είδαμε παραπάνω, η κοινωνία της κλασικής Σπάρτης απαρτιζόταν από τρεις βασικές ομάδες: τους Σπαρτιάτες, τους περίοικους και τους εἰλωτες. Η καθεμία απ' αυτές τις ομάδες, ήταν επιφορτισμένη με τις δικές της αρμοδιότητες και συνέβαλε στην εύρυθμη λειτουργία του συστήματος της κλασικής Σπάρτης με όσο το δυνατόν καλύτερο και αποτελεσματικότερο τρόπο.

Ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς διαπαιδαγώγησης στην Κλασική Σπάρτη ήταν και η Σπαρτιατική Αγωγή, η οποία ξεκινούσε για τους νέους και νέες Σπαρτιάτες από τα πολύ νεαρά χρόνια της ζωής τους. Η αγωγή είχε το ρόλο του παιδαγωγού της κοινωνίας και ο ρόλος της ήταν καθοριστικής σημασίας για την μετέπειτα πορεία, και της ίδιας της Σπάρτης και των πολιτών της. Δίδασκε στα παιδιά να είναι από εκείνη της ηλικίας σκληραγωγημένα, να μην φοβούνται και να είναι δυνατά, υγιή και γεμάτα ανδρεία. Από την άλλη πλευρά τους προετοίμαζε για την μετέπειτα κοινωνική τους ζωή, διότι έμαθαν πώς να ζουν αρμονικά μέσα από μικρές ομάδες αρχικά, τα κοινωνικοποιούσε και τους μετέδιδε το αίσθημα της συνοχής και της συνεργασίας.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Επίσης, η γυναίκα είχε διαμορφώσει πολύ σημαντικό ρόλο στο κοινωνικό σύστημα της Κλασικής Σπάρτης. Συμμετείχε στο κοινωνικό σύστημα της Σπάρτης, είχε ουσιαστικά ενεργό ρόλο και δεν ήταν καθόλου παραγκωνισμένη όπως συνέβαινε με τις άλλες γυναίκες στις υπόλοιπες πόλεις-κράτη. Εκτός του γεγονότος ότι ήταν επιφορτισμένες με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, έπαιρναν μέρος στο όλο σύστημα. Μπορούσαν να είναι κάτοχοι και δέκτες έγγειας περιουσίας, μέσω της κληρονομιάς από τον πατέρα τους, πράγμα που τους έδινε κάποιο στοιχείο «αξίας».

Κλείνοντας, μπορούμε να πούμε ότι το όλο κοινωνικό σύστημα της Κλασικής Σπάρτης, είχε να προσδώσει πολλά και σημαντικά στοιχεία στους πολίτες της, καθώς τους έδινε της ευκαιρία της αυτενέργειας, είτε ήταν άνδρες, είτε γυναίκες.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε και να περιγράψουμε τους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς της Κλασικής Σπάρτης. Η αρχαία Σπάρτη φανέρωσε τις πολύπλευρες πτυχές της, μέσα από τους θεσμούς που από μόνη της είχε θεσπίσει. Το θεσμικό της πλαίσιο, ήταν μοναδικό για εκείνη την εποχή καθότι διαφοροποιούνταν σε πολλές καταστάσεις.

Μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο καταφέραμε να αναφερθούμε στη συναλλαγή και όλα τα επακόλουθά της. Για να πραγματοποιηθεί η οποιαδήποτε συναλλαγή όμως, αναγκαία είναι η ύπαρξη των θεσμών, οι οποίοι προστατεύουν αμφότερα τα μέρη κάθε είδους συναλλαγής, είτε πρόκειται για αγορά, είτε πώληση, είτε κληρονομιά, είτε προίκα. Οι θεσμοί μέσα από τους τυπικούς και άτυπους κανόνες συμπεριφοράς, οριοθετούν τη συμπεριφορά και επιβάλλονται, ανάλογα με τη φύση της δραστηριότητας. Αναπόσπαστο κομμάτι οποιασδήποτε συναλλαγής είναι και το συναλλακτικό κόστος, αλλά κυρίως τα περιουσιακά δικαιώματα.

Τα περιουσιακά δικαιώματα μπορούν να καθορίσουν, το δικαίωμα που έχει κάποιος πάνω σε ένα αντικείμενο ή σε ένα περιουσιακό στοιχείο. Βέβαια, αυτό το περιουσιακό δικαίωμα που έχει πάνω του κάποιος μπορεί να μεταβιβασθεί σε κάποιον άλλο και έτσι να δημιουργηθεί μία νέα σχέση.

Αυτό που προσπαθήσαμε σ αυτή την εργασία να κάνουμε είναι μία ευρύτερη καταγραφή των θεσμών στο ευρύτερο οικονομικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Το κεντρικό σημείο της εργασίας αυτής, ήταν το οικονομικό σύστημα της Κλασικής Σπάρτης και πιο συγκεκριμένα, το πλαίσιο των περιουσιακών δικαιωμάτων που το ρυθμίζει. Η εικόνα της κατοχής γης και κληρονομιάς στη Σπάρτη που παρουσιάστηκε, είναι αισθητά διαφορετική απ' αυτήν που προβάλλει ως δεδομένη ο Πλούταρχος και οι σημερινοί οπαδοί του. Στη θέση ενός σχήματος που διέπεται από δημόσιο έλεγχο και κυριαρχείται από αδιαίρετους, μη μεταβιβάσιμους και ίσους κλήρους στην ιδιοκτησία αντρών, οι οποίοι επιστρέφουν στο κράτος με το θάνατο ή περνούν στον πρωτότοκο γιο, είδαμε ένα σύστημα στο οποίο οι πολίτες είχαν επ' άπειρον στην ιδιοκτησία τους αγροτεμάχια τα οποία ήταν μεταβιβάσιμα, τόσο σε γιους όσο και σε κόρες, μέσω της διαιρετής κληρονομιάς, και επίσης μπορούσαν να μεταβιβαστούν μέσω δωρεών εν ζωή, διαθηκών και κληροδοτήσεων.

Αυτή η πλειάδα πρακτικών, μάς υπενθυμίζει ότι, ενώ οι νόμοι που ρύθμιζαν την κατοχή γης και της κληρονομιάς στη Σπάρτη παρέμεναν σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητοι σε ολόκληρη την κλασική περίοδο και, σίγουρα, δεν υπέστησαν δραστική φθορά και αλλαγή στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ., παρ' όλα αυτά δεν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε, ότι οι σπαρτιατικές οικογένειες αντιμετώπιζαν αυτούς τους νόμους με τον ίδιο τρόπο σε ολόκληρη την περίοδο ή ότι το οικονομικό πλαίσιο που οδηγούσε σε αυτές τις στρατηγικές ήταν ομοιόμορφο ανά τους αιώνες. Βέβαια, υπήρξαν μέγιστες αλλαγές στην κατανομή γης

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Αν και ποτέ δεν έγινε ο ολοκληρωτικός αναδασμός γης που περιγράφει ο Πλούταρχος στο Λυκούργο, θα πρέπει κάποια στιγμή τον 7^ο ή τον 6^ο αιώνα π.Χ. να έγινε μια σημαντική διανομή γης, πιθανόν σε νεοαποκτηθέντα εδάφη, σε φτωχότερους πολίτες, για να τους ενισχύσουν ουσιαστικά ως οπλίτες πλήρους απασχόλησης που δε συντηρούσαν τους εαυτούς τους εργαζόμενοι για τα προς το ζην. Αν και ποτέ δεν υπήρξε ένα σύστημα ίσων κλήρων, τουλάχιστον όχι πριν από την επανάσταση του 3ου αιώνα π.Χ., και πάντα υπήρχαν κάποιες πλούσιες οικογένειες, η συνολική κατανομή της γης ήταν σαφώς πιο ομοιόμορφη στην αρχή της περιόδου μας παρά στο τέλος της. Η συρρίκνωση του αριθμού των Σπαρτιατών πολιτών τον 5ο και τον 4ο αιώνα π.Χ. ήταν σίγουρα απόρροια αυξανόμενων ανισοτήτων στον πλούτο. Αυτό φαίνεται να υπαινίσσεται ο Αριστοτέλης όταν σχολιάζει ότι «η γη έχει περιέλθει στα χέρια λίγων».

Σ' αυτό το μέρος, λοιπόν, είδαμε, ότι τα δικαιώματα των Σπαρτιατών γυναικών για την απόκτηση και διαχείριση περιουσίας έδωσε στις γυναίκες μια οικονομική κατάσταση κοντά σε εκείνη των ανδρών. Οι Σπαρτιάτισσες κόρες κληρονομούσαν όλη την οικογενειακή περιουσία, όταν δεν είχαν αδελφούς, αλλά στην περίπτωση που είχαν αδερφό έπαιρναν το μισό, από αυτό που αναλογούσε στον αδερφό. Επιπλέον, η προίκα μιας Σπαρτιάτισσας ήταν συνήθως γη, επίσης μοναδικό στην Ελλάδα, και παρέμεινε εξ ολοκλήρου στη δική της κατοχή σε όλο το γάμο. Με μια μορφή προληπτικής κληρονομιάς ο Cartledge (2001), αναφέρει, ότι οι κανόνες κληρονομικότητας για τις Σπαρτιατικές προίκες ήταν κρίσιμοι, διότι δεν υπήρχε αγορά γης στην αρχαία Ελλάδα, αφού τα κτήματα κληροδοτούνταν και δεν πωλούνταν (Fleck et al. 2007).

Ως αποτέλεσμα των μοναδικών κανόνων κληρονομιάς της Σπάρτης, οι Σπαρτιάτισσες μπορεί να ανήκουν σε όσο το 40 τοις εκατό της γεωργικής γης της Σπάρτης, εκτίμηση του Αριστοτέλη, από την ύστερη κλασική περίοδο (Cartledge 1987). Μόνο στη Σπάρτη υπήρχε αυτό το καθεστώς που χορηγήθηκε γη σε γυναίκες (Fleck et al. 2007).

Επίσης, πολύ σημαντική αποδεικνύεται η σχέση μεταξύ Σπαρτιατών και ειλώτων. Οι Σπαρτιάτες ήταν οι κάτοχοι της έγγειας ιδιοκτησίας, οι οποίοι όμως δεν έπρατταν καμία ενέργεια όσον αφορά την καλλιέργεια της γης, διότι ήταν απασχολημένοι με τις πολεμικές τους ασχολίες, ενώ οι ειλώτες, που βρίσκονταν στην κατώτερη βαθμίδα της κοινωνίας, ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης των Σπαρτιατών. Ουσιαστικά όλη η παραγωγική διαδικασία βασιζόταν στο κατώτατο κοινωνικό στρώμα της Σπάρτης, τους ειλώτες.

Όσον αφορά το πολιτικό σύστημα της Κλασικής Σπάρτης, ήταν έτσι δομημένο ώστε να εξυπηρετούνται οι ανάγκες δικαιοσύνης του κράτους. Τα θεσμικά της όργανα είχαν επιφορτιστεί με εξουσίες που διαφύλατταν το δίκαιο και την εύρυθμη λειτουργία του κράτους. Βέβαια, θα μπορούσε να πει κανείς, ότι τον σημαντικότερο ρόλο στο πολιτικό σκηνικό της Κλασικής Σπάρτης το διαδραμάτισαν οι θεσμοί των κοινών συσσιτίων, της κρυπτείας, της διαμαστίγωσης και της ξενηλασίας. Στα κοινά συσσίτια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι καλλιεργούνταν έμμεσα συνεκτικοί δεσμοί μεταξύ των Σπαρτιατών πολιτών. Μέσω αυτού του θεσμού παρατηρούμε, τον βαθμό εξομίωσης και συνένωσης των Σπαρτιατών πολιτών με την καθημερινή επικοινωνία και συνεύρεση μεταξύ τους. Βέβαια, στα κοινά συσσίτια θα μπορούσαν να συμμετέχουν μόνο οι Σπαρτιάτες πολίτες, πράγμα

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

που δείχνει τον αποκλεισμό των υπολοίπων κοινωνικών ομάδων. Ο θεσμός της κρυπτείας, είχε το ρόλο της σκληραγώγησης των νέων από πολύ μικρή ηλικία, ώστε να μπορούν να αντεπεξέλθουν στις δύσκολες συνθήκες της ενήλικης ζωής τους, κατά τη διάρκεια της συμμετοχής τους στους πολέμους. Επίσης, η διαμαστίγωση, ήταν ακόμα ένας θεσμός που είχε στόχο τη σκληραγώγηση των παιδιών. Τέλος, η ξενηλασία ήταν ένας θεσμός που οδηγούσε στην κοινωνική αποξένωση. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι ήταν ένα είδος αποκρυφισμού του συστήματος της Σπάρτης, έτσι ώστε να διατηρηθεί το ήθος της κοινωνίας και να μην μπορέσει να εισβάλλει καμία θεωρία ή συνήθεια στη Σπάρτη, αλλά από την άλλη να μην διαφύγει και καμία πληροφορία για το εσωτερικό σύστημα της πολιτείας της Σπάρτης.

Ακόμα, το κοινωνικό σύστημα της Σπάρτης, αποτελούνταν από τις τρεις βασικές κοινωνικές ομάδες: τους Σπαρτιάτες ή Ομοίους, τους Περίοικους και τους εἰλωτες. Η κάθε μία από αυτές είχε τον δικό της συντονιστικό ρόλο στην κοινωνία. Όμως, τον πιο θεμελιώδη ρόλο της όλης κοινωνίας, τον κατείχε η Σπαρτιατική Αγωγή. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η αγωγή είχε παιδαγωγικό ρόλο, και δομούσε τον χαρακτήρα του κάθε νέου, έτσι ώστε να τον προετοιμάσει για την ενήλικη ανδρεία ζωή του.

Επίσης, μέσα από αυτή την εργασία προσπαθήσαμε να οριοθετήσουμε το ρόλο του καθενός μέσα στο Σπαρτιατικό σύστημα. Οι σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους πολλές φορές διέπονταν μέσω των συμβάσεων. Η κυριότερη μορφή σύμβασης που παρατηρούμε, είναι ανάμεσα στους Σπαρτιάτες και τους εἰλωτες. Οι Σπαρτιάτες είναι οι ιδιοκτήτες της γης που χρειάζονται εργατικό δυναμικό, ώστε να καλλιεργηθεί η γη τους. Το εργατικό δυναμικό που είναι υπεύθυνο για την καλλιέργεια της γης είναι οι εἰλωτες. Σύμφωνα με την θεωρία των συμβάσεων, παρατηρούμε, ότι, στη Σπάρτη της Κλασικής εποχής, αναπτύσσονταν η θεωρία αντιπροσώπευσης [Κυρίου- Αντιπροσώπου (Principal-Agent)]. Οι Σπαρτιάτες έχουν το ρόλο του κυρίου (Principal) και οι εἰλωτες έχουν το ρόλο του αντιπροσώπου (Agent). Αντιλαμβανόμαστε, ότι αναπτύσσεται αυτή η θεωρία καθότι, οι Σπαρτιάτες που κατέχουν τη γη, δεν ήταν σε θέση να γνωρίζουν, αν οι εἰλωτες όντως εργάζονταν σκληρά για να επιτευχθεί το βέλτιστο αποτέλεσμα, που ήταν η καλύτερη δυνατή καλλιέργεια. Αυτό συνέβαινε, διότι οι Σπαρτιάτες το μεγαλύτερο κομμάτι της ζωής τους το περνούσαν στις πολεμικές τους υποχρεώσεις. Βέβαια, όπως αναφέρουν οι αρχαίες πηγές το ρόλο του επιβλέποντα τον είχαν τόσο οι ίδιοι οι Σπαρτιάτες, όταν βρίσκονταν στη Σπάρτη, και στην περίπτωση που έλειπαν το ρόλο του επιβλέποντα τον κατείχαν οι γυναίκες τους, οι οποίες μπορούσαν να επιβλέπουν την εργασία των ειλώτων πηγαίνοντας στα χωράφια έφιπποι.

Άλλο ένα σημαντικό κομμάτι του θεωρητικού πλαισίου που συναντάμε στο κύριο κομμάτι της εργασίας αυτής, είναι το ζήτημα της επίβλεψης του αντιπροσώπου. Πιο συγκεκριμένα, το συναντάμε στο πολιτικό κομμάτι και στο ρόλο που έχουν οι Έφοροι στο πολιτικό σύστημα. Οι Έφοροι μετά από κάποια στιγμή, είχαν αποκτήσει αρκετά μεγάλες δικαιοδοσίες, που σε αρκετές περιπτώσεις δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν έκαναν κατάχρηση της εξουσίας τους. Κανείς δεν γνωρίζει, αν υπήρχε κάποια επιτήρηση σ αυτόν το ρόλο του αντιπροσώπου που κατείχαν οι Έφοροι, οι οποίοι λόγω του μικρού χρόνου που βρίσκονταν στην εξουσία (1 έτος), ίσως προσπαθούσαν να το εκμεταλλευτούν.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Τέλος, ο λόγος που αυτή η εργασία είχε αυτή τη δομή, ήταν για να παρουσιάσει τη μεγάλη αλληλεξάρτηση των συστημάτων της αρχαίας Σπάρτης, πολιτικού- οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Αυτή την αλληλεξάρτηση τη βλέπουμε αρχικά μέσα από τα κοινά συσσίτια. Τα κοινά συσσίτια μπορεί να ήταν ένας πολιτικός θεσμός, ο οποίος όμως είχε τόσο οικονομικό, όσο και κοινωνικό αντίκτυπο. Τα κοινά συσσίτια ήταν υποχρεωτικά μόνο για τους Σπαρτιάτες πολίτες, πράγμα που σήμαινε κοινωνικό αποκλεισμό από τις υπόλοιπες ομάδες του πληθυσμού, δηλαδή τους περιοίκους και τους είλωτες. Επίσης, για να συμμετέχει κανείς στα συσσίτια, αναγκαία προϋπόθεση ήταν η συνεισφορά σε αυτές με συγκεκριμένες ποσότητες φαγητού. Εάν κάποιος Σπαρτιάτης πολίτης δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να συνεισφέρει στα συσσίτια, τότε αποκλείονταν από αυτά και είχε ως συνέπεια να χάσει τα πολιτικά του δικαιώματα, δηλαδή να περιπέσει σε περίοικος και επίσης να χάσει και την περιουσία του. Άλλο ένα παράδειγμα αυτής της αλληλεξάρτησης, μπορεί να δοθεί από τον θεσμό της Σπαρτιατικής Αγωγής. Αυτός ο θεσμός ξεκινούσε από την πιο ηλικία των Σπαρτιατών και είχε διάφορα στάδια, τα οποία έπρεπε να περνάνε με επιτυχία για να περάσουν στο επόμενο. Αν κάποιος από τους νέους δεν περνούσε με επιτυχία από αυτές τις δοκιμασίες και τα αγωνίσματα, τότε δεν θα μπορούσε να αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα, που αυτόματα σημαίνει ότι δεν θα γίνονταν Σπαρτιάτης πολίτης μέσω της αγωγής. Αυτό συνεπάγεται αυτόματα ότι δεν θα μπορούσε ο συγκεκριμένος νέος να κατέχει και έγγειο ιδιοκτησία. Ένας οποιοσδήποτε πολίτης της Σπάρτης, ο οποίος δεν ήταν Όμοιος, θα μπορούσε να ανέβει κοινωνικά μόνο στην περίπτωση που θα διέπραττε κάποια ανδρεία πράξη για την κοινωνία.

Κλείνοντας, πολύ σημαντικό είναι να αναφέρουμε, ότι ακόμα χρειάζεται πολύ περισσότερη μελέτη και ανάλυση του παρελθόντος για να καταφέρουμε να πούμε και να εξάγουμε συμπεράσματα για αυτή την εποχή, που λόγω έλλειψης πληροφοριών γίνεται όλο και πιο δύσκολη η ανάλυση των συνθηκών της εποχής αυτής. Αρχικά, θα μπορούσαν τα κείμενα των αρχαίων φιλοσόφων να εξεταστούν ξανά, αλλά να γίνει μέσα από μία πιο σύγχρονη ματιά για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Επίσης, καλό θα ήταν να καταπιαστούν και οικονομολόγοι με την ανάγνωση των αρχαίων κειμένων, και όχι μόνο ανθρωπολόγοι και κοινωνιολόγοι, ώστε ίσως να δοθεί και μία άλλη όψη, του συστήματος της αρχαίας Σπάρτης, που να δώσει πολλά δείγματα για την οικονομική κατάσταση που επικρατούσε. Καλό θα ήταν να υπάρξει μία περαιτέρω, πιο εμπειριστατωμένη έρευνα για τον καθημερινό τρόπο ζωής των πολιτών, ώστε, ίσως να είμαστε σε θέση να ανακαλύψουμε κάποια οικονομικά και κοινωνικά πρότυπα και συνήθειες εκείνης της εποχής που δεν έχουν γίνει αντιληπτά ακόμα και σήμερα. Επιπρόσθετα, θα μπορούσαν να εξεταστούν συγκεκριμένες πτυχές του Σπαρτιατικού συστήματος, μέσα από τη χρησιμοποίηση σύγχρονων οικονομικών θεωριών, όπως για παράδειγμα μέσα από μία πιο φιλελεύθερη οπτική, ή μέσα από τη θεωρία του μαρξισμού, με τη θεωρία του προλεταριάτου. Αυτές είναι μερικές από τις προτάσεις που θα ήταν ενδιαφέρουσες για περαιτέρω ανάλυση.

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Alchian, A. A., Demsetz H., (1973), *The Property Right Paradigm*, The Journal of Economic History, Vol. 33, No. 1, The Tasks of Economic History, pp. 16-27, Cambridge University Press on behalf of the Economic History Association

Allen, D. W., (1999), *Transaction costs*, Department of Economics, Simon Fraser University

Baker, M., Miceli T., (2005), *Land inheritance rules: theory and cross-cultural analysis*, Journal of Economic Behavior & Organization Vol. 56, 77–102, Elsevier B.V.

Calabresi, G., (1968), *Transaction Costs, Resource Allocation and Liability Rules: A Comment*, Yale Law School Yale Law School Legal Scholarship Repository

Cartledge P., (1981), *Spartan Wives: Liberation or Licence?*, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 31, No. 1, pp. 84-105, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association

Cartledge P., (2000), *Spartan justice? Or "the state of ephors"?*

Cartledge Paul, (2002), *A regional history 1300–362 BC*, Second edition, Taylor & Francis e-Library

Cartledge Paul, (2005), *Money, Labour and Land: Approaches to the economies of ancient Greece*, Taylor and Francis e-Library

David, E., (1978), *The Spartan Syssitia and Plato's Laws*, The American Journal of Philology, Vol. 99, No. 4, pp. 486-495, The Johns Hopkins University Press Stable

Demsetz H., (1967), *Toward a Theory of Property Rights*, The American Economic Review, Vol. 57, No. 2, Papers and Proceedings of the Seventy-ninth Annual Meeting of the American Economic Association, pp. 347-359, American Economic Association

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Demsetz, H.,(2002), *Towards a theory of property rights II: The competition between private and collective ownership*, The Journal of Legal Studies, Vol. 31, No. S2, The Evolution of Property Rights<break></break>A Conference Sponsored by the Searle Fund and Northwestern University School of Law, pp. S653-S672, The University of Chicago Press for The University of Chicago Law School

Demsetz, H., (1966), *Some Aspects of Property Rights*, *Journal of Law and Economics*, Vol. 9, pp. 61-70, The University of Chicago Press for The Booth School of Business of the University of Chicago and The University of Chicago Law School

Demsetz, H., (1964), *The Exchange and Enforcement of Property Rights*, *Journal of Law and Economics*, Vol. 7, pp. 11-26, The University of Chicago Press for The Booth School of Business of the University of Chicago and The University of Chicago Law School

Dickins, G., (1912), *The Growth of Spartan Policy*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 32, pp. 1-42, The Society for the Promotion of Hellenic Studies

Figueira, T. J., (1974), *Mess Contributions and Subsistence at Sparta*, Transactions of the American Philological Association, Vol. 114 (1984), pp. 87-109, The Johns Hopkins University Press

Figueira, T. J., (2003), *Xenelasia and Social Control in Classical Sparta*, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 53, No. 1, pp. 44-74, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association

Fleck, R. K., Hanssen F. A., (2007), *"Rulers Ruled By Women" An Economic Analysis of the Rise and Fall of Women's Rights in Ancient Sparta*, Montana State University and the Department of Justice

Furubotn, E. G., Pejovich S., (1972), *Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature*, Journal of Economic Literature, Vol. 10, No. 4, pp. 1137-1162, American Economic Association

Hammond, N. G. L., (1950), *The Lyscurgean Reform at Sparta*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 70, pp. 42-64, The Society for the Promotion of Hellenic Studies

Hawkins, C., (2011), *Spartans and Perioikoi: The Organization and Ideology of the Lakedaimonian Army in the Fourth Century B.C.E.*, Greek, Roman, and Byzantine Studies 51, pp 401-434

Πολιτικοί και Οικονομικοί θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

Hodgson G. M., (1991), *Institutional economics: Surveying the "old" and the "new"*, Basil Blackwell, University of Cambridge

Hodgson G. M., (2000), *What is the essence of institutional economics?*, Journal of economic issues, No 2, pp. 2-13

Hodgson G. M., (2006), *What Are Institutions?*, Journal of economic issues, Vol. XL No. 1

Hodkinson, St., *Female Property Ownership and Status in Classical and Hellenistic Sparta*, Center for Hellenic studies, Harvard University, University of Manchester

Hodkinson, St.,(1986), *Land Tenure and Inheritance in Classical Sparta*, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 36, No. 2, pp. 378-406, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association

Hooker J. T. (1980), *The ancient Spartans, The Spartan state*, London, J M Dent & Sons Ltd, pp. 115-143

Jones, G. R., (1983), *Transaction Costs, Property Rights, and Organizational Culture: An Exchange Perspective*, Administrative Science Quarterly, Vol. 28, No. 3, Organizational Culture, pp. 454-467, Sage Publications, Inc. on behalf of the Johnson Graduate School of Management, Cornell University

Kherallah, M., Kirsten J., (2002), *The new institutional economics: Applications for agricultural policy research in developing countries*, Agrekon, Vol 41, No 2

Klein, P.G., (1999), *New institutional economics*, Department of Economics, University of Georgia

Lawrence, T. B., *Power, Institutions and Organizations*, The Sage handbook of organizational institutionalism

North D. C., (1991), *Institutions*, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 5, No. 1, pp. 97-112, American Economic Association

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

North, D. C., (1992), *Transaction Costs, Institutions, and Economic Performance*, An international Center for Economic Growth Publication, San Francisco, California

Pomeroy, S. B., (2002), *Spartan Women*, Oxford University Press, pp. 22-69, 92-105, 114-122

Rapaczynski, A., (1996), *The Roles of the State and the Market in Establishing Property Rights*, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 10, No. 2, pp. 87-103, American Economic Association

Singor, H.W., *Spartan land lots and helot rents*, pp. 31-60

Toynbee, A. J., (1913), *The Growth of Sparta*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 33, pp. 246-275, The Society for the Promotion of Hellenic Studies

Whitehead, D., (2005), *Ephorus(?) on the Spartan Constitution*, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 55, No. 1, pp. 299-301, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association

Zald, M. N., (1987), *The New Institutional Economics The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*, by Oliver E. Williamson, Zald American Journal of Sociology, Vol. 93, No. 3, pp. 701-708, The University of Chicago Press

Ελληνόγλωσση

Γέμος Π. Α. (2001), *Οικονομία και δίκαιο: Οικονομική ανάλυση βασικών θεσμών του ιδιωτικού δικαίου*, Τόμος 'B, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Σακκουλά, σελ. 18-44, 59-60, 75-77, 135-160

Δημητρόπουλος Σ. (2004), *Το Σύνταγμα της Αρχαίας Σπάρτης*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κελλάρη Κ., *Τα νομίσματα της Αρχαίας Ελλάδας*

Παπαδοπούλου Αικ, (2011), *Οι πολιτειακοί θεσμοί της Αρχαίας Σπάρτης*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών

Hodkinson, Stephen (2004), *Ιδιοκτησία και πλούτος στη Σπάρτη της κλασικής εποχής*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 105-289

Πολιτικοί και Οικονομικοί Θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

North, C. D. (2006), *Θεσμοί, Θεσμική αλλαγή και οικονομική επίδοση*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 61-97

Πηγές Διαδικτύου

<http://ekivolosblog.wordpress.com/2013/05/01/419/> (τελευταία πρόσβαση στις 4/10/2013)

<http://elladanea.gr/%CE%B7%CE%BE%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%80%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7> (τελευταία πρόσβαση στις 15/11/2013)

<http://www.hellinon.net/PELOPONISOS/Tyrtaios.htm> (τελευταία πρόσβαση στις 18/11/2013)

http://piotermilonas.blogspot.gr/2013/07/blog-post_980.html (τελευταία πρόσβαση στις 04/12/2013)

http://pluton22.blogspot.gr/2013/06/blog-post_7.html (τελευταία πρόσβαση στις 05/08/2013)

<http://www.businessdictionary.com/definition/transaction.html> (τελευταία πρόσβαση στις 02/09/2013)

<http://www.erepublik.com/en/article/-pi-omicron-iota-omicron-tau-alpha-nu-omicron-iota-mu-omicron-iota-omicron-iota-sigma-tau-eta-nu-alpha-rho-chi-alpha-alpha-sigma-pi-rho-tau-eta--2011898/1/20> (τελευταία πρόσβαση στις 30/11/2013)

http://www.fhw.gr/chronos/05/gr/society/slaves_intro.html (τελευταία πρόσβαση στις 10/01/2014)

http://www.greek-language.gr/Resources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=346 (τελευταία πρόσβαση στις 22/10/2013)

<http://www.livepedia.gr/index.php?title=%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CF%87%CF%8C%CE%B6> (τελευταία πρόσβαση στις 16/11/2013)

http://www.livepedia.gr/index.php/%CE%9C%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%AF_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%B9 (τελευταία πρόσβαση στις 10/11/2013)

<http://www.scribd.com/doc/44259519/9/%CE%9F%CE%B9%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF%CE%B9->

Πολιτικοί και Οικονομικοί θεσμοί στην κλασική Σπάρτη (6ος -4ος αι. π.Χ.)

[%CE%B5%CE%AF%CE%BB%CF%89%CF%84%CE%B5%CF%82](#) (τελευταία πρόσβαση στις 18/12/2013)

<http://www.scribd.com/doc/4938117/-2> (τελευταία πρόσβαση στις 17/09/2013)

http://www.sparti.gov.gr/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=52&Itemid=48&limitstart=4 (τελευταία πρόσβαση στις 25/10/2013)

<http://el.wiktionary.org/wiki/%CF%84%CE%AC%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%BF>
(τελευταία πρόσβαση στις 09/09/2013)